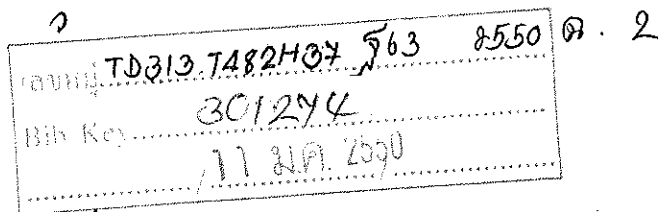

กระบวนการพัฒนาเครือข่ายประชาสังคมเพื่อการอนุรักษ์น้ำ :
กรณีศึกษาเครือข่ายรักษากล่องตะเภา จังหวัดสงขลา

The Development Process of Civil Society Networks for Water Conservation :
A Case Study of Khlong U-Taphao Network, Changwat Songkhla

ฐาปนีย์ เกื้อคลัง

Tapanee Kuaklung

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of
Master of Science in Environmental Management

Prince of Songkla University

2550

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ชื่อวิทยานิพนธ์   กระบวนการพัฒนาเครือข่ายประชาสังคมเพื่อการอนุรักษ์น้ำ :
กรณีศึกษาเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา จังหวัดสงขลา
ผู้เขียน   นางสาวฐาปนีศ เกื้อคลัง
สาขาวิชา   การจัดการสิ่งแวดล้อม

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

คณะกรรมการสอบ

.....
1๒๖๕ ๙๓๑๒๖๖
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เขาวนิจ กิตติธรรกุล)

.....
..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สมยศ พุ่มหว่า)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

.....
..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิชัย กาญจนสุวรรณ)

.....
.....
(ดร.ชนิษญา ชุสุข)

.....
..... กรรมการ
(ดร.เลิศชาย ศิริชัย)

.....
1๒๖๕ ๙๓๑๒๖๖ ..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เขาวนิจ กิตติธรรกุล)

.....
..... กรรมการ
(ดร.ชนิษญา ชุสุข)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ
สิ่งแวดล้อม

.....
.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.เกริกชัย ทองหนู)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อวิทยานิพนธ์	กระบวนการพัฒนาเครือข่ายประชาสังคมเพื่อการอนุรักษ์น้ำ : กรณีศึกษาเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา จังหวัดสงขลา
ผู้เขียน	นางสาวธัญปณีย์ เกื้อคลัง
สาขาวิชา	การจัดการสิ่งแวดล้อม
ปีการศึกษา	2550

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ผลการดำเนินงานและการขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ในการแก้ปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรค ในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา รวมทั้งทิศทางของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในการแก้ไขปัญหา และการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา โดยศึกษาจากตัวแทนองค์กรและบุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ในพื้นที่คันทันน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ จำนวน 32 คน โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ วิธีการสังเกต การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และการสนทนากลุ่ม รวมทั้งการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่า การก่อเกิดของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มคนที่มีจิตสำนึกรักสิ่งแวดล้อม ที่ตระหนักถึงปัญหาและความสำคัญของคลองอู่ตะเภาในพื้นที่คันทันน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ตั้งแต่ปี 2518 เป็นต้นมา ต่อมาในปี 2544 ได้มีการรวมกลุ่มในนามเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา เพื่อเชื่อมโยงการทำงานร่วมกันทั้ง 3 พื้นที่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูคลองอู่ตะเภา ต่อมาในปี 2547 ได้มีองค์กรจากภายนอก ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองท้องถิ่น และองค์กรพัฒนาเอกชน ได้ให้การสนับสนุนการทำกิจกรรม มีการเพิ่มจำนวนสมาชิกมากขึ้น และมีกิจกรรมหลากหลายรูปแบบมากขึ้น

ปัจจัยที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ได้แก่ 1) สถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมของคลองอู่ตะเภา 2) คุณลักษณะผู้นำที่เป็นผู้มีอุดมการณ์ และยืนหยัดในอุดมการณ์ รวมทั้งมีความมุ่งมั่นในการทำงาน การเปิดโอกาสในการเรียนรู้แก่เยาวชน และการแสวงหาแนวร่วมที่หลากหลาย และ 3) การใช้รูปแบบการขับเคลื่อนที่หลากหลายและต่อเนื่อง ได้แก่ การติดต่อสื่อสารที่หลากหลายและต่อเนื่อง ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น การมีพื้นที่สาธารณะ การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง และการมีจิตสำนึกสาธารณะของปัจเจกบุคคลผู้ร่วมขับเคลื่อนเครือข่ายฯ

อย่างไรก็ตาม เครื่องข่ายรักษัคคลองอู่ตะเภายังประสบกับอุปสรรคในการขับเคลื่อน เครื่องข่ายฯ ได้แก่ การขาดวิธีการในการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน และ หน่วยงานภาครัฐไม่มีการแก้ไขปัญหอย่างจริงจัง

แนวทางและผลการดำเนินงานของเครื่องข่ายรักษัคคลองอู่ตะเภาในการแก้ไขปัญหา และอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา นั้น ในพื้นที่ต้นน้ำ นอกจากการสร้างความรู้และจิตสำนึกแก่เขาวชนแล้ว มีการใช้กลไกการควบคุมดูแลเชิงกฎหมายในระดับหนึ่ง ซึ่งต่างจากพื้นที่กลางน้ำที่เน้นกิจกรรมการ สร้างความรู้และจิตสำนึกแก่เขาวชนในพื้นที่เป็นหลัก และพื้นที่ปลายน้ำที่เน้นกิจกรรมด้าน ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น การพัฒนาความรู้และจิตสำนึกของเขาวชนและการใช้ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นทิศทางหลักของเครื่องข่ายรักษัคคลองอู่ตะเภาในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหา และอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา

Thesis Title   The Development Process of Civil Society Networks for Water Conservation : A Case Study of Khlong U-Taphao Network, Changwat Songkhla.

Author   Miss Tapanee Kuaklung

Major Program   Environmental Management

Academic Year   2007

ABSTRACT

This research aims to study the development of the U-Taphao Conservation Network, factors facilitating and obstructing the mobilization of the U-Taphao canal, its approaches and outcomes, as well as its direction. Thirty-two informants include representatives of different organizations or involved in the Network and the conservation of the U-Taphao canal in the upstream, middle-stream and downstream areas. The qualitative research methods include participant and non-participant observations, semi-structured interviews, and focus group, together with document research.

A number of people concerned about the canal-related problems began to get organized and connected in the upstream, middle-stream and downstream areas since 1965. Since 2001 they have formulated the U-Taphao Conservation Network aiming to conserve and restore the three areas of the U-Taphao canal. From 2004 - 2547 it has significantly drawn various support, in cash and in kind, from local authorities, governmental agencies and non-government organizations (NGO). Greater numbers of participants and activities are evident.

Factors facilitating its mobilization are as follows: 1) the environmental problems in the canal, 2) strong persistence and dedication of the core-team members who provided great learning opportunities for the youth, as well as building up various alliances; and the mobilization of a variety of campaigning and learning activities, utilizing different forms of communication on a consistent basis, together with local traditions, having public space for getting-together and campaigning; and public awareness of the participants.

The obstructing factors include the lack of strategies to mobilize public participation, as well as the inadequacy of governmental organizations' law enforcement in relation to the canal polluting cases.

Regarding its approaches and outcomes, it is found that in the upstream area, there were the utilization of legal mechanisms was evident, as well as the promotion of knowledge and awareness of the youth, which was different from those in the middle-stream area that they focused on the later one. Meanwhile, the organizations in the downstream area emphasized local traditions. The strategies of promoting the youth's knowledge and awareness and utilizing local traditions seem to be the future directions of the U-Taphao Conservation Network as well.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จสู่ดวงใจด้วยความกรุณาให้คำปรึกษา แนะนำในทุกขั้นตอนของการวิจัย ความเอาใจใส่ การตรวจแก้ไขข้อบกพร่องของวิทยานิพนธ์อย่างละเอียดถี่ถ้วน ตลอดจนให้กำลังใจและติดตามความก้าวหน้าอยู่เสมอจากอาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เยาวนิจ กิตติธรกุล และอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ดร.ชนิษฐา ชูสุข รวมตลอดถึงข้อเสนอแนะต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ที่ได้รับคำแนะนำและช่วยแก้ไขปรับปรุงวิทยานิพนธ์ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้วิจัยรู้สึกเป็นพระคุณอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.สมยศ ทุ่งหว้า ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิชัย กาญจนสุวรรณ และดร.เลิศชาย ศิริชัย กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมและตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องของวิทยานิพนธ์ ทำให้วิทยานิพนธ์สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอบพระคุณเครือข่ายรักรักษ์คลองอู่ตะเภา โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจารย์เบญจมาศ นาคหลง ที่ให้ความร่วมมือและช่วยเหลือให้การวิจัยครั้งนี้สำเร็จไปได้ด้วยดี

ขอบคุณรุ่นพี่ เพื่อนๆ และน้องนักศึกษาคณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ที่ให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจให้ตลอดมา

คุณประโยชน์จากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขอมอบบูชาพระคุณอันสูงสุดแก่ คุณพ่อบุรี และคุณแม่ยุพา เกื้อคลัง ที่ให้การสนับสนุน เป็นกำลังใจ คอยกระตุ้นเตือนจนทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้บรรลุผลสำเร็จ

ฐานีย์ เกื้อคลัง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ.....	(3)
Abstract.....	(5)
กิตติกรรมประกาศ.....	(7)
สารบัญ.....	(8)
รายการตาราง.....	(10)
รายการภาพประกอบ.....	(11)
บทที่	
1. บทนำ.....	1
1. ปัญหาและความเป็นมาของปัญหา.....	1
2. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	5
3. วัตถุประสงค์.....	23
4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	23
5. ขอบเขตของการวิจัย.....	23
6. กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	24
7. นิยามศัพท์เฉพาะ.....	26
2. วิธีการวิจัย.....	28
1. การศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ.....	28
2. ประชากรเป้าหมาย.....	30
3. การศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในภาคสนาม.....	31
4. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	32
5. การเก็บข้อมูล.....	33
6. การวิเคราะห์ข้อมูล.....	34
3. ผลการวิจัย.....	36
1. ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา.....	36
1.1 อาณาเขต.....	36
1.2 ลักษณะภูมิประเทศ.....	36
1.3 ปัญหาของคลองอู่ตะเภา.....	40

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2. กระบวนการก่อเกิดและขับเคลื่อนงานเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองของเครือข่าย รักษ์คลองอุตะเถา.....	43
2.1 พื้นที่ต้นน้ำ.....	43
2.2 พื้นที่กลางน้ำ.....	59
2.3 พื้นที่ปลายน้ำ.....	91
2.4 การขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา.....	104
3. แนวทางและผลการดำเนินงานของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา ในการแก้ปัญหาและ การอนุรักษ์คลองอุตะเถา.....	119
4. ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา.....	146
5. ทิศทางของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถาในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลอง.....	155
4. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย.....	163
ข้อเสนอแนะ.....	192
บรรณานุกรม.....	194
ภาคผนวก.....	209
ภาคผนวก ก.....	209
ภาคผนวก ข.....	222
ภาคผนวก ค.....	225
ประวัติผู้เขียน.....	230

รายการตาราง

ตาราง	หน้า
1. ประเด็นวิธีการได้มาซึ่งข้อมูล.....	29
2. ลำดับเหตุการณ์สำคัญในการแก้ไขปัญหาของคลองอุตะเถาในพื้นที่คันน้ำ.....	43
3. ลำดับเหตุการณ์สำคัญในการแก้ไขปัญหาของคลองอุตะเถาในพื้นที่กลางน้ำ.....	60
4. ลำดับเหตุการณ์สำคัญในการแก้ไขปัญหาของคลองอุตะเถาในพื้นที่ปลายน้ำ.....	91
5. ลำดับกิจกรรมการเคลื่อนไหวของเครื่องจักรกลของอุตะเถาในพื้นที่คันน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ.....	105
6. ความสัมพันธ์ขององค์กรต่างๆ ที่เข้าร่วมเครื่องจักรกลของอุตะเถาในพื้นที่คันน้ำ.....	120
7. ความสัมพันธ์ของเครื่องจักรกลของอุตะเถาในพื้นที่กลางน้ำ.....	127
8. ความสัมพันธ์ของเครื่องจักรกลของอุตะเถาในพื้นที่ปลายน้ำ.....	134

รายการภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1. ขั้นตอนการสร้างเครือข่าย.....	7
2. พัฒนาการของกลุ่มและเครือข่าย.....	8
3. วงจรชีวิตกลุ่ม.....	13
4. กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	25
5. แผนที่คลองอยู่ตะเภา.....	27

บทที่ 1

บทนำ

1. ปัญหาและความเป็นมาของปัญหา

แหล่งน้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญ เพราะน้ำเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตทั้งมนุษย์ สัตว์ และพืช โดยเฉพาะอย่างยิ่งมนุษย์ที่มีการใช้น้ำเป็นปัจจัยหลักในกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น การอุปโภค การบริโภค การเกษตรกรรม การชลประทาน การคมนาคมขนส่ง การกีฬา และค้ำอื่นๆ น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติมีคุณลักษณะแปรเปลี่ยนไปตามพื้นที่ลุ่มน้ำ และตามลักษณะของสิ่งแวดล้อมของแหล่งน้ำนั้น เมื่อเวลาผ่านไปประชากรก็เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้มีการใช้ทรัพยากรน้ำเพิ่มมากขึ้น ทำให้แหล่งน้ำเกิดความเสื่อมโทรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแหล่งพื้นที่ที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น และแหล่งประกอบอุตสาหกรรม (ไกรฤกษ์ แสงสุข, 2545) ปัญหาแหล่งน้ำกำลังเป็นปัญหาที่สำคัญของประเทศ ได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพอนามัยของประชาชน ตลอดจนระบบนิเวศของแหล่งน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนชนเมือง (ธรรมบุญ โรจนบูรานนท์, 2546)

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา มีการนำเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวคิดการพึ่งตนเอง และแนวคิดองค์กรประชาชนมากขึ้น และเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่า เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ในการส่งเสริมคุณค่าของความเป็นชุมชน ศักยภาพของชุมชน การสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน เครือข่ายชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น จะต้องสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน โดยผ่านกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ของคนและชุมชน เพื่อเพิ่มศักยภาพและความสามารถของคนและชุมชนในการตอบสนองกับปัญหา และกระแสของการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ที่เข้ามาสู่ชุมชน (ชวลิตันต์ เจริญพร, 2542) และจากการศึกษาของ International Union for Conservation of Nature (IUCN) พบว่าโครงการใดๆ ก็ตามทีริเริ่มโดยชุมชน โครงการนั้นจะมีโอกาสยั่งยืนสูงกว่าโครงการที่คนภายนอกหยิบยื่นให้หรือบังคับให้ทำ

ปัจจุบันมีกลุ่มและองค์กรต่างๆ จำนวนมากที่ดำเนินงานพัฒนาท้องถิ่น ส่วนใหญ่เป็นองค์กรชุมชนซึ่งเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มพระสงฆ์ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรชาวบ้านเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งมุ่งแก้ไขปัญหาของตนเอง เช่น ด้านอาชีพ ความเป็นอยู่ การทำมา

หากิน สุขภาพอนามัย วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม กลุ่มต่างๆ เหล่านี้เป็นจุดเริ่มต้นในการรวมตัวกันของนักคิด นักพัฒนา นักวิชาการ และประชาชนในท้องถิ่นเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยไม่พึ่งพาอำนาจรัฐ ปฏิบัติการขององค์กรท้องถิ่นดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความเข้มแข็งของประชาสังคม (อำไพ อุตตารธรรม, 2542)

ชูชัย ศุภวงศ์ (2540) ให้ความหมายของประชาสังคมว่า หมายถึง การที่ผู้คนเห็นว่าสังคมนั้นมีปัญหาและยากเกินกว่าที่จะแก้ไข โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (Civic consciousness) ร่วมกันมารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (Civic group/organization) ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกันโดยเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย|แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) ได้นำเสนอแนวคิดประชาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง และการให้ความสำคัญชุมชน โดยเน้นกระบวนการทำงานแบบพหุภาคี ประกอบด้วย ชุมชน นักวิชาการ องค์กร นักพัฒนาเอกชน ข้าราชการ และนักธุรกิจ เป็นต้น มีการสนับสนุนให้จัดตั้งประชาคมจังหวัดหรือองค์กรภาครัฐขึ้นในระดับจังหวัด ตำบล หมู่บ้าน เพื่อดำเนินการพัฒนาตามปรัชญาแนวใหม่ (อำไพ อุตตารธรรม, 2542)

แหล่งน้ำภาคใต้มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวใต้มาโดยตลอด ดังที่ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2525) ได้กล่าวถึงความสำคัญของแหล่งน้ำในภาคใต้ในทางสังคมและวัฒนธรรมว่า แหล่งน้ำกับมนุษย์ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ มนุษย์ในอดีตใช้แหล่งน้ำเป็นที่ตั้งสมวัฒนธรรม มีการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติ ชุมชนในภาคใต้เป็นเมืองท่าที่สำคัญสำหรับเป็นที่พักจอดเรือเพื่อขนถ่ายสินค้าบนคาบสมุทรระหว่างทะเลตะวันตกกับทะเลตะวันออก ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างต่างชนชาติและต่างวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเส้นทางข้ามสมุทรมาลายูที่เชื่อมจากปากอ่าวปูลิสในรัฐปูลิส ประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย ผ่านแม่น้ำตักกามาเชื่อมกับแม่น้ำอุตะเกาและผ่านออกทะเลสาบสงขลา

“ลุ่มน้ำคลองอุตะเกา มีพื้นที่ประมาณ 2,840 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุม 7 อำเภอ ได้แก่ อำเภอสะเตาะ อำเภอนาหม่อม อำเภอหาดใหญ่ อำเภอคลองหอยโข่ง อำเภอบางกล่ำ อำเภอรัตภูมิ และอำเภอดวนเนินง โดยมีเทศบาล 7 แห่ง ได้แก่ เทศบาลนครหาดใหญ่ เทศบาลเมืองบ้านพรุ เทศบาลตำบลสะเตาะ เทศบาลตำบลป่าดงเบขาร์ เทศบาลตำบลพังดา เทศบาลตำบลพะตง เทศบาลตำบลปรีก มีความกว้างของคลองบริเวณต้นน้ำ 6-15 เมตร กลางน้ำ 15-30 เมตร และปลายน้ำ 30-50 เมตร ลึกประมาณ 3.5 เมตร ความยาวประมาณ 130 กิโลเมตร คลองอุตะเกาได้รับน้ำจากสันปันน้ำสามแหล่ง แหล่งแรกคือ เขื่อนเขาน้ำค้างซึ่งเป็นรอยต่อของพื้นที่อำเภอ

สะเคา อำเภอนาหวี และประเทศมาเลเซีย แหล่งที่สองคือ เทือกเขาแก้ว ซึ่งเป็นรอยต่อระหว่าง อำเภอสะเคา อำเภอลองหอยโข่ง กับจังหวัดสตูลและประเทศมาเลเซียบางส่วน แหล่งที่สามคือ เทือกเขาย่อยที่เพิ่มปริมาณน้ำให้กับคลองอู่ตะเภาตอนกลางน้ำตั้งแต่บ้านม่วงก้อง ตำบลพังลา อำเภอสะเคาถึงเขตเมืองหาดใหญ่ (ชาคริต โภชะเรือง, 2548)

ปัจจุบันคลองอู่ตะเภามีปัญหาด้านทรัพยากรน้ำ ได้แก่ คุณภาพน้ำเสื่อมลง เนื่องจากเป็นที่รองรับน้ำทิ้ง น้ำเสียและน้ำชะจากชุมชน อุตสาหกรรม เกษตรกรรม และพื้นที่ กำจัดขยะ ดังที่ ปรานอม พงศ์อรุณ (2541) ได้ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของคลองอู่ตะเภาในเขต อำเภหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของคลองอู่ตะเภา มี 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยทางธรรมชาติ ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ และสภาพของดิน และพืช ส่วนปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ การตั้งบ้านเรือนของราษฎรและการก่อสร้างเนื่องจากธุรกิจและนโยบายของรัฐ การขาดความเอาใจใส่ดูแลรักษาลำคลองของชาวบ้าน รวมทั้งการทิ้งขยะ และการระบายสิ่งปฏิกูล น้ำโสโครกลงสู่ลำคลอง ทำให้คุณภาพน้ำเสื่อมโทรม

ชาคริต โภชะเรือง (2548) ได้สรุปปัญหาที่เกิดขึ้นกับคลองอู่ตะเภา ดังนี้

1) ปัญหาป่าต้นน้ำถูกทำลาย เนื่องจากถูกบุกรุกจากชาวบ้านเพื่อใช้พื้นที่ในการทำการเกษตร และ ถูกตัดลอบตัดไม้เถื่อน 2) ปัญหาน้ำเสีย เกิดจากน้ำทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเสียลง คลอง 3) ปัญหาน้ำมีสภาพขุ่นข้น ซึ่งเกิดจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว และการคูศุททราย 4) การทำการเกษตรในน้ำ เป็นการเพิ่มปริมาณสารเคมีในน้ำเนื่องจากการใช้ยาฆ่าแมลงและปุ๋ยเคมี และเป็น การขวางการไหลของน้ำ ก่อให้เกิดการตกตะกอนของดินและสิ่งปฏิกูลต่างๆ ทำให้คลองมีสภาพ ตื้นเขิน 5) ปัญหาการบุกรุกพื้นที่คลอง ทำให้คลองแคบลง

“ประชาคมสงขลาเกิดจากกลุ่มและองค์กรประชาคมต่างๆ ที่มีความตื่นตัว และ เคลื่อนไหวทำกิจกรรมเพื่อท้องถิ่นมาเป็นเวลาสองสามทศวรรษที่ผ่านมา ต่อมาความเคลื่อนไหวเริ่ม ปรากฏในวงกว้างโดยกลุ่มรักบ้านเกิดได้ทำโครงการโลกสดใสในบ้านเกิด และได้ขยายความเป็น ประชาสังคมขึ้น เดิมสงขลามีกลุ่มคนหลากหลาย และประเด็นปัญหาที่มีความแตกต่างตามบริบท ของท้องถิ่น ทั้งทะเลสาบ แม่น้ำลำคลอง ป่า ทะเล และเมือง เป็นต้น จึงทำให้เกิดกลุ่มกิจกรรม ต่างๆ ในแต่ละพื้นที่ ปัจจุบันได้มีการรวมกลุ่มอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น (อนุชาติ พวงสำดี และ กฤตยาอาชวินิจกุล, 2542) ประกอบด้วย ‘ประชาคมสุขภาพสงขลา’, ‘ชมรมคนรักเมืองหาดใหญ่’ ‘ชมรมรวบรวมเรื่องเมืองหาดใหญ่’, ‘กลุ่มศึกษาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนจังหวัดสงขลา’ ‘วิทยาลัยวันศุกร์’ ‘สภามชจังหวัดสงขลาเพื่อการปฏิรูปการเมือง’ ‘กลุ่มผู้บริโภคนิยมเข้มแข็ง’ ‘กลุ่มมานิ- มานะ’ ‘กลุ่มหมื่นส้อง’ ‘หอศิลป์สยาม’ ‘ธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา’ ‘รุ่มรินในลานเมือง ลานบ้านริมควน ฯลฯ การก่อตั้งของเครือข่ายรักษากองอู่ตะเภา’ ได้เริ่มในปี 2518 โดยกลุ่มของ

คุณอนันต์ กาญจนสุวรรณ และคุณลลภย์ หนูประดิษฐ์ ที่ได้มีการรวมตัวกันเคลื่อนไหวในช่วงปลายน้ำค่อมมาในปี 2522 ได้มีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้น เช่น โรงงานผลิตเหล้าในเขตพื้นที่เทศบาลนครหาดใหญ่ ซึ่งได้สร้างผลกระทบต่อแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญ 2 สาย คือ คลองเตยและคลองอู่ตะเภาเกิดความเสื่อมโทรม วันที่ 15 ธันวาคม 2544 ได้มีกลุ่มคนที่สนใจและห่วงใยคลองอู่ตะเภาจำนวน 24 คน ร่วมปรึกษาหารือกัน ได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับคลองอู่ตะเภา ในที่สุดที่ประชุมได้มีความเห็นร่วมกันให้มีการจัดตั้งเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา เพื่อช่วยกันรณรงค์ให้คนที่ใช้ประโยชน์จากคลองอู่ตะเภาทั้งทางตรงและทางอ้อมมาช่วยกันดูแลรักษาคลองอู่ตะเภา (ชาคริต โภชะเรือง, 2547)

ในปี 2549 เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาได้มีกลุ่มองค์กรและหน่วยงานเข้ามามีส่วนร่วม ทั้งกลุ่มองค์กรชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ 'องค์กรบริหารส่วนตำบล' 'เทศบาล' 'ตลอดแนวคลองอู่ตะเภา' 'สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด' 'สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 16' รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งได้แก่ 'โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่' 'เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลา' และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 'กิจกรรมที่ผ่านมาจากเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา' มีหลายรูปแบบ เช่น กิจกรรมนักสืบสายน้ำ, กิจกรรมล่องคลองอู่ตะเภา, กิจกรรมเดินรณรงค์ไม่ให้มีการทิ้งขยะริมคลอง, กิจกรรมทำน้ำหมักชีวภาพ, กิจกรรมการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นการจัดการมูลฝอย, กิจกรรมดูงาน ณ เมืองสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย และเมืองเชียงใหม่, กิจกรรมอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา, กิจกรรมการเก็บขยะร่วมกันที่ขอบถาวรพวงศัประยูร, และกิจกรรมค่ายเยาวชนสงขลารักษ์คลองอู่ตะเภา เป็นต้น

ผู้วิจัยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในการอนุรักษ์และแก้ไขปัญหาคลองอู่ตะเภา และจากการค้นคว้าของผู้วิจัย ยังไม่พบงานวิจัยที่ศึกษาเครือข่ายประชาสังคมที่มีบทบาทแก้ไขปัญหาแหล่งน้ำในภาคใต้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษากระบวนการพัฒนาเครือข่ายประชาสังคมเพื่อการอนุรักษ์น้ำ โดยมุ่งเน้นกรณีศึกษาเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา จังหวัดสงขลา เพื่อตอบคำถามในการวิจัย ดังนี้

1. พัฒนาการของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาเป็นอย่างไร
2. ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรค ในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาในช่วง 30 ปีที่ผ่านมาเป็นอย่างไร
3. การขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ในการแก้ปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด
4. ทิศทางในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาของเครือข่ายฯ ควรจะเป็นอย่างไรต่อไปในอนาคต

2. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำหรับแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการพัฒนาเครือข่ายประชาสังคมเพื่อการอนุรักษ์น้ำ : กรณีศึกษาเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้นำเสนอในหัวข้อที่เกี่ยวข้องตามลำดับดังต่อไปนี้

2.1 เครือข่าย

2.2 กลุ่ม องค์การชุมชน

2.3 ประชาสังคม

2.4 ทูทางสังคม

2.5 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับคลองอู่ตะเภา

2.1 เครือข่าย

2.1.1 ความหมายของเครือข่ายทางสังคม

เครือข่ายทางสังคม เป็นคำที่มีความหมายแตกต่างกันไปตามความคิดและมุมมองประสบการณ์ของแต่ละบุคคลเกี่ยวกับการปฏิสัมพันธ์ในสังคมของมนุษย์ รวมทั้งกระบวนการ วิธีการ และกลยุทธ์ในการขับเคลื่อนทางสังคม ดังนี้

1) เครือข่ายความสัมพันธ์

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ (2546) กล่าวว่า เครือข่ายหมายถึง "การที่คนมาพบกัน มาประชุมกัน และกระทำการที่เป็นประโยชน์ต่อกัน เพราะสิ่งที่สามารถเชื่อมโยงสมาชิกเข้าด้วยกันคือ สัมพันธภาพของสมาชิกในเครือข่าย โดยบุคคลต้องให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างกันบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งโอกาสในการสื่อสาร การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร รวมทั้งการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ

Botssevain (1979, อ้างถึงใน จำนง แรกพินิจ, มปป.) เสนอประเด็นคำถามในการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมว่า ควรพิจารณาถึงกระบวนการเชื่อมโยงและการสร้างความสัมพันธ์ ดังนี้ (1) ใครเชื่อมโยงกับใคร (2) อะไรคือเนื้อหาที่ทำให้เกิดการเชื่อมโยง (3) แบบแผน (Pattern) ของการเชื่อมโยงเป็นอย่างไร (4) ความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนกับพฤติกรรมของสมาชิก (5) ความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนกับปัจจัยทางสังคมอื่นๆ

2) เครือข่ายการประสานความร่วมมือ

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543) ให้ความหมายของเครือข่ายว่า หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล องค์กร หน่วยงาน หรือสถาบันใดๆ ได้ตกลงประสานเชื่อมโยงเข้าหากัน โดยมีวัตถุประสงค์หรือข้อตกลงร่วมกันอย่างเป็นระบบ และมีจุดหมายเพื่อกิจกรรมต่างๆ

เครือข่ายลักษณะนี้ต้องมีการแสดงออก มีการลงมือกระทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (2547) ซึ่งกล่าวว่า เครือข่ายหมายถึง การร่วมมือและการเปิดรับฝ่ายต่างๆ โดยมีข้อตกลงร่วมกันในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ ข้อกำหนดที่เกิดขึ้นเป็นการรวมทรัพยากร กระบวนการเรียนรู้ ความรู้ และวิธีการต่างๆ เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จจากความร่วมมือและการเปิดรับสิ่งใหม่

3) เครือข่ายภารกิจและกระบวนการ

เครือข่ายภารกิจและกระบวนการ สามารถเป็นได้ทั้งกระบวนการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระบวนการมีส่วนร่วม และกระบวนการกลุ่มที่เป็นการระดมทรัพยากรในการสร้างพลังอำนาจในการต่อรอง ซึ่งการกระทำดังกล่าวได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตามวัตถุประสงค์ และเป้าหมายของเครือข่าย

ปฐิติ มอนซอน และคณะ (2546, อ้างถึงใน พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, 2547) กล่าวว่า เครือข่ายเป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพทางสังคมในการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อยกระดับแนวคิดและกิจกรรมที่กระทำร่วมกันให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์อย่างหลวมๆ ของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร และสถาบัน ภายใต้กฎเกณฑ์และเป้าหมายร่วมกัน

2.1.2 การสร้างและการพัฒนาเครือข่าย

Cor P. Veer (2537, อ้างถึงใน ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546) เสนอหลักในการเสริมสร้างเครือข่าย ดังนี้

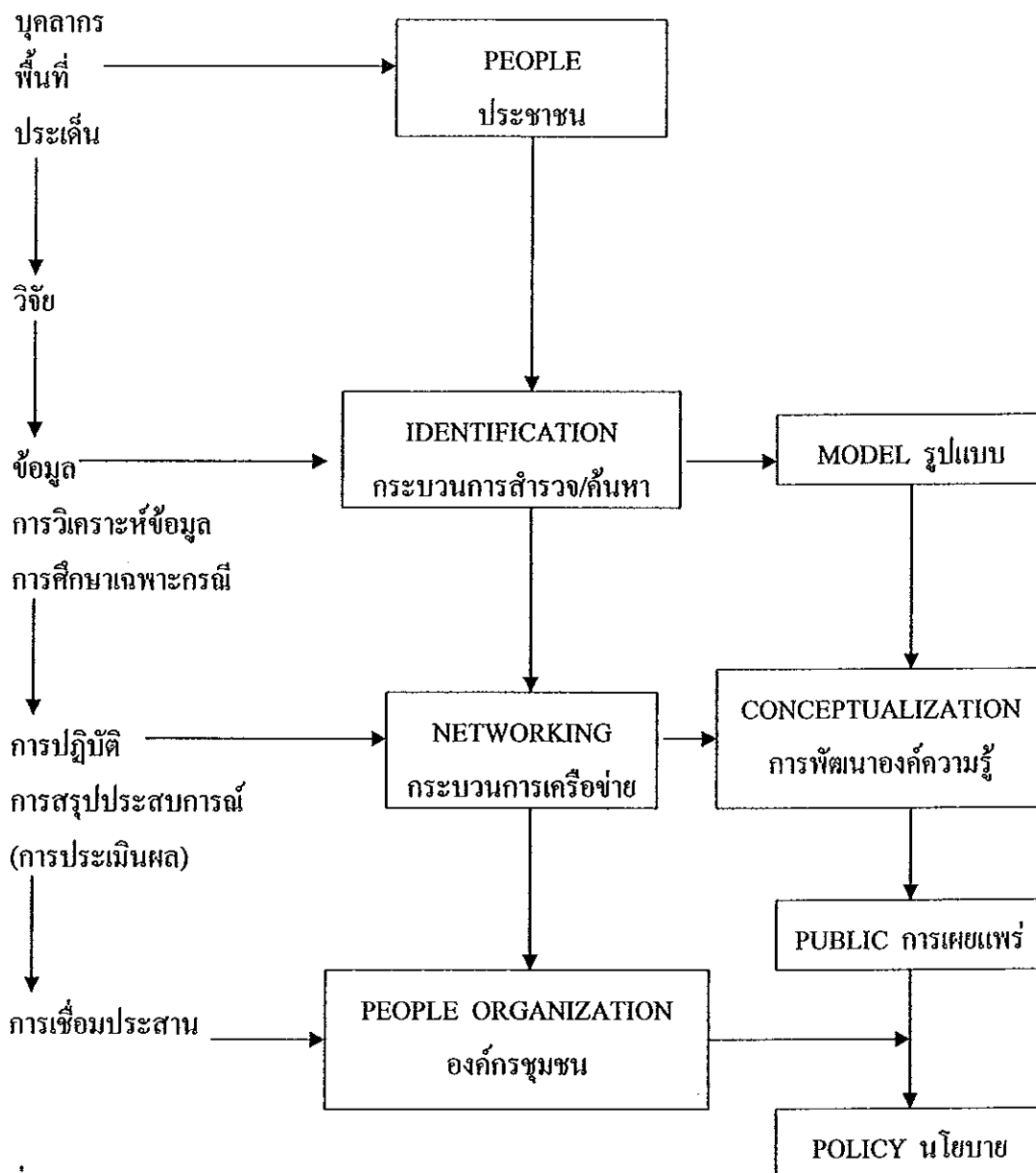
1) ระบุกลุ่มหรือบุคคลที่สามารถทำหน้าที่กระตุ้น หรือสามารถทำให้เครือข่ายดำเนินต่อไป

2) การจัดการเครือข่ายที่ดี จะต้องมีวิธีการสานประโยชน์ที่ทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในแต่ละฝ่ายได้ประโยชน์ร่วมกัน

3) ด้านการพัฒนา การปฏิบัติ และการติดตามผลกิจกรรมของเครือข่ายต้องมีการติดต่อสื่อสารอย่างใกล้ชิดระหว่างสมาชิกของเครือข่ายผู้ได้รับผลประโยชน์แก่ผู้ให้ทุน

ตัวแบบในภาพ 1 แสดงให้เห็นถึงขั้นตอนและกระบวนการในการก่อสร้างเครือข่าย เป็นกระบวนการที่มีลักษณะคล้ายกับงานวิจัยที่จะต้องเริ่มที่การศึกษา สืบหาข้อมูลเบื้องต้น การวิเคราะห์ข้อมูล การหาแนวทาง การปฏิบัติการ และการสรุปบทเรียนหรือประสบการณ์แล้วจึงจะมีการขยายผลเชื่อมโยงไปยังเครือข่ายอื่นๆ

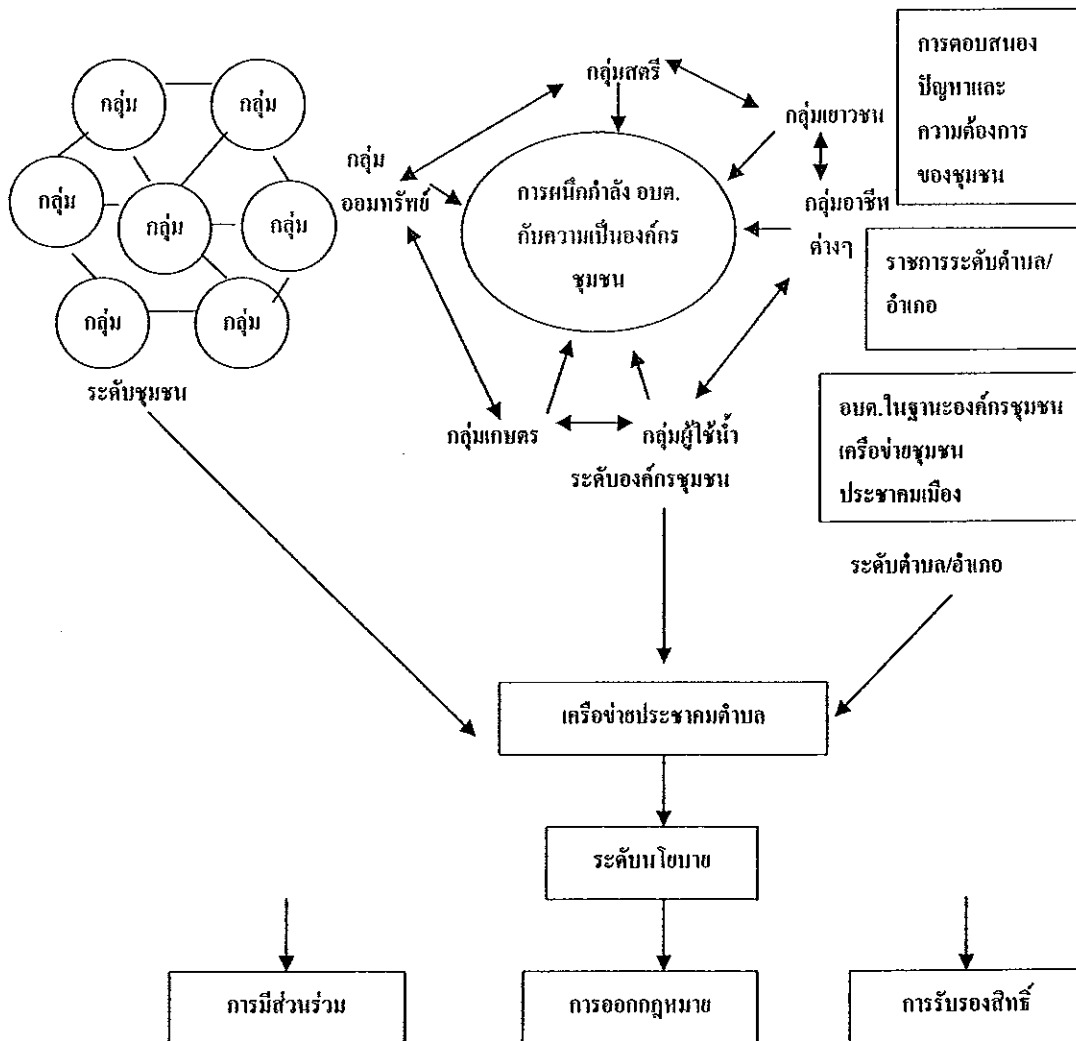
ภาพ 1 ขั้นตอนการสร้างเครือข่าย

ที่มา : ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ, 2546 : 480

ภาพ 2 แสดงพัฒนาการของเครือข่าย ตั้งแต่ระดับชุมชนรวมตัวเป็นประชาคม ตำบล อำเภอ จังหวัด และภูมิภาค โดยยึดพื้นที่เป็นหลักในการเชื่อมโยงเครือข่ายพัฒนา มักมีลักษณะเป็นรูปแบบที่เป็นทางการ

ภาพ 2 พัฒนาการของกลุ่มและเครือข่าย

ที่มา : ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ, 2546 : 488

สุภาวิณี ทรงพรพาณิชย์ (2545) ศึกษาการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนของ ตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน พบว่า เงื่อนไขสำคัญในการพัฒนาเครือข่าย ได้แก่

1) การกระตุ้นประสานจากนักวิจัยและวิทยากรภายนอกชุมชน เพื่อปรับแนวคิดและเพิ่มทักษะ

2) การได้รับการเสริมสร้างพลังจากองค์กรภายนอกชุมชน

3) แนวความคิดเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งผู้นำชุมชนและ ตัวแทนชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้าน

4) รูปแบบการถ่ายทอดและวิธีการ

5) การจัดตั้งองค์กรชาวบ้านเป็นเครือข่ายระดับตำบล

ส่วนปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน ได้แก่ กลไกและโครงสร้างเดิมของชุมชนที่มีอยู่แล้ว, การมีระบบเศรษฐกิจที่ดีของชุมชน, รวมทั้งการใช้สภาตำบลเป็นศูนย์กลางในการประสานความร่วมมือของเครือข่าย ผลการวิจัยในเชิงพัฒนา พบว่า การพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนได้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาในชุมชนหลายด้าน ได้แก่

- 1) การพัฒนาผู้นำเดิม ตลอดจนการเกิดผู้นำใหม่
- 2) การพัฒนากลุ่มป่าชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน
- 3) กรรมการสามารถประสานงานกับหน่วยงานทั้งภายในและ

ภายนอกชุมชน

4) เกิดนักวิจัยชาวบ้าน ให้ชาวบ้านได้เกิดแนวความคิดและทักษะในการแก้ไขปัญหาอื่นๆ ได้อย่างมีส่วนร่วม

2.1.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย

ในกระบวนการเสริมสร้างเครือข่าย สิ่งที่ควบคู่ไปกับการสร้างเครือข่าย คือ การพัฒนาเครือข่ายให้เกิดความเข้มแข็งเพื่อนำไปสู่การสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลง ดังที่ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (2547) กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย ดังนี้

ปัจจัยภายใน ได้แก่ การมีส่วนร่วมของภาคประชาชน จิตสำนึกต่อส่วนรวมของปัจเจกบุคคล การมีผู้นำเครือข่ายที่มีความรู้ ความสามารถ การมีระบบการบริหารจัดการในเครือข่ายที่เป็นระบบ การมีระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การมีพันธกรณีที่สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน การจัดการและพัฒนาความรู้อย่างต่อเนื่อง การสร้างภูมิความรู้และขบวนการทางปัญญา และการมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง

ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเสริมสร้างจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การมีเวทีสาธารณะ ขบวนการประชาสังคม และสถานการณ์ที่ทำให้เกิดการรวมพลังของเครือข่าย เช่น สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

จากการศึกษาของงามเนตร จริงสูงเนิน (2538) เรื่ององค์กรชุมชนเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่รากแม่เตา ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ปัจจัยที่ทำให้ศักยภาพของชุมชนมีความเข้มแข็ง คือ 1) การพัฒนาภูมิปัญญาชุมชนมาเป็นพลังแห่งปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์ความรู้ด้านสำนึกรับผิดชอบ และองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการบนพื้นฐานของความรู้ที่รับผิดชอบที่ค้ำจุน 2) การรวมพลังของชุมชนที่มีผู้นำองค์กรผู้มีความรู้ความสามารถในการสร้างความเชื่อถือ มาเป็นพลังชุมชนที่

ผลงานเข้ากับพลังแห่งปัญญา 3) พลังของทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ และป่าไม้ที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ เช่นเดียวกับ อากาศพันธ์ พันธุ์ (2543) ซึ่งศึกษาเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีผลต่อการคงอยู่ขององค์กรชุมชน ตำบลคอนแก้ว อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีผลต่อการคงอยู่ขององค์กรชุมชน ได้แก่ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเครือญาติ เพื่อนบ้าน ผู้นำและบริวาร และเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชน ทั้งภายในและภายนอก ทำให้สามารถติดต่อเชื่อมโยงและเกิดการประสานงานบุคคลทั้งภายในและภายนอกชุมชน มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน มีการพึ่งพาอาศัยกันในเรื่องต่างๆ เช่น เงินทุน การตลาด ความรู้ในด้านการจัดการธุรกิจ รวมทั้งการมีส่วนร่วม การสร้างจิตสำนึกและอุดมการณ์ของบุคลากรในองค์กรชุมชน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ได้เกื้อหนุนกลุ่มและองค์กรชุมชนให้สามารถดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และมีผลต่อการคงอยู่ขององค์กรชุมชน

2.2 กลุ่มและองค์กรชุมชน

2.2.1 ความหมาย

พัฒนา บุญยรัตน์ (2517) ให้ความหมายและองค์ประกอบของกลุ่ม ดังนี้

- 1) กลุ่มประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ไม่จำกัดเชื้อชาติ ศาสนา และเพศ มารวมกันเพื่อแก้ไขปัญหาให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ได้วางไว้
- 2) ความสนใจร่วมกันซึ่งสามารถดูได้จากวัตถุประสงค์ที่ทางกลุ่มได้กำหนดขึ้นมา
- 3) การปฏิบัติต่อกัน ซึ่งสมาชิกในกลุ่มจะต้องมีปฏิริยาโต้ตอบกัน และจะให้ความสำคัญกับสมาชิกตามบทบาทและฐานะ ซึ่งสอดคล้องกับ สัมพันธ์ เตชะอธิก (2540) กล่าวว่า องค์กรชุมชนคือ การรวมตัวของชาวบ้านตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ซึ่งต้องการมีความสัมพันธ์ต่อกัน อาจอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันหรือต่างหมู่บ้านก็ได้ไม่จำกัดพื้นที่ มีวัตถุประสงค์ ผู้นำและกิจกรรมในการพัฒนาร่วมกัน

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2539, อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546) กล่าวว่า องค์กรประชาชน หมายถึงการจัดตั้งเป็นกลุ่มหรือองค์กรของคนเพื่อการพัฒนา นั้น เรียกว่า องค์กรเพื่อช่วยเหลือตนเองของชาวบ้าน (อชช. : Self Help Organization) มีลักษณะเป็นการประสานงาน เพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มประชาชนที่เสียเปรียบในสังคม โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์ และกระบวนการตัดสินใจ

จากความหมายข้างต้น กล่าวได้ว่า กลุ่มเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ซึ่งหมายถึงความสามารถในการบริหารจัดการได้อย่างต่อเนื่อง และสามารถพัฒนาศักยภาพได้อย่างต่อเนื่องเพื่อที่จะแก้ไขกับปัญหาที่กำลังเผชิญ (ประเวศ วะสี, 2537 อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546)

2.2.2 การเกิดขึ้นของกลุ่มหรือองค์กรต่างๆ ในสังคม

การเกิดขึ้นของกลุ่มหรือองค์กรต่างๆ ในสังคมนั้นมีสาเหตุมาจากปัจจัยหลายประการ ดังนี้

1) ภาครัฐแก้ปัญหาไม่ตรงจุด (Rapin 1990 ; Amara 1994a อ้างถึงใน กาญจนมา คังชลทิพย์, 2542) ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความอ่อนแอของภาครัฐ ทำให้เกิดข้อจำกัดในการมองปัญหาเนื่องจากระบบราชการของไทยมีลักษณะเป็นเจ้าขุนมูลนาย ทำให้เกิดการทำงานล่าช้า และส่วนหนึ่งมาจากภาครัฐไม่เข้าใจถึงปัญหาที่แท้จริง (Rapin, 1990 อ้างถึงใน กาญจนมา คังชลทิพย์, 2542) แรงผลักดันเหล่านี้ทำให้เกิดองค์กรที่ทำงานด้านการพัฒนา ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของชาวบ้านเป็นเครือข่ายเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

2) ความต้องการที่จะช่วยเหลือสังคมของกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ คนรุ่นใหม่ ที่ได้พัฒนาความคิดจากมหาวิทยาลัย หรือจากประสบการณ์การทำงานในชนบท ซึ่งคนกลุ่มนี้จะมีความกระตือรือร้นในการทำงานเพื่อสังคม และกลุ่มคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม จะรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือในลักษณะของสังคมสงเคราะห์ รวมทั้งบุคคลที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดการรวมตัวเพื่อแก้ปัญหาสิ่งที่เกิดขึ้น เช่น การรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

3) การกระจายอำนาจของภาครัฐ และการยอมรับการรวมกลุ่มขององค์กรต่างๆ มากขึ้นทั้งในเขตเมืองและชนบท (Yamamoto, 1994 อ้างถึงใน กาญจนมา คังชลทิพย์, 2542) ที่เห็นชัดคือการเกิดขึ้นของกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

ชูชัย สุภวงส์ (2540) กล่าวถึงการรวมกลุ่มในอดีตว่า ในระยะแรกจะเป็นกิจกรรมที่ช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส หรือเป็นการช่วยเหลือเฉพาะกลุ่มที่อยู่ในระดับเดียวกับตนเท่านั้น ต่อมากลุ่มก็ได้มีการพัฒนากิจกรรมไปสู่วงกว้างมากขึ้น มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่หลากหลายมากขึ้น ขณะที่การรวมกลุ่มขององค์กรต่างๆ ในสังคมดำเนินกิจกรรมอยู่ จะพบการรวมตัวกันในลักษณะของการเรียกร้องความชอบธรรมในสังคม ทั้งในสังคมเดียวกันและจากภาครัฐ

2.2.3 กระบวนการเสริมสร้างและพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่ม

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (มปป.) ได้อธิบายกระบวนการและขั้นตอนในการจัดตั้งกลุ่ม ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

1) การปลูกจิตสำนึก (Conscientization) คือการทำให้สมาชิกเกิดความตระหนักว่ากำลังเผชิญกับปัญหา และสมาชิกมีความกระตือรือร้นในการที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เมื่อสมาชิกมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหา ก็จะนำมาสู่การรวมตัวของกลุ่ม

2) การรวมพลัง (Organization) เกิดขึ้นจากความตระหนักของสมาชิกที่ต้องการแก้ไขปัญหา และมีการพบปะพูดคุยกัน และทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน อาจมีการเลือกผู้แทนมาทำหน้าที่ในการเชื่อมประสานความคิด และทำหน้าที่ติดต่อหรือแนะนำให้สมาชิกทำกิจกรรมตามที่กลุ่มได้ตกลงกันได้

3) การส่งเสริมความรู้ด้านเทคโนโลยี (Technology) กระบวนการนี้นอกจากสมาชิกได้มีการพบปะแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันแล้ว ยังเป็นการเพิ่มความรู้ด้านเทคโนโลยี โดยเชิญผู้ที่มีความรู้มาเป็นวิทยากร อาจเป็นคนที่มาจากหน่วยงานภายนอกก็ได้

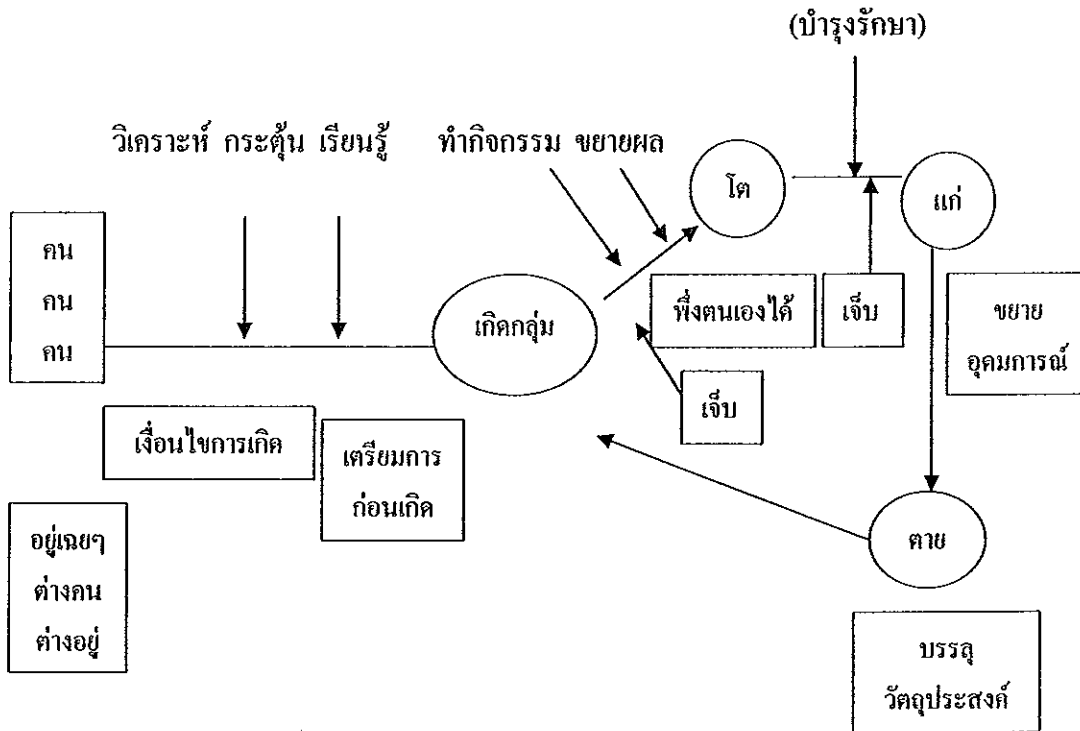
4) การบริหาร-การจัดการ (Management) ได้แก่ การทำบัญชีภายในกลุ่มเพื่อให้สมาชิกเกิดความไว้วางใจ การบันทึกกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น เช่น บันทึกรายงานการประชุม เป็นต้น การประสานงานภายในเป็นการส่งข่าวสารให้สมาชิกเข้าใจว่าการกระจายผลประโยชน์เป็นไปอย่างยุติธรรม การประสานงานระหว่างผู้แทนกลุ่ม เพื่อให้เข้าใจบทบาทและติดตามการทำงานตามระบบขั้นตอนของกลุ่ม การระดมทรัพยากรทั้งภายในและภายนอก

5) กระบวนการสนับสนุน (Support) อาจเป็นวัสดุอุปกรณ์เงินหรือปัจจัยต่างๆ ที่สนับสนุนให้กลุ่มมีศักยภาพสูงขึ้น หากรอแต่ทรัพยากรอย่างเดียว อาจทำให้การแก้ไขปัญหาเกิดความล่าช้า

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (มปป.) กล่าวว่า กลุ่มมีลักษณะคล้ายกับคน คือ มีการเกิด แก่ เจ็บ และตาย คือเมื่อมีการเกิด ก็จะมีการดำรงอยู่ทั้งเข้มแข็งและอ่อนแอ และจบลงเมื่อกิจกรรมสิ้นสุด และจากนั้นก็มีการตั้งกลุ่มขึ้นมาใหม่อีก เพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

ภาพ 3 แสดงให้เห็นถึง เงื่อนไขการเกิดกลุ่มคือ การทำให้คนได้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้น และก่อนที่จะเกิดกลุ่มควรมีการเตรียมการ มีทั้งการกระตุ้นให้บุคคลมองเห็นถึงปัญหา การค้นหาผู้นำ การให้ข้อมูล และเมื่อเกิดกลุ่มแล้วจะมีกิจกรรมเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ เมื่อกิจกรรมประสบผลสำเร็จก็มีการขยายผลเพิ่มขึ้น นั่นคือการเติบโตของกลุ่ม ระหว่างการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มนั้นอาจประสบกับปัญหา ซึ่งเปรียบเสมือนความเจ็บป่วยของกลุ่ม

ภาพ 3 วงจรชีวิตกลุ่ม

ที่มา : ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ, 2546 : 429

ชวลีรัตน์ เจริญพร (2542) ศึกษาการเคลื่อนไหวของชุมชน และองค์กรชุมชนบ้านครัว กรุงเทพมหานคร พบว่า สักยภาพขององค์กรชุมชนในการเป็นองค์กรนำการเคลื่อนไหว คือ

- 1) ความสามารถปรับโครงสร้างองค์กร เพื่อให้องค์กรสามารถดำเนินงานได้ตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ เช่น การเพิ่มหรือลดคณะกรรมการองค์กร เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการดำเนินงาน และให้สอดคล้องกับยุทธวิธีที่องค์กรใช้ในการเคลื่อนไหวแต่ละช่วง
- 2) ความสามารถในการประสานกลุ่มพันธมิตร ทั้งกลุ่มพันธมิตรที่เป็นชาวชุมชนอื่นที่มีประสบการณ์คล้ายกับชุมชนบ้านครัว กลุ่มนักวิชาการ กลุ่มนักการเมืองมุสลิม จุฬาราชมนตรี และกลุ่มสื่อสารมวลชน ได้ร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการต่อสู้ และร่วมกันเสนอทางออก ทางเลือกในแง่ยุทธวิธีต่อสู้
- 3) ความสามารถปรับเปลี่ยนวิธีการเคลื่อนไหว การที่องค์กรชุมชนสัมพันธ์กับกลุ่มพันธมิตรที่หลากหลายมีส่วนสำคัญให้ชุมชนมีฐานสนับสนุนข้อมูลทางด้านวิชาการ ฐานสนับสนุนจากชาวชุมชนอื่นๆ และฐานทางกระแสรายละเอียด

สรุปได้ว่า สาเหตุการเกิดขึ้นขององค์กรชุมชนมีหลายประการ ได้แก่ ภาครัฐแก้ไขปัญหาไม่ตรงจุด ความต้องการที่จะช่วยเหลือสังคมในการแก้ไขปัญหาของกลุ่มคน และมีการยอมรับในการรวมตัวของกลุ่มมากขึ้น รวมทั้งการกระจายอำนาจของภาครัฐ และการสร้างพลังความเข้มแข็งของกลุ่มส่งผลให้กลุ่มประสบความสำเร็จในการจัดการกับปัญหา

2.3 ประชาสังคม

2.3.1 ความหมาย

อนเนก เหล่าธรรมเนียม (2542) ได้นิยามเกี่ยวกับประชาสังคมว่า หมายถึง เครือข่าย กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบัน และชุมชนที่มีกิจกรรมเคลื่อนไหว อยู่ระหว่างรัฐกับปัจเจกชน ซึ่งประชาสังคมมีจุดเน้นที่สำคัญ ได้แก่ 1) การไม่ยอมให้รัฐเข้ามา ครอบงำแต่ยอมรับการช่วยเหลือจากภาครัฐ 2) ความไม่ชอบในปัจเจกนิยมที่ส่งเสริมให้คนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม แต่จะส่งเสริมให้ปัจเจกชนมีการรวมกลุ่มกันเพื่อ ปกป้องผลประโยชน์เพื่อส่วนรวม ดังที่ชูชัย สุภวงส์ (2540) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับ ประชาสังคมว่า หมายถึง การที่ผู้คนในสังคมได้เห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่ยาก เกินกว่าแก้ไข โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึกร่วมกัน รวมตัวกันเป็นกลุ่ม องค์กร ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคสังคม ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน เพื่อร่วมกันแก้ไข ปัญหาหรือกระทำบางอย่างเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ กระทำด้วยความรัก ความสามานฉันท์ ความ เอื้ออาทร ภายใต้ระบบการจัดการ โดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย

กล่าวโดยสรุปแล้ว ประชาสังคมมีความหมาย 2 ประการใหญ่ๆ คือ

1) สังคมที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างสูงในกิจการสาธารณะ ระดับต่างๆ คือ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับประเทศ โดยมีการรวมตัวหรือกระทำผ่าน องค์กรนานาชาติด้วยความสมัครใจอย่างเป็นอิสระจากรัฐและทุน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ประชาสังคม คือ การเมืองภาคประชาชนในระดับเข้มข้น แม้ว่ากิจการสาธารณะที่ประชาชนมี ส่วนร่วมนั้นไม่ได้จำกัดเฉพาะเรื่องการเมืองอย่างที่เข้าใจอย่างเดียว หากรวมถึงการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม อบรมเยาวชน เป็นต้น (ธีรยุทธ บุญมี, 2540 อ้างถึงใน พระไพศาล วิสาโล, 2546)

2) เครือข่ายองค์กรประชาชนที่มีกิจกรรมเชิงสาธารณะ โดย แยกต่างหากจากกิจกรรมที่รัฐเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับสถาบันของรัฐ และไม่ใช้กิจกรรมในระบบ ตลาด (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2540 อ้างถึงใน พระไพศาล วิสาโล, 2546)

ทั้ง 2 ความหมายให้จุดเน้นที่แตกต่างกัน ความหมายแรกบ่งชี้ถึง เป้าหมายหรือวิสัยทัศน์ที่ควรไปให้ถึง แต่ความหมายที่ 2 มีนัยถึงมรรควิธี คือ เน้นองค์ประกอบ

ของสังคมที่ควรส่งเสริมเพิ่มพูนทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ เพราะเป็นเครื่องมือที่จะนำพาความร่วมมือเป็นสุขมาสู่ประชาชน (พระไพศาล วิสาโล, 2546)

2.3.2 การก่อตัวของประชาสังคม

สุริย์วรรณ สิทธิยศ (2545) กล่าวว่า กระแสของประชาสังคมเกิดจากสาเหตุและปัจจัยต่างๆ ดังนี้

1) เป็นวิกฤตในสังคมที่ภาครัฐ และภาคธุรกิจไม่สามารถแก้ไขได้เพียงลำพัง หรือเป็นวิกฤตที่เกิดขึ้นในระดับโลก (Global crisis) เช่น วิกฤตด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสิทธิมนุษยชน ด้านเอคส์ เป็นต้น

2) การก่อกำเนิดของชนชั้นกลาง ได้แก่ พ่อค้าคนกลาง นักธุรกิจ นักวิชาการที่มีการศึกษาและมีฐานะทางด้านเศรษฐกิจ

3) พัฒนาการของกระบวนการประชาธิปไตยที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงออกทางความคิดได้อย่างเต็มที่

4) ระบบการติดต่อสื่อสารที่สามารถช่วยให้การสื่อสารเป็นไปได้โดยสะดวก โดยที่บางครั้งอาจไม่จำเป็นต้องพบปะกัน

5) ปัญหาด้านประสิทธิภาพ และความโปร่งใสของภาครัฐ ซึ่งไม่สามารถแก้ไขปัญหาสังคมได้ด้วยวิธีการแบบเดียว ดังนั้นจึงต้องหาทางเลือกอื่น

ทวีศักดิ์ นพเกษร (2541) ได้เสนอขั้นตอนการก่อตัวของประชาสังคมว่ามี 4 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การเกิดจิตสำนึก 2) การเกิดกลุ่มองค์กร 3) การก่อรูปของอุดมการณ์ร่วม 4) การตกผลึกของอุดมการณ์จนเหมือนสถาบันที่ทุกคนยอมรับเป็นกฎเกณฑ์แห่งชีวิต

สุริย์วรรณ สิทธิยศ (2545) ได้ทำการศึกษาเรื่องความเป็นประชาสังคมของวิสาหกิจชุมชนจังหวัดเชียงรายเพื่อการส่งเสริมสุขภาพ พบว่า 1) ด้านจิตสำนึกประชาสังคมสมาชิกวิสาหกิจชุมชนมีจิตสำนึกเกี่ยวกับสุขภาพอยู่ในระดับดีมาก 2) ด้านเครือข่ายประชาสังคมสมาชิกวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่มีการรับรู้มุมมองร่วมกันในการทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ มีวิสัยทัศน์ในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สนใจในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม มีการร่วมบริจาคเงินและสิ่งของเพื่อช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ในการดูแลสุขภาพดีขึ้น และมีปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนในเรื่องกิจกรรมสาธารณประโยชน์โดยใช้เครื่องมือสื่อสาร

อ่ำไพ อุตตารธรรม (2542) ศึกษาเรื่องความเป็นประชาสังคมในการปฏิบัติการทางสังคมของชุมชนชนบทภาคเหนือ พบว่า การปฏิบัติการทางสังคมในด้านต่างๆ ของคนในหมู่บ้านชนบท นอกจากจะเกิดจากกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตของชุมชนร่วมกันภายใต้วัฒนธรรมชุมชนที่มีกฎ จารีต ประเพณี ความเชื่อและศาสนาแล้ว ยังเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อ

การอยู่รอดของชุมชนร่วมกันอีกด้วย การแสดงออกถึงลักษณะของการปฏิบัติการทางสังคมที่มีความเป็นประชาสังคมของชุมชนชนบทที่สำคัญคือ การมีกลุ่มในการทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกันอย่างต่อเนื่อง และมีพลังแห่งความเป็นพวกเดียวกัน อันมีรากเหง้าของการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมชุมชน จนกลายเป็นการดำเนินกิจกรรมในลักษณะกลุ่มที่มีจิตสำนึกสาธารณะอย่างแท้จริง

ตำรวจ ผัดผล (2543) ศึกษาเรื่องการศึกษายวชนกรรมทางสังคมแนวใหม่กรณีศึกษาเครือข่ายอัยการเมืองน่าน พบว่า การก่อเกิดของเครือข่ายกลุ่มอัยการเมืองน่านเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มคนสามกลุ่ม กลุ่มแรกคือกลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มที่สองคือกลุ่มองค์กรชุมชน กลุ่มที่สามคือกลุ่มนักพัฒนาเอกชน ส่วนปัจจัยที่นำไปสู่การรวมตัวกันของกลุ่มคือ การที่กลุ่มต่างๆ ได้รับผลกระทบจากปัญหา และประสบความยุ่งยากในการสร้างความร่วมมือจากภาครัฐ รวมทั้งการทำงานโดยลำพังไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้

สรุปได้ว่า ประชาสังคมเกิดจากการที่ทุกภาคฝ่ายเล็งเห็นปัญหาร่วมกันทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคเอกชน ซึ่งภายในองค์กรประกอบด้วยความรัก ความเอื้ออาทร ความเข้มแข็ง และมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน การร่วมมือระหว่างภาคส่วนทำให้การแก้ไขปัญหาเป็นไปตามวัตถุประสงค์

2.4 ทูทางสังคม

คารศ ชุก (2548) กล่าวถึงทูทางสังคม (Social Capital) ว่าหมายถึง ความสัมพันธ์ที่ดี เอื้ออาทร ช่วยเหลือ และความร่วมมือร่วมใจกันในชุมชน

วรวิธิ โรมรัตนพันธ์ (2548) กล่าวว่า ทูทางสังคม หมายถึง การมีฐานทรัพยากรธรรมชาติ ฐานวัฒนธรรม ความเอื้ออาทร ความสามัคคี ความไว้วางใจซึ่งกันและกันที่ทำให้คนมีความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ต่อกัน มีการรวมพลังความคิด ความรู้ สติปัญญา และความชำนาญที่จะนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการมีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ทูทางสังคมเป็นพลังขับเคลื่อนให้ชุมชนสามารถสร้างความเข้มแข็ง และเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหาภายในชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองในระยะยาว ทูทางสังคมมีลักษณะเด่น ดังนี้ (คารศ ชุก, 2548)

- 1) ความเอื้อเพื่อ เกื้อกูลกันของคนในสังคม
- 2) ความสมัครสมาน รักใคร่ กลมเกลียวกัน
- 3) สังคมมีการเรียนรู้ มีเหตุผล และมีการปรับตัวอยู่เสมอ
- 4) คนในสังคมนิยมสร้างความคิดแก่ส่วนรวม
- 5) องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง

6) ชุมชนมีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง

7) ผู้คนมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

ทั้งนี้ สามารถจัดรูปแบบหรือประเภทของทุนทางสังคม โดยใช้เกณฑ์ ระดับทิศทาง และความต้องการของมนุษย์ โดยแบ่งออกเป็น 5 ระดับ ดังนี้

1) ระดับบุคคล จะเน้นด้านการตอบแทน ความไว้นื้อเชื่อใจกัน

2) ระดับครอบครัว รูปแบบความสัมพันธ์มีลักษณะความไว้นื้อเชื่อใจกัน มีความเอื้ออาทรและมีความผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

3) ระดับกลุ่ม/องค์กรจะเน้นการร่วมมือในการจัดการ การมีส่วนร่วมและการปฏิสัมพันธ์กัน

4) ระดับชุมชน ความสัมพันธ์มีความเหนียวแน่นมากกว่าระดับกลุ่ม/องค์กร แต่ระดับความเหนียวแน่นขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่ชุมชนนั้นได้รับ

5) ระดับประเทศ รูปแบบความสัมพันธ์ไม่มีความเหนียวแน่นเหมือนทั้ง 4 แบบที่ผ่านมา แต่ก็มีความสัมพันธ์ที่โยงใย คือการเป็นคนไทยด้วยกัน เป็นคนภูมิภาคเดียวกันนับถือศาสนาเดียวกัน

ธีระพงษ์ แก้วหาวยษ์ (2544) กล่าวถึงทุนทางสังคมที่เป็นไปในลักษณะเก่า คือเป็นระบบอุปถัมภ์และแบบเจ้าขุนมูลนาย ทุนทางสังคมแบบใหม่ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้ จิตใจ กองทุนและการระดมทุน ทรัพยากรธรรมชาติ คน ภูมิปัญญา ทุนทางสังคมที่ควรพิจารณา คือ ศักยภาพและความสามารถในการดำรงไว้ซึ่งความเป็นชุมชน และความอยู่รอดของสังคมชุมชน หรือความสามารถในการพึ่งตนเองได้ การดำรงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีของชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ รวมทั้งการแสวงหาและพัฒนาทรัพยากรเพื่อความยั่งยืนของชุมชน

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2541) กล่าวถึงทุนทางสังคมไทยว่าอยู่ภายใต้หลักการสำคัญ 2 ประการ คือ หลักการตอบแทนกัน (Reciprocity) และหลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน (Communality) หลักการตอบแทนกันเป็นหลักการสร้างพันธะทางสังคมในการตอบแทนกัน การสร้างความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การระดมแรงงานเพื่อกระทำกิจกรรมในชุมชน เป็นต้น ส่วนหลักการการใช้ประโยชน์ร่วมกัน หมายถึงการใช้พื้นที่ส่วนรวมของชุมชนในด้านต่างๆ นอกจากเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนมาใช้ประโยชน์ร่วมกันแล้ว ได้แฝงการจัดการร่วมกันของชุมชน โดยมีการกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อใช้ประโยชน์ในพื้นที่ (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2541 อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์ และคณะ, 2546)

ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์ (2542, อ้างถึงใน วรวิมล โรมรันตพันธ์, 2548) แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างประชาสังคมกับทุนทางสังคมว่า ประชาสังคมไม่ใช่เป็นเพียงแค่การที่คนมอ

อยู่รวมกันเท่านั้น แต่คนเหล่านั้นจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและมีจุดมุ่งหมายร่วมกันจนเกิดเป็น
คุณภาพใหม่ การที่คนมีปฏิสัมพันธ์มากเท่าใดยิ่งทำให้เกิดคุณภาพสูงจนทำให้เกิดทุนทางปัญญา
ทุนทางสังคม และก่อให้เกิดประชาสังคม กล่าวได้ว่า ประชาสังคมที่ดีต้องก่อให้เกิดกระบวนการ
เรียนรู้ นำไปสู่การเกิดปัญญาและก่อให้เกิดทุนทางสังคม

Putnam (2000, อ้างถึงใน วรวิภา โธมัส, 2548) กล่าวถึงประโยชน์ของ
ทุนทางสังคมในรูปแบบเครือข่ายที่เกิดจากความเห็นร่วมกันของประชาชนดังนี้

- 1) เพิ่มศักยภาพในการทำงาน และช่วยลดต้นทุนในการทำงาน
- 2) เกิดประเพณีการพึ่งพาอาศัยกัน หรือการต่างตอบแทน (reciprocity)
- 3) เกิดความไว้วางใจกันระหว่างคนในเครือข่าย ทำให้การติดต่อและ

ระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว

ธฤตวรรณ นนทพุท (2545) ได้ศึกษาการพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยชุมชน
ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จากกรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมค อำเภอ
ตะโหมค จังหวัดพัทลุง พบว่า การเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนเกิดจากเงื่อนไข 3 ประการ
ตามลำดับเวลา ได้แก่ 1) ทุนของชุมชน ประกอบด้วยทุนระบบนิเวศ ทุนคน ทุนระบบสังคมและ
วัฒนธรรม ทุนสติปัญญา และทุนเงินตรา 2) พลวัตของปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง
ของทุนชุมชนและการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชน 3) การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในการจัดการ
ท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้แก่สมาชิกในชุมชน เช่นเดียวกับอุไรวรรณ พวงสายใจ (2545) ได้ศึกษา
ทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ตำบลสันป่ายาง อำเภอแม่แตง จังหวัด
เชียงใหม่ พบว่า ทุนทางสังคมทั้งที่เป็นทุนจากภายในชุมชนเองและทุนที่มาจากภายนอกชุมชน
ประกอบด้วยวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ บุคคล เครือญาติ การศึกษาเรียนรู้องค์กร
หรือกลุ่ม ส่งผลให้เกิดความเข้มแข็ง เนื่องจากทุนทางสังคมเหล่านี้เป็นแหล่งการศึกษาเรียนรู้ซึ่ง
กันและกันภายในกลุ่ม และระหว่างกลุ่ม

ชยุต อินพรหม (2548) ได้ศึกษาทุนทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
ของชุมชน จากกรณีศึกษาสถานวัดตะโหมค ตำบลตะโหมค อำเภอตะโหมค จังหวัดพัทลุง
พบว่าปัจจัยที่ก่อให้เกิดทุนทางสังคมมีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายใน ได้แก่
ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน วัดตะโหมคเป็นศูนย์รวมของ
ชุมชน ผู้นำชุมชนความสัมพันธ์ทางเครือญาติช่วยสร้างความสัมพันธ์ทางเครือข่ายทั้งในระดับ
บุคคล ระดับกลุ่ม ระดับชุมชน และระดับสังคม ส่งผลให้เกิดพลังทางสังคมในการรวมพลัง
เพื่อสร้างทางประโยชน์ให้แก่สังคม ความเป็นเครือญาติสามารถลดต้นทุนในการผลิต การยังชีพ
และการสร้างประโยชน์แก่ส่วนรวม เป็นพลังของชุมชนให้เกิดการขับเคลื่อนต่อไป ผู้นำชุมชน

ที่เป็นพระภิกษุและฆราวาสเป็นปัจจัยที่สำคัญมาก ดังนั้นผู้นำจึงเป็นศูนย์รวมความสัมพันธ์ในการระดมทุนต่างๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์มีส่วนช่วยในการสร้างทุนทางสังคมขึ้นมา ด้านการถ่ายทอดทางความคิดและจิตสำนึก รวมทั้งการเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติที่ดีให้แก่คนในชุมชน ให้เกิดการยอมรับและสานประโยชน์ของชุมชนเข้าด้วยกัน ส่วนปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ การเข้ามาศึกษาดูงานขององค์กรต่างๆ การเข้ามาศึกษาวิจัยของหน่วยงานต่างๆ

สรุปได้ว่า สามารถจัดทุนทางสังคมได้หลายระดับ ได้แก่ ระดับบุคคล ระดับครอบครัว ระดับกลุ่ม/องค์กร ระดับชุมชน และระดับประเทศ ทุนทางสังคมเป็นสิ่งสำคัญสำหรับองค์กร ชุมชนมีความเข้มแข็งได้เนื่องจากมีทุนทางสังคมที่ดี

2.5 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับคลองอู่ตะเภา

คลองอู่ตะเภาเกิดจากการไหลมาบรรจบของคลองใหญ่ 2 สาย ที่บางหรีว (บ้านคลองแงะ) คือ คลองรำ ซึ่งไหลมาจากเขาลูกช้างและเทือกเขาบรรทัด (ผาคำ) และคลองแม่น้ำที่ไหลมาจากเขาน้ำค้าง ถึงปากอ่าวทะเลสาบ ลุ่มน้ำอู่ตะเภาตอนเหนือ ครอบคลุมพื้นที่เขตอำเภอสะเตาะ อำเภอคลองหอยโข่ง อำเภอนาหม่อม ปัจจุบันลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภาตอนเหนือส่วนชุมชนแนวถนนกาญจนาภิเษก และคลองแม่น้ำ เป็นเขตพื้นที่อุตสาหกรรม ลุ่มน้ำอู่ตะเภาเขตชุมชน เป็นเขตพื้นที่สัมพันธ์กับคลองอู่ตะเภาโดยตรง มีลำคลองสาขาจากพื้นที่ต่างๆ ไหลลงสู่คลองอู่ตะเภา มากมาย เช่น คลองป้อม คลองหวะ คลองจำไทร คลองเตย คลองแห ฯลฯ พื้นที่ลุ่มน้ำเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบ ประกอบด้วย พื้นที่เกษตรกรรม อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม ชุมชนและเป็นพื้นที่ที่ปล่อยน้ำเสียลงคลองอู่ตะเภามากที่สุด ลุ่มน้ำอู่ตะเภาตอนล่าง ครอบคลุมจากอำเภอหาดใหญ่ อำเภอบางกล่ำ อำเภอกวนเนียง และอำเภอเมืองด้านทิศใต้ (ส่วนพื้นที่รับน้ำแนวฝั่งทะเลสาบ) พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ประชาชนประกอบอาชีพเกษตรกรรม (ทำนาและทำสวน) ประมงพื้นบ้าน เขตลุ่มน้ำตอนล่าง ที่ชุมชนเหนือปล่อยน้ำทิ้งลงคลองอู่ตะเภา เป็นแหล่งวัฒนธรรมของแม่น้ำอู่ตะเภา เช่น เพลงเรือแหลมโพธิ์ เพลงยาวเกาะใหญ่ (ชาคริต โภชะเรือง, 2547)

2.5.1 สภาพปัญหาของลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภาในปัจจุบัน

1) ปัญหาป่าต้นน้ำถูกทำลาย จากการสำรวจภาพถ่ายทางอากาศ ในปี 2547 พบว่า จังหวัดสงขลาเหลือพื้นที่ป่าสมบูรณ์เพียง 557,150 ไร่ หรือคิดเป็น 12.34% ของเนื้อที่จังหวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 ซึ่งมีอยู่ 123,400 ไร่ ถูกบุกรุกไปถึง 30% และลุ่มน้ำชั้น 2 ซึ่งมีอยู่ 127,206 ไร่ ถูกบุกรุกไปแล้วถึง 58% (ชาคริต โภชะเรือง, 2547)

2) ปัญหาน้ำเสีย เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมและชุมชน โดยเฉพาะช่วงตอนกลางของลุ่มน้ำ มีการลักลอบปล่อยน้ำเสียลงสู่สายน้ำ ผลการตรวจวัดคุณภาพ

น้ำคลองอยู่ตะเภาน้ำ มีความเค็มโถมที่ สุดในบรรดาลุ่มน้ำสาขาของทะเลสาบสงขลา โดยวัดจากปริมาณน้ำใช้ 82,143 ลบ.ม./วัน พบว่ามีปริมาณน้ำเสียมากถึง 65,714 ลบ.ม./วัน (ชาคริต โภชะเรือง, 2547)

3) น้ำมีสภาพที่ขุ่นข้น สาเหตุใหญ่เกิดจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว ที่มีสภาพดินโล่ง เวลาฝนตกหน้าดินจึงถูกชะล้างลงไปในคลอง ทำให้สภาพน้ำในคลองเป็นสีชา ขุ่น บวกผสมกับการลักลอบดูดทราย ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สภาพน้ำในคลองขุ่นข้น

4) ทางน้ำถูกกีดขวาง ในช่วงตอนล่างของกลุ่มน้ำเกษตรกรได้ทำการปลูกผักบุ้ง-ผักกระเฉด และผักตบชวาขวางทางน้ำ ทำให้กลายเป็นสิ่งกีดขวางการไหลของน้ำ ในช่วงฤดูน้ำหลาก

5) ความสัมพันธ์ของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม สืบเนื่องจากการพัฒนาแบบทุนนิยมที่ทำให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงไป สนใจอุตสาหกรรมมากขึ้น เหมียงต่อสิ่งที่มีคุณค่าในอดีต เช่น ข้าวที่ปลูกในที่ลุ่มรอบทะเลสาบจะเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่มีหลากหลายพันธุ์มาก เช่น ข้าวจุมกมุสที่มีความหอมมาก เคยประกวดได้ที่ 2 ของโลก แต่ปัจจุบันสูญพันธุ์ไปแล้ว นับตั้งแต่รัฐบาลส่งเสริมการปลูกข้าวพันธุ์ กข ทำให้ข้าวพื้นเมืองหายสาบสูญไปหมด (ชาคริต โภชะเรือง, 2547)

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ กระบวนการพัฒนาเครือข่าย ประชาสังคมเพื่อการอนุรักษ์น้ำ : กรณีเครือข่ายรักษาคคลองอยู่ตะเภา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มีงานวิจัยที่คล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกับหัวข้อการศึกษาในครั้งนี้ ดังนี้

ปรานอม พงศ์อรุณ (2541) ได้ทำการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงของคลอง อยู่ตะเภา ในเขตอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา พบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของคลอง อยู่ตะเภา มี 2 ประการคือ ปัจจัยทางธรรมชาติ ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ สภาพดิน และพืช ปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ การตั้งบ้านเรือนของราษฎร และการก่อสร้าง เนื่องจากธุรกิจและนโยบายการพัฒนาของรัฐ การขาดความเอาใจใส่ในการดูแลรักษาคลองของชาวบ้าน รวมทั้งการทิ้งขยะและการระบายสิ่งปฏิกูลและน้ำโสโครกลงสู่คลองอยู่ตะเภา

สัมฤทธิ์ วิชัยทา (2543) ได้ทำการศึกษาความเข้มแข็งของประชาสังคมในการดูแลรักษาทรัพยากรน้ำส่วนรวม : กรณีศึกษาการดูแลรักษาบ่อบาดและอ่างเก็บน้ำของประชาชน ตำบลแม่ปะ ตำบลแม่มอก และตำบลเวียงมอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง พบว่า การรวมกลุ่มของประชาชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งของประชาสังคมตำบลยังมีน้อย เนื่องจากขาดผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งประชาชนขาดความรู้ ความเข้าใจ และความตระหนักในเรื่องทรัพยากรน้ำส่วนรวม รวมทั้ง

ขาดอุดมการณ์มีส่วนร่วม ทั้งในระดับองค์กรหมู่บ้านและปัจเจก การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน จำเป็นต้องให้ความเข้าใจแก่ประชาชน เพื่อให้การรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมต่างๆ บนพื้นฐานของความสามัคคีและความผูกพันกันในชุมชน

สำรวจ ผักผล (2543) ได้ทำการศึกษาขบวนการทางสังคมแนวใหม่ กรณีศึกษาเครือข่ายฮักเมืองน่าน พบว่า การก่อเกิดของเครือข่ายกลุ่มฮักเมืองน่านเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มคนสามกลุ่ม กลุ่มแรกคือ กลุ่มพระสงฆ์ซึ่งทำงานในส่วนของภารณรงค์เผยแพร่จริยธรรม และเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม กลุ่มที่สองคือ กลุ่มองค์กรชุมชนที่เผชิญหน้ากับนักธุรกิจในการแย่งพื้นที่ป่าที่ได้รับสัมปทานไม้จากรัฐ รวมทั้งปัญหาจากการลักลอบตัดไม้ของเอกชนในพื้นที่ป่าของชุมชน กลุ่มที่สามคือ กลุ่มของนักพัฒนาเอกชนที่ทำหน้าที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาส ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แก่ชุมชนทั้งด้านการออมทรัพย์ ธุรกิจชุมชน เกษตรยั่งยืน ป่าชุมชน และการพัฒนาสังคม ปัจจัยที่นำไปสู่การรวมตัวกันขององค์กรทางสังคมของกลุ่มคือ การที่กลุ่มต่างๆ ได้รับผลกระทบจากปัญหา และประสบความยุ่งยากในการสร้างความร่วมมือกับรัฐ อีกทั้งการทำงานโดยลำพังไม่สามารถแก้ปัญหาทั้งหลายได้ ขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายกลุ่มฮักเมืองน่านแบ่งเป็นสองขบวนการคือ ขบวนการเคลื่อนไหวตามแนววัฒนธรรมชุมชน ที่ยึดเอาภูมิปัญญาท้องถิ่น พุทธศาสนา และพลังความรักที่มีต่อแผ่นดินถิ่นเกิดมาเป็นกำลังเพื่อฟื้นฟูทรัพยากร และสองคือขบวนการเพื่อสิ่งแวดล้อม ที่เรียกร้องให้ยุติการสัมปทานป่าไม้ และให้มีการจัดการแบบป่าชุมชน

บัณฑูร ประดิษฐ์สุวรรณ (2544) ได้ทำการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาสังคมในจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า การเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาสังคม ประชาชนและผู้เกี่ยวข้องจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของประชาสังคม และจะต้องมีการสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนเห็นความสำคัญในการร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชน ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการ เกิดจากการที่ประชาชนและผู้เกี่ยวข้องยังขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องประชาสังคม และการดำเนินงานเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาสังคมในอนาคตซึ่งเป็นเรื่องจำเป็นและจะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

ศิริก เครือจินลี (2545) ได้ทำการศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แรก ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ระดับชุมชนมีรูปแบบการจัดการ โดยองค์กรชาวบ้าน ในระดับลุ่มน้ำมีรูปแบบการจัดการ โดยเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ของนิเวศลุ่มน้ำ การดำเนินงานเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม และการทำงานในลักษณะไตรภาคี รูปแบบการจัดการของชุมชนและเครือข่ายองค์กรชาวบ้านได้อาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เรียนรู้และสะสมจากประสบการณ์ประสานกับความรู้วิชาการ พัฒนารูปแบบ

การจัดการภายใต้เงื่อนไข 2 ประการคือ เงื่อนไขภายในชุมชน ประกอบด้วย สภาพทรัพยากรและ การใช้ประโยชน์ การผลิตและบริโภค และระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน เงื่อนไขภายนอกชุมชน ประกอบด้วย การสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชน กฎหมายนโยบาย และข้อมูล ข่าวสารความรู้ต่างๆ

เจษฎากร โนนินทร์ (2546) ได้ทำการศึกษาเครือข่ายประชาสังคมกับการพัฒนา สุขภาพในชุมชน กรณีศึกษากิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน พบว่า ปัจจัยและเงื่อนไขในการ สนับสนุนให้เกิดการรวมตัวของประชาชนเป็นกลุ่มองค์กร ได้แก่ ปัจจัยภายในชุมชน คือ จิตสำนึกของบุคคล ความเป็นเครือญาติ จิตสำนึกทางการเมือง สภาพปัญหาทางสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การสนับสนุนเชิงนโยบายจากองค์กร หน่วยงานต่างๆ ทั้งในและนอกพื้นที่ และกระแสของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาสังคม ส่วนปัจจัยเงื่อนไขการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายประชาสังคม ได้แก่ การมีจิตสำนึกร่วมกัน ความสัมพันธ์ที่มีหลากหลาย ประเด็นสนใจร่วมและการติดต่อสื่อสารและการเรียนรู้ร่วมกัน

เสาวลักษณ์ กุณฑล (2549) ได้ทำการศึกษาองค์กรจัดการลุ่มน้ำคลองอุตตะเกาใน บริบทของการบริหารจัดการลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา พบว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญในลุ่มน้ำ คลองอุตตะเกา คือ ปัญหาน้ำเสีย การบุกรุกทำลายป่า การชะล้างพังทลายของดิน น้ำท่วมและเริ่มมี แนวโน้มที่จะเกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำ การจัดการมูลฝอยและปัญหาน้ำเสีย องค์กรจัดการลุ่มน้ำ คลองอุตตะเกามีปัญหาด้านการประสานงาน การวางแผน การติดตามประเมินผล ปัญหาวิสัยทัศน์ และปัญหาด้านบุคลากร

จากที่กล่าวมาทั้งหมด สรุปได้ว่า การแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดย เครือข่ายประชาสังคม มีแนวคิดทางทฤษฎีและประเด็นของเครือข่ายมากพอสมควร เนื้อหาจาก การตรวจเอกสารในบทนี้ซึ่งว่าด้วย การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่าย ปัจจัยและเงื่อนไข ในการสนับสนุนให้เกิดการรวมตัวของเครือข่าย ความเข้มแข็งของเครือข่าย และพัฒนาการของ เครือข่าย กล่าวได้ว่า แนวโน้มการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในปัจจุบันเน้นการ จัดการโดยองค์กรชาวบ้านมากขึ้น โดยมีองค์ประกอบของกระบวนการมีส่วนร่วม และการ ประสานงานในลักษณะไตรภาคี รวมทั้งมีการเคลื่อนไหวโดยใช้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ภายใต้เงื่อนไขภายในและเงื่อนไขภายนอกขององค์กร ได้แก่ นโยบายรัฐ และการสนับสนุนใน รูปแบบต่างๆ จากองค์กรภายนอก ซึ่งเป็นผลให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติประสบความสำเร็จ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นแนวทางในการศึกษาข้อมูลด้านพัฒนาการของเครือข่าย ปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการเคลื่อนไหวของเครือข่ายและแนวทางในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์ ทรัพยากร ดังได้อธิบายไว้ในกระบวนการวิจัยและผลการวิจัยในบทต่อไป

3. วัตถุประสงค์

- 3.1 เพื่อศึกษาพัฒนาการของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา
- 3.2 เพื่อศึกษาผลการดำเนินงานและการขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ในการแก้ปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา
- 3.3 เพื่อศึกษาปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรค ในการแก้ไขปัญหและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา
- 3.4 เพื่อศึกษาทิศทางของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 4.1 ได้รับทราบข้อมูลและความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ผลการดำเนินงานและการขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในการแก้ปัญหาการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา และปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา
- 4.2 ได้รับทราบทิศทางในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา
- 4.3 ได้แนวทางในการส่งเสริมเครือข่ายประชาสังคมเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำในพื้นที่อื่นต่อไป

5. ขอบเขตของการวิจัย

5.1 พื้นที่ศึกษา คือ พื้นที่ชุมชนลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ใน 7 อำเภอ 35 ตำบล 252 หมู่บ้าน ได้แก่ อำเภอสะเตาะ อำเภอนาหม่อม อำเภอหาดใหญ่ อำเภอคลองหอยโข่ง อำเภอบางกล่ำ อำเภอรัตนบุรี และอำเภอกวนเนียง

5.2 ผู้ให้ข้อมูล มีดังนี้

5.2.1 องค์กรหลัก ได้แก่

- 1) ตัวแทนหน่วยงานราชการส่วนภูมิภาค คือ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา
- 2) ตัวแทนหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่น

- (1) เทศบาลตำบลปรึก
  - (2) เทศบาลตำบลพะตง
  - (3) เทศบาลตำบลคลองแห
  - (4) เทศบาลตำบลคลองแงะ
  - (5) องค์การบริหารส่วนตำบลคลองหอยโข่ง
  - (6) องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งลาน
- 3) ผู้นำและสมาชิกภาคประชาสังคม ซึ่งประกอบด้วย
- (1) ประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำ
  - (2) กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำ
  - (3) เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลา
  - (4) ธรรมนูญตราเพื่อทะเลสาบสงขลา
  - (5) ชมรมรวบรวมเรื่องเมืองหาดใหญ่
  - (6) กลุ่มร่มรินบนลานเมือง
  - (7) กลุ่มมานี-มานะ
  - (8) กลุ่มธนาคารชีวิตคูเต่า
  - (9) กลุ่มไก่อื้อน

5.2.2 องค์การสนับสนุน ได้แก่

- 1) เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่
  - (1) เจ้าหน้าที่โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่
  - (2) เจ้าหน้าที่เครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพจังหวัดสงขลา
- 2) นักวิชาการ
  - (1) สหกรณ์ออมทรัพย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
  - (2) คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัย

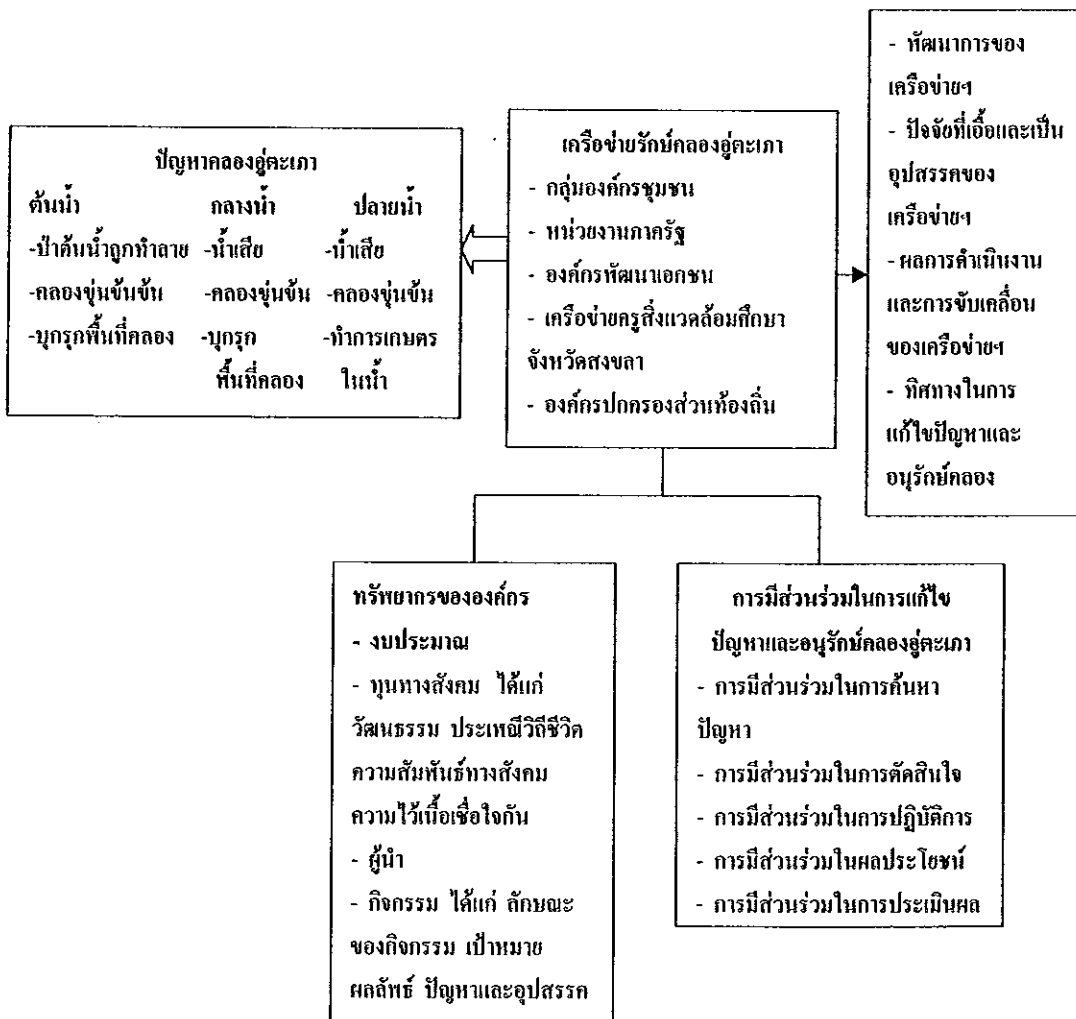
สงขลานครินทร์

6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีกรอบแนวคิดคือ ปัญหาของคลองคูตะเกาซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็นสามพื้นที่ ได้แก่ พื้นที่ต้นน้ำประสบกับปัญหาป่าต้นน้ำถูกทำลาย ปัญหาคลองขุ่นขึ้น ปัญหาการบุกรุกพื้นที่คลอง พื้นที่กลางน้ำประสบกับปัญหาน้ำเสีย ปัญหาคลองขุ่นขึ้น และปัญหา

การบุกรุกพื้นที่คลอง ส่วนพื้นที่ปลายน้ำประสบกับปัญหาน้ำเสีย ปัญหาคลองขุ่นข้น และปัญหาทำการเกษตรในน้ำ สมาชิกของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา ได้แก่ กลุ่มองค์กรชุมชน หน่วยงานภาครัฐ เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พัฒนาการในการขับเคลื่อนเครือข่ายฯ เพื่อการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาในช่วงเวลา 30 ปี ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเครือข่ายฯ ผลการดำเนินงานและการขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ เพื่อการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถา ทิศทางของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา ในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอุตะเถา ทรัพยากรขององค์กร ได้แก่ ทุนทางสังคม ผู้นำ กิจกรรมและผลลัพธ์ งบประมาณ ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถา

ภาพ 4 กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

7. นิยามศัพท์เฉพาะ

เครือข่าย หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล องค์กร หน่วยงาน หรือสถาบันใดๆ ได้ตกลงประสานเชื่อมโยงเข้าหากัน โดยมีวัตถุประสงค์หรือข้อตกลงร่วมกันอย่างเป็นระบบ และมีจุดหมายเพื่อกิจกรรมต่างๆ (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543)

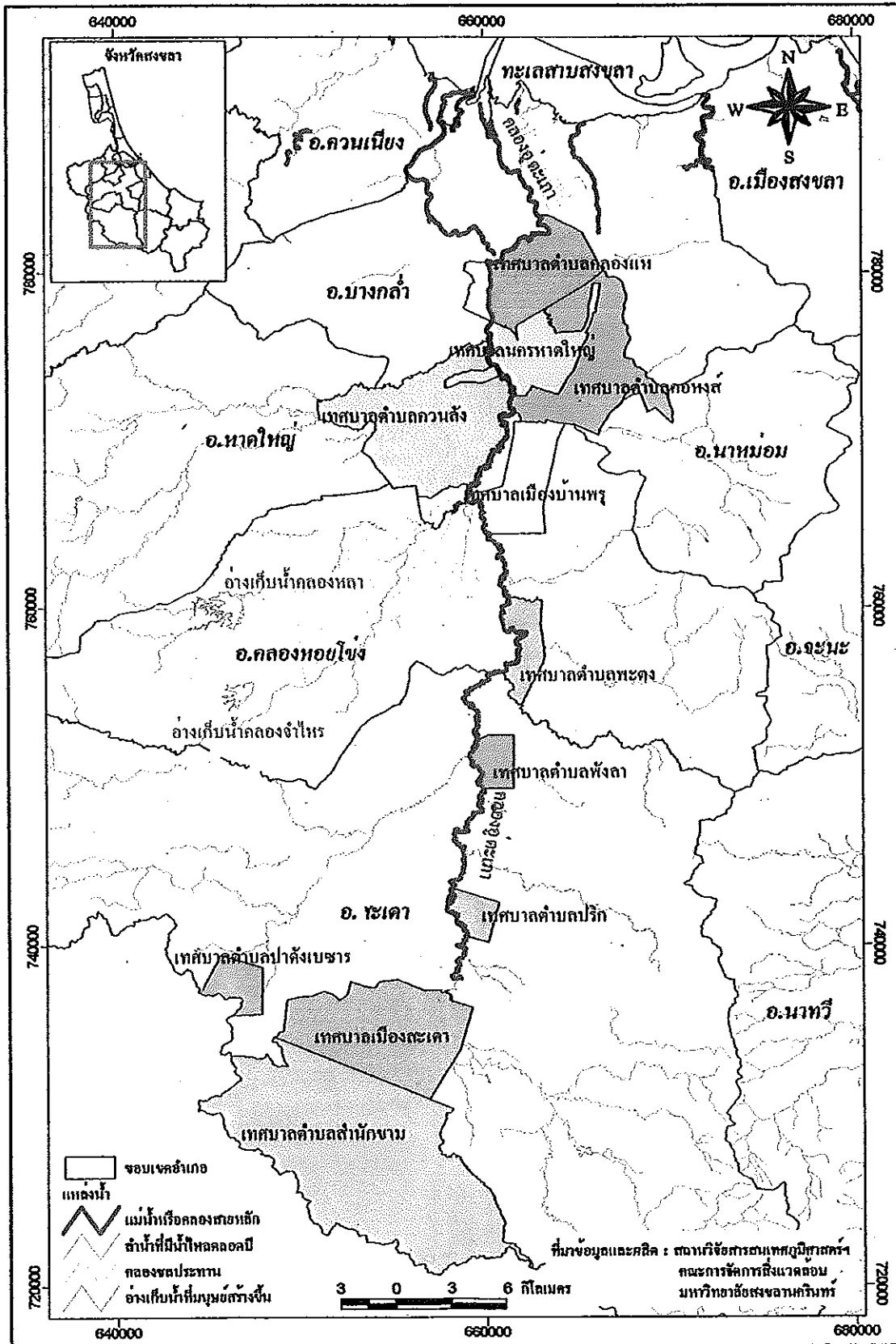
ประชาสังคม หมายถึง การที่ประชาชนเล็งเห็นถึงปัญหา จึงเกิดการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาชน ร่วมกันกระทำการกิจกรรมเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ภายใต้การเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (ชูชัย สุภวงษ์, 2540) ในที่นี้หมายถึง การรวมตัวกันของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา

เครือข่ายประชาสังคม หมายถึง การมีจิตสำนึกร่วมกันระหว่างปัจเจกบุคคลต่อครอบครัว เครือญาติ องค์กร และชุมชน ตลอดจนประเด็นที่เป็นจุดสนใจร่วมกันของทุกฝ่าย โดยมีการติดต่อสื่อสาร การประสานงานที่ดี มีประสิทธิภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันและถ่ายทอดเทคโนโลยีแก่กันและกัน และตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรักความผูกพัน ความเอื้ออาทรต่อกัน (เจษฎากร โนนินทร์, 2546) การอนุรักษ์น้ำ หมายถึง พฤติกรรมของประชาชนด้านการรักษาสภาพแหล่งน้ำ การป้องกันมลพิษทางน้ำ และการใช้ทรัพยากรน้ำอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์สูงสุดเป็นเวลานาน (อุษพงษ์ สุพัฒนกุล, 2546)

องค์กรชุมชน หมายถึง การรวมตัวของชาวบ้านตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มีความสัมพันธ์ต่อกัน อาจอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันหรือต่างหมู่บ้านก็ได้ไม่จำกัดพื้นที่ มีวัตถุประสงค์ ผู้นำและกิจกรรมในการพัฒนาร่วมกัน (สัมพันธ์ เตชะอธิก, 2540)

ทุนทางสังคม หมายถึง การมีฐานทรัพยากรธรรมชาติ ฐานวัฒนธรรม ความเอื้ออาทร ความสามัคคี ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ที่ทำให้คนมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน มีการรวมพลังความคิด ความรู้ สติปัญญา และความชำนาญที่จะนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการมีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (วรวิมล โรมรัตนพันธ์, 2548)

ภาพประกอบ 5 แผนที่คลองอุตะเถา

บทที่ 2

วิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องกระบวนการพัฒนาเครือข่ายประชาสังคมเพื่อการอนุรักษ์น้ำ : กรณีศึกษาเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative research method) เพื่อศึกษาพัฒนาการของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ปัจจัยที่เอื้อและอุปสรรค ในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา ผลการดำเนินงานของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา และทิศทางของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์ ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกต (Observation) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory observation) การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) และการจัดประชุมกลุ่ม (Focus Group) ซึ่งเป็นวิธีหลักในการเก็บข้อมูล โดยสรุปวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็นและวิธีการไว้ในตารางที่ 1

ในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนไว้ดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสาร ตำรา และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. การกำหนดกลุ่มเป้าหมายผู้เป็นแหล่งข้อมูล
3. การศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในภาคสนาม
4. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
5. การเก็บรวบรวมข้อมูล
6. การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การศึกษาข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสาร ตำรา และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในตอนต้นผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสาร ตำรา บทความ และรายงานวิจัยต่างๆ ที่มีนักศึกษา หรือนักวิชาการได้ทำการศึกษาไว้ก่อนหน้านี้ จากการศึกษาค้นคว้าและอ่านในห้องสมุด เช่น หอสมุดคุณหญิงหลง ธรรมะวิทยสุนทร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ หอสมุดการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ และจากเว็บไซต์ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ไทย เพราะงานวิจัยชิ้นนี้ต้องอาศัยเอกสารทางสังคมวิทยาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดเรื่องเครือข่าย ประชาสังคม และองค์กรชุมชน เพื่อทำความเข้าใจกับสถานการณ์และวางแนวทางในการวิจัย

ตาราง 1 ประเด็นวิธีการได้มาซึ่งข้อมูล

ประเด็น	วัตถุประสงค์	แหล่งข้อมูล	วิธีการ
<p>1. พัฒนาการของเครือข่าย รักษ์คลองอุตะเถา</p> <p>- ประวัติความเป็นมาของ กลุ่ม และเครือข่ายรักษ์ คลองอุตะเถา ได้แก่ การ ก่อตั้ง จำนวนสมาชิก สาเหตุการก่อตั้ง</p> <p>- กิจกรรม ลักษณะ กิจกรรม ผลของกิจกรรม งบประมาณ</p>	<p>เพื่อทราบถึงประวัติความเป็น มาของกลุ่มองค์กร และ เครือข่ายฯ ตั้งแต่อดีตถึง ปัจจุบัน</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้นำองค์กรชุมชน - สมาชิกในกลุ่มองค์กรชุมชน - เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน - นักวิชาการ - ประธานเครือข่ายรักษ์คลองอุ ตะเถา - เอกสารต่างๆ 	<ul style="list-style-type: none"> - อ่าน - เอกสาร - สัมภาษณ์
<p>2. ปัจจัยที่เอื้อและเป็น อุปสรรคต่อการพัฒนา เครือข่ายรักษ์คลอง อุตะเถา</p> <p>- ปัจจัยเอื้อ ได้แก่ สถานการณ์สิ่งแวดล้อม ทุนทางสังคม คุณลักษณะ ผู้นำ จิตสำนึกสาธารณะ กิจกรรม เวทีสาธารณะ การติดต่อสื่อสาร ประเพณีวัฒนธรรม</p> <p>- อุปสรรค และแนวทาง ในการแก้ไขปัญหา</p>	<p>เพื่อทราบถึงปัจจัยที่เอื้อและ เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา เครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้นำองค์กรชุมชน - สมาชิกในกลุ่มองค์กรชุมชน - เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน - นักวิชาการ - เจ้าหน้าที่ภาครัฐ 	<ul style="list-style-type: none"> - สัมภาษณ์ - สังเกต
<p>3. ผลการดำเนินงานของ เครือข่ายรักษ์คลอง อุตะเถา</p> <p>- ลักษณะกิจกรรม งบประมาณ</p> <p>- ผลของกิจกรรม กลุ่ม เป้าหมาย ความดีในการ ทำกิจกรรม</p>	<p>เพื่อทราบถึงผลการ ดำเนินงานของเครือข่ายรักษ์ คลองอุตะเถา แนวทางใน การแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์ คลอง อุตะเถา และบทบาทของ องค์กรในการแก้ไขปัญหา</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้นำองค์กรชุมชน - สมาชิกในกลุ่มองค์กรชุมชน - เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน - นักวิชาการ - เจ้าหน้าที่ภาครัฐ - เอกสารต่างๆ 	<ul style="list-style-type: none"> - อ่าน - เอกสาร - สัมภาษณ์ - สังเกต

ตาราง 1 (ต่อ)

ประเด็น	วัตถุประสงค์	แหล่งข้อมูล	วิธีการ
- แนวทางในการแก้ไข ปัญหา - บทบาทขององค์กรใน การแก้ไขปัญหาและ อนุรักษ์คลองตะเภา ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ กลุ่มองค์กร องค์กร พัฒนาเอกชน และ เครือข่ายอนุรักษ์คลอง ตะเภา			
4. ทิศทางของเครือข่าย ในการแก้ไขปัญหาและ อนุรักษ์คลองตะเภา	เพื่อทราบถึงทิศทางของ เครือข่ายอนุรักษ์คลองตะเภาใน อนาคต	- ผู้นำองค์กรชุมชน - สมาชิกในกลุ่มองค์กรชุมชน - เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน - เจ้าหน้าที่ภาครัฐ	- การจัด ประชุม กลุ่ม - สัมภาษณ์

2. การกำหนดกลุ่มเป้าหมายผู้เป็นแหล่งข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้มุ่งทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายประชาสังคมเพื่อการอนุรักษ์น้ำ ในช่วงเดือนพฤษภาคม - ธันวาคม 2549 ซึ่งในกระบวนการดังกล่าวนี้มีผู้ที่เกี่ยวข้องที่สามารถเป็นแหล่งข้อมูลของผู้วิจัย จำนวน 32 คน ซึ่งจำแนกออกเป็น 2 กลุ่มคือ

2.1 องค์กรหลัก ได้แก่

2.1.1 หน่วยงานราชการส่วนภูมิภาค ได้แก่ เจ้าหน้าที่สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา (1 คน)

2.1.2 หน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่น ผู้วิจัยได้เลือกเฉพาะเทศบาลที่เข้าร่วมในกิจกรรมของเครือข่ายอนุรักษ์คลองตะเภาทั้งหมด 4 เทศบาล ได้แก่ เทศบาลตำบลปรีท เทศบาลตำบลคลองแงะ เทศบาลตำบลพะตง และเทศบาลตำบลคลองแห โดยทำการสัมภาษณ์นายกเทศมนตรี รวมทั้งหมด 4 คน และผู้วิจัยได้เลือกเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบลที่มี

ส่วนร่วมในกิจกรรมเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนตำบล คลองหอยโข่ง และองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งลาน โดยทำการสัมภาษณ์นายกองค์การบริหาร ส่วนตำบล รวมทั้งหมด 2 คน

2.1.3 ภาคประชาสังคม ซึ่งประกอบด้วย

(1) ผู้นำองค์กรชุมชน ได้แก่ ประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำ กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำ เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลา ธรรมยาตราเพื่อ ทะเลสาบสงขลา ชมรมรวบรวมเรื่องเมืองหาดใหญ่ กลุ่มร่มรื่นบนลานเมือง กลุ่มมานี-มานะ กลุ่มธนาคารชีวิตคู่ และกลุ่มไก่อ่อน องค์การละ 1 คน รวมทั้งหมด 9 คน

(2) สมาชิกองค์กรชุมชนที่อยู่ในเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาและ เข้าร่วมในกิจกรรม องค์การละ 1 คน รวมทั้งหมด 9 คน

2.2 องค์กรสนับสนุน ได้แก่

2.2.1 เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เจ้าหน้าที่ โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ (1 คน)

2.2.2 เจ้าหน้าที่เครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพจังหวัดสงขลา (1 คน)

2.2.3 เจ้าหน้าที่สหกรณ์ออมทรัพย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (1 คน)

2.2.4 นักวิชาการคณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ (1 คน)

3. การศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในภาคสนาม

ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ด้วยวิธีการ สัมภาษณ์และการสัมภาษณ์ อาจารย์เบญจมาศ นาคหลง อาจารย์โรงเรียนพะตงประธานศิริวัฒน์ คุณประโชติ อินทรถาวร ประธานเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา คุณธานี ทิพย์ทะเบียนาการ เจ้าหน้าที่สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา และคต.นิคม ทองมุณี หลังจากนั้น จึงได้นำข้อมูลจากทั้งเอกสาร และจากการสัมภาษณ์เบื้องต้น เพื่อวางแผนกำหนด ขอบเขตพื้นที่ ขอบเขตเนื้อหา และเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยต่อไป ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่วิจัย โดยใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยมีเหตุผล ดังนี้

3.1 คลองอุ้ตะเภาเป็นลุ่มน้ำย่อยของทะเลสาบสงขลา ซึ่งเมื่อคลองอุ้ตะเภาประสบกับปัญหา เช่น ปัญหาป่าต้นน้ำถูกทำลาย ปัญหาน้ำเน่าเสีย ย่อมส่งผลกระทบต่อทะเลสาบสงขลาด้วยเช่นกัน

3.2 มีเครือข่ายประชาคมในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุ้ตะเภาในพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ

4. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เมื่อทราบข้อมูลเบื้องต้นและเห็นสภาพทั่วไปของเครือข่ายที่จะทำการศึกษแล้ว ผู้วิจัยพบว่า ในการศึกษา กระบวนการพัฒนาเครือข่ายประชาคมนั้น การได้มาซึ่งข้อมูลการวิจัยที่น่าเชื่อถือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น เป็นการยากและไม่เพียงพอ หากจะเลือกใช้เครื่องมืออย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว ดังนั้นผู้วิจัยต้องเตรียมเครื่องมือไว้หลายวิธี เพื่อสามารถใช้ได้อย่างผสมผสานและสอดคล้องกับช่วงเวลา เหตุการณ์ และกิจกรรมของเครือข่ายฯ ขณะที่ทำการวิจัย ดังนี้

4.1 การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) ด้วยการกำหนดหัวข้อที่ต้องการศึกษาไว้กว้าง ล่วงหน้า โดยเป็นคำถามปลายเปิด เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกับผู้วิจัยอย่างเป็นธรรมชาติ และได้ข้อมูลระดับลึกจากการซักถามรายละเอียดในประเด็นที่กำหนดไว้ เช่น การจัดตั้งกลุ่มองค์กร การจัดตั้งเครือข่ายฯ ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อเครือข่ายฯ กิจกรรมของเครือข่ายฯ รวมทั้งทิศทางของเครือข่ายฯ ในอนาคต โดยผู้วิจัยบันทึกในสมุดบันทึกข้อมูลภาคสนามและเทปบันทึกเสียง วิธีการบันทึกข้อมูลมี 2 ลักษณะคือ บันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ซึ่งคล้ายกับการบันทึกประจำวันของผู้วิจัยเอง (Diary) และอีกลักษณะหนึ่งเป็นการบันทึกข้อมูลที่ได้จากการพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลในประเด็นที่มีการกำหนดไว้แล้ว

4.2 การสังเกต (Observation) ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยวางแนวทางไว้ว่าหากเป็นไปได้ทั้งในด้านโอกาสและความเหมาะสม จะพยายามเข้าร่วมสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่ายรักษ์คลองอุ้ตะเภา เช่น กิจกรรมการประชุม สัมมนาเครือข่าย กิจกรรมค่ายเยาวชน เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถทำความเข้าใจความเป็นเครือข่ายรักษ์คลองอุ้ตะเภา และได้รวบรวมรายละเอียดกิจกรรมต่างๆ ของเครือข่ายฯ โดยสังเกตความสัมพันธ์ของสมาชิกเครือข่ายฯ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากการจัดเวที หรือการจัดประชุม ลักษณะกิจกรรม ผู้เข้าร่วม

กิจกรรม และคุณลักษณะผู้นำ และผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ควบคู่กับการสังเกต โดยการกำหนดเป็นคำถามปลายเปิด ในการบันทึกการสังเกตผู้วิจัยได้จดบันทึกไว้ทุกครั้ง ซึ่งเป็นบันทึกภาคสนามที่ผู้วิจัยจัดทำขึ้นโดยระบุลำดับ วันเวลา ผู้เข้าร่วมกิจกรรม และลักษณะกิจกรรม ไว้อย่างละเอียด เพื่อนำมาสรุปเป็นประเด็นสำคัญหลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรมในแต่ละครั้ง

4.3 วิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ผู้เข้าร่วมประชุม คือ สมาชิกเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา จำนวน 11 คน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่สรุปได้จากการวิจัย โดยผู้วิจัยเป็นผู้นำเสนอข้อมูลด้านพัฒนาการ และแนวทางในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาแก่ที่ประชุม รวมทั้งทิศทางของเครือข่ายในอนาคต เพื่อให้สมาชิกเครือข่ายที่เข้าร่วมประชุมเสนอความคิดเห็น และแก้ไขเพิ่มเติมข้อมูลที่ขาดหายหรือไม่ชัดเจน

5. การเก็บข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ นอกจากผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้ว ผู้วิจัยได้เข้าไปรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และการจัดประชุมกลุ่ม ใน 3 ช่วงเวลา ดังนี้

5.1 เดือนพฤษภาคม - เดือนสิงหาคม 2549 ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม (Participate and nonparticipate observation) นอกจากการสังเกตสภาพพื้นที่ของเครือข่ายฯ ซึ่งเป็นการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมแล้ว สิ่งที่ผู้วิจัยให้ความสำคัญมากในการหาโอกาสเข้าไปสังเกตแบบมีส่วนร่วม คือ กิจกรรมค่ายเยาวชนสงขลารักษ์คลองอู่ตะเภา 3 ค่าย ได้แก่ ค่ายต้นน้ำ ค่ายกลางน้ำ ค่ายปลายน้ำ จัดขึ้นในวันที่ 26-28 พฤษภาคม 2549 ซึ่งสนับสนุนงบประมาณโดยสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมค่ายเยาวชนสงขลารักษ์คลองอู่ตะเภา ค่ายกลางน้ำที่จัดขึ้นที่โรงเรียนหาดใหญ่สมบูรณ์กุลกันยา ต่อมาในวันที่ วันที่ 12 สิงหาคม 2549 ผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมย้อนตำนานคลองแห ที่วัดคลองแห อำเภอหาดใหญ่ และได้มีโอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมค่ายเยาวชนสงขลารักษ์คลองอู่ตะเภาสัญจร ในวันที่ 12-13 สิงหาคม 2549 ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ผู้วิจัยได้สังเกตกิจกรรม ลักษณะกิจกรรม และผู้เข้าร่วมในกิจกรรม

5.2 เดือนกันยายน 2549 - เดือนมีนาคม 2550 ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) หลังจากการศึกษา

ข้อมูลเบื้องต้นในภาคสนาม 2-3 ครั้ง แล้วผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่นำมาเปรียบเทียบกับคำถามในการวิจัยเพื่อตรวจสอบดูว่า ควรรวบรวมข้อมูลอะไรบ้างที่สามารถตอบคำถามดังกล่าวได้ครอบคลุมทั้งหมด หลังจากนั้นจึงได้ทำการกำหนดกรอบ หรือเค้าโครงคำถามในการสัมภาษณ์กว้างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปแลกเปลี่ยนพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูล ในการวางแนวคำถาม ผู้วิจัยได้พยายามสร้างความชัดเจนและความครอบคลุมให้กับตนเอง ด้วยการนำเสนอและปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษา เมื่อพิจารณาเห็นประเด็นที่ชัดเจนและครอบคลุมตามวัตถุประสงค์แล้ว จึงนำไปใช้ภาคสนามต่อไป

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามครั้งนี้เป็นระยะเวลาประมาณ 7 เดือน โดยเริ่มตั้งแต่เดือนกันยายน 2549 – เดือนมีนาคม 2550 ในการเก็บข้อมูลแต่ละครั้งผู้วิจัยได้ใช้เวลาในการเรียบเรียงข้อมูล การนำเสนอข้อมูลเพื่อปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษา รวมทั้งศึกษาค้นคว้าจากเอกสารประกอบเพิ่มเติมเป็นระยะ

5.3 เดือนมกราคม 2549 - เดือนมิถุนายน 2550 ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลไปพร้อมกับการวิเคราะห์ข้อมูลและเขียนรายงานวิจัย เมื่อผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์แล้วพบว่า มีข้อมูลในหลายประเด็นที่ขาดหายในการสัมภาษณ์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในเครือข่ายวิจัยคล่องตัวเพิ่มเติม เพื่อเป็นการยืนยันข้อมูลที่ได้รับในประเด็นเดียวกันให้ชัดเจนและรอบคอบมากยิ่งขึ้น โดยผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ศิริพร จิรวัดน์กุล (2546) กล่าวคือ การตรวจสอบแหล่งข้อมูล ได้แก่ แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ แหล่งบุคคล เพื่อคว้าข้อมูลที่เก็บได้ โดยมีความต่างของเวลา สถานที่ และผู้ให้ข้อมูล มีความเหมือนหรือกันหรือไม่ และทำการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ซึ่งมีผู้เข้าร่วม จำนวน 11 คน

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

6.1 ข้อมูลเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุป หรือการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive analysis) ที่ได้จากการสังเกต และการสัมภาษณ์ แล้วจัดบันทึก ซึ่งวิธีการหลักที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีการของ สุกางค์ จันทวานิช (2540) เป็นแบบอย่างในการวิเคราะห์ โดยอาศัยการวิเคราะห์ 3 ชนิด คือ

6.1.1 การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic induction) เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น เกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่มองเห็นในเครือข่าย เช่น กิจกรรม การมีส่วนร่วม และบทบาทของผู้นำ เป็นต้น

6.1.2 การวิเคราะห์โดยจำแนกข้อมูล (Typological analysis) โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ในข้อ 6.1.1 ทำการแยกข้อมูลเป็นชนิดๆ เช่น ลักษณะกิจกรรม การมีส่วนร่วมและลักษณะผู้นำ เป็นต้น

6.1.3 วิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Constant comparison) เป็นวิธีการที่นำข้อมูลทั้งหมดมาทำการสังเคราะห์สรุปหาความสัมพันธ์ คือ การใช้วิธีเปรียบเทียบโดยการนำข้อมูลมาเทียบเป็นปรากฏการณ์ แยกแยะปรากฏการณ์ออกเป็นส่วนๆ เพื่อหาความเหมือนและความต่างของข้อมูล

กล่าวได้ว่า งานวิจัยเชิงคุณภาพมีกระบวนการและวิธีการที่ต้องอาศัยเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล ทักษะ และความรอบคอบ ซึ่งการวิจัยเชิงคุณภาพสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามเงื่อนไขและความเหมาะสมกับพื้นที่ศึกษา อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญที่ผู้วิจัยเชิงคุณภาพต้องคำนึงถึง คือ การตระหนักในความเชื่อพื้นฐานของแนวคิดด้านปรากฏการณ์ทางสังคม กล่าวคือ ต้องเชื่อว่าความหมายของปรากฏการณ์ทางสังคมมีความแตกต่างจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ หากสามารถทำความเข้าใจได้ชัดเจน การณ์ประยุกต์ใช้เทคนิควิธีต่างๆ จะเกิดขึ้นได้เอง (สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2543)

ในบทนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ การกำหนดกลุ่มเป้าหมายการศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในภาคสนาม การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อเป็นข้อมูลไปสู่การนำเสนอผลการวิจัยในบทที่ 3 ต่อไป

บทที่ 3

ผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง กระบวนการพัฒนาเครือข่ายประชาสังคมเพื่อการอนุรักษ์น้ำ : กรณีศึกษาเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยขอเสนอผลการวิจัยเป็นหัวข้อต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. สภาพและปัญหาของพื้นที่ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา
2. กระบวนการก่อเกิดและขับเคลื่อนงานเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา
3. แนวทางและผลการดำเนินงานของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ในการแก้ปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา
4. ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา
5. ทิศทางของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลอง

1. สภาพและปัญหาของพื้นที่ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา

1.1 อาณาเขต

ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา มีพื้นที่ประมาณ 2,840 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุม 7 อำเภอ ได้แก่ อำเภอสะเตาะ อำเภอนาหม่อม อำเภอหาดใหญ่ อำเภอคลองหอยโข่ง อำเภอบางกล่ำ อำเภอรัตภูมิ และอำเภอควนเนียง

ทิศเหนือ	ทิศทะเลสาบสงขลา
ทิศใต้	ทิศประเทศมาเลเซีย
ทิศตะวันออก	ทิศอำเภอนาทวี อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา
ทิศตะวันตก	ทิศอำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา

1.2 ลักษณะภูมิประเทศ

คลองอู่ตะเภาเกิดจากการไหลมาบรรจบของคลองใหญ่ 2 สาย ที่บางหรี (บ้านคลองแงะ) คือ คลองรำ ซึ่งไหลมาจากเขาลูกช้างและเทือกเขาบรรทัด (ผาดำ) และคลองแม่ น้ำ

ที่ไหลมาจากเขาน้ำค้าง ถึงปากอ่าวทะเลสาบ ลุ่มน้ำอุ้ตะเภาตอนเหนือ ครอบคลุมพื้นที่เขตอำเภอ สะเคา อำเภอคลองหอยโข่ง อำเภอนาหม่อม ปัจจุบันลุ่มน้ำคลองอุ้ตะเภาตอนเหนือส่วนชุมชน แนวถนนกาญจนวนิช และคลองแม่แก้ว เป็นเขตพื้นที่อุตสาหกรรม ลุ่มน้ำอุ้ตะเภาเขตชุมชน เป็นเขตพื้นที่สัมพันธ์กับคลองอุ้ตะเภาโดยตรง มีลำคลองสาขาจากพื้นที่ต่างๆ ไหลลงสู่คลองอุ้ตะเภา มากมาย เช่น คลองป้อม คลองหวะ คลองจำไทร คลองเคย คลองแห ฯลฯ พื้นที่ลุ่มน้ำเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบ ประกอบด้วย พื้นที่เกษตรกรรม อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม ชุมชนและ เป็นพื้นที่ที่ปล่อยน้ำเสียลงคลองอุ้ตะเภามากที่สุด ลุ่มน้ำอุ้ตะเภาตอนล่าง ครอบคลุมจากอำเภอ หาดใหญ่ อำเภอบางกล่ำ อำเภอกวนเนียง และอำเภอเมืองคันทิศาใต้ (ส่วนพื้นที่รับน้ำแนวฝั่ง ทะเลสาบ) พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ประชาชนประกอบอาชีพเกษตรกรรม (ทำนาและทำ สวน) ประมงพื้นบ้าน เขตลุ่มน้ำตอนล่าง ที่ชุมชนเหนือปล่อยน้ำทิ้งลงคลองอุ้ตะเภา เป็นแหล่ง วัฒนธรรมของแม่น้ำอุ้ตะเภา เช่น เพลงเรือแหลมโพธิ์ เพลงยาวเกาะใหญ่ (ชาคริต โภชะเรือง, 2547)

ลุ่มน้ำคลองอุ้ตะเภา มีพื้นที่ประมาณ 2,840 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุม 7 อำเภอ ได้แก่ อำเภอสะเคา อำเภอนาหม่อม อำเภอหาดใหญ่ อำเภอคลองหอยโข่ง อำเภอบางกล่ำ อำเภอรัตภูมิ และอำเภอกวนเนียง โดยมีเทศบาล 7 แห่ง ได้แก่ เทศบาลนครหาดใหญ่ เทศบาล เมืองบ้านพรุ เทศบาลตำบลสะเคา เทศบาลตำบลปาดังเบซาร์ เทศบาลตำบลคลองแงะ เทศบาล ตำบลพะตง เทศบาลตำบลปรึก มีความกว้างของคลองบริเวณต้นน้ำ 6-15 เมตร กลางน้ำ 15-30 เมตร และปลายน้ำ 30-50 เมตร ลึกประมาณ 3.5 เมตร ความยาวประมาณ 130 กิโลเมตร คลองอุ้ตะเภาได้รับน้ำจากสันปันน้ำสามแหล่ง แหล่งแรกคือ เทือกเขาน้ำค้างซึ่งเป็นรอยต่อของ พื้นที่อำเภอสะเคา อำเภอนาทวี และประเทศมาเลเซีย แหล่งที่สองคือ เทือกเขาแก้ว ซึ่งเป็น รอยต่อระหว่างอำเภอสะเคา อำเภอคลองหอยโข่ง กับจังหวัดสตูลและประเทศมาเลเซียบางส่วน แหล่งที่สามคือเทือกเขาย้อยที่เพิ่มปริมาณน้ำให้กับคลองอุ้ตะเภาตอนกลางน้ำตั้งแต่บ้านม่วงกึ่ง ตำบลพังลา อำเภอสะเคาถึงเขตเมืองหาดใหญ่ (ชาคริต โภชะเรือง, 2548)

คลองอุ้ตะเภาไหลผ่านชุมชนจำนวนมากมาย จากอดีตถึงปัจจุบันแบ่งเป็นพื้นที่ต้น น้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำตามลักษณะภูมิประเทศ ชุมชนจึงมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับคลอง ดังต่อไปนี้

1.2.1 คลองอุ้ตะเภาในอดีต

ช่วงประมาณปี 2381 คลองอุ้ตะเภาเป็นเส้นทางเดินเรือ จากค้ำาน มหาสมุทรแปซิฟิกผ่านอ่าวไทย เข้าสู่ทะเลสาบสงขลาที่หัวเขาแดงมายังปากบางแหลมโพธิ์เข้า คลองอุ้ตะเภา ผ่านท่าหาดใหญ่ไปแดนเมืองไทรบุรี(ปัลลิส)ไปตามลำคลองสู่ทะเลอันดามันฝั่ง

มหาสมุทรอินเดีย ทำหาคใหญ่ตั้งอยู่บนเส้นเส้นทางเดินเรือ และตั้งอยู่บนเส้นการเดินทางบกในบริเวณลุ่มน้ำคลองอุตะเถา ซึ่งเป็นเขตพื้นที่ด้านในของฝั่งทะเล ทำให้ทำหาคใหญ่เป็นจุดนัดพบที่เหมาะสมที่สุดจุดหนึ่งสำหรับการไปมาหาสู่และการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า เพราะสิ่งของและสินค้าสำคัญในสมัยนั้นเป็นเครื่องเทศ ของป่าสำหรับคนเมืองและสิ่งของเสื้อผ้าเครื่องใช้ประจำวัน อาหารทะเล และผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมทั้งจากต่างประเทศและในประเทศ สามารถมาขนถ่ายกันได้สะดวก ณ ทำหาคใหญ่ จากท่าค้าขายบนชายหาดริมคลองอุตะเถา ได้เปลี่ยนสภาพสู่ตลาดร้านค้าแบบห้องแถวคนจีน กลายเป็นชุมชนเมือง และเป็นแขวงเมืองสงขลา รวมทั้งเป็นจุดยุทธศาสตร์ทางการทหาร และจุดผ่านแดนบนเส้นทางบกทางรถไฟ กล่าวได้ว่า หาคใหญ่เติบโตมาจากท่าค้าขายทางน้ำบนเส้นข้ามคาบสมุทรในลุ่มน้ำอุตะเถา (พิชัย ศรีใส (สัมภาษณ์) 17 สิงหาคม 2549)

ส่วนพื้นที่ต้นน้ำ ในอดีตประมาณปี 2518-2522 เคยเป็นพื้นที่สีแดง เป็นเขตปฏิบัติงานของพรรคคอมมิวนิสต์ หรือที่เรียกกันว่า “สหาย” เนื่องจากสภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นป่าเขาเต็มไปด้วยไม้คันทใหญ่ เป็นชัยภูมิเหมาะสมที่จะซ่อนตัว ป่าหาคเป็นป่าที่กว้างใหญ่สมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์พืชและสัตว์ป่านานาชนิด มีพื้นที่ตั้งแต่เขารูปช้าง อำเภอสะเดา ไปจนถึงบ้านวังผา ตำบลทุ่งคำเสา อำเภอหาคใหญ่ มีน้ำตกผาค้ำซึ่งอยู่ในเขตอำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลา และเป็นต้นกำเนิดของสายน้ำหลายสายที่ไหลลงคลองอุตะเถา เช่น คลองบาโรย ที่ไหลลงคลองอุตะเถาบริเวณบ้านทุ่งลุง คลองจำไทรซึ่งไหลผ่านอำเภอคลองหอยโข่ง คลองต้าซึ่งไหลผ่านวังผาและลงคลองอุตะเถาที่ควนลัง (ประวิทย์ ทองประสม (สัมภาษณ์), 21 ตุลาคม 2549)

ในอดีตลักษณะสำคัญอีกอย่างหนึ่งของคลองอุตะเถา ที่ดึงดูดให้ผู้คนมาตั้งถิ่นฐาน คือ มีสัตว์น้ำชุกชุม ชาวบ้านใช้แค่ชั่วเวลาใช้คบไฟส่อง 2 คบ หรือ ประมาณ 20 นาที ก็ได้ปลามากพอที่ผู้ชายคนหนึ่งจะแบกกลับบ้านได้ แต่สภาพเช่นนี้ได้หายไปอย่างรวดเร็วตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 25 ในบรรดาปลาที่เป็นเอกลักษณ์ของคลองอุตะเถา คือ “ปลาทก” มีลักษณะคล้ายปลาบึก หรือปลาชเวตเป็นปลาขนาดใหญ่ปัจจุบันคาดว่าอาจสูญพันธุ์ไปแล้ว และมีวังจระเข้ที่หน้าวัดบางศาลา ตำบลทุ่งลาน อำเภอคลองหอยโข่ง ซึ่งจระเข้ในคลองอุตะเถาหมดไปเมื่อประมาณ 25 ปีที่ผ่านมา (พิชัย ศรีใส (สัมภาษณ์) 17 สิงหาคม 2549)

การใช้ประโยชน์จากคลองอุตะเถาในอดีตแบ่งได้ดังนี้

1) เป็นเส้นทางสำหรับเดินทางและค้าขายระหว่างอ่าวไทยและมหาสมุทรอินเดีย เมื่อเดินทางถึงต้นน้ำในอำเภอสะเดาและลำคลองซึ่งไหลไปสู่ฝั่งตะวันตกและออกทะเลในเขตประเทศมาเลเซีย

2) เป็นเส้นทางค้าขายและเดินทางระหว่างชุมชน และพื้นที่ใกล้ใกล้เคียง เช่น ระโนด ปากพนัง เป็นต้น โดยมีชุมชนที่เป็นท่าเรือขนถ่ายแลกเปลี่ยนสินค้าและเป็นเส้นทางหลักในการเดินทางของคนในชุมชน เช่น ท่าหาดใหญ่ ท่าไทร ท่าแซ่ ท่าบ้านพรุ ซึ่งเรือที่ใช้มีทั้งเรือยนต์และเรือพาย และเรือหางยาว ในช่วงปี 2489 – 2500 ชุมชนแถบลุ่มน้ำอู่ตะเภา ตั้งแต่อำเภอสะเดา ถึงอำเภอบางกล่ำ ยังใช้ทางน้ำเป็นหลักเพราะการคมนาคมทางบกไม่สะดวก และเป็นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองสภาพบ้านเมืองยังไม่เรียบร้อย คนริมคลองอู่ตะเภาทุกบ้านมีทำน้ำและเรือของตนเอง เพื่อให้การเดินทางไปมามีความสะดวก

3) เป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ของรัฐสยาม หัวเมืองปากใต้ (ชื่อเรียกภาคใต้เมื่อครั้งอดีต) เมืองไทรบุรีกับเมืองสงขลามีข้อพิพาทกันอยู่บ่อยๆ เนื่องจากมีความต่างกันทางศาสนาและวัฒนธรรม คลองอู่ตะเภาจึงมีบทบาทในด้านยุทธศาสตร์ทางการทหารตลอดมา เพราะเป็นเส้นทางเดินทัพและเส้นทางขนเสบียงอาหารและยุทธโปกรณ์ (พิชัย ศรีใส (สัมภาษณ์) 17 สิงหาคม 2549)

1.2.2. ด้านเศรษฐกิจ

คลองอู่ตะเภาเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของชุมชน ในอดีตคลองอู่ตะเภาเป็นแหล่งประมงที่สำคัญของชุมชน ริมคลองมีพรรณไม้หลายชนิด และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำจืด และเป็นแหล่งปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ ฝักบัว และฝักกระเจด เป็นต้น ส่งผลให้เกิดการกีดขวางทางน้ำ ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้ไม่สามารถสัญจรทางน้ำได้ ในพื้นที่ดินน้ำเป็นพื้นที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านที่เข้าไปเก็บของป่าในพื้นที่ (สุชาติ สุริยันต์ยงค์ (สัมภาษณ์) 10 กันยายน 2549)

1.2.3 ด้านแหล่งทรัพยากรน้ำ

คลองอู่ตะเภาเป็นแหล่งน้ำดิบที่ใช้ในการประปาของอำเภอหาดใหญ่ ตำบลบ้านพรุ อำเภอนาหม่อม อำเภอสิงหนคร และอำเภอเมืองสงขลา (อนันต์ บุญโสภณ (สัมภาษณ์), 2 ตุลาคม 2549) ปี 2547 มีผู้ใช้น้ำกว่า 50,000 ครัวเรือน อัตราการใช้น้ำประปาเพิ่มขึ้นร้อยละ 10 ต่อปี ในขณะที่ประชากรหาดใหญ่เพิ่มขึ้นร้อยละ 4 โรงประปาหาดใหญ่มีกำลังการผลิต 50 ลบ.ม./ชม. แต่ปัจจุบันผลิตได้เต็มที่ 6,500 ลบ.ม./ชม. ประมาณได้ว่าคลองอู่ตะเภามีศักยภาพในการผลิตน้ำประปาได้สูงสุดไม่เกิน 10,000 ลบ.ม./ชม. (Charkrit, 2547)

1.2.4 ด้านวัฒนธรรม

ในอดีตคลองอู่ตะเภาเป็นสายน้ำที่มีความสำคัญในด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีทางน้ำที่สำคัญ ได้แก่ ประเพณีการชักพระทางน้ำ ประเพณีการแข่งขันเรือยาว ของวัดต่างๆ ที่อยู่ริมคลองอู่ตะเภา ได้แก่ วัดหาดใหญ่ใน วัดท่าแซ่ วัดคลองแห วัดนารังนก

วัดท่าเมรุ วัดม่วงหอม วัดคูเต่า วัดบางหัก วัดคอน วัดชลธารประสิทธิ์ โดยเริ่มตั้งแต่หาดหอย บ้านเกาะนก หมู่ที่ 2 ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ประเพณีการแข่งขันเรือจะเริ่มขึ้น หลังจากวันออกพรรษา 1 วัน โดยจัดกิจกรรมพร้อมกับประเพณีชักพระทางน้ำ และประเพณี เพลงเรือ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า เพลงเรือแหลมโพธิ์ ซึ่งเริ่มขึ้นเมื่อประมาณ 60 ปีที่ผ่านมา กล่าวคือ ในสมัยที่พระครูพิพัฒน์ โชติโชติวัตรในวัยเด็กก็ได้มีประเพณีการแข่งขันเรือก่อนแล้ว เนื้อหาของเพลงเรือมีความสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน และสะท้อนให้เห็นถึงสภาพปัญหาทางสังคม ได้แก่ เพลงเรือเกี่ยวกับคลองอู่ตะเภา วิถีชีวิตคนริมคลอง หรือปัญหาน้ำท่วมภาคใหญ่ เป็นต้น หลังจากที่เกิดวิกฤติน้ำในคลองอู่ตะเภาลดน้อยลง จึงไม่สามารถจัดประเพณีการแข่งขันเรือได้ ต่อมาในช่วงประมาณปี 2530 ได้มีการก่อสร้างถนน ทำให้การสัญจรทางน้ำเริ่มลดลง ชาวบ้านผู้อาศัยอยู่ริมคลองอู่ตะเภา ซึ่งเดิมมีวิถีชีวิตพึ่งพากับคลอง ได้เริ่มหันไปใช้เส้นทางคมนาคมทางบก แทนใช้การสัญจรทางน้ำ ส่งผลให้การใช้เส้นทางคลองลดลง เมื่อการสัญจรทางน้ำเริ่มลด ความสำคัญ ก็ส่งผลกระทบต่อประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นทางน้ำเช่นกัน จึงทำให้ประเพณีทางน้ำของชุมชนต้องหยุดไป เนื่องจากเรือไม่สามารถล่องได้สะดวก ทำให้เกิดประเพณีการชักพระทางบกขึ้น กล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ของคนกับคลองเปลี่ยนไป ส่งผลให้พื้นที่ปลายน้ำของคลองอู่ตะเภาที่มีทั้งประเพณีชักพระทางน้ำและทางบก อย่างไรก็ตามฝักคอบชาวที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในคลองอู่ตะเภา เป็นอีกสาเหตุที่ทำให้ชุมชนไม่สามารถจัดกิจกรรมประเพณีชักพระทางน้ำได้ ส่งผลให้เกิดการกีดขวางทางน้ำ ดังนั้นจึงได้มีการรวมตัวของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมคลองอู่ตะเภา เพื่อแก้ปัญหาโดยการขุดลอกฝักคอบโดยร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่งผลให้ประเพณีทางน้ำในพื้นที่ปลายน้ำฟื้นฟูกลับมาอีกครั้ง กล่าวได้ว่าประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นยังมีความหมายต่อชุมชนเป็นอย่างมาก (พระครูพิพัฒน์ โชติ (สัมภาษณ์), 26 กันยายน 2550) ส่วนในพื้นที่ต้นน้ำและกลางน้ำไม่ปรากฏประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับคลองอู่ตะเภา

1.3 ปัญหาของคลองอู่ตะเภา

ผู้วิจัยได้ประมวลข้อมูลปัญหาของคลองอู่ตะเภาจากการสัมภาษณ์ และข้อมูลจากเอกสาร ดังนี้

1.3.1 ด้านกายภาพ

1) ปัญหาป่าต้นน้ำถูกทำลาย จากการสำรวจภาพถ่ายทางอากาศ ในปี 2547 พบว่า จังหวัดสงขลาเหลือพื้นที่ป่าสมบูรณ์เพียง 557,150 ไร่ หรือคิดเป็น 12.34% ของเนื้อที่จังหวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 ซึ่งมีอยู่ 123,400 ไร่ ถูกบุกรุกไปถึง 30% และลุ่มน้ำชั้น 2 ซึ่งมีอยู่ 127,206 ไร่ ถูกบุกรุกไปแล้วถึง 58% (ชาคริต โภชะเรือง, 2547)

2) น้ำมีสภาพที่ขุ่นข้น สาเหตุใหญ่เกิดจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว ที่มีสภาพดินโคลน เวลาฝนตกหน้าดินจึงถูกชะล้างลงไปไหลลง ทำให้สภาพน้ำในคลองเป็นสีขุ่น บวกผสมกับการลักลอบสูบน้ำ ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สภาพน้ำในคลองขุ่นข้น

3) ทางน้ำถูกกีดขวาง ในพื้นที่ปลายน้ำได้ทำการปลูกผักบุ้ง-ผักกระเฉด และผักตบชวาขวางทางน้ำ ทำให้กลายเป็นสิ่งกีดขวางการไหลของน้ำในช่วงฤดูน้ำหลาก

1.3.2 มลพิษทางน้ำ

ปัญหาน้ำเสีย เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมและชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ช่วงตอนกลางของกลุ่มน้ำ มีการลักลอบปล่อยน้ำเสียลงสู่สายน้ำ ผลการตรวจวัดคุณภาพน้ำคลองอู่ตะเภาพบว่า มีความเสื่อมโทรมที่สุดในบรรดากลุ่มน้ำสาขาของทะเลสาบสงขลา โดยวัดจากปริมาณน้ำใช้ 82,143 ลบ.ม./วัน พบว่ามีปริมาณน้ำเสียมากถึง 65,714 ลบ.ม./วัน (ชาคริต โภชะเรือง, 2547)

1.3.3 การขาดจิตสำนึกของภาคส่วนต่างๆ

การขาดจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา เป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งของคลองอู่ตะเภา ทั้งภาคประชาชน และภาคอุตสาหกรรม กล่าวคือ ภาคประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลองอู่ตะเภายังขาดจิตสำนึกในการดูแลรักษาคลองอู่ตะเภา เนื่องจากประชาชนส่วนหนึ่งไม่ใช่คนในพื้นที่ซึ่งได้อพยพมาจากที่อื่น เพื่อประกอบอาชีพ ดังนั้นการมีจิตสำนึกในการร่วมกันแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาจึงมีน้อย ส่วนสาเหตุน้ำเสียส่วนหนึ่งมาจากภาคอุตสาหกรรมขาดจิตสำนึกในการดูแลรักษาคลองอู่ตะเภา ที่ปล่อยน้ำเสียโดยปราศจากการบำบัด (อนันต์ บุญโสภณ (สัมภาษณ์), 2 ตุลาคม 2549)

1.3.4 การขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา

การมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภามีข้อจำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานภาครัฐ ยังไม่ได้เข้ามาแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในบางช่วงเวลาที่เกิดวิกฤตเท่านั้น เช่น กรณีน้ำเน่าเสียที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรม ชาวบ้านก็ได้มีการรวมกลุ่มเพื่อร้องเรียนไปยังหน่วยงานที่รับผิดชอบให้เข้ามาดูแล เมื่อสถานการณ์คลี่คลายลงประชาชนก็เริ่มสลายตัว (อนันต์ บุญโสภณ (สัมภาษณ์), 2 ตุลาคม 2549) ผู้ที่เข้าร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์คลองส่วนใหญ่เป็นแกนนำหลักของชุมชน และเป็นกลุ่มบุคคลเดิม ดังนั้นแนวทางในการส่งเสริมให้ประชาชนริมคลองเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา ก็คือ จะต้องให้คลองได้กลับมาให้ประโยชน์แก่ชุมชนดังเช่นอดีต ถ้าคลองอู่ตะเภา

สามารถกลับมาใช้ประโยชน์เหมือนในอดีต เช่น เป็นท่าเรือที่สำคัญ เป็นแหล่งคมนาคมทางน้ำ และประเพณีทางน้ำที่สำคัญ จะทำให้ประชาชนได้หันมาสนใจและร่วมมือในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภามากขึ้น (ลักข์ หนูประดิษฐ์ (สัมภาษณ์), 26 กันยายน 2550) นอกจากนี้ ข้อจำกัดการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ ประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของคลองอู่ตะเภา ดังนั้นจึงต้องหาช่องทางหรือวิธีการให้ประชาชนรับทราบถึงปัญหาที่ว่าความเสื่อมโทรมของคลองกำลังส่งผลกระทบต่อประชาชนโดยตรง ประชาชนควรร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา (ศักดิ์ศิริ โตเอี่ยม (สัมภาษณ์), 30 กันยายน 2550) สาเหตุสำคัญอีกประการ คือ คนไม่มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับคลองดังเช่นในอดีต ที่สามารถใช้คลองเป็นเส้นทางในการคมนาคมและการประกอบวิถีชีวิตของคนริมคลอง เช่น การจับสัตว์น้ำเพื่อกินและค้าขาย น้ำไม่สามารถนำมาใช้ในการอุปโภคบริโภคเช่นเดิม ประชาชนจึงไม่เล็งเห็นถึงความสำคัญ ทำให้การมีส่วนร่วมจึงอยู่ในระดับจำกัด ดังนั้นแนวทางในการแก้ไขปัญหา คือ จะต้องฟื้นฟูคลองอู่ตะเภาให้กลับมาใช้ประโยชน์ได้ดังเช่นอดีต ประชาชนจึงจะตระหนักถึงความสำคัญและร่วมมือกันอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา (ลักข์ หนูประดิษฐ์ (สัมภาษณ์), 26 กันยายน 2550)

ปัญหาที่กล่าวมามีความสอดคล้องกับแนวทางในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาในพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ซึ่งเชื่อมโยงกับข้อเสนอของคณะกรรมการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ (2539, อ้างถึงใน เก็ดฉวา บุญปรากร, 2542) ซึ่งกำหนดนโยบาย มาตรการ และแผนปฏิบัติการจัดการพื้นที่ซึ่งต้องการฟื้นฟูและอนุรักษ์ ดังนี้

- 1) การสร้างจิตสำนึกของประชาชนให้ตระหนักในความสำคัญและคุณค่าของพื้นที่
- 2) การจัดการพื้นที่และการประสานความร่วมมือในการอนุรักษ์
- 3) การเสริมสร้างสมรรถนะของบุคคลที่เกี่ยวข้อง
- 4) การส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการศึกษา และวิจัยเพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำมาจัดการพื้นที่
- 5) การส่งเสริมการใช้มาตรการทางกฎหมาย และการเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กรที่เกี่ยวข้อง

2. กระบวนการก่อเกิดและขับเคลื่อนงานเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา

การนำเสนอพัฒนาการของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาตั้งแต่ปี 2518 - 2549 ได้แบ่งตามพื้นที่เป็น 3 ส่วน คือ ดันน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ

2.1 พื้นที่ดันน้ำ คือพื้นที่ในส่วนของอำเภอสะเตาะ และอำเภอคลองหอยโข่ง และสมาชิกในชุมชนซึ่งประสบปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อม ได้รวมกลุ่มเพื่อการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา จากการศึกษาพบว่ามีกลุ่มองค์กรที่มีบทบาทด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามลำดับเวลาการก่อเกิด ได้แก่ กลุ่มไก่อ่อน เทศบาลตำบลปรึก ประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำ และกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำ

ตาราง 2 แสดงลำดับเหตุการณ์สำคัญในการแก้ไขปัญหาของคลองอู่ตะเภาในพื้นที่ดันน้ำ

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
2518-2522	เกิดสงครามประชาชนที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ได้ขยายแนวร่วมจัดตั้งกองกำลังติดอาวุธตามแนวทางสังคมนิยม และสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ในขณะนั้นได้เข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ป่าผาคำ	
2524	สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ได้ออกจากป่าเมื่อการเคลื่อนไหวสิ้นสุดลง และทางราชการต้องการทำลายพื้นที่ป่าที่สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์เคยอาศัยอยู่ ดังนั้นจึงมีการให้สัมปทานป่าโดยบริษัทสงขลาค้าไม้	ส่งผลให้พื้นที่ป่าลดลง เนื่องจากมีการตัดไม้เพิ่มมากขึ้น
2525-2539	พื้นที่ป่าบริเวณดันน้ำเริ่มเกิดความเสื่อมโทรมและปริมาณป่าลดลงอย่างต่อเนื่อง	
2531	- ได้มีการสั่งปิดป่าผาคำในสมัยที่ พลตรีสนั่น ขจรประศาสน์ ดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ - ป่าผาคำถูกจัดตั้งเป็นป่าสาธิต	

ตาราง 2 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
2533	มีการก่อตั้งกลุ่มไก่อ่อน ในพื้นที่ อำเภอ สะเดา ซึ่งมีกลุ่มแกนนำ ได้แก่ อาจารย์ สุชาติ สุริยันต์ยงค์ อาจารย์สุพจน์ แสงจันทร์ และอาจารย์สุภาพ แก้วไต้บ้าน	เยาวชนเกิดการรับรู้ สามารถ นำความรู้ไปปฏิบัติจริง และ ถ่ายทอดสู่ชุมชน ส่วน ชาวบ้านเริ่มมีการตื่นตัว จาก ในอดีตชาวบ้านเคยมองว่า การแก้ไขปัญหาล้างแควล้อม ควรเป็นหน้าที่ของภาครัฐ
10-25 พฤษภาคม 2541	มีการจัดกิจกรรมธรรมชาติ ครั้งที่ 3 ปีที่ 3 “ร่วมกอบกู้ชุมชน...จากภูเขาสู่ทะเล” เพื่อศึกษาปัญหาคลองอู่ตะเภาและรณรงค์ให้ ชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูน้ำคลอง อู่ตะเภา เส้นทางจากที่พักบ้านคลองย่น ตำบลสำนักแก้ว อำเภอสะเดา จังหวัด สงขลา ผ่านวัดห้วยลู ที่พักสงฆ์บ้าน กวนปลา วัดหัวถนน วัดพังลา วัดม่วงกึ่งอง วัดสองพี่น้อง วัดยางทอ โรงเรียนบ้านควน กบ อำเภอคลองหอยโข่ง สำนักสงฆ์ยูงทอง วัดโพธิ์ วัดโคกกอ วัดโคกเหรียญ วัดท่าแซ อำเภอหาดใหญ่ วัดนารังนก วัดอู่ตะเภา วัดคอน ถึงที่พักสงฆ์แหลมโพธิ์ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ระยะทาง 145 กิโลเมตร	ผลจากกิจกรรม ทำให้ ผู้เข้าร่วมได้รับรู้ถึงปัญหา สิ่งแวดล้อม และเป็นการ จุดประกายการสร้างพลังของ การก่อเกิดจิตสำนึก ในการ แก้ไขปัญหา
2544	ได้จัดทำโครงการด้านการจัดการขยะ โดย เทศบาลตำบลปรีกได้มีการจัดกิจกรรมอบรม ให้ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม และการจัดการ สิ่งแวดล้อมในชุมชน แก่คณะกรรมการ ชุมชน ผู้นำชุมชน และอาสาสมัครชุมชน	ทำให้ผู้อบรมได้รับความรู้ ความเข้าใจในการจัดการขยะ มากขึ้น

ตาราง 2 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
	ทั้ง 7 ชุมชน	
2544	น.ส.ปานกมล พิสิฐอรรถกุล นักศึกษาปริญญาโท คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เข้ามาทำวิจัยเรื่องการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชน กรณีศึกษาเทศบาลตำบลปรัก อำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา	การเข้ามาทำวิจัยของนักศึกษาปริญญาโท ก่อให้เกิดจุดเปลี่ยน ชาวบ้านเกิดความรู้ความเข้าใจปัญหา และเป็นการกระตุ้นความคิด การจัดการขยะของชุมชน
2545	นายวิวัฒน์ อึ้งเจริญ นักศึกษาปริญญาโท คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เข้ามาทำวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชน กรณีศึกษาชุมชนปรักตก เทศบาลตำบลปรัก อำเภอสะเตาจังหวัดสงขลา	
2545	มีการจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครตรวจวัดคุณภาพน้ำขึ้นที่เทศบาลตำบลปรัก โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 ลักษณะกิจกรรม คือการเก็บตัวอย่างน้ำและนำไปตรวจสอบเพื่อหาค่า BOD และค่า DO	ผลจากกิจกรรมทำให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกและมีความตระหนักถึงคุณค่าของคลองอยู่ตะเภามากขึ้น และมีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับคลองอยู่ตะเภาเพื่ออนุรักษ์และแก้ไขปัญหาคคลองอยู่เสมอ เช่น การปรับภูมิทัศน์ของคลอง โดยได้รับการสนับสนุนจากโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่

ตาราง 2 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
2547	มีการจัดทำโครงการพัฒนาและขยายเครือข่ายอาสาสมัครทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านและเมือง (ทสม.) สนับสนุนโดยสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา ประกอบด้วย สมาชิก ชุมชนสวนหม่อม ชุมชนปริกใต้ ชุมชนตลาดปริก ชุมชนตลาดใต้-บ้านกลาง ชุมชนทุ่งออก และชุมชนร้านโน มีสมาชิก เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 21 คน	ผลจากการทำกิจกรรมทำให้ ชุมชนมีความรู้ความเข้าใจ ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมมากขึ้น
พฤศจิกายน 2548 ถึง พฤษภาคม 2549	ได้มีการจัดทำโครงการคลองสวนน้ำใส สนับสนุนโดยสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด ให้เทศบาลตำบลปริกเป็นชุมชนนำร่อง มีสมาชิก จำนวน 152 คน ลักษณะกิจกรรม คือ การเฝ้าระวัง และการตรวจวัดคุณภาพน้ำ	ผลจากกิจกรรมทำให้เกิดการพัฒนาชุมชนตำบลปริกให้ น่าอยู่มากขึ้น และชุมชนมี จิตสำนึกในการอนุรักษ์ ทรัพยากรน้ำ
2548	มีการจัดทำโครงการธนาคารขยะที่ชุมชน ตลาดใต้-บ้านกลาง เทศบาลตำบลปริก มีสมาชิกจำนวน 84 คน	ผลจากการทำธนาคารขยะ ทำให้ ปริมาณขยะลดลง บ้านเรือนมีความสะอาด ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น และ เป็นการสร้างจิตสำนึกแก่ เยาวชนและชุมชนกล้าทำ และกล้าแสดงออก
4 เมษายน 2544	มีการก่อตั้งประชาคมอนุรักษ์ป่าผาค่า มีวัตถุประสงค์ เพื่ออนุรักษ์ป่าผาค่า	ผลจากการก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ ป่าผาค่า ทำให้เกิดกิจกรรม การสร้างจิตสำนึกแก่เยาวชน และผู้เข้าร่วมทำกิจกรรม

ตาราง 2 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
		เพื่อร่วมกันอนุรักษ์ ปกป้อง และฟื้นฟูป่าผาคำ
2547	<p>ประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำ และกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำจัดทำโครงการเยาวชนฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำผาคำ เพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ลักษณะกิจกรรม ได้แก่</p> <p>1) ถ่ายผู้นำ 2) การเฝ้าระวังป่าต้นน้ำผาคำ 3) ถ่ายเพื่อการเรียนรู้ 4) การเก็บข้อมูลของป่าผาคำ</p>	<p>1) ผลจากกิจกรรมถ่ายผู้นำเยาวชนมีความรู้ กล้าคิด กล้าทำ มากขึ้น</p> <p>2) ผลจากกิจกรรม การเฝ้าระวังป่าต้นน้ำผาคำ ทำให้สามารถจับกุมผู้กระทำความผิดในการตัดไม้ และสามารถกระตุ้นให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้ผู้ว่าราชการจังหวัดใช้มาตรา 25 เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว</p> <p>3) ผลจากกิจกรรมถ่ายเพื่อการเรียนรู้ ทำให้มีเครือข่ายในการแก้ไขปัญห่าต้นน้ำเพิ่มขึ้น</p> <p>4) ผลจากกิจกรรมการเก็บข้อมูล ทำให้เยาวชนได้ประสบการณ์ในการเก็บข้อมูลรวมทั้งสามารถนำข้อมูลมาเผยแพร่แก่ผู้อื่น</p>
2547	มีการจัดทำโครงการสวนยางเอื้ออาทรในสมัยรัฐบาล พ.ศ.ท.ทักษิณ ชินวัตร	ทำให้ป่าต้นน้ำถูกทำลายมากขึ้นเนื่องจากมีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อใช้เป็นพื้นที่ปลูกสวนยางพารา

ตาราง 2 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
2548	จัดตั้งโครงการเสริมศักยภาพองค์กรชุมชน และเครือข่ายจัดการป่าต้นน้ำ ลักษณะกิจกรรมคือ จัดประชุมเครือข่ายในการจัดการป่าต้นน้ำ	มีการจัดตั้งเครือข่ายอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในแต่ละพื้นที่
2549	จัดตั้งกองทุนดูแลป่าผาคำ หน่วยงานที่ให้การสนับสนุน ได้แก่ อบต.คลองหอยโข่ง อบต.ทุ่งลาน อบต.โคกม่วง และอบต.คลองหลา	ทำให้มีการตื่นตัวของหน่วยงานภาครัฐในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์ป่าผาคำ

ที่มา : จากการสรุปและรวบรวมของผู้วิจัย

ในตอนต่อไปเป็นการนำเสนอเหตุการณ์ซึ่งเกี่ยวข้องกับการก่อเกิดองค์กรที่มีบทบาทตามลำดับเวลา ตั้งแต่ความเป็นมา ลักษณะกิจกรรม และผลการดำเนินงานในพื้นที่ต้นน้ำ ได้แก่ 1) กลุ่มไก่อีถือน 2) เทศบาลตำบลปรัก และ 3) ประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำ ซึ่งเริ่มต้นกิจกรรมการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์ในช่วงเดียวกัน คือ ปี 2544 4) กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำ จากการสัมภาษณ์สุชาติ สุริยันต์รงค์ ผู้นำกลุ่มไก่อีถือน สุริยา ยีขุน นายกเทศมนตรีตำบลปรัก ประวิทย์ ทองประสม และวิฑูร ทองแก้ว ผู้นำประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำ และศุภิมล ทองแก้ว ผู้นำกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำ รวมทั้งแก้ว ห้าวหาญ นายกอบต.คลองหอยโข่ง ดังนี้

ปี 2518-2522

ในช่วงปีนี้ได้เกิดสงครามประชาชนที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ได้ขยายแนวร่วม จัดตั้งกองกำลังติดอาวุธตามแนวทางสังคมนิยม โดยใช้แนวคิปป่าล้อมเมือง แต่หลังจากที่รัฐบาลไทยได้แก้ปัญหาสงครามประชาชน ตามนโยบาย 66/23 ทำให้ในปี 2524 สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ได้ออกจากป่า เมื่อการเคลื่อนไหวสิ้นสุดลง และทางราชการต้องการทำลายพื้นที่ป่าที่สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์เคยอาศัยอยู่ ดังนั้นจึงมีการให้สัมปทานป่าโดยบริษัทสงขลาค้าไม้ (วิฑูร ทองแก้ว สัมภาษณ์), 21 ตุลาคม 2549)

ปี 2531

ในสมัยพลตรีสนั่น ขจรประศาสน์ ดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้มีคำสั่งให้ปิดป่า เนื่องจากป่าต้นน้ำได้ถูกทำลายเป็นจำนวนมาก และในปีนี้เองป่าผาคำได้ถูกจัดตั้งเป็นป่าสิริกิต ทั้งนี้ในช่วงปี 2525-2539 พบว่าพื้นที่ป่าไม้ในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาลดลงในอัตรา 19,874 ไร่ต่อปี ส่งผลให้เทือกเขาต่างๆ ที่เป็นป่าต้นน้ำของคลองอุตะเถาเริ่มประสบกับปัญหาป่าถูกทำลาย (“ไก่อ”, 2549)

อย่างไรก็ตาม เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องไม่สามารถแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าได้ เนื่องจากกลุ่มคนที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดไม้ทำลายป่า มีทั้งข้าราชการในพื้นที่และนักการเมืองท้องถิ่น ซึ่งว่าจ้างชาวบ้านในพื้นที่ให้ไปตัดไม้เป็นเวลาหลายปี ขบวนการตัดไม้ได้เริ่มตั้งแต่การตัดไม้ ซึ่งมีกลุ่มที่รับจ้างตัดไม้ตามใบสั่ง เมื่อล้มไม้ลงแล้วจะใช้ช่างลากไม้มารวมกันในบริเวณที่รถสามารถเข้าไปขนไม้เหล่านั้นได้ หลังจากนั้นจะลงมือแปรรูปไม้ เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการ ก็จะมีรถยนต์เข้ามารับทั้งรถกระบะและรถหกล้อ ค่าใช้จ่ายในการขนไม้ในแต่ละเที่ยว ประมาณ 2,000 บาท ส่วนไม้ที่แปรรูปมีหลายประเภท ได้แก่ ประเภทแรก เป็นไม้แปรรูปที่มีการตัดตามขนาดที่ผู้สั่งซื้อต้องการมีทั้งแบบแผ่น แบบท่อน หรือแบบเสา พร้อมทั้งจะใช้งาน ประเภทที่สองคือ ไม้ที่แปรสภาพเป็นโครงสร้าง ซึ่งจะเป็นที่นิยมของตลาดอย่างมากและขายได้ราคาดี เพราะเป็นไม้มีคุณภาพดี ได้แก่ ไม้หลุมพอ ไม้จำปา กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการทำลายป่าผาคำมีหลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรก เป็นกลุ่มที่เลี้ยงช้างเพื่อรับจ้างลากไม้ กลุ่มที่สองคือ กลุ่มรถรับขนไม้ซึ่งมีรถเป็นของตนเอง กลุ่มที่สามคือกลุ่มผู้รับจ้างเลื่อยไม้ และกลุ่มที่สี่คือ กลุ่มธุรกิจค้าไม้ซึ่งได้แก่ ร้านจำหน่ายโรงศพในพื้นที่ อำเภอหาดใหญ่ และจังหวัดใกล้เคียง ซึ่งขบวนการเหล่านี้มีข้าราชการในพื้นที่เกี่ยวข้องอยู่ด้วย และจากการสำรวจพบว่า ได้มีการตัดไม้ไปถึงบริเวณน้ำตกผาคำซึ่งเป็นจุดกึ่งกลางของผืนป่า และมีการปลูกผลไม้มิได้แก่ ลองกองและมังคุด โดยชาวบ้านในพื้นที่ แทนที่ป่าในพื้นที่จำนวนหลายร้อยไร่ (“ไก่อ”, 2549)

ปี 2533

ได้มีการจัดตั้งกลุ่มไก่อเดือน ที่อำเภอสะเตาะ เนื่องจากทางกลุ่มเห็นว่าการเข้าป่าเพื่อหาของป่าและการยิงสัตว์ของชาวบ้านทำให้เสียสมดุลทางธรรมชาติ แนวทางในการแก้ไขปัญหา คือ ให้คนเลิกยิงสัตว์ โดยเริ่มจากการประชุมผู้มีความห่วงใยปัญหาดังกล่าว จำนวน 3-4 คน สมาชิกในขั้นแรกได้แก่กลุ่มครูจากโรงเรียนบ้านระตะ โรงเรียนบ้านควนเสม็ด และโรงเรียนบ้านหัวถนน ดำรง พระ และชาวบ้าน การดำเนินงานของกลุ่มคือ ให้ผู้เรียนสามารถแก้ไขปัญหาได้และนำไปปฏิบัติได้จริง โดยมีหลักในการปฏิบัติ 4 ประการ คือ

- 1) จุดประกาย

- 2) ขยายความคิด
- 3) สร้างกิจกรรม
- 4) นำการพัฒนา

กลุ่มไก่อ่อนมีการแบ่งงานระหว่างผู้รับผิดชอบออกเป็น 3 ด้านคือ

- 1) ด้านกระบวนการเรียนรู้ อาจารย์สุพจน์ แสงจันทร์ เป็นผู้รับผิดชอบ

หลัก

- 2) ด้านสิ่งแวดล้อม อาจารย์สุภาพ แก้วได้ปาน เป็นผู้รับผิดชอบหลัก
- 3) ด้านวัฒนธรรม อาจารย์สุชาติ สุริยันต์ยงค์ เป็นผู้รับผิดชอบหลัก

ลักษณะของกิจกรรมของกลุ่มในขั้นเริ่มต้นคือ การอนุรักษ์สัตว์ป่าและป่า

โดยเริ่มจากการปลูกจิตสำนึก โดยการจัดกิจกรรมค่ายเด็กอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ค่ายเยาวชนรุ่นใหม่ใส่ใจขยะ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้ในปี 2542 ได้มีการออกพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติซึ่งเอื้อต่อการดำเนินงานของกลุ่มแกนนำ ต่อมา United Nations Development Programme (UNDP) ได้ให้การสนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรม มีโรงเรียนที่เข้าร่วมประมาณ 30-40 โรงเรียนในเขตอำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา โดยนักเรียนได้ทำการศึกษาแหล่งน้ำจากชุมชนสะเตา ได้มีการจัดกิจกรรมของแต่ละโรงเรียน หลังจากนั้นได้จัดเวทีรวมขึ้น โดยได้นำข้อมูลแหล่งน้ำของแต่ละโรงเรียนได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์กันจนเกิดเป็นภาพรวมของสภาพแหล่งน้ำทั้งหมดในพื้นที่ต้นน้ำคลองอู่ตะเภา โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสังเกต และการสำรวจ เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ เยาวชน ครูและชุมชน ร่วมกันศึกษาว่าปัญหาและสาเหตุของปัญหาแหล่งน้ำคืออะไร และร่วมกันกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหา ลักษณะของกิจกรรมคือ ครูเป็นผู้นำหน้าที่ให้ข้อมูลกับทุกกลุ่ม โดยใช้กิจกรรมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมเป็นฐานของการเรียนรู้ เป้าหมายของกิจกรรมคือ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ผลที่ได้จากกิจกรรมของกลุ่มไก่อ่อน คือ เยาวชนเกิดการรับรู้และสามารถนำความรู้ไปปฏิบัติ จริงชาวบ้านเริ่มมีการตื่นตัวจากในอดีตที่ชาวบ้านเห็นว่าการแก้ไขปัญหาล้างแควล่อมควรเป็นหน้าที่ของภาครัฐ การประเมินผลของกิจกรรมโดยการให้เด็กที่เข้าร่วมกิจกรรมเขียนถึงความรู้สึกว่าได้เรียนรู้อะไรจากกิจกรรมนี้บ้าง พบว่าเด็กสามารถค้นพบความรู้ด้วยตนเองและสามารถขยายความรู้ที่ได้รับสู่ชุมชน อาจกล่าวได้ว่าเด็กคือสื่อในการนำความรู้สู่ชุมชน (สุชาติ สุริยันต์ยงค์ (สัมภาษณ์), 11 พฤษภาคม 2549)

ปี 2538

มีการจัดตั้งโครงการธรรมชาติเพื่อทะเลสาบสงขลา ของกลุ่มเสถียรธรรมซึ่งเป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวของพระภิกษุสามเณร และฆราวาสผู้มีความรู้สึกห่วงใย

ในพระพุทธศาสนาและสภาพของสังคมไทย โดยมุ่งใช้ศาสนธรรมเพื่อการพัฒนาตนเองและสังคม ในการสัมมนาเชิงปฏิบัติการของพระนวกะกลุ่มพระเสขิยธรรม ครั้งที่ 2 ที่สวนธรรมสากล อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ระหว่างการสัมมนาได้เดินทางไปเขตห้ามล่าสัตว์ป่าอุซูด อำเภอสะเทิงพระ จังหวัดสงขลา ทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาของทะเลสาบสงขลา กลุ่มจึงคิดดำเนินการช่วยเหลือ มีการจัดทำโครงการธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลาขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อประยุกต์ใช้หลักศาสนธรรมในการศึกษาและแก้ไขปัญหา 2) เพื่อประสานความร่วมมือระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร และชุมชนต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับทะเลสาบสงขลา ร่วมกันอนุรักษ์ โดยเน้นการใช้ความสัมพันธ์เชิงเครือข่าย ความเป็นชุมชน จิตสำนึกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) เพื่อประสานให้เกิดความร่วมมือของพระสงฆ์รอบทะเลสาบสงขลา 4) เพื่อกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือระหว่างศาสนา และหาแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา (ประสาธ มีแค้น, 2549)

ปี 2541

มีการจัดกิจกรรมธรรมยาตรา โดยกลุ่มธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา ครั้งที่ 3 “รวมกอบกู้ชุมชน...จากภูเขาสู่ทะเล” เพื่อศึกษาปัญหาคลองอยู่ตะเภาและระบงค์ให้ชุมชน ร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูน้ำคลองอยู่ตะเภา เส้นทางจากที่พักบ้านคลองย่น ตำบลสำนักแคว อำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา ผ่านวัดห้วยตู ที่พักสงฆ์บ้านควนพลา วัดหัวถนน วัดพังลา วัดม่วงกึ่งอง วัดสองพี่น้อง วัดยางทอ โรงเรียนบ้านควนกบ อำเภอคลองหอยโข่ง สำนักสงฆ์bungทอง วัดโพธิ์ วัดโคกกอก วัดโคกเหรียญ วัดท่าแซ อำเภอหาดใหญ่ วัดนาเรียง วัดอยู่ตะเภา วัดคอน ถึงที่พักสงฆ์แหลมโพธิ์ ตำบลลูกเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ระยะทาง 145 กิโลเมตร ประเด็นของการสนทนาคือ การลอกคลองจำไทร ซึ่งในอดีตคลองจำไทรมีปลาเป็นจำนวนมาก คลองได้ถูกขุดลอกไปส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งไม่ได้มีการขุดลอก หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เหตุผลในการขุดลอกคลองเพื่อเป็นที่ระบายน้ำไม่ให้เกิดน้ำท่วมเมื่อฝนตก ซึ่งชาวบ้านเห็นว่าไม่มีความจำเป็นในการขุดลอกคลอง เพราะน้ำจะท่วมเฉพาะในตอนกลางคืนแต่เมื่อถึงรุ่งเช้าน้ำก็แห้ง สรุปประเด็นการสนทนาในครั้งนี้ พระไพศาล วิสาโล ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านในการคัดค้านการขุดลอกคลองว่า ชาวบ้านมีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง ง่ายขายและสันโดษ รวมทั้งมีความกตัญญูรู้คุณต่อลำคลอง (ประสาธ มีแค้น, 2549)

ปี 2542

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเริ่มเข้ามามีบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ดังเช่น เทศบาลตำบลปริก อำเภอสะเตา ซึ่งได้เริ่มตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมเมื่อนายสุริยา ยี่ขุน ได้เข้ามาดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลปริก แต่ไม่สามารถ

ขับเคลื่อนกิจกรรมได้เท่าที่ควร เนื่องจากชาวบ้านในพื้นที่เทศบาลตำบลปริก ไม่ได้มีความตระหนักว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเป็นภาระหน้าที่ที่ตนเองร่วมรับผิดชอบ แต่เห็นว่าหน้าที่ดังกล่าวควรจะเป็นของเทศบาล หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (นฤดี บุญชุม, 2548)

ปี 2544

เทศบาลตำบลปริกได้จัดทำโครงการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยเริ่มจากโครงการด้านการจัดการขยะ ได้จัดทำโครงการอบรมอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อกระตุ้นและสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนแกนนำชุมชน และสมาชิกในชุมชนทั้ง 7 ชุมชน และเพื่อสร้างเครือข่ายในชุมชน และการเข้ามามีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชน และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนเอง ลักษณะกิจกรรม คือ การจัดอบรมให้ความรู้ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม จัดกิจกรรมรณรงค์คัดแยกขยะในชุมชน และการจัดกิจกรรมทัศนศึกษาคุณ ณ คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ โดยเทศบาลตำบลปริก ผู้เข้าร่วมอบรม ประกอบด้วย คณะกรรมการชุมชน ผู้นำชุมชน และอาสาสมัครอาสาสมัครชุมชนทั้ง 7 ชุมชน จำนวน 35 คน ได้แก่ ชุมชนปริกตก ชุมชนร้านโน ชุมชนตลาดใต้-บ้านกลาง ชุมชนตลาดปริก ชุมชนทุ่งออก ชุมชนสวนหม่อม และชุมชนปริกใต้ ผลที่ได้รับจากการทำโครงการ ทำให้ประชาชนในชุมชนรับรู้สถานการณ์สิ่งแวดล้อม และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน สิ่งแวดล้อมในชุมชนมีความสะอาดและสวยงามมากยิ่งขึ้น ประชาชนทุกกลุ่มอายุมีความรัก ความสามัคคี ร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น ประชาชนมีจิตสำนึกในการทิ้งขยะ และมีความรู้เรื่องการคัดแยกขยะที่ถูกต้อง รวมทั้งเทศบาลลดค่าใช้จ่ายในการกำจัดขยะมูลฝอย (สุริยา ยีขุน (สัมภาษณ์), 7 มิถุนายน 2550)

ในปีเดียวกัน ได้มีโครงการตรวจสอบคุณภาพน้ำ ซึ่งมีสมาชิกเทศบาลตำบลปริก จำนวน 24 คน เป็นผู้รับผิดชอบ โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 ลักษณะกิจกรรมคือ การเก็บตัวอย่างน้ำและนำไปตรวจสอบเพื่อหาค่า BOD และค่า DO เป็นอย่างสม่ำเสมอทุกๆ เดือน ผลที่ได้คือคุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์เสื่อมโทรมถึงพอใช้ ผลจากกิจกรรมทำให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกและมีความตระหนักถึงคุณค่าของคลองอยู่ตะเภามากขึ้น และมีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับคลองอยู่ตะเภาเพื่ออนุรักษ์และแก้ไขปัญหาคลองอยู่เสมอ เช่น การปรับภูมิทัศน์ของคลอง โดยได้รับการสนับสนุนจากโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ (สุริยา ยีขุน (สัมภาษณ์), 11 ตุลาคม 2549)

ในช่วงเวลาเดียวกัน น.ส.ปานกมล พิสิฐอรรดกุล นักศึกษาปริญญาโท คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เข้ามาทำวิจัยเรื่องการส่งเสริมการมีส่วน

ร่วมและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชน กรณีศึกษาเทศบาลตำบลปริก อำเภอสะเตาะ จังหวัดสงขลา ต่อมาในปี 2545 นายวิวัฒน์ อึ้งเจริญ นักศึกษาปริญญาโท คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เข้ามาทำวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนปริกตก เทศบาลตำบลปริก อำเภอสะเตาะ จังหวัดสงขลา ผลจากการเข้ามาทำวิจัยของนักศึกษาปริญญาโท ทำให้เป็นจุดเปลี่ยน ชาวบ้านเกิดความรู้ความเข้าใจปัญหา และเกิดการกระตุ้นความคิดของชุมชนในด้านการจัดการขยะในแต่ละพื้นที่ (สุริยา ยี่ขุน (สัมภาษณ์), 7 มิถุนายน 2550)

ปี 2547

มีการจัดทำ โครงการพัฒนาและขยายเครือข่ายอาสาสมัครทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านและเมือง (ทสม.) สนับสนุนโดยสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา ประกอบด้วย สมาชิกชุมชนสวนหม่อม ชุมชนปริกใต้ ชุมชนตลาดปริก ชุมชนตลาดใต้ - บ้านกลาง ชุมชนทุ่งออก และชุมชนร้านใน จำนวน 21 คน ผลจากการทำกิจกรรมทำให้ชุมชนมีความรู้ความเข้าใจด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากขึ้น (สุริยา ยี่ขุน (สัมภาษณ์), 7 มิถุนายน 2550)

เดือนพฤศจิกายน 2548 - พฤษภาคม 2549 ได้มีการจัดทำโครงการคลองสวยน้ำใสสนับสนุนโดยสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด ซึ่งเป็นโครงการตามแผนนโยบายของนายอภัยภูธร ติยะไพรัช รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างสรรค์สภาพชุมชนให้มีความสะอาดและสวยงาม โดยมุ่งเน้นการดำเนินงานในลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ โครงการนี้ได้คัดเลือกคลองปริก ในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลปริกเป็นคลองนำร่อง สมาชิกโครงการประกอบด้วยชุมชนทุ่งออก ชุมชนตลาดใต้-บ้านกลาง ชุมชนตลาดปริก เยาวชนโรงเรียนบ้านปริก (ตลาดปริก) เยาวชนโรงเรียนพัฒนาศาสตร์มูลนิธิ เยาวชนโรงเรียนบ้านปริกใต้ ชุมชนปริกใต้ ชุมชนร้านใน ชุมชนปริกตก และชุมชนสวนหม่อม จำนวน 152 คน ลักษณะกิจกรรม คือ การเฝ้าระวังและการตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดยสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด สนับสนุนอุปกรณ์ในการตรวจวัดคุณภาพน้ำ และเทศบาลตำบลปริกสนับสนุนงบประมาณในการซื้อน้ำยาสารเคมี หลังจากนั้นทุกชุมชนได้มีกิจกรรมรณรงค์ด้านการจัดการขยะสนับสนุนโดยเทศบาลตำบลปริก ผลจากกิจกรรมสามารถผลักดันจนเกิดเป็นโครงการหน้าบ้านนำมอง เป็นโครงการที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการช่วยกันดูแลบ้านเรือนของตนเอง ก่อให้เกิดความสะอาด ปราศจากเชื้อโรค และไม่รูกล้ำพื้นที่สาธารณะ ผลจากกิจกรรมทำให้เกิดการพัฒนาชุมชนตำบลปริกให้มาอยู่มากขึ้น มีการตรวจวัดคุณภาพน้ำ 3 จุด ที่

ชุมชนปริกใต้และชุมชนร้านใน รวมทั้งมีการติดตั้งบ่อคักไข่มัน สนับสนุนโดยสำนักงาน
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด (สุรียา ยี่ขุน(สัมภาษณ์), 7 มิถุนายน 2550)

จากนโยบายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน และโครงการหน้าบ้านนำมอง
ของเทศบาลตำบลปริก ทำให้ในปี 2548 ได้มีการจัดทำโครงการธนาคารขยะที่ชุมชนตลาดใต้ -
บ้านกลาง ประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 84 คน โดยมีอาจารย์รพีเื้อ โด๊ะหีม โรงเรียนปริก
(ถูกต้อง)วิทยาคาร ตำบลปริก อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา เป็นเลขานุการชุมชนตลาดใต้ - บ้าน
กลาง และเป็นแกนนำธนาคารขยะ มีคณะทำงาน 12 คน เพื่อสลับสับเปลี่ยนกันมาเป็นกรรมการ
รับขยะและแยกขยะ ธนาคารขยะเริ่มจากเยาวชน เพราะง่ายต่อการสร้างจิตสำนึกและความเข้าใจ
โดยเริ่มจากการนำขยะรีไซเคิลมาฝาก เด็ก ๆ จะทำการคัดแยกขยะ ชั่งน้ำหนัก และคำนวณเป็น
จำนวนเงิน จากนั้นบันทึกลงสมุดคู่ฝากโดยเจ้าหน้าที่ธนาคารขยะ ใช้ราคาจากร้านรับซื้อของเก่า
เป็นเกณฑ์ทุกวันศุกร์ ตั้งแต่เวลา 16.00 น. - 18.00 น. เป็นเวลาเปิดทำการของธนาคารขยะ
สาเหตุที่สร้างแรงจูงใจในการคัดแยกขยะของชุมชน เนื่องจากเทศบาลตำบลปริกมีนโยบายในการ
จัดการสิ่งแวดล้อม เช่น มีการประชาสัมพันธ์ทางเสียงตามสาย จดหมายข่าว มีรถเก็บขยะเพื่อ
รับส่งขยะไปขายให้แก่ผู้รับซื้อ และเทศบาลได้แจกถุงขยะตามโซนต่าง ๆ บ้านละ 1 ถุง และมีรถ
ไปเก็บถุงขยะทุกวัน ผลจากการทำธนาคารขยะทำให้ปริมาณขยะลดลง บ้านเรือนมีความสะอาด
ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น และเป็นการสร้างจิตสำนึกแก่เยาวชนและชุมชน (เครือข่ายสร้างเสริม
สุขภาพจังหวัดสงขลา, 2549)

ปี 2544

หลังจากสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ลงมาจากป่า และยังคงต้องการทำงาน
เพื่อประโยชน์ของสังคม ด้วยความผูกพันกับป่าผาคำมานาน จึงได้รวมตัวกันตั้ง *ประชาคมอนุรักษ์
ป่าผาคำ* ขึ้นเพื่ออนุรักษ์ป่าผาคำ เมื่อวันที่ 4 เมษายน 2544 โดยมีสมาชิกประมาณ 30 คน
ลักษณะกิจกรรมของ *ประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำ* คือ มีการลาดตระเวนป่า เมื่อทางกลุ่มประชาคมพบ
เห็นชาวบ้านตัดไม้ทำลายป่าในขณะที่ลาดตระเวนป่า จึงเจรจาให้หยุดตัดไม้แต่ไม่เป็นผล ดังนั้นจึง
ใช้วิธีการกดดันด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ทำการจับผู้ที่ตัดไม้ส่งให้ทางอำเภอ แต่พบว่าทางราชการไม่
สนใจการอนุรักษ์ป่า และไม่ใส่ใจลงโทษผู้ที่กระทำผิดกฎหมายด้วยการทำลายป่า หลายครั้ง
ที่ทางกลุ่ม *ประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำ* ได้ทำหนังสือร้องเรียนไปถึงอำเภอ และสำนักงานป่าไม้ แต่
หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกลับเมินเฉย ซึ่งทางกลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำได้มีความขัดแย้งกับ
ชาวบ้านที่ตัดไม้มาเป็นเวลานาน และได้หาวิธีการแก้ปัญหาโดยการถวายฎีกา แต่ไม่สามารถแก้ไข
ปัญหาได้ จึงได้ลงมติกำหนดการปิดป่า ในวันที่ 28 พฤษภาคม 2548 ร่วมกับองค์การบริหาร

ส่วนตำบล 4 แห่ง ในพื้นที่ต้นน้ำ ได้แก่ อบต.คลองหอยโข่ง อบต.ทุ่งลาน อบต.โคกม่วง และ อบต.คลองหลา (วิฑูร ทองแก้ว (สัมภาษณ์), 21 ตุลาคม 2549)

หลังจากได้มีการก่อตั้งประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำได้ไม่นาน ก็ได้มีการก่อตั้งกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำขึ้น กลุ่มเยาวชนนี้เกิดจากเยาวชนจำนวนหนึ่งซึ่งติดตามกลุ่มประชาคมไปลาดตระเวนป่า และได้รับฟังการบอกเล่าจากกลุ่มประชาคมว่าสภาพป่าในอดีตเป็นอย่างไร เนื่องจากทางกลุ่มประชาคมมีความสัมพันธ์กับป่ามาเป็นเวลานานหลายปี จึงมีความรู้เกี่ยวกับสภาพป่าเป็นอย่างดีว่าป่าผาคำในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์เพียงใด และปัจจุบันสภาพป่าผาคำแตกต่างจากอดีตมาก ได้มีการสำรวจ พบว่า บริเวณพื้นที่ป่าในอำเภอคลองหอยโข่งทั้งหมด 27,000 ไร่ โดยเฉลี่ยในปี 2546 พื้นที่ป่าถูกทำลายไปแล้วประมาณ 700 ไร่ โดยผู้บุกรุกที่มาจากนอกพื้นที่ ซึ่งนอกจากมีการแปรรูปไม้แล้ว ยังมีโรงงาน (ทำยางแผ่น) ซึ่งปล่อยน้ำเสียลงไปสู่แม่น้ำลำคลอง รวมถึงบริเวณทางเดินไปน้ำตกผาคำ มีปัญหาหยาชะ เนื่องจากนักท่องเที่ยวที่เดินทางไปเที่ยว น้ำตกผาคำได้ทิ้งขยะเกลื่อนกลาด ส่งผลให้หยาชะเพิ่มมากขึ้นซึ่งเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม เพราะเมื่อหยาชะสะสมอยู่ในแหล่งน้ำในปริมาณมาก จะทำให้น้ำในแหล่งน้ำเน่าเสีย เป็นอันตรายต่อสุขภาพของมนุษย์และสัตว์ หากปล่อยให้มีการตัดไม้ทำลายป่าและการแผ้วถางป่า รวมทั้งปัญหาหยาชะเป็นเวลานานจะทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน ขาดน้ำใช้ในการอุปโภคบริโภค รวมทั้งมีผลกระทบต่อผู้ใช้น้ำทั้งจากป่าต้นน้ำผาคำไปสู่ทะเลสาบสงขลา กลุ่มเยาวชนดังกล่าวจึงได้ลงความเห็นกันว่าควรที่จะจัดตั้งกลุ่มแกนนำในการอนุรักษ์ป่าไว้ซึ่งมีชื่อว่า กลุ่มเยาวชนรักษ์ป่าผาคำ เพื่อช่วยบรรเทาปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น

ลักษณะการทำงานของกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำ คือ การเฝ้าระวังป่าต้นน้ำ การจัดค่ายอนุรักษ์ และการหาเครือข่ายในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยมีแกนนำจำนวน 15 คน มีสมาชิกจำนวน 50 คน เป็นเยาวชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเก่าร้าง อำเภอคลองหอยโข่ง และเยาวชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่รอบนอกป่าผาคำ ได้แก่ อำเภอหาดใหญ่ และเยาวชนจากจังหวัดสตูล เป็นต้น ลักษณะกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำคือการศึกษาเรียนรู้สภาพป่า (ศศิวิมล ทองแก้ว (สัมภาษณ์), 21 ตุลาคม 2549)

ปี 2547

กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำ ได้จัดทำโครงการเยาวชนฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำผาคำเพื่อสุขภาพ และสิ่งแวดล้อม โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากเครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพจังหวัดสงขลาเป็นเงินจำนวน 120,000 บาท เพื่อปลูกจิตสำนึกในการหวงแหนและอนุรักษ์ป่า เสริมสร้างสุขภาพและความเข้มแข็งของกลุ่มเยาวชนรักษ์ป่าต้นน้ำผาคำ ทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ สุขภาพร่างกาย สุขภาพจิต สุขภาพทางสังคม และสุขภาพจิตวิญญาณ และรวบรวมองค์ความรู้และ

ประสบการณ์ในการทำกิจกรรม เผยแพร่องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับป่าผาคำ โดยจัดทำเอกสารเป็นรูปเล่ม ลดปริมาณขยะในบริเวณป่าผาคำ และลดการตัดไม้ทำลายป่า กิจกรรมของโครงการมีดังนี้

1) ค่ายผู้นำ จัดขึ้นในวันที่ 17-23 ตุลาคม 2547 ผู้เข้าร่วม 18 คน เป็นกิจกรรมที่เครือข่ายของกลุ่มประชาคมรักษ์ป่าผาคำมุ่งฝึกการเป็นผู้นำของเยาวชนรักษ์ป่าผาคำ โดยการทำลงมือปฏิบัติ และฝึกฝนทักษะหลายด้านในพื้นที่ ซึ่งเป็นแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ ทั้งการพูด บุคลิกภาพ การใช้สายตาและการใช้มือในระหว่างการพูด การคิดวิเคราะห์ในขณะพูด รวมทั้งมีการบรรยายให้ความรู้ความเข้าใจเรื่องการทำผู้นำ ผลที่ได้จากการทำกิจกรรมนี้ก็คือเยาวชนมีความรู้ กล้าคิด กล้าทำ และกล้าแสดงออกมากขึ้น

2) การเฝ้าระวังป่าผาคำ จัดขึ้นในวันที่ 25 ธันวาคม 2547 – 6 มีนาคม 2548 ผู้เข้าร่วม 18 คน เป็นกิจกรรมเดินสำรวจ เฝ้าระวังร่วมกับกลุ่มประชาคม จำนวน 8 ครั้ง เป็นกิจกรรมการสำรวจป่าผาคำ เพื่อศึกษาการตัดไม้ทำลายป่าที่เพิ่มขึ้น และหาหนทางแก้ไข ปัญหา รวมถึงการหามาตรการแก้ปัญหาขยะในป่าที่เกิดจากนักท่องเที่ยว ผลที่ได้รับจากการทำกิจกรรมนี้ คือเยาวชนได้เรียนรู้ถึงสภาพป่าผาคำที่แท้จริง แต่ทำได้เพียงระยะเวลาหนึ่ง จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแผนงานไปในลักษณะอื่น เนื่องจากการเฝ้าระวังป่ามีความปลอดภัยน้อยลง เพราะเกิดกระแสข่าวเกี่ยวกับการขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มอนุรักษ์กับผู้นุกรุกพื้นที่ป่า ผลที่ได้จากการจัดกิจกรรมคือ การเฝ้าระวังอย่างใกล้ชิดร่วมกันระหว่างกลุ่มประชาคมรักษ์ป่าผาคำ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้มีการจับกุมผู้กระทำความผิดจำนวนหนึ่ง มีผลทำให้การทำลายป่าลดลง และสามารถกระตุ้นให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาแก้ไขปัญหา ส่งผลให้ผู้ว่าราชการจังหวัดสามารถประกาศใช้ มาตรา 25 ในการแก้ปัญหาผู้นุกรุก ในการแก้ไขปัญหา

3) ค่ายเพื่อการเรียนรู้ จัดขึ้นในวันที่ 2 - 4 พฤษภาคม 2548 เป็นเวลา 2 คืน 3 วัน ณ ป่าผาคำ เป็นกิจกรรมที่กลุ่มเยาวชนและผู้สนใจได้เข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ป่า เพื่อปลูกจิตสำนึก และช่วยระดมความคิดหาหนทางแก้ไข การทำลายป่า ผู้เข้าร่วมค่ายจำนวน 102 คน ร่วมกันทำกิจกรรมตามฐาน 3 ฐาน ฐานที่ 1 เป็นการสำรวจระบบนิเวศ ฐานที่ 2 เป็นการศึกษาประวัติป่า ฐานที่ 3 เป็นการเรียนรู้ศิลปะการวาดภาพรวมทั้งมีการแสดงความรู้สึกเกี่ยวกับป่า การตั้งจิตอธิษฐานให้ป่าผาคำมีความอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนมีการร่วมกันวางแผนการเป็นเครือข่ายเดียวกัน และกิจกรรมสร้างสัมพันธ์ไมตรี ผลที่ได้จากกิจกรรมนี้คือ

(1) มีเครือข่ายเพิ่มขึ้นในการเรียนรู้ประโยชน์ของป่าผาคำ และร่วมกันแก้ไขปัญหา ได้แก่ เครือข่ายเยาวชนและประชาคมรักษ์ป่าผาคำ อำเภอสะเตาะ แต่ไม่เกิดเครือข่ายในอำเภอคลองหอยโข่ง เพราะคณะทำงานยังขาดการวางแผนในการจัดตั้งเครือข่าย อีกทั้ง

เยาวชนในพื้นที่เข้าร่วมในกิจกรรมมีจำนวนน้อย เพราะผู้ปกครองบางส่วนมีความกังวลในเรื่องความปลอดภัย

(2) เป็นแรงผลักดันให้หน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบได้ทำงานอย่างเต็มที่ และมีประชาชนรู้จักป่าผาคำมากขึ้นซึ่งวัดได้จากกรณีที่มีเครือข่ายมาเรียนรู้ป่าต้นน้ำอย่างต่อเนื่อง

4) การเก็บข้อมูล โดยทำการเก็บข้อมูลตั้งแต่วันที่ 27 กุมภาพันธ์ - 24 ตุลาคม 2548 แบ่งเป็น ระยะที่ 1 ระหว่างวันที่ 27 กุมภาพันธ์ - 14 มีนาคม 2548 ผู้รับผิดชอบเก็บข้อมูลจำนวน 2 คน เป็นการสอบถามชาวบ้านที่เป็นคนเก่าแก่เกี่ยวกับข้อมูลพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ในป่าต้นน้ำผาคำ จำนวน 5 คน ระยะที่ 2 ระหว่างวันที่ 1 - 20 กรกฎาคม 2548 ผู้รับผิดชอบเก็บข้อมูล 4 คน เกี่ยวกับความเป็นมาของหมู่บ้านเก่าร้างโดยการสอบถามคนเก่าแก่ของหมู่บ้าน ระยะที่ 3 ระหว่างวันที่ 1 - 20 สิงหาคม 2548 ผู้รับผิดชอบเก็บข้อมูลจำนวน 7 คน เกี่ยวกับความเป็นมาของสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์และป่าผาคำ โดยการสอบถามสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ที่เคยเข้าป่า ระยะที่ 4 วันที่ 4 กันยายน 2548 ผู้รับผิดชอบเก็บข้อมูลจำนวน 3 คน เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของอำเภอคลองหอยโข่ง โดยการเข้าไปค้นหาในอินเทอร์เน็ต ระยะที่ 5 วันที่ 25 กันยายน 2548 ผู้รับผิดชอบเก็บข้อมูลจำนวน 8 คน เรื่องลักษณะพันธุ์ไม้ต่างๆ โดยการสอบถามจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ระยะที่ 6 วันที่ 28 กันยายน 2548 ผู้รับผิดชอบเก็บข้อมูล 5 คน เรื่องลักษณะการทำงานของหมู่บ้านเก่าร้าง โดยการสอบถามจากผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบการทำงาน ระยะที่ 7 วันที่ 22-24 ตุลาคม 2548 ผู้ร่วมกิจกรรม 16 คน เป็นการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมบริเวณส่วนต่างๆ ของป่าผาคำ

ผลที่ได้รับจากกิจกรรมนี้คือ มีข้อมูลที่สามารถเผยแพร่ให้แก่ผู้อื่นได้ เยาวชนได้เกิดการเรียนรู้ระหว่างการศึกษาข้อมูลต่างๆ ที่ยังไม่ทราบ ซึ่งโครงการสามารถดำเนินการได้สำเร็จลงด้วยดี ทำให้ปัญหาของป่าต้นน้ำผาคำเป็นที่รับรู้ทั้งในอำเภอคลองหอยโข่งและระดับจังหวัด และแม้ผลที่ได้รับเป็นไปตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ แต่การทำงานก็มีปัญหา กล่าวคือ ยังขาดความต่อเนื่องในการทำงานระหว่างกลุ่มเยาวชน อีกทั้งกลุ่มเยาวชนยังเป็นนักเรียน ทำให้ไม่มีเวลาในการทำกิจกรรมเท่าที่ควร และขาดประสบการณ์ในการบริหารจัดการ และที่สำคัญคือ ยังขาดผู้นำในการทำกิจกรรม การทำโครงการนี้เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงครั้งแรกของกลุ่มเยาวชน (ศศิวิมล ทองแก้ว (สัมภาษณ์), 21 ตุลาคม 2549)

อนึ่ง ในพื้นที่ป่าผาคำได้มีโครงการสวนยางเอื้ออาทร ซึ่งเป็นอีกหนึ่งสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาป่าต้นน้ำถูกทำลาย กล่าวคือเมื่อวันที่ 13 มกราคม 2547 รัฐบาลภายใต้การนำของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี มีมติคณะรัฐมนตรี ตามที่กระทรวงเกษตรและ

สหกรณ์เสนอ อนุมัติโครงการแปลงสวนยางเป็นทุนหรือโครงการสวนยางเอื้ออาทร โดยมีเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรที่มีสวนยางอยู่ในเขตป่าสงวนหรือป่าที่คณะรัฐมนตรีมีมติให้รักษาไว้เป็นสมบัติของชาติ ให้สามารถเข้าถึงแหล่งทุนซึ่งเป็นสถาบันการเงินของรัฐ เพื่อเพิ่มรายได้และความมั่นคงให้แก่ชีวิตเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการจำนวนประมาณ 43,000 ราย ใน 17 จังหวัด (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้) ซึ่งมีพื้นที่ปลูกยางประมาณ 1 ล้านไร่ ซึ่งโครงการสวนยางเอื้ออาทรดังกล่าวนี้ได้ส่งผลให้ป่าต้นน้ำถูกทำลาย และเกิดการบุกรุกป่าสงวนเพิ่มขึ้นเพื่อใช้เป็นพื้นที่ปลูกปลูกยางพารา (ทีมงานจดหมายข่าว, 2547)

ปี 2547 – 2548

พื้นที่ป่าในจังหวัดสงขลา ถูกบุกรุกเพิ่มมากขึ้นในอัตราที่สูงกว่าปีที่ผ่านมา ทั้งที่เป็นป่าสงวนแห่งชาติหรือป่าอนุรักษ์ในเขตอุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ อำเภอนาทวี อำเภอกาบังใหญ่ อำเภอคลองหอยโข่ง และอำเภอสะบ้าย้อย จากข้อมูลสถิติการบุกรุกทำลายป่าในเขตพื้นที่ จังหวัดสงขลา จากสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 6 ระบุว่า ในปี 2546 มีจำนวนคดีพื้นที่ป่าถูกบุกรุก 67 คดี เนื้อที่ป่าถูกบุกรุกเพิ่ม 472 ไร่ และในปี 2547 ซึ่งเป็นปีที่พื้นที่ป่ามีการแบ่งส่วนโดยให้พื้นที่ป่าอนุรักษ์ (เขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า) อยู่ในความรับผิดชอบของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ในขณะที่พื้นที่ป่านอกเหนือจากนั้นรวมทั้งป่าสงวนแห่งชาติ อยู่ในความรับผิดชอบของกรมป่าไม้ มีคดีความ 54 คดี กินเนื้อที่ 487 ไร่ ส่วนพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่อยู่ลึกกว่าและมีกฎหมายเข้มงวดกว่าพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ในปี 2548 เดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน มีคดีความเกี่ยวกับการบุกรุกป่า 61 คดี พื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกไปทั้งสิ้น 799 ไร่ ส่วนใหญ่แปลงที่บุกรุก 80-90 % เป็นพื้นที่ปลูกยางพารา (“ไก่อ”, 2549)

ปี 2548

ได้มีการจัดทำโครงการเสริมศักยภาพองค์กรชุมชนและเครือข่ายในการจัดการป่าต้นน้ำ โดยกระบวนการมีส่วนร่วม ป่าผาคำ ป่าเขาแก้ว และป่าโตนงาช้าง โดยสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 6 ร่วมกับสำนักงานป่าไม้จังหวัดสงขลา และกองประสานงานกลางสนับสนุนการวิจัยลุ่มน้ำภาคใต้ (สกว.ลุ่มน้ำ) ดำเนินการภายใต้โครงการเสริมศักยภาพองค์กรชุมชน และเครือข่ายในการจัดการป่าต้นน้ำ ซึ่งเป็นโครงการภายใต้แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดสงขลา ลักษณะกิจกรรมคือจัดประชุมเครือข่ายในการจัดการป่าต้นน้ำจำนวน 5 ครั้ง

ผลของกิจกรรมคือ มีตัวแทนชุมชนจากพื้นที่ป่าต้นน้ำทั้ง 3 พื้นที่เข้าร่วมโครงการ แต่ละพื้นที่ได้พัฒนากลไกการทำงานเพื่อดำเนินกิจกรรม โดยการจัดตั้งเป็นเครือข่ายขึ้นมาในแต่ละพื้นที่ป่า ดังนี้ ป่าผาคำ มี 2 เครือข่าย คือ เครือข่ายประชาคมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำผาคำ

และเครื่องช่ายอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองอู่ตะเภา ส่วนป่าเขาแก้ว ตั้งอยู่ในเขตเทือกเขาบรรทัด ระหว่าง ตำบลลุดง ตำบลท่าชะมวง ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา จังหวัดสตูล และจังหวัด พัทลุง เป็นเส้นเขตแดนระหว่างจังหวัดสงขลาและจังหวัดสตูล ได้จัดตั้งเครื่องช่ายอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ คลองรัตนภูมิ ป่าโคกนางช้าง มี 2 เครื่องช่าย คือ เครื่องช่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำคลองวาค และเครื่องช่าย อนุรักษ์ลุ่มน้ำคลองอิศา แต่ละเครื่องช่ายได้ร่วมกันจัดทำแผนงาน โครงการ และกิจกรรมเพื่อ อนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ ประกอบด้วยแผนการจัดการป่าต้นน้ำผาคำและแผนการจัดการป่าต้น น้ำป่าเขาแก้ว (สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 6, 2550)

ปี 2549

มีการจัดตั้งกองทุนดูแลป่าผาคำ หน่วยงานที่ให้การสนับสนุน ได้แก่ อบต.คลองหอยโข่ง อบต.ทุ่งลาน อบต.โคกม่วง และอบต.คลองหลา โดยให้การสนับสนุน งบประมาณ หน่วยงานละ 1 แสนบาท รวมทั้งสำนักงานป่าไม้ และสถานีตำรวจคลองหอยโข่ง เพื่อผลักดันให้มีการตรวจป่าผาคำ ผลจากกิจกรรม ทำให้มีการตื่นตัวของหน่วยงานภาครัฐในการ แก้ไขปัญหาและอนุรักษ์ป่าผาคำ (แก้ว หัวหาญ (สัมภาษณ์), 24 ตุลาคม 2549)

สรุป การแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาในพื้นที่ต้นน้ำ พบว่า กลุ่มใกล้เคียงมีลักษณะกิจกรรมเป็นการสร้างจิตสำนึกแก่เยาวชนและชุมชนในพื้นที่ ให้เกิดความ ตระหนักและความสำคัญของป่า ส่วนเทศบาลตำบลปรีททำกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาและ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยเน้นกิจกรรมด้านการจัดการขยะและกิจกรรมการอนุรักษ์คลอง เพื่อสร้าง จิตสำนึกให้แก่ชุมชนและเยาวชน ส่วนประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำ และเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำ มุ่งเน้นกิจกรรมลาดตระเวนป่า โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นในพื้นที่

2.2 พื้นที่กลางน้ำ คือ พื้นที่ อำเภอหาดใหญ่ ได้มีกลุ่มต่างๆ รวมตัวกันเพื่อการ แก้ไขปัญหาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ได้แสดงลำดับเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับคลองอู่ตะเภาในพื้นที่ กลางน้ำ ดังตาราง 3

ตาราง 3 แสดงลำดับเหตุการณ์สำคัญในการแก้ไขปัญหาของคลองอุตะเถาในพื้นที่กลางน้ำ

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
2522	มีการตั้งโรงงานผลิตเหล้าในพื้นที่เทศบาลนครหาดใหญ่	ส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำของคลองเคยและคลองอุตะเถา
2537-2539	มีการก่อตั้งชมรมรักษ์คลองใหญ่ โดยกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของโรงเรียนในเขตเทศบาลตำบลพะตงประธานศิริวัฒน์ โดยมีผู้นำกลุ่มคนสำคัญ คือ อ.ศักดิ์ศิริ โตะเอี่ยม	กลุ่มไม่สามารถขยายผลได้ เพราะขาดกิจกรรมในการขับเคลื่อน ส่งผลให้กลุ่มต้องสลายตัวในปี 2539
2543	มีการก่อตั้งเครือข่ายศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษา มีสมาชิก จำนวน 27 โรงเรียน - มีการจัดค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษาเป็นค่ายแรกที่วัดท่าเมรุ ตำบลบางกล้า อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา	มีการนำผลงานในการจัดกิจกรรมค่ายทั้ง 3 ครั้งไปเสนอผลสรุปประจำปีของเขตการศึกษา 3 ที่ จังหวัดชุมพร
2543	มีการจัดสัมมนาเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา เป็นครั้งแรก ที่โรงเรียนเกาะแก้วพิทยาสรรค์ ตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา	ทำให้ทราบถึงกระบวนการทำงานที่ผ่านมา และร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำงาน
2544	- จัดค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา ครั้งที่ 2 คือค่ายป่าชุมชน ที่ป่าต้นน้ำบาโหย อำเภออำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา - จัดค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา ครั้งที่ 3 คือค่ายรักษ์คลองอุตะเถา จัดที่โรงเรียนพะตงประธานศิริวัฒน์ ตำบลพะตง อำเภอหาดใหญ่	ที่ประชุมเห็นชอบให้โรงเรียนในเครือข่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา ดำเนินกิจกรรมนักร้องสายน้ำต่อ
2544	เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาได้มีโอกาสเข้าร่วมประชุมกับชมรมรักษ์คลองอุตะเถา ชมรมรวบรวมเรื่องเมืองหาดใหญ่ และสหกรณ์ออมทรัพย์	ทำให้เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ใน

ตาราง 3 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์นครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่	การทำกิจกรรมกับกลุ่มต่างๆ
2544	มีการจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ ตรวจวัดคุณภาพน้ำ ผู้เข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ โรงเรียนในเครือข่ายศูนย์สิ่งแวดล้อม ศึกษา จำนวน 18 โรงเรียน	ทำให้ครูในเครือข่ายสิ่งแวดล้อม ด้อมศึกษา ทำกิจกรรมน้กสืบ สายน้ำได้อย่างต่อเนื่อง
2545	โรงเรียนพะตงประธานศิริวัฒน์ได้จัด กิจกรรมกระบวนการบูรณาการคลอง อู่ตะเภา ให้แก่นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 4	ทำให้เทศบาลตำบลพะตงได้ เล็งเห็นความสำคัญและ สนับสนุนให้มีการจัดค่ายเพื่อ การอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา ทำ ให้เกิดการทำงานร่วมกัน ระหว่างเทศบาล โรงเรียน และชุมชน
กันยายน 2546	ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลา ได้จัด กิจกรรมเสวนาระดับท้องถิ่น ที่ลำปำรีสอร์ท จังหวัดพัทลุง	
ปลายปี 2546	เครือข่ายโรงเรียนรักษ์คลองอู่ตะเภา ได้ จัดทำแผนสุขภาพจังหวัดสงขลา ลักษณะ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมเด็ก เยาวชน วัฒนธรรม และการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เอื้อ ต่อสุขภาพ	ทำให้เยาวชนที่เข้ารับการ อบรม ได้ตระหนักถึงปัญหา ของคลองอู่ตะเภา ที่ส่งผล กระทบต่อสุขภาพ
ปลายปี 2546	โรงเรียนพะตงประธานศิริวัฒน์ได้ทำงาน ร่วมกับโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมือง น่าอยู่ ได้แก่ โครงการสร้างการมีส่วน ร่วมกับการจัดการสภาพแวดล้อมเมือง หาดใหญ่ ประกอบด้วย 6 แผนงาน ได้แก่	

ตาราง 3 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
	<p>1) แผนงานสร้างจิตสำนึกรักษ์คลองอู่ตะเภา</p> <p>2) แผนงานพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อการจัดการมูลฝอยในโรงเรียน ขยายฐานการเรียนรู้สู่ชุมชน</p> <p>3) แผนงานเฝ้าระวังคุณภาพน้ำคลองอู่ตะเภา</p> <p>4) แผนงานสื่อตัวเล็กเด็กกับคลอง โดยกลุ่มมานี-มานะ</p> <p>5) แผนงานห้องปัญญาทางอากาศ โดยคุณชัชวาลิ เกิดชื่น โดยมีสมาชิกที่เข้าร่วมได้แก่ เยาวชนจากโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดสงขลา จำนวน 40 คน</p> <p>6) แผนงานสื่อสารละครคลองอู่ตะเภา "คนค้นคลอง" โดยคุณชาคริต โกชะเรือง ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนข้อมูลอยู่ตลอดเวลา</p>	<p>- ทำให้เด็กเกิดจิตสำนึกรักษ์คลองอู่ตะเภา และสามารถขยายฐานการเรียนรู้ไปสู่ครัวเรือน และชุมชน</p> <p>- ก่อให้เกิดการเรียนรู้แก่เด็กในการทำกิจกรรม</p> <p>- มีการก่อตั้งกลุ่มสวิตจูเนียร์</p> <p>- ทำให้สาธารณชนรับรู้ข่าวสาร และความเคลื่อนไหวของเครือข่ายฯ ในกิจกรรมการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา</p>
มิถุนายน 2547	- ได้ร่วมกันจัดทำหลักสูตรสาระท้องถิ่นรักษ์คลองอู่ตะเภา เพื่อใช้เป็นหลักสูตรของเครือข่ายโรงเรียนรักษ์คลองอู่ตะเภา	- ทำให้เกิดการฟื้นฟูเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมขึ้นอีกครั้ง
ต้นปี 2547	โรงเรียนพะตงประธานศิรีวัฒน์ ได้นำนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ไปนำเสนอผลงานบูรณาการด้านหลักสูตรสาระท้องถิ่นในการเสวนาสังแวดล้อมระดับนานาชาติ ที่โรงแรมมิราเคิล กรุงเทพมหานคร	ทำให้มีหลายหน่วยงานได้ให้ความสนใจในแนวคิดออกนอกระบบของโรงเรียนพะตงประธานศิรีวัฒน์
กรกฎาคม 2547	- มีการจัดเวทีเสวนา ที่ห้อง 201 สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	ผลจากการทำกิจกรรมทำให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

ตาราง 3 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
		ถึงแนวทางในการแก้ไข ปัญหาและอนุรักษ์คลอง อุตะเกา
กันยายน 2547	- โรงเรียนพะตงประธานศิรีวัฒน์ได้จัด กิจกรรมค่ายบูรณาการ จำนวนสมาชิกค่ายที่ เข้าร่วม 50 โรงเรียน 250 คน	- ทำให้เครือข่ายครู สิ่งแวดล้อมศึกษามีสมาชิก เพิ่มขึ้น จำนวน 24 โรงเรียน
2547	ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลาเริ่มลด บทบาท เนื่องจากสำนักงานเขตการศึกษา 3 ที่ดูแลศูนย์สิ่งแวดล้อมอยู่ในระยะหมด โครงการ	
2547	น.ส.พิมพ์ลักษณ์ โทงนาค นักศึกษาปริญญา โท คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม สาขา สิ่งแวดล้อมศึกษา เข้ามาทำวิจัยที่โรงเรียน พะตงประธานศิรีวัฒน์ ในการใช้ กระบวนการบูรณาการคลองอุตะเกา ใน รายวิชาการอนุรักษ์คลองอุตะเกา	- เกิดกระบวนการเรียนการ สอนแบบบูรณาการ เรื่อง คลองอุตะเกา ในระดับชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 4 - ผู้สอนสามารถนำ ผลการวิจัยไปเป็นแนวทางใน การพัฒนาการสอน - นักเรียนเกิดการเรียนรู้เกี่ยว กับปัญหา ผลกระทบ และ แนวทางในการอนุรักษ์คลอง อุตะเกา - ทำให้ทราบถึงเงื่อนไขและ ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรค ต่อกระบวนการเรียนการ สอนแบบบูรณาการ และ สามารถนำไปปรับปรุง สำหรับจัดกระบวนการบูรณา

ตาราง 3 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
		การในหน่วยการเรียนรู้อื่นๆ ต่อไป
20-26 สิงหาคม 2547	มีการจัดกิจกรรมศึกษาดูงาน ประเด็น “การจัดการเรียนรู้โดยอาศัยฐานจากชุมชนเพื่อการพัฒนาไปสู่การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น” เส้นทาง หาดใหญ่ -สุพรรณบุรี-สุโขทัย -เชียงใหม่-เชียงราย	ผลจากการดูงานสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น การจัดทำหลักสูตรของคลอง อู่ตะเภา มี 6 ประเด็น ได้แก่ 1) การศึกษาสภาพคลอง ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ได้จากการสืบค้น จากภูมิปัญญา และใช้นักสืบสายน้ำเพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน 2) การศึกษาชุมชนริมคลอง อู่ตะเภา 3) การวิเคราะห์สถานการณ์คลองอู่ตะเภา รวมถึงผลกระทบด้านสุขภาพ 4) ประโยชน์ของคลอง อู่ตะเภา 5) การร่วมกันหาวิธีการฟื้นฟูคลองอู่ตะเภาตามศักยภาพของเด็ก 6) สุขภาพของคนข้างคลอง อู่ตะเภา
สิงหาคม 2547	สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 ได้ให้การสนับสนุนชุดอุปกรณ์ในการตรวจวัดคุณภาพน้ำแก่เรือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา	ทำให้มีเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา มีสมาชิกเพิ่มขึ้น 20 แห่ง ได้แก่

ตาราง 3 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
	ในโครงการ 1 ตำบล 1 สายน้ำ เพื่อการอนุรักษ์	โรงเรียนต่างๆ ใน อำเภอ สะเตา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในอำเภอสะเตา
2547	สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด ได้จัดทำโครงการพัฒนาและขยายเครือข่ายอาสาสมัครทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านและเมือง (ทสม.) และสนับสนุนงบประมาณ จำนวน 10,000 บาท	ทำให้เยาวชนและชุมชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของคลองอุตะเถา และเกิดจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถา
2547	โรงเรียนพะตงประธานศิรีวัฒน์ได้รับรางวัลโรงเรียนดีเด่นเฉลิมพระเกียรติ	
2547	โรงเรียนพะตงประธานศิรีวัฒน์ได้จัดทำโครงการสานสายใยเพื่อสุขภาพ ซึ่งได้รับงบประมาณจาก สำนักงานสนับสนุนสร้างเสริมสุขภาพ จำนวน 145,100 บาท ประกอบด้วย 3 แผนงาน ได้แก่ 1) การจัดการสิ่งแวดล้อมภายในโรงเรียน 2) อาหารปลอดภัยประสานเกษตรไร้สารพิษในโรงเรียน 3) การออกกำลังกายเชิงอนุรักษ์	ผลจากกิจกรรมทำให้เยาวชนได้รับรางวัลเหรียญทองในโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ
พฤศจิกายน 2547 - กุมภาพันธ์ 2548	- เครือข่ายโรงเรียนรักษ์คลองอุตะเถา จัดทำกิจกรรมร่วมฝึมน้ำใสให้ชุมชนตามโครงการโรงเรียนสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมดีเด่นเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ.2537	- ผลจากกิจกรรมทำให้ได้รับโล่รางวัลระดับภาคจาก 1 ใน 6 โครงการเยาวชนสร้างสรรค์อย่างหลากหลาย
2547	GLOBE ได้เชิญ อาจารย์เบญจมาศ นาคหลง ทำงานร่วมกับสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท.)	

ตาราง 3 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
2548	- โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ได้สนับสนุนงบประมาณ จำนวน 200,000 บาท ในการทำกิจกรรมหลักสูตรบูรณาการ สิ่งแวดล้อมสู่สุขภาพะ มีคลองอู่ตะเภาเป็น ประเด็นร่วม	- ครูสามารถนำความรู้มาใช้ ในการเรียนการสอน
2548	น.ส.ปีพมา ชื่นยาว ได้เข้ามาศึกษาวิจัยที่ โรงเรียนพะตงประธานคีรีวัฒน์ เรื่อง กระบวนการบูรณาการหลักวิธีดำเนินการ ของ GLOBE ในกระบวนการคลองอู่ตะเภา	สามารถนำหลักวิธีดำเนินการ ของ GLOBE ไปใช้ใน กระบวนการอื่นต่อไป
14 กุมภาพันธ์ 2548	- เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา มีจำนวนครู ที่เข้าร่วมในการทำกิจกรรมประชาพิจารณ์ หลักสูตรสาระท้องถิ่น จำนวน 53 องค์กร 91 คน	
11 พฤษภาคม 2548	- มีการขยายผลกิจกรรมหลักสูตรเครือข่าย รักษ์คลองอู่ตะเภา มีสมาชิกจาก จ.สงขลา จังหวัดปัตตานี จังหวัดสตูล จำนวน 150 คน จาก 55 โรงเรียน	
16-18 พฤษภาคม 2548	มีการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการของ GLOBE รักษ์คลองอู่ตะเภา โดยให้แต่ละโรงเรียน คัดเลือกครูจากกลุ่มสาระสังคมศึกษา กลุ่ม สาระวิทยาศาสตร์ กลุ่มสาระคณิตศาสตร์ กลุ่มสาระภาษาอังกฤษ กลุ่มสาระการงาน อาชีพ และผู้บริหารฝ่ายวิชาการ โรงเรียน ละ 7 คน	ทำให้ผู้เข้าร่วมอบรมมีทักษะ ในการปฏิบัติการ เพื่อศึกษา ปัญหาของคลองอู่ตะเภาเพิ่ม มากขึ้น
10-11 พฤศจิกายน 2548	มีการจัดทำเวทีทำหลักสูตรท้องถิ่น คลอง อู่ตะเภา (ฉบับร่าง) ขึ้น ณ ห้องประชุม บ่อน้ำบักน้ำเสียดเทศบาลนครหาดใหญ่ การ	มีการแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ของผู้ร่วม กิจกรรม และสามารถนำ

ตาราง 3 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
	ประชุมได้พูดถึงแนวคิดในการทำงานที่เกิดจากความรักในคลองอู่ตะเภา ของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ประเด็นคือทำอย่างไรให้เด็กได้เรียนรู้เรื่องต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ โดยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของครูที่จัดทำหลักสูตรสาระท้องถิ่นและจัดการเรียนให้สอดคล้องกับช่วงชั้นของเด็ก	ข้อสรุปจากการจัดทำเวทีหลักสูตรท้องถิ่น คลองอู่ตะเภา มาปรับใช้ให้สอดคล้องกับช่วงชั้น
2548	น.ส.ไหมสุหรี อีสภาค นักศึกษาปริญญาโท คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา ได้ทำวิจัยที่โรงเรียนวัดโลกสมานคุณเรื่องกระบวนการเรียนรู้ของครวีเรือนในการจัดการมูลฝอย โดยเริ่มต้นจากโรงเรียน	- จากการศึกษาพบว่า การจัดการมูลฝอยในชุมชน ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากโรงเรียนและชุมชนขาดความพร้อมในการดำเนินการ
สิงหาคม 2548 - เมษายน 2549	เทศบาลตำบลพะตงร่วมกับโรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ ได้จัดทำโครงการลดเมืองร้อนด้วยมือเรา โดยได้รับงบประมาณจากสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย และบริษัทโคโยต้ามอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด จำนวน 80,000 บาท	ผลจากกิจกรรมทำให้พะตงเป็นเมืองประหยัดพลังงาน
23-25 มิถุนายน 2549	มีการจัดกิจกรรมค่าย “รวมพลังเยาวชนรักษ์ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา” ณ ศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียน ศูนย์ภาคใต้จังหวัดสงขลา มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมค่าย จำนวน 150 คน	ทำให้เห็นพลังของเยาวชนในการร่วมกันวางแผนดูแลสิ่งแวดล้อมในชุมชนของตนเอง โดยเยาวชนที่มาร่วมกิจกรรมค่ายมีความหลากหลายในพื้นที่ ทำให้ความสัมพันธ์ที่เกิดจากกระบวนการสร้างเครือข่ายฯ

ตาราง 3 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
		มีมากขึ้น
19 กรกฎาคม 2549	ได้จัดโครงการฝึกอบรมสนับสนุนเครือข่าย รณรงค์น้ำในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ห้องโสตทัศนศึกษา โรงเรียนพะตงประชน คีรีวัฒน์ สนับสนุนโดยสำนักงานกรม ทรัพยากรน้ำภาค 8 ลักษณะกิจกรรม คือ ลงภาคสนามเพื่อจัดทำฝายชะลอน้ำของ พื้นที่ตำบลพะตง	ผลจากกิจกรรมทำให้เยาวชน จากโรงเรียนพะตงประชน คีรีวัฒน์ได้รับความรู้และ ประสบการณ์ในการสร้าง ฝาย
2549 พฤษภาคม 2549	มีการจัดตั้งกลุ่มต้นกล้าเพื่อการอนุรักษ์คลอง อู่ตะเภา ลักษณะกิจกรรม ได้แก่ 1) มีการจัดกิจกรรมค่ายเยาวชนสงขลารักษ์ คลองอู่ตะเภา 3 ค่าย สำนักงาน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด สนับสนุนงบประมาณค่ายละ 100,000 บาท	- ผลจากการจัดกิจกรรม คือให้มีการดำเนินกิจกรรม อย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้าง ประสบการณ์แก่เยาวชน
12-13 สิงหาคม 2549	2) มีการจัดค่ายเยาวชนสงขลารักษ์คลอง อู่ตะเภาสัญจร ได้รับงบประมาณจาก สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมจังหวัด จำนวน 30,000 บาท และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำ อยู่ จำนวน 10,000 บาท สมาชิกค่าย คัดเลือกจากค่ายเยาวชนสงขลารักษ์คลอง อู่ตะเภา พื้นที่ละ 15 คน และโรงเรียนที่ ไม่ได้เข้าร่วมในกิจกรรมค่ายในครั้งนั้น	- ผลจากการจัดกิจกรรม ทำ ให้ทุกคนเกิดจิตสำนึกในการ แก้ไขปัญหาและอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม
1-3 กันยายน 2549	3) สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมจังหวัด ได้มีการจัดทำโครงการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	- ทำให้เยาวชนต้นกล้ารักษ์ คลองอู่ตะเภา ได้ฝึกจัด กระบวนการในการทำ

ตาราง 3 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
30 กันยายน 2549	จำนวน 42 โครงการ สำหรับโครงการที่ เครือข่ายโรงเรียนรักษัคลองอยู่ตะเภาได้ ดำเนินการคือ โครงการอาสาสมัคร ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน (ทสม.) พะตงร่วมใจตามรอยพ่อ ซึ่งได้ทำ กิจกรรมร่วมกับเทศบาลตำบลพะตง ได้รับ งบประมาณ จำนวน 25,000 บาท 4) สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมจังหวัด ได้จัดเวทีเสวนา มหกรรมเยาวชนสงขลารักษัคลองอยู่ตะเภา เพื่อสรุปงานทั้ง 4 ตำบล สมาชิกที่เข้าร่วมใน กิจกรรม ได้แก่ เยาวชนจากทุกพื้นที่คลอง อยู่ตะเภา จำนวน 203 คน	กิจกรรม และเยาวชน สามารถฝึกการแก้ไขปัญหา เฉพาะหน้าได้ส่งผลให้ คณะทำงานได้สังเกตเห็นถึงพลัง ของเยาวชนในการขับเคลื่อน เครือข่ายฯ
21-23 ตุลาคม 2549	มูลนิธิชุมชนไท สนับสนุนให้ทีมเยาวชน จากเครือข่ายโรงเรียนรักษัคลองอยู่ตะเภา ไป นำเสนอผลงาน “หลักสูตรรักษัคลองอยู่ตะเภา สู่กระบวนการสร้างต้นกล้าเพื่อการอนุรักษ์ คลองอยู่ตะเภา” ในงานสัมมนาสมัชชา สังคมไทยและมหกรรมเมืองน่าอยู่ทั่ว ประเทศ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ รังสิต กรุงเทพมหานคร	

ที่มา : จากการสรุปและรวบรวมของผู้วิจัย

ในตอนต่อไปเป็นการนำเสนอเหตุการณ์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการก่อเกิดองค์กรที่มี
บทบาทในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภา ตามลำดับการก่อเกิดขององค์กร ตั้งแต่ความ
เป็นมา ลักษณะกิจกรรม และผลการดำเนินงานในพื้นที่กลางน้ำ ได้แก่ 1) กลุ่มรักษัคลองใหญ่
2) เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา 3) ธนาคารขยะโรงเรียนวัดโคกสมาณคุณ 4) กลุ่มมานี่-มานะ

5) กลุ่มเยาวชนต้นกล้าเพื่อการอนุรักษ์ จากการสัมภาษณ์ เบญจมาศ นาคหลง อาจารย์โรงเรียนพะตงประชานทีร์วัฒน์ ธนา นนทพุทธิ อาจารย์โรงเรียนวัดโลกสมานคุณ และโตมร อภิวันทนาการ ผู้นำกลุ่มมานี้-มานะ ดังนี้

ปี 2522

มีการก่อตั้งโรงงานผลิตเหล้าในเขตพื้นที่เทศบาลนครหาดใหญ่ ส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำของคลองเตยและคลองอู่ตะเภา ซึ่งทางชมรมอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา โดยคุณอนันต์ กาญจนสุวรรณ และคุณลักข์ หนูประดิษฐ์ ซึ่งเป็นประธานสหกรณ์การเกษตร อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เป็นผู้นำการเคลื่อนไหวคัดค้านเรื่องการปล่อยน้ำเสียของโรงงานเหล้า

ปี 2537-2539

ครูชุมนุมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของโรงเรียนพะตงประชานทีร์วัฒน์ และโรงเรียนส่องแสงพณิชยการได้ร่วมคิดร่วมคุยกับชุมชนพะตง 2-3 ครั้ง เพื่อให้เกิดการทำกิจกรรมฟื้นฟูคลองอู่ตะเภา โดยเรียกกลุ่มนี้ว่า รักษ์คลองใหญ่ แคนนำคนสำคัญได้แก่ อาจารย์ศักดิ์ศิริ โตเยี่ยม แต่กลุ่มไม่สามารถขยายผลได้มากนัก เพราะขาดกิจกรรมในการขับเคลื่อน ไม่สามารถคิดค้นกิจกรรมเพื่อให้การดำเนินงานต่อเนื่องได้ ทำให้กลุ่มต้องสลายตัวไปในปี 2539

ปี 2541 - 2544

ในปี 2541 กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายให้แต่ละโรงเรียนจัดทำโครงการยุทธภูมิกู้สายน้ำให้แผ่นดิน กอปรกับหน่วยงานที่จัดทำหลักสูตรกลางของประเทศ คือ สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท.) ได้มอบหมายนโยบายให้แต่ละโรงเรียนที่ต้องเปิดสอนในรายวิชาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมสำหรับแผนการเรียน วิทย์-คณิต และรายวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพในแผนศิลป์-คณิต โดยกำหนดเนื้อหาสาระให้เป็นเรื่องของการสร้างจิตสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชนสำหรับนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จึงเป็นเงื่อนไขส่งเสริมให้คณะครูที่สนใจงานด้านสิ่งแวดล้อมสามารถดำเนินการจัดกิจกรรม เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของเขตการศึกษาดังกล่าว นอกจากนั้นโรงเรียนที่สังกัดอยู่ในเขตการศึกษา 3 ซึ่งครอบคลุมในพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา ได้มีการจัดตั้งศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลา โดยตั้งอยู่ที่โรงเรียนเกาะแก้วพิทยาสรรค์ ตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

ในปีนี้ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นดำเนินกิจกรรม มีโรงเรียนเครือข่ายศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษา จำนวน 27 โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนมัธยมศึกษาและประถมศึกษาในจังหวัดสงขลา เช่น โรงเรียนวรนารีเฉลิม โรงเรียนมหาวชิราวุธ โรงเรียนหาดใหญ่วิทยาลัย โรงเรียนหาดใหญ่วิทยาลัย 2 โรงเรียนพะตงประชานทีร์วัฒน์ โรงเรียนกอบกุลวิทยาคม โรงเรียนสะเดา

“ขรรค์ชัยกัมพลานนท์อนุสรณ์” โรงเรียนนาทวีวิทยาคม โรงเรียนจะโหนดพิทย และโรงเรียนปากจำวิทยา เป็นต้น โดยตัวแทนจากจากครูแต่ละโรงเรียนที่เข้าร่วมสัมมนาที่ปอ โชนรีสอร์ท ประเด็นในการทำกิจกรรมคือ การมอบหมายให้แต่ละโรงเรียนดำเนินการตามบริบทของแต่ละพื้นที่ เมื่อได้จัดตั้ง*เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา* 27 โรงเรียน และศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลาได้เชิญตัวแทนนักเรียนจากโรงเรียนทั้ง 27 โรงเรียน จัดกระบวนการถ่ายสิ่งแวดล้อม โดยเริ่มจากถ่ายสิ่งแวดล้อม ซึ่งจัดที่วัดท่าเมรุ ตำบลบางกล้า อำเภอบางกล้า จังหวัดสงขลา เป็นถ่ายแรก ในปี 2544 มีการจัดถ่ายเป็นครั้งที่สองคือ ถ่ายป่าชุมชน จัดที่ป่าต้นน้ำบาโหย อำเภอบางขัน จังหวัดสงขลา และในปีเดียวกันได้จัดถ่ายสิ่งแวดล้อมเป็นถ่ายที่สามคือ ถ่ายรักษ์อยู่ตะเภา ครั้งนี้ได้จัดขึ้นที่โรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ ตำบลพะตง อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา และได้นำผลงานของแต่ละโรงเรียนไปนำเสนอผลสรุปงานประจำปีของการศึกษา 3 ที่ จังหวัดชุมพร

ขณะเดียวกัน ศูนย์สิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลาได้จัดเวทีสัมมนาของ*เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา*ควบคู่กับกิจกรรมถ่ายสิ่งแวดล้อม ในปี 2543 มีการจัดประชุมเป็นครั้งแรก ที่โรงเรียนเกาะแก้วพิทยาสรรค์ ตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา และปี 2544 จัดประชุมเป็นครั้งที่ 2 ที่โรงเรียนปากจำวิทยา ตำบลควนโส อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา และในปีเดียวกันนั้น ได้มีโอกาสเข้าร่วมประชุมสัมมนากับชมรมรักษ์คลองอยู่ตะเภา ชมรมรวบรวมเรื่องเมืองหาดใหญ่ และสหกรณ์ออมทรัพย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ จากมติที่ประชุมสรุปให้ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลาดำเนินงานแบบมีส่วนร่วม โดยใช้กิจกรรมนักสืบสายน้ำคลองอยู่ตะเภา เช่นเดียวกับโรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ที่ได้เริ่มดำเนินการนักสืบสายน้ำคลองอยู่ตะเภาตอนกลาง มาตั้งแต่ปี 2541 โดยมุ่งให้เป็นแนวทางการดำเนินงานของ*เครือข่ายศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลา*

หลังจากนั้น มีการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการตรวจวัดคุณภาพน้ำทางฟิสิกส์ เคมี ชีววิทยา โดยนักวิชาการจากคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ มาเป็นวิทยากรให้ความรู้กับ*เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา* จำนวน 18 โรงเรียน ดังนี้

(1) พื้นที่ต้นน้ำ ได้แก่ โรงเรียนสะเดา “ขรรค์ชัยกัมพลานนท์อนุสรณ์” โรงเรียนกอบกุลวิทยาคม โรงเรียนชาติตระการโกศล โรงเรียนบ้านท่าโพธิ์ โรงเรียนบ้านระตะ โรงเรียนบ้านพังตา โรงเรียนวัดม่วงก้อง

(2) พื้นที่กลางน้ำ ได้แก่ โรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ โรงเรียนส่องแสงวิทยา 1997 โรงเรียนหาดใหญ่วิทยาลัย 2 โรงเรียนวัดเทพชุมนุม โรงเรียนบ้านคลองหว่าะ โรงเรียนหาดใหญ่วิทยาลัย

(3) พื้นที่ปลายน้ำ ได้แก่ โรงเรียนบ้านแม่athom การอบรมเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้ ส่งผลให้เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลา เน้นถึงกิจกรรมการปฏิบัติการของนักเรียน ซึ่งสามารถทำกิจกรรมนักสืบสายน้ำได้อย่างต่อเนื่อง และมีครูที่ผ่านการอบรมแล้วเป็นผู้ดูแล

ปี 2545

เกิดกระบวนการบูรณาการคลองอู่ตะเภา ซึ่งนำร่องโดยโรงเรียนพะตง ประชานทีร์วัฒน์ จัดกระบวนการให้กับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ทำให้เทศบาลตำบลพะตง ซึ่งนำโดย นายสันติ จันทโณ รองนายกเทศมนตรีตำบลพะตง สนับสนุนให้จัดค่ายเพื่อการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาอีกครั้ง ดังที่ได้ดำเนินการไปแล้วในปี 2544 ทำให้เกิดการรวมกลุ่มทำงานระหว่างสมาชิกในเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา ครูในโรงเรียนเขตเทศบาลตำบลพะตง นักเรียนแกนนำจากโรงเรียนเกาะแก้วพิทยาสรรค์ นักเรียนแกนนำจากโรงเรียนพะตงประชานทีร์วัฒน์ และแกนนำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลพะตง ร่วมกันให้ข้อมูลถึงความต้องการเห็นคลองอู่ตะเภาฟื้นฟูชีวิตกลับมาอีกครั้ง

ผลการจัดกิจกรรม ทำให้เยาวชนสามารถฝึกประสบการณ์การทำงานร่วมกับชุมชน ต่อมาได้ร่วมกันวางแผนการจัดค่ายเรียนรู้เพื่อกอบกู้สายน้ำ โดยจัดที่พัக்க่าย ณ สำนักสงฆ์ย่านยาวตก ตำบลทุ่งลาน อำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลา ศูนย์สิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลาเชิญครูจาก 18 โรงเรียน ที่ได้ผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการตรวจวัดคุณภาพน้ำทางฟิสิกส์ เคมี ชีววิทยา และนักเรียนโรงเรียนละ 5 คน ทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ผลปรากฏว่ามีโรงเรียนที่เข้าร่วมในกิจกรรมเพียง 12 โรงเรียนเท่านั้น ลักษณะกิจกรรมดังกล่าวมุ่งให้ผู้ร่วมกิจกรรมเรียนรู้ระบบนิเวศของคลองอู่ตะเภา ทำความเข้าใจชุมชนที่อยู่ริมคลอง และร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ เพื่อนำข้อมูลไปถ่ายทอดกับชุมชนอื่นๆ ต่อไป รวมทั้งได้มีการเสวนาร่วมกับผู้ใหญ่ในพื้นที่และนอกพื้นที่ ที่ทำงานด้านการดูแลสิ่งแวดล้อมชุมชน ผลจากการจัดค่ายในครั้งนี้ทำให้เกิดเครือข่ายนักสืบสายน้ำตลอดกลุ่มน้ำ

ปี 2545

ได้จัดกิจกรรมนักสืบสายน้ำตลอดกลุ่มน้ำ ลักษณะกิจกรรม คือ มีการเก็บตัวอย่างเพื่อวัดคุณภาพน้ำคลองอู่ตะเภาเดือนละ 1 ครั้ง โดยศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลา เป็นผู้สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ให้โรงเรียนละ 1 ชุด ซึ่งเริ่มดำเนินการตั้งแต่เดือนกรกฎาคมจนถึงเดือนกันยายน ปี 2545 โดยแต่ละโรงเรียนในแต่ละพื้นที่ที่ได้เก็บตัวอย่างน้ำในช่วงเวลาเช้า เพื่อวิเคราะห์คุณภาพน้ำทางด้านฟิสิกส์ เคมี ชีววิทยา ดังนี้

พื้นที่คันน้ำ ได้แก่

- 1) โรงเรียนชาติตระการโกศล เก็บบริเวณคลองรำน้อย ตำบลทุ่งหมอ อำเภอสระเคา จังหวัดสงขลา
- 2) โรงเรียนบ้านท่าโพธิ์ เก็บบริเวณ คลองหრა ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอสระเคา จังหวัดสงขลา
- 3) โรงเรียนกอบกุลวิทยาคม เก็บบริเวณจุดสูบน้ำของโรงประปาพังลา ตำบลพังลา อำเภอสระเคา จังหวัดสงขลา
- 4) โรงเรียนวัดม่วงกึ่งอง เก็บบริเวณคลองอู่ตะเภา ตำบลพังลา อำเภอสระเคา จังหวัดสงขลา

พื้นที่กลางน้ำ

- 1) โรงเรียนพะตงประธานคีรีวัฒน์ร่วมกับโรงเรียนส่องแสงวิทยา 1997 เก็บบริเวณคลองอู่ตะเภา ณ บ้านย่านยาวคค ตำบลทุ่งลาน อำเภอสระเคา จังหวัดสงขลา
- 2) โรงเรียนหาดใหญ่วิทยาลัย 2 เก็บบริเวณคลองอู่ตะเภา บ้านบางศาลา ตำบลทุ่งลาน อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

พื้นที่ปลายน้ำ

- 1) โรงเรียนเกาะแก้วพิทยาสรรค์ เก็บบริเวณคลองอู่ตะเภา บ้านบางหัก ตำบลบางหัก อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา และคลองอู่ตะเภาสะพานคูเต่า ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

เมื่อดำเนินการเสร็จเรียบร้อยได้รวมตัวจัดเวทีเสวนาชาวบ้านประจำเดือน 4 ครั้ง ได้แก่

- 1) เมษายน 2545 มีการจัดเวทีเสวนาครั้งแรกของค่ายเรียนรู้เพื่อกอบกู้สายน้ำในพื้นที่กลางน้ำ
- 2) กรกฎาคม 2545 มีการจัดกิจกรรมเสวนา ในพื้นที่คันน้ำ ริมคลองอู่ตะเภา บ้านท่าโพธิ์ออก ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอสระเคา จังหวัดสงขลา
- 3) สิงหาคม 2545 มีการจัดกิจกรรมเสวนาในพื้นที่กลางน้ำ ริมคลองอู่ตะเภา ณ บ้านบางหัก ตำบลบางหัก อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
- 4) กันยายน 2545 ในพื้นที่ปลายน้ำ ริมทะเลสาบสงขลา ที่สถาบันวิจัยสิ่งแวดล้อมมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ บ้านแหลมโพธิ์ ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ผลจากการจัดกิจกรรมในครั้งนี้ ทำให้มีการจัดการสัมมนาเพื่อสรุปถอดบทเรียนสนับสนุนโดยศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลาในเดือนตุลาคม 2545 ณ ห้องประชุม คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ มีผู้เข้าร่วมทั้งจากภาครัฐ และภาคเอกชน และเยาวชนในแต่ละพื้นที่ โดยให้ทุกคนร่วมกันสรุปงานประจำปี และวางแผนงานในอนาคต ผลจากการประชุม ทุกคนสนับสนุนให้ดำเนินการต่อ เพราะกระบวนการนี้เป็นการขับเคลื่อน โดยพลังของเยาวชนที่ทำงานร่วมกับผู้ใหญ่ในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทางด้านการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา ปรากฏว่ากิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาในระยะหลังเริ่มลดลง เนื่องจากผู้ร่วมกิจกรรมมีหลายบทบาทหน้าที่ ส่งผลให้กระบวนการทำงานช้าลง

ในช่วงเวลาเดียวกัน โรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ โดย อาจารย์เบญจมาศ นาคหลง ได้นำกระบวนการที่ได้จากค่ายเรียนรู้เพื่อออบกู้สายน้ำ ไปใช้กับกระบวนการนักร้องสายน้ำ ซึ่งได้ร่วมทำวิจัยกับ น.ส.วิลาวัลย์ มีพัฒน์ นักศึกษาปริญญาโท สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม นำกระบวนการสร้างจิตสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยใช้บทเรียนโมดูลคลองอู่ตะเภา ในห้องเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 กลุ่มนักเรียนดังกล่าวได้จัดทำกระบวนการทั้งในและนอกโรงเรียนในเป็นเรื่องเดียวกัน ผลที่ได้คือทำให้เด็กนักเรียนมองเห็นความเชื่อมโยงในกระบวนการฟื้นฟูคลองอู่ตะเภา

ปี 2546

ตามนโยบายปฏิรูปการศึกษา เป็นปีที่ทุกโรงเรียน ต้องจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาของตนเอง ดังนั้นโรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ ได้เปิดสอนรายวิชา รักษ์คลองอู่ตะเภา (แล้วเปลี่ยนเป็น “รักษ์” ในภายหลัง) เป็นรายวิชาเพิ่มเติมในสาระวิทยาศาสตร์ นับเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ครูสิ่งแวดล้อมศึกษาทั้งในและต่างจังหวัดสงขลาให้ความสนใจ เพราะเป็นนวัตกรรมด้านหลักสูตรที่รองรับด้วยงานวิจัยของ น.ส.วิลาวัลย์ มีพัฒน์ ในปี 2545 ซึ่งจัดทำโมดูลเรื่องคลองอู่ตะเภา ทำให้นักวิชาการให้ความสนใจมากขึ้น ดังจะเห็นได้จาก มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตภูเก็ต ติดต่อทีมครูและนักเรียนแกนนำโรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ ให้ไปเป็นวิทยากรเพื่อจัดกระบวนการในการอบรมเชิงปฏิบัติการใช้สื่อธรรมชาติเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับครูในโรงเรียนจังหวัดภูเก็ต ในเดือนสิงหาคม 2546 ต่อมาเดือนกันยายน 2546 ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลา ได้เชิญโรงเรียนที่มีกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม ไปร่วมเสวนาระดับท้องถิ่น ที่ถ้าป่า รีสอร์ท จังหวัดพัทลุง

ปี 2547

ได้ทำงานร่วมกับโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนได้เข้าร่วมประชุมเพื่อหาประเด็นที่สนใจร่วมกันของคนทำงานสิ่งแวดล้อม

ของเมือง พบว่า ทุกฝ่ายได้มุ่งประเด็นไปที่คลองอู่ตะเภา เพราะคลองอู่ตะเภาเป็นหัวใจสำคัญของเมืองหาดใหญ่ และได้มีทีมงานจากหลากหลายองค์กรเข้าร่วมพัฒนาโครงการจัดการสภาพแวดล้อมเมืองหาดใหญ่ ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ได้จัดเวทีคลองอู่ตะเภาขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยความร่วมมือของโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ สหกรณ์ออมทรัพย์และคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และสถาบันวิจัยระบบสุขภาพภาคใต้ โดยจัดที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ในเวทิดังกล่าวนี้มีผู้เข้าร่วมหลากหลาย ได้แก่ ตัวแทนของการประปาส่วนภูมิภาค กรมทรัพยากรน้ำ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตลอดจนคลอง องค์กรชาวบ้านที่ทำกิจกรรมเพื่อดูแลรักษาคลอง สถาบันการศึกษา เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลา คณะสงฆ์ และนักพัฒนาเอกชน ทุกคนได้นำเสนอความฝันเกี่ยวกับคลองอู่ตะเภา

นอกจากนั้น ได้มีการนำเสนอกระบวนการทำงานเพื่ออนุรักษ์คลองอู่ตะเภาในช่วงที่ผ่านมา และร่วมกันค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาคือไป ข้อสรุปของเวทิดังกล่าวในครั้งแรกๆ คือ ให้แต่ละกลุ่มกลับไปคิดแผนงานการฟื้นฟูสภาพคลอง แล้วร่วมกันพิจารณาและหาช่องทางการหนุนเสริมซึ่งกันและกัน จนกระทั่งเกิดเป็นคณะทำงาน อันประกอบด้วย ฝ่ายข้อมูล ฝ่ายประสานงานองค์กร ฝ่ายประสานงานภาครัฐ ฝ่ายสื่อ ฝ่ายสนับสนุน ฝ่ายกิจกรรมเรียนรู้ ฝ่ายพัฒนาองค์กรฝ่ายประเมินติดตามผล และฝ่ายจัดหาทุน ในขณะเดียวกันเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการของโครงการชุมชนและเมืองน่าอยู่ เป็นผู้เชื่อมต่อกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่อง โดยมีจุดประสงค์เพื่อหนุนเสริมความเข้มแข็งในการทำงานผ่านกิจกรรม และเชื่อมโยงกับกลไกการพัฒนาเมือง จนเกิดเป็น “โครงการสร้างการมีส่วนร่วมกับการจัดการสภาพแวดล้อมเมืองหาดใหญ่” ทำกิจกรรมเชิงรุกในเชิงบูรณาการ ซึ่งมี 6 แผนงาน ในปี 2547 ได้แก่ (เบญจมาศ นาคหลง (สัมภาษณ์), 11 พฤษภาคม 2549)

1) แผนงานสร้างจิตสำนึกรักษ์คลองอู่ตะเภา โดยโรงเรียนพะตงประธานคีรีวัฒน์ได้รับงบประมาณสนับสนุน จำนวน 50,000 บาท มีแผนงานย่อย 3 แผนงาน ดังนี้ (1) กิจกรรมคัดแยกขยะเปียกทำปุ๋ยชีวภาพ (2) กิจกรรมคัดแยกขยะรีไซเคิล (3) กิจกรรมสร้างหลักสูตรสถานศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น “รักษ์คลองอู่ตะเภา” กิจกรรมนี้เป็น การดำเนินการต่อเนื่อง จากผลการวิจัยของ นางสาวพิมพ์ลักษณ์ โงงนาค นักศึกษาปริญญาโท คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ซึ่งมาทำวิจัยเพื่อร่วมกันทำกระบวนการสร้างสำนึกรักษ์คลองอู่ตะเภา โดยใช้หลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนเป็นสื่อ ของการทำงาน จากผลการวิจัยดังกล่าวทำให้อาจารย์เบญจมาศ นาคหลง นำมาใช้เป็นหลักสูตร สาระท้องถิ่นของโรงเรียนพะตงประธานคีรีวัฒน์ ตั้งแต่ปีการศึกษา 2546 จนถึงปี 2550 และจาก

การทำกิจกรรมดังกล่าวทำให้เครือข่ายโรงเรียนรักษัคลองอุตะเถาได้ก่อกำเนิดขึ้น โดยมีหลักสูตรเป็นตัวเชื่อมร้อยเครือข่ายโรงเรียน

ได้มีการรื้อฟื้นเครือข่ายโรงเรียนรักษัคลองอุตะเถา จำนวน 18 โรงเรียน ตลอดสายน้ำ เพื่อร่วมกันสัมมนาจัดทำหลักสูตรสาระท้องถิ่นรักษัคลองอุตะเถา ที่ใช้เป็นหลักสูตรของเครือข่ายโรงเรียนรักษัคลองอุตะเถาในวันที่ 18-19 มิถุนายน 2547 ผลจากการสัมมนา ทำให้เกิดการฟื้นฟูเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา เมื่อจบการสัมมนาพบว่า ทุกคนต้องการให้มีการจัดกระบวนการเช่นที่ผ่านมา เพื่อร่วมกันค้นหาศักยภาพจากปราชญ์ชุมชนให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

หลังจากนั้น ในวันที่ 21 กรกฎาคม 2547 ได้มีการจัดเวทีเสวนา เรื่อง การทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อพลิกฟื้นผืนคลองที่ห้อง 210 สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ สมาชิกเข้าร่วมในเวทีเสวนา ได้แก่ คนรักษัคลองอุตะเถาจากเมืองหาดใหญ่ และครูในโรงเรียนต่างๆ ตลอดสายคลองอุตะเถา เพื่อร่วมกันค้นหาศักยภาพชุมชนริมคลองอุตะเถา ผลจากการสัมมนาทำให้เครือข่ายโรงเรียนรักษัคลองอุตะเถา มีจำนวนเพิ่มขึ้น 24 โรงเรียน

วันที่ 14-17 กันยายน 2547 โรงเรียนพะตงประธานศิรีวัฒน์จัดค่ายบูรณาการในพื้นที่ปลายน้ำ โดยเชิญโรงเรียนที่เป็นสมาชิกเครือข่าย และเพิ่มโรงเรียนที่สนใจในกิจกรรม พบว่า มีโรงเรียนที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 50 โรงเรียน และมีสมาชิกค่ายประมาณ 281 คน ประกอบด้วยครู 76 คน นักเรียน 255 คน การจัดกิจกรรมค่ายครั้งนี้เป็นเวลา 3 วัน ดังนั้น ครูจึงมีโอกาสร่วมกันวิเคราะห์หลักสูตรคลองอุตะเถา ที่อยู่ในแต่ละช่วงชั้น (1-4) ผลจากการสัมมนาเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา ทำให้ได้ความรู้มาพัฒนาการเรียนการสอน และมีการจัดทำเอกสารหลักสูตรของเครือข่ายโรงเรียนรักษัคลองอุตะเถา สำเร็จไประดับหนึ่ง

2) แผนงานพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อการจัดการมูลฝอยในโรงเรียน และขยายฐานการเรียนรู้สู่ชุมชนโดยโรงเรียนวัดโคกสฆานคุณ

โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ได้ประสานความร่วมมือกับโรงเรียนวัดโคกสฆานคุณ ซึ่งอยู่ในชุมชนโชคสฆาน ร่วมกันวางแผนเพื่อจัดการกระบวนการเรียนรู้ เรื่องการจัดการขยะแก่ครูและนักเรียน โดยมีตัวแทนชาวบ้านที่ดำเนินงานเรื่องขยะจากจังหวัดระนองและกรุงเทพมหานคร มาเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เรื่องการค้าแยกขยะ และการจัดตั้งธนาคารขยะ ร่วมกับวิทยากรในพื้นที่ คือ อาจารย์ธัญ พิทักษ์เผ่า มาเป็นผู้สาธิตการทำน้ำหมักชีวภาพตลอดจนกระบวนการจัดการขยะอินทรีย์ จากนั้นโรงเรียนได้ดำเนินการคัดแยกขยะ และการผลิตน้ำหมักชีวภาพ รวมทั้งการทดลองใช้น้ำหมักชีวภาพในการจัดการปัญหากลิ่นเหม็นของห้องน้ำ

นักเรียน ปรากฏว่าสามารถจัดการคืบคลานได้ด้วยน้ำหมักชีวภาพ ส่งผลให้ครูบางส่วนซึ่งในตอนแรกไม่ให้ความสนใจ กลับมาให้ความสำคัญ จากนั้นจึงให้ครูและนักเรียนนำกลับไปทดลองใช้ที่บ้านเพื่อขยายผลสู่ชุมชน รวมทั้งยังมีการให้บริการแก่บริษัทห้างร้าน และสถานที่สาธารณะในการดูแลของหน่วยงานราชการ เพื่อการคืบคลานห้องน้ำ ในขณะที่เดียวกัน โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำอยู่ร่วมกับ โรงเรียนวัด โลกสมานคุณ จัดกิจกรรมศึกษาดูงานเรื่องธนาคารขยะในโรงเรียน พัทธา 7 ให้แก่คณะครู ผู้ปกครองและนักเรียน โรงเรียนวัด โลกสมานคุณ และโรงเรียนสมานคุณ วิทยาทาน ส่งผลให้มีการริเริ่มจัดตั้งธนาคารขยะในโรงเรียน นอกจากนั้น โรงเรียนวัด โลกสมานคุณ ได้นำประเด็นน้ำหมักชีวภาพ ไปใช้ในการเรียนการสอนในโครงการวิทยาศาสตร์ รวมทั้งให้การสนับสนุนน้ำหมักชีวภาพ จำนวน 8,000 ลิตร แก่เทศบาลนครหาดใหญ่เพื่อใช้ในการรณรงค์รักษาความสะอาด และการจัดการน้ำเสียในคลองเตย ผลจากกิจกรรมทำให้ในปี 2548 นางสาวไหมสุหรี อีสภาค นักศึกษาปริญญาโท คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา ได้ทำการศึกษาระบบการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอย โดยเริ่มต้นจากโรงเรียน กรณีศึกษาโรงเรียนวัด โลกสมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ผลการศึกษา พบว่า การพัฒนาการระบบการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอย เริ่มจากการพัฒนาการเรียนรู้ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ทักษะ ทักษะ รวมทั้งการดำเนิน โครงการจัดการมูลฝอยในชุมชน แต่ไม่สามารถดำเนินการต่อเนื่องได้ เนื่องจากชุมชนขาดความพร้อมในการดำเนินงาน (ไหมสุหรี อีสภาค, 2548)

3) แผนงานเฝ้าระวังคุณภาพน้ำคลองอู่ตะเภา วัตถุประสงค์ของแผนงาน คือการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เด็ก เมื่อเด็กได้ศึกษาคลองอู่ตะเภา แขนงนำหลัก ได้แก่ อาจารย์วุฒิ วัฒนพันธ์ ครูเครือข่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา กิจกรรมสำรวจคุณภาพน้ำเริ่มด้วยการประชุมวางแผน โดยนำแกนนำเครือข่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา จังหวัดสงขลา จำนวน 8 คน มาร่วมกันปรึกษา ทำให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับกิจกรรมที่จะดำเนินงานในปี 2547 ประกอบด้วย กิจกรรมอบรมการตรวจวัดคุณภาพน้ำ การดำเนินการดังกล่าว ได้มีการจัดซื้ออุปกรณ์สำหรับการตรวจคุณภาพน้ำ ได้แก่ ขวด BOD กระจายวัด pH ขวดสำหรับใส่สารเคมี และได้ดำเนินกิจกรรมถ่ายทอดความรู้และนักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับคลองอู่ตะเภา และเรียนรู้การตรวจสอบคุณภาพน้ำ การตรวจวัดคุณภาพน้ำเดือนละ 1 ครั้ง ได้มีการจัดเวทีชาวบ้านทุก 3 เดือน มีการกำหนดจุดเก็บตัวอย่างน้ำ 7 จุดเป็น อย่างน้อย ได้แก่ ปริก ท่าโพธิ์ ทุ่งลุง บ้านพรุ หาดใหญ่ใน แม่ทอม และคูเต่า ผลของกิจกรรม ส่งผลไปสู่กิจกรรม 1 ตำบล 1 สายน้ำ เพื่อการอนุรักษ์ โดยการสนับสนุนจากสิ่งแวดล้อมภาค 16 โดยผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมมีทั้งเยาวชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน และโรงเรียน (เบญจมาศ นาคหลง (สัมภาษณ์), 11 เมษายน 2550)

4) แผนงานสื่อตัวเล็กเด็กกับคลอง โดยกลุ่มมานี-มานะ ซึ่งเป็นสื่อละคร ทำกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้ผ่านสื่อศิลปะ รมณรงค์ปลูกฝังจิตสำนึกให้กับเด็กนักเรียน ได้เรียนรู้ และตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับคลองอู่ตะเภา แกนนำแผนงานนี้กลุ่มมานี-มานะ เห็นว่าแม้จะเป็นเด็กนักเรียนชั้นประถม 5 – 6 แต่เด็กตัวเล็ก ๆ ก็สามารถเข้าใจละครได้ และที่สำคัญคือเด็กสมาชิกคนหนึ่งในสังคมที่ใช้น้ำจากคลองอู่ตะเภา ซึ่งควรได้รับรู้ปัญหา และได้รับการปลูกฝังจิตสำนึกในการดูแลและรักษาคลองอู่ตะเภา ตั้งแต่ยังเด็ก ก่อนจะเป็นผู้ใหญ่ที่ไร้สำนึก ละครได้แบ่งเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ชื่อตอนว่า “น้ำมาปลาไม่กินมด” เป็นเรื่องของมด 6 ตัวซึ่งอยู่ในวังริมคลองอู่ตะเภา สังเกตเห็นสภาพอากาศผิดปกติไป ดูท่าว่าจะเกิดเรื่องร้ายขึ้นจึงรีบขนไข่กับเขี้ยว แต่ทันใดนั้น น้ำก็ซัดฝูงมด พัดพาไปตามกระแสในฤดูฝน โดยปกติทุกปีต้องมีมดที่ถูกปลากิน แต่ครั้งนี้ มดหลายตัวรอดจากอันตรายนี้มาได้ จึงเกิดความสงสัยไปต่าง ๆ นา ๆ บ้างว่าอาจจะเป็นแผนของพวกปลา แต่บางตัวแย้งว่าไม่น่าจะเป็นไปได้ เพื่อคลายความสงสัยจึงแบ่งหน้าที่ออกไปหาความจริงที่ต้นน้ำสืบได้ความว่า ป่าต้นน้ำถูกบุกรุก เพื่อใช้เป็นที่ทำมาหากิน สายน้ำที่เคยอุดมสมบูรณ์ แห่งขอลง ที่ต้นคลองสืบได้ความว่า อดีตริมคลองที่เคยมีต้นไม้ ปัจจุบันกลับโล่งเตียนไปมาก ที่เคยเป็นที่วางไข่จึงถูกทำลาย น้ำในคลองขุ่น หลังจากนั้นนักแสดงต่อตัวกันเป็นสัตว์ประหลาดตัวใหญ่ทะมึน ยื่นมือไปในลำคลอง ดูทุกอย่างทุกอย่างที่ขวางหน้า ดูจากสีหน้าผู้ชมคงสงสัยว่าบนเวทีคือตัวอะไร มดที่ไปสืบค่อย ๆ บรรยายหน้าที่ของมดสลับกับการแสดงท่าทางประกอบ ทีละประโยค และสุดท้าย เฉลยว่ามันคือ “เครื่องดูดทราย” ซึ่งดูดทรายในคลองไปขาย เป็นความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ที่ใช้เครื่องจักรทำลายระบบนิเวศ ดูทรายจนคลังพัง มดตัวสุดท้ายสืบที่กลางคลองได้ความว่ามีโรงงานอุตสาหกรรมตลอดสาย บางโรงงานลักลอบปล่อยน้ำเสีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงที่ฝนตก ชาวบ้านต้องสูดดมได้กลิ่นน้ำเสียในอากาศ และเห็นปลาทาย น้ำเสียไม่เพียงมาจากโรงงานเท่านั้น มาจากน้ำใช้จากบ้านเรือน ลงสู่ท่อระบายน้ำเสีย ซึ่งมีกลิ่นเหม็นและสกปรก ช่วงนี้นักแสดงต่อตัวเป็นบ้านและสายน้ำ ซึ่งไหลเข้าสู่ตัวบ้าน จากน้ำที่สะอาดเมื่อออกจากบ้านก็กลายเป็นน้ำเสียสีดำและสกปรก เมื่อสืบได้ความจริงดังนี้แล้วจึงได้ข้อสรุปว่า ทำไมปลาไม่กินมด เพราะสภาพคลองที่เน่าเสียทำให้ปลาไม่สามารถอาศัยอยู่ได้และปลาบางชนิดสูญพันธุ์ไป

ตอนที่ 2 ชื่อตอนว่า “น้ำลมนมไม่กล้ากินปลา” เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในฤดูแล้ง เมื่อมดทุกตัวได้ยื่นประกาศจากมดที่นำคำสั่งจากราชนิมคให้หาอาหารกลับเขี้ยว แต่ให้ระมัดระวังอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งปลาที่ได้จากคลอง อาจมีสารพิษอยู่ในตัวปลา มดทุกตัวตระหนักกับคำสั่งห้ามนี้ แต่มดหนุ่มหัวรั้นตัวหนึ่ง ไม่ฟังคำสั่งเตือนของราชนิมค ออกไปหาปลาในคลอง ถึงแม้มดทั้งหลายห้ามอย่างไรก็ไม่ฟัง เมื่อมดหนุ่มหัวรั้นแบกปลากลับมา มดและ

เด็ก ๆ ก็ห้ามมดหนุ่มไม่ให้กินปลา มดหนุ่มถามเด็ก ๆ ว่าทำไม เด็ก ๆ ตอบว่า ปลามาจากคลอง ในคลองมีสารพิษ แต่มดหนุ่มก็ไม่เชื่อฟังเหมือนเช่นเคย ขณะที่มดหนุ่มกำลังจะจับปลา เด็ก ๆ ก็ส่งเสียงเชียร์ไม่ให้มดกินปลา แล้วปาฎิหาริย์ก็เกิดขึ้นเมื่อมดหนุ่มเห็นแผลเหวอะหวะของปลา มดหนุ่มตกใจ โยนปลาทิ้ง และสำนึกว่ากำลังฆ่าตัวตาย โดยการกินปลา ดังนั้นมดทุกตัวจึงเตือนเด็ก ๆ ให้ทราบถึงอันตรายจากน้ำในคลอง และตระหนักถึงปัญหา เพราะเด็ก ๆ ยังต้องกินต้องใช้น้ำจากคลองไปอีกนาน น้ำประปาที่ทุกคนใช้อยู่ทุกวันนี้ก็สูบน้ำมาจากคลองอยู่ตะเภา เมื่อเด็ก ๆ รับรู้ปัญหาแล้ว มดจึงแนะนำวิธีปฏิบัติตนเพื่ออนุรักษ์น้ำและคลองอยู่ตะเภา คือ ใช้น้ำอย่างพอดี พอประมาณ และไม่ให้คลองอยู่ตะเภามีปัญหาเกินเยียวยา

ตอนที่ 3 เป็นละครประกอบนิทานเรื่อง “นิทานนกแก้ว” เรื่องคังนี่ เกิดไฟไหม้ป่า สัตว์ต่างๆ พากันวิ่งหนี แต่มีนกแก้วหนึ่งตัว บินไปดูน้ำในแม่น้ำเพื่อมาดับไฟ บินไปบินมา เที้ยวแล้วเที้ยวเล่า สัตว์ต่าง ๆ เห็นการกระทำของนกแก้ว จึงแสดงออกไปต่าง ๆ กัน เช่น ช้างมองเป็นสิ่งที่ไร้ค่า ยีราฟแสดงความสงสาร หมา ไนดูถูกการทำความดีของนกแก้ว และสิงโตมองนกแก้วว่าอวดดีเกินฐานะ แต่นกแก้วไม่ได้ใส่ใจต่อคำพูดของสัตว์ตัวใด และไม่ได้ต้องการความเห็นใจ เพียงสิ่งเดียวที่นกแก้วต้องการคือให้สัตว์ทุกตัวมาร่วมมือกันดับไฟ แล้วทันใดนั้นปาฎิหาริย์ก็เกิดขึ้นเมื่อเทวดาส่งฝนลงมาจากฟากฟ้าเพื่อดับไฟป่า ขณะเดียวกัน ขนของนกแก้วที่ถูกไฟไหม้ก็หลุ่ร่วง ขนใหม่งอกมาแทนที่ หลากสีล้วนสวยงามเช่นที่เห็นทุกวันนี้ หลังจากนั้นนกแก้วพูดว่า ไฟป่าเปรียบเสมือนปัญหาที่เกิดขึ้นกับคลองอยู่ตะเภา มีทางเดียวที่จะแก้ปัญหาคือต้องร่วมมือกัน และนักแสดงทุกคนก็พูดก็เป็นเสียงเดียวกัน

ผลของกิจกรรมก่อให้เกิดการเรียนรู้แก่เด็ก และนำภาพศิลปะของเด็กไปจัดนิทรรศการสู่ชุมชน แต่กิจกรรมดังกล่าวไม่ได้รับการส่งเสริมให้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากเป็นแผนงานที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ส่งผลให้การทำกิจกรรมในประเด็นคลองอยู่ตะเภาต้องหยุดชะงักไป (โตมร อภิวันทนากการ (สัมภาษณ์), 11 เมษายน 2550)

5) แผนงานห้องปัญญาทางอากาศ โดยคุณชัชวาลิ เกิดขึ้น นักจัดการทรัพยากรวิทย์ ได้มีการจัดการอบรมแก่เยาวชน มีเยาวชนเป้าหมายจากโรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่จังหวัดสงขลา เข้าร่วมจำนวน 40 คน เนื้อหาการอบรมประกอบด้วย การวิเคราะห์ตัวเอง การวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภค การเรียนรู้พฤติกรรมสื่อผ่านกระบวนการใช้ความคิดพิจารณา การวิเคราะห์นิคยสาร ภาพยนตร์และสินค้า เพื่อวางแผนกลยุทธ์การโฆษณาประชาสัมพันธ์ อันนำไปสู่การสรุปแนวทางการป้องกันตนเองจากภัยของสื่อ นอกจากนั้นยังมีการฝึกให้ผู้เข้าร่วม ได้วิเคราะห์บทความต่าง ๆ เพื่อเชื่อมโยงกับข้อมูลด้านต่าง ๆ อย่างมีความสอดคล้องสัมพันธ์บนพื้นฐานของเหตุผลและ

ข้อเท็จจริง กิจกรรมต่อมาคือ การอบรมและปฏิบัติการ สารคดีไม่ยากแต่...ไม่ง่าย เมื่อเกิดทักษะในการเรียนรู้ และกิจกรรมต่อมาคือ ปฏิบัติการผลิตสารคดีออกมาเผยแพร่สู่ผู้ฟัง

ผลของการจัดกิจกรรมส่งผลให้ เมื่อเยาวชนเหล่านี้จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย และศึกษาต่อในระดับปริญญาตรีได้มีการก่อตั้งกลุ่มสวีทจูเนียร์ ซึ่งเป็นกลุ่มของเด็กสร้างสื่อผลิตสื่อ (เบญจมาศ นาคหลง (สัมภาษณ์), 11 เมษายน 2550) ผลจากกิจกรรมได้มีการจัดโครงการกระบวนการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะภาคีอเนกพลชนท้องถิ่นจังหวัดสงขลา ในเดือนเมษายน 2548 - มีนาคม 2549 ชื่อแผนงานวิทยุ ห้องปัญญาทางอากาศ นโยบายสาธารณะกับความเข้าใจของเยาวชนผ่านสื่อวิทยุกระจายเสียง โดยโครงการห้องปัญญาทางอากาศ คือ เป็นหนึ่งในหลายแผนงานที่เปิดโอกาสให้เยาวชนเข้ามามีบทบาทต่อการแสดงความคิดเห็น โดยนำเสนอสาระผ่านสื่อวิทยุ ซึ่งนับได้ว่าเป็นแหล่งความรู้นอกห้องเรียนที่เยาวชนสามารถหาประสบการณ์เพื่อก้าวไปสู่การเป็นวัยรุ่นที่มีคุณค่า และในปัจจุบันมีนักจัดรายการวิทยุเยาวชนหรือผู้สื่อข่าวของสถานี ภายใต้ชื่อกลุ่มเด็กคิด Sweet Junior ซึ่งเป็นกลุ่มแกนนำจำนวน 10 คน ตลอดเวลาเกือบ 1 ปี ที่กลุ่มเด็กคิดได้จัดรายการวิทยุทาง เอฟ.เอ็ม. อ.ศ.ม.ท.96.5 มส. หรือ เอฟ.เอ็ม. ศ.ว.ท. สงขลา 102.25 มส. มีคำถามว่าทำอย่างไรที่จะได้เป็นนักจัดรายการวิทยุบ้าง ดังนั้น เพื่อเป็นการผลิตกลุ่มเด็กคิดให้เกิดขึ้นในสังคม เยาวชนเหล่านี้ควรได้รับโอกาสในการเรียนรู้งานด้านวิทยุ และพร้อมที่จะเผยแพร่ข้อมูลด้านต่างๆ สู่กลุ่มเป้าหมายวัยรุ่นอย่างเข้าใจซึ่งกันและกัน

ดังนั้น กลุ่มสวีทจูเนียร์ จึงได้กำหนดแผนงาน การอบรมเชิงปฏิบัติการโครงการห้องปัญญาทางอากาศ เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อฝึกการเป็น D.J. Junior ซึ่งนอกจากการผลิตนักจัดรายการรุ่นใหม่แล้วกลุ่มสวีทจูเนียร์ ต้องพัฒนาเด็กคิดให้มีทักษะความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาบ้านเมือง และนโยบายต่างๆ ที่อาจมีผลกระทบต่อเยาวชนทั้งในปัจจุบันและอนาคต คือการพัฒนาทักษะให้เยาวชนต้องรู้จักการค้นคว้าข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อผลิตและขยายกลุ่มนักจัดรายการวิทยุเยาวชนให้มากขึ้น และสามารถเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อเยาวชนด้วยกัน เพื่อค้นหาและสร้างสรรค์ รูปแบบรายการวิทยุเยาวชน โดยเยาวชนในประเด็นที่เกี่ยวกับนโยบายสาธารณะ โดยมีกลุ่มเป้าหมายหลักคือนักเรียนระดับมัธยมปลายจากโรงเรียนต่างๆ ที่สนใจงานด้านวิทยุ

ผลจากการจัดกิจกรรม ทำให้มีนักจัดรายการเยาวชนที่สามารถเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสารที่มีประโยชน์ เกิดรายการวิทยุเยาวชน โดยเยาวชน ในประเด็นนโยบายสาธารณะ เกิดการสร้างสรรค์รูปแบบ (Model) รายการวิทยุเยาวชนที่ใช้ในการนำเสนอประเด็นนโยบายสาธารณะ มีนักจัดรายการเยาวชนที่ผ่านการอบรม รวมทั้งสิ้น 20 คน อาจารย์ 5 คน มีรายการวิทยุ

โดยการผลิตและดำเนินงานของนักจัดรายการเยาวชน ดังนี้ วิทยุเอฟ.เอ็ม.107.75 มส. ภายใต้ชื่อ รายการฟังสบายสได้ลัว่าไรตี้ ช่วงห้องปัญญาทางอากาศ วันศุกร์เวลา 08.00-09.00น. วิทยุ ส.ว.ท. สงขลา เอฟ.เอ็ม 102.25 มส. รายการ ห้องปัญญาทางอากาศ ทุกวันจันทร์ - วันศุกร์ เวลา 20.30 - 21.00 น. (“ไก่อ”, 2548)

6) แผนงานสื่อสารสาธารณะคลองอู่ตะเภา “คนค้นคลอง” โดยคุณชาคริต โภชะเรือง เนื่องจากข้อมูลคลองอู่ตะเภาที่อยู่กระจัดกระจาย จึงได้มีการรวบรวมเผยแพร่ในรูปแบบของเว็บไซต์ www.khlong-u-taphao.com ซึ่งมีรูปแบบที่หลากหลาย เช่น มีบทสัมภาษณ์ หรือเล่าเรื่องในเชิงสารคดี ประกอบด้วยข้อมูลต่างๆ รวมถึงภาพของคลองอู่ตะเภาที่หาดูได้ยาก โดยคำนึงถึงลักษณะการสื่อสารที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย มีความเคลื่อนไหวปรับเปลี่ยนข้อมูลใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา และจัดทำจดหมายข่าว “คลองอู่ตะเภา” จำนวน 7 ฉบับๆ ละ 500 เล่ม แต่ละเล่มนำเสนอเฉพาะประเด็นที่น่าสนใจ ดังเช่น สถานการณ์คลองอู่ตะเภา ปัญหาป่าต้นน้ำ กรณีโครงการป้องกันอุทกภัยคลอง ร.1 คุณภาพน้ำคลองอู่ตะเภา การจัดการขยะของเมืองหาดใหญ่ การทำหลักสูตรท้องถิ่นรักษ์คลองอู่ตะเภา และความเป็นมาของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา (ชาคริต โภชะเรือง, 2547)

โดยสรุป เมืองหาดใหญ่มีทุนเดิมที่สำคัญคือกลุ่มกิจกรรมของคนชนชั้นกลาง ที่มีการขับเคลื่อนกิจกรรมอย่างต่อเนื่องหลากหลายกลุ่ม มีศักยภาพในการเคลื่อนไหวงานเป็นอย่างดี แต่ยังคงขาดการเชื่อมร้อยประสานการทำงานอย่างเป็นรูปธรรม มีเพียงแค่การร่วมกิจกรรมกันในลักษณะของผู้เข้าร่วมกิจกรรมเท่านั้น ดังนั้นโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่จึงได้จัดให้กลุ่มต่างๆ ของเมืองหาดใหญ่ ได้มีโอกาสพบเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำงาน และใช้ประเด็นการรักษาสภาพแวดล้อมคลองอู่ตะเภาเป็นเครื่องมือให้แต่ละกลุ่มเกิดการประสานงาน ร่วมกำหนดทิศทาง วางแผนและก้าวเดินไปพร้อม ๆ กันตามความถนัดและศักยภาพของตน โดยมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือการฟื้นฟูคลองอู่ตะเภา จากจุดเริ่มต้นของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล พัฒนาตัวเองสร้างกิจกรรมพัฒนาในชุมชนผ่านการดูแลสภาพแวดล้อมของคลองอู่ตะเภา จนกระทั่งเชื่อมร้อยเป็นเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในเวลาต่อมา

ในปีเดียวกัน ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลาเริ่มลดบทบาท เนื่องจากเป็นช่วงหมดโครงการ ดังนั้นคณะทำงานสิ่งแวดล้อมจึงใช้ช่องทางอื่นในการทำกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม เช่น อาจารย์เบญจมาศ นาคหลง อาจารย์โรงเรียนพะตงประธาณัติวิวัฒน์ ทำกิจกรรมรักษ์คลองอู่ตะเภา ในกระบวนการสร้างสำนึกรักษ์คลองอู่ตะเภา ให้กับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4 โดยผ่านรายวิชา รักษ์คลองอู่ตะเภา

ในช่วงเดียวกัน น.ส.พิมพ์ลักษณ์ โทงนาค นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เข้าร่วมทำวิจัยที่โรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ เรื่องกระบวนการรายวิชาต่างๆ เข้าสู่รายวิชารักษ์คลองอู่ตะเภา สำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ผลจากการศึกษาทำให้เกิดกระบวนการเรียนการสอนแบบบูรณาการ เรื่องคลองอู่ตะเภา ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ผู้สอนสามารถนำผลการวิจัยไปเป็นแนวทางในการพัฒนาการสอน นักเรียนเกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา และทำให้ทราบถึงเงื่อนไขและปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อกระบวนการเรียนการสอนแบบบูรณาการ รวมทั้งสามารถนำไปปรับปรุงสำหรับจัดกระบวนการบูรณาการในหน่วยการเรียนรู้ต่อไป

วันที่ 20-26 สิงหาคม 2547 มีการจัดกิจกรรมดูงานเรื่อง การจัดการเรียนรู้โดยอาศัยฐานจากชุมชน เพื่อการพัฒนาไปสู่การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เส้นทางจากหาดใหญ่-สุพรรณบุรี-สุโขทัย-เชียงใหม่-เชียงราย ผู้เข้าร่วม ได้แก่

1) ครูโรงเรียนเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา จำนวน 27 คน ได้แก่ โรงเรียนสะเดาบรรดาศักดิ์ “กัมพลานนท์อนุสรณ์” โรงเรียนบ้านปริก โรงเรียนบ้านท่าโพธิ์ โรงเรียนชาติตระการโกศล โรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ โรงเรียนวัดทุ่งลุงมิตรภาพ โรงเรียนกวดวิชาขวัญเกื้อ โรงเรียนหาดใหญ่พิทยาคม โรงเรียนหาดใหญ่วิทยาลัย 2 โรงเรียนหาดใหญ่วิทยาลัย โรงเรียนคูเต่าวิทยา โรงเรียนบ้านแม่ทอม และ โรงเรียนวัดโคกสมานคุณ

2) ตัวแทนชุมชนปริก 6 คน

3) เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา 13 คน

4) เจ้าหน้าที่โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ 6 คน

กิจกรรมดังกล่าวเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องหลักสูตรสถานศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมและยั่งยืน ที่โรงเรียนอนุบาลสมเด็จพระวันรัตน์ ตำบลสามชุก อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี มีผู้เข้าร่วมจาก อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา จังหวัดปทุมธานี และจังหวัดนนทบุรี หลังจากนั้นได้ร่วมกันเสวนาเรื่องหลักสูตรสถานศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมและยั่งยืน และหลักสูตรท้องถิ่นการจัดการสิ่งแวดล้อม ณ โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผลจากการดูงานในครั้งนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น การจัดทำหลักสูตรของคลองอู่ตะเภา มี 6 ประเด็น ได้แก่

1) การศึกษาสภาพคลอง ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ได้จากการสืบค้นจากภูมิปัญญา และใช้กิจกรรมนักสืบสายน้ำลงศึกษาสภาพปัจจุบัน

- 2) การศึกษาชุมชนริมคลองอู่ตะเภา
- 3) การวิเคราะห์สถานการณ์คลองอู่ตะเภา รวมถึงผลกระทบต่อด้านสุขภาพ
- 4) ประโยชน์ของคลองอู่ตะเภา
- 5) การร่วมกันหาวิธีการฟื้นฟูคลองอู่ตะเภาตามศักยภาพของเด็ก
- 6) สุขภาพของคนข้างคลองอู่ตะเภา

สิงหาคม 2547 สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 สนับสนุนชุดอุปกรณ์ตรวจวัดคุณภาพน้ำให้แก่เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาในโครงการ 1 ตำบล 1 สายน้ำเพื่อการอนุรักษ์ในพื้นที่ต้นน้ำ อำเภอสะเตกา ผลจากกิจกรรมทำให้มีเครือข่ายเพิ่มขึ้น ได้แก่ โรงเรียนต่างๆ ในอำเภอสะเตกา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในอำเภอสะเตกาประมาณ 20 เครือข่าย ลักษณะกิจกรรมคือ การรวบรวมคุณภาพน้ำจากการตรวจวัดของเครือข่ายเดือนละ 1 ครั้ง เพื่อนำส่งฝ่ายประมวลผลข้อมูลคุณภาพน้ำที่สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 ผลจากกิจกรรม มีการตีคืบประชาสัมพันธ์แผ่นปลาที่บอกถึงระดับคุณภาพน้ำริมถนน เพื่อบอกกับทุกคนที่เห็นว่า “วันนี้สายน้ำคุณเป็นเช่นไร” และต้องการสร้างสำนึกรักษ์คลองอู่ตะเภาแก่ผู้พบเห็น

ต่อมา สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดสงขลา จัดทำโครงการพัฒนาและขยายเครือข่ายอาสาสมัครทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านและเมือง (ทสม.) โดยจัดทำร่วมกับศูนย์วิจัยทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอ่าวไทยตอนล่าง และสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการรวมตัวของอาสาสมัครให้เป็นเครือข่ายขึ้นทุกระดับ ตั้งแต่ระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด จนถึงระดับประเทศ เพื่อให้การรวมตัวกันนั้นนำไปสู่การแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ การประสานงานระหว่างกันทั้งภาคีรัฐภาคเอกชน และแต่ละเครือข่ายด้วยกัน ตลอดจนเกิดความเข้มแข็งและพลังภายในเครือข่ายในการเฝ้าระวัง การจัดการ บำรุง อนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบต่อเนื่องและยั่งยืน เครือข่าย ทสม. มีสมาชิกจำนวน 1,560 คน ซึ่งครอบคลุมทุกอำเภอในจังหวัดสงขลา

ได้มีการจัดประชุมแก่ ทสม.รุ่นแรก 2 ครั้ง ในวันที่ 11 กันยายน 2547 มีการจัดประชุมสัมมนาโครงการขยายเครือข่าย ทสม. ครั้งที่ 1 ใน ณ ห้องประชุมโรงเรียนพะตง ประชานคีรีวัฒน์ ต.พะตง อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา และในวันที่ 17 พฤศจิกายน 2547 ได้จัดประชุมเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านและเมือง เพื่อร่วมการจัดการน้ำใส ให้ชุมชน” ณ ห้องประชุมโรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ ต่อมาวันที่ 2 ได้ดำเนินการขยายไปทุกอำเภอ ผลจากการจัดประชุมทำให้ทุกคนตระหนักถึงปัญหาและร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ในปีเดียวกัน สมาคมสร้างสรรค์ไทย (ตาวิเศษ) และบริษัทฮอนด้าแห่งประเทศไทย จำกัด มอบหมายให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสงขลาเขต 2 ทำการคัดเลือกให้โรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ เป็นโรงเรียนสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมดีเด่นระดับเขต 2 ดังนั้นโรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ได้เสนอโครงการร่วมฝึมน้ำใสให้ชุมชน ผลปรากฏว่าได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก โครงการโรงเรียนสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมดีเด่นเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2547 จำนวน 40,000 บาท เนื่องจากลักษณะงานที่มีความใกล้เคียงกัน ดังนั้น อาจารย์เบญจมาศ นาคหลง จึงได้นำงานในส่วนที่สัมพันธ์กันมาทำร่วมกัน เพราะทุกกิจกรรมมีเป้าหมายเหมือนกันคือ เรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชน ได้แก่

- 1) โครงการ 1 ตำบล 1 สายน้ำเพื่อการอนุรักษ์ โดยสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16
- 2) โครงการการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วม ในโรงเรียนและชุมชน โดยสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา สนับสนุนงบประมาณ จำนวน 10,000 บาท
- 3) โครงการร่วมฝึมน้ำใสให้ชุมชน ภายใต้โครงการโรงเรียนสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมดีเด่นเฉลิมพระเกียรติ โดยสมาคมสร้างสรรค์ไทยและบริษัทฮอนด้าแห่งประเทศไทย จำกัด

ผลจากการทำกิจกรรม ทำให้เยาวชนได้รับโล่รางวัลเยาวชนที่มีผลงานด้านสิ่งแวดล้อมที่หลากหลายระดับประเทศ (1 ใน 6 รางวัลทั่วประเทศ) โรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ได้รับโล่รางวัลโรงเรียนสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมดีเด่นเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2547 ในระดับประเทศ (1 ใน 27 โรงเรียนทั่วประเทศ) (เบญจมาศ นาคหลง (สัมภาษณ์), 27 สิงหาคม 2549)

ในปีเดียวกัน ได้มีเครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพจังหวัดสงขลา ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สนับสนุนให้เยาวชนในจังหวัดสงขลาได้มีโอกาสพัฒนาโครงการร่วมกับกลุ่มคนทำงานของจังหวัดในด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมสู่สุขภาวะ ทำให้ครูและนักเรียนโรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ได้รับงบประมาณจำนวน 145,100 บาท ในการจัดทำโครงการสานสายใยเพื่อสุขภาพ ซึ่งเป็นโครงการผสมผสานกระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมทั้งในและนอกโรงเรียนให้ออกสู่ชุมชน โดยมี 3 แผนงาน ได้แก่

- 1) การจัดการสิ่งแวดล้อมภายในโรงเรียน (งานบูรณาการภูมิปัญญาสู่สุขภาวะ) การจัดการสิ่งแวดล้อมภายนอกโรงเรียน (งานบูรณาการภูมิปัญญารักษาท้องถิ่น : เกษตรพอเพียง)

2) อาหารปลอดภัยประสานเกษตรไร้สารพิษในโรงเรียน

3) การออกกำลังกายเชิงอนุรักษ์

ผลการทำกิจกรรม ทำให้เยาวชนได้รับรางวัลเหรียญทองในโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ในระดับประเทศ (เบญจมาศ นาคหลง (สัมภาษณ์), 27 สิงหาคม 2549)

ในช่วงเวลาเดียวกัน โรงเรียนพะตงประธานศิรีวัฒน์ได้มีโอกาสนำนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 จำนวน 3 คน ไปร่วมนำเสนอผลงานบูรณาการด้านหลักสูตรสาระท้องถิ่น และกระบวนการต่างๆของงาน “รักษ์คลองอู่ตะเภา” กับคณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ในงานสัมมนาประจำปี เรื่องการเสวนาสังแวดล้อมระดับชาติประจำปี 2547 ณ โรงแรมมิราเคิล กรุงเทพมหานคร ซึ่งพบว่ามีหลายหน่วยงานให้ความสนใจในการใช้หลักคิดออกนอกกรอบในงานสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนพะตงประธานศิรีวัฒน์ ครั้งนั้นประธานเครือข่าย GLOBE (Global Learning and Observations to Benefit the Environment ซึ่งเป็นโครงการวิทยาศาสตร์สถานะแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมศึกษา นานาชาติ บริหารโดยองค์กรแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา) แห่งประเทศไทย ได้เข้ามาพูดคุยและสอบถามกระบวนการทำงานของคลองอู่ตะเภา และชักชวน อาจารย์เบญจมาศ นาคหลง ทำงานร่วมกับสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท.)

ดังนั้น ในวันที่ 11 พฤศจิกายน 2547 อาจารย์เบญจมาศ นาคหลง ได้มีโอกาสเข้าร่วมสังเกตการณ์การทำงานของ GLOBE ในประเทศไทย ณ โรงแรมลองบีชชะอำ และมหาวิทยาลัยศิลปากรวิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี ที่มุ่งเน้นสร้างนักวิทยาศาสตร์จากนักเรียนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาไปจนถึงระดับมหาวิทยาลัย หลังจากนั้น อาจารย์เบญจมาศ นาคหลง ได้สมัครไปอบรมเชิงปฏิบัติในหลักสูตรนานาชาติของทีมงาน GLOBE ในวันที่ 24 มกราคม - 4 กุมภาพันธ์ 2548 ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี และมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อเป็นวิทยากร GLOBE ในประเทศ เมื่อจบการอบรมผู้เข้าอบรมต้องนำหลักการและวิธีการดำเนินงานของ GLOBE ไปขยายผลไปสู่เยาวชนและชุมชนให้มากที่สุด เพื่อการทำงานร่วมกันในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น ไปสู่การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโลก เพราะเมื่อทำกิจกรรมตรวจวัดคุณภาพทางด้านต่างๆ ของสิ่งแวดล้อม อาทิ Atmosphere : Hydrology : Land cover : Soil ข้อมูลเหล่านั้นได้ถูกนำส่งไปประมวลที่ศูนย์ประมวลผลกลางขององค์การ NASA ประเทศสหรัฐอเมริกา ผลจากกิจกรรมสามารถเป็นสื่อการเรียนการสอนให้กับเยาวชน ในแง่การประมวลผลสถานการณ์สิ่งแวดล้อมโลก โดยเปิดโอกาสให้

เยาวชนได้ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่เป็นประโยชน์เชิงสร้างสรรค์ (เบญจมาศ นาคหลง (สัมภาษณ์), 5 มีนาคม 2549)

ปี 2548

น.ส.ปัทมา ยืนยาว นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ได้เข้ามาทำวิจัยที่โรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ เรื่องกระบวนการบูรณาการหลักวิถีดำเนินการของ GLOBE ในกระบวนการทดลองสู่ตะเภา ภูมิศึกษา โรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ ตำบลพะตง อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา แนวทางการทำงานของนักวิจัยท่านนี้เป็นการนำหลักวิถีดำเนินการของ GLOBE เข้ามาในกระบวนการเรียนการสอนของครูเครือข่ายโรงเรียนรัษฎะคลองอู่ตะเภา โดยให้โรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์เป็นศูนย์กลาง ทำให้วันที่ 16-18 พฤษภาคม 2548 เกิดการอบรมเชิงปฏิบัติการ GLOBE รัษฎะคลองอู่ตะเภา โดยให้แต่ละโรงเรียนคัดเลือกครูจากกลุ่มสาระสังคมศึกษา กลุ่มสาระวิทยาศาสตร์ กลุ่มสาระคณิตศาสตร์ กลุ่มสาระภาษาอังกฤษ กลุ่มสาระการงานอาชีพ และผู้บริหารฝ่ายวิชาการ โรงเรียนละ 7 คน

พื้นที่ดินน้ำ ได้แก่ โรงเรียนกอบกุลวิทยาคม โรงเรียนตำราวดระเวน ชายแดนบ้านบาโรย

พื้นที่กลางน้ำ ได้แก่ โรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์

พื้นที่ปลายน้ำ ได้แก่ โรงเรียนคูเต่าวิทยา

ผลจากการการอบรมเชิงปฏิบัติการ ส่งผลให้ในแต่ละโรงเรียนเพิ่มกระบวนการทำงานแบบนักวิทยาศาสตร์มากยิ่งขึ้น กล่าวคือ ต้องมีความละเอียดรอบคอบในการใช้อุปกรณ์ที่มีอยู่มากมาย ต้องรู้จักการเก็บตัวอย่างที่ให้ความเชื่อมั่นพอสำหรับใช้เป็นข้อมูลงานวิจัย และได้มีโอกาสฝึกการนำส่งข้อมูลผ่านเว็บไซต์ของ GLOBE อย่างจริงจัง

ผลจากการเข้าร่วมโครงการ GLOBE ร่วมกับสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี (สสวท.) ส่งผลให้ เครือข่ายโรงเรียนรัษฎะคลองอู่ตะเภา มีเครือข่ายนักวิชาการที่มีความสามารถทางด้านการวิเคราะห์ในห้องปฏิบัติ และสามารถทำงานร่วมกับคณะทำงาน GLOBE มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ได้แก่ ผศ.ดร.นัยนา ศรีชัย GLOBE และมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ประสานงานให้โรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ เป็น แกนหลัก (Node) ของโรงเรียน GLOBE ในภาคใต้ฝั่งตะวันออก

วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2548 จัดกิจกรรมประชาพิจารณ์หลักสูตรสาระท้องถิ่นของเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา ผู้เข้าร่วมในการทำประชาพิจารณ์ ประกอบด้วย สมาชิกเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา ชุมชน และปราชญ์ชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ รวมทั้งหมด 53

องค์กร 91 คน และวันที่ 11 พฤษภาคม 2548 เป็นวันแห่งการขยายผลหลักสูตรเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา สมาชิกที่เข้าร่วมประชุม คือครูจากโรงเรียนใน จังหวัดสงขลา จังหวัดสตูล และจังหวัดปัตตานี จำนวน 55 โรงเรียน ครู 150 คน หลังจากนั้นได้ทดลองใช้หลักสูตร 1 ภาคเรียน ในปีการศึกษา 2548

ดังนั้น ในวันที่ 26 กันยายน 2548 มีการจัดประชุมสัมมนาหลักสูตรสถานศึกษารายวิชารักษ์คลองอู่ตะเภา โดยให้ทุกโรงเรียนได้เล่าประสบการณ์ที่ได้นำหลักสูตรรักษ์คลองอู่ตะเภาไปทดลองใช้ มีผู้เข้าร่วมประชุม 57 คน จาก 39 องค์กร พบว่าร้อยละ 83 ที่ได้นำไปใช้โดยนำไปสอนโดยตรง ร้อยละ 47 นอกจากนั้นนำไปจัดเป็นกิจกรรมพัฒนาศักยภาพผู้เรียน ผลจากการจัดประชุม ผู้เข้าร่วมทุกคนต้องการให้มีการจัดประชุมขึ้นอีกครั้งในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2548

ดังนั้น ในวันที่ 10-11 พฤศจิกายน 2548 มีการจัดทำเวทีทำหลักสูตรท้องถิ่น คลองอู่ตะเภา (ฉบับร่าง) ขึ้น ณ ห้องประชุมบ่อป่าบ้น้ำเสี่ยเทศบาลนครหาดใหญ่ สนับสนุนโดยโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ เพื่อวิเคราะห์หลักสูตร โดยเชิญครูคนเดิมจากโรงเรียนเดิมของเวทีการใช้หลักสูตรรักษ์คลองอู่ตะเภา เพื่อต้องการเสริมสร้างศักยภาพของเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อม ให้มีความเข้มแข็งในการทำหลักสูตรท้องถิ่น โดยตัวเอง และสามารถนำไปใช้ได้จริงในโรงเรียนของตน การประชุมในครั้งนี้ได้พูดถึงแนวคิดในการทำงานที่เกิดจากความรักคลองอู่ตะเภาของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ประเด็นคือทำอะไรให้เด็กได้เรียนรู้เรื่องต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ โดยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของครูที่ทำหลักสูตรและจัดการเรียนให้สอดคล้องกับช่วงชั้นของเด็ก และการทำสื่อเอกสารประกอบการเรียนทำให้เด็กๆ ได้เรียนรู้สภาพของคลองอู่ตะเภาได้ตลอดแนวคลอง

พื้นที่ต้นน้ำ โรงเรียนในเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา จังหวัดสงขลา มี การทำกิจกรรมให้สอดคล้องกับลักษณะของคลองอู่ตะเภา เรียกว่า หน่วยรักป่าต้นน้ำ มี 4 หน่วย ได้แก่

- 1) หน่วยต้นน้ำ ศึกษาสภาพภูมิศาสตร์ของต้นน้ำ
- 2) หน่วยแผนที่
- 3) หน่วยระบบการจัดการลุ่มน้ำ
- 4) หน่วยการอนุรักษ์และพัฒนาที่ยั่งยืน

โรงเรียนมีการศึกษาอย่างเป็นระบบร่วมกับชุมชน มีการนำผลการศึกษาที่ได้ไปถ่ายทอดสู่เยาวชน ทำให้ชุมชนและเยาวชนสามารถทำงานร่วมกับเครือข่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งมีการอภิปรายให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เพื่อให้สามารถนำไปปรับใช้ใน

ชีวิตประจำวันได้ โดยเขวชนต้องรู้จักสภาพป่าต้นน้ำว่าเป็นอย่างไร และสามารถเปรียบเทียบความแตกต่างของสภาพป่าในอดีตและปัจจุบัน โดยทำการศึกษาให้สัมพันธ์กับชุมชน เมื่อได้คำอธิบายรายวิชา สามารถนำไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับสาระการเรียนรู้

พื้นที่กลางน้ำ ทำเช่นเดียวกับต้นน้ำ แต่มีการนำมาตรฐานวิทยาศาสตร์และสังคม มาบูรณาการรวมกันเป็นสาระเพิ่มเติมเป็น 40 ชั่วโมง เนื้อหาที่ทำแบ่งตามระดับชั้น

พื้นที่ปลายน้ำ ลักษณะกิจกรรม คือ การสืบค้นปัญหา สืบค้นกิจกรรมการแก้ปัญหา โดยนำอากระบวนการของพื้นที่กลางน้ำมาปรับใช้ เช่น การทำน้ำชีวภาพเพื่อแก้ปัญหา น้ำเสีย และกลิ่นเหม็น การทำธนาคารขยะ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งวิถีชีวิตของชุมชนริมคลองอยู่ตะเภาในช่วงชั้นที่ 4 มีการศึกษาถึงพื้นที่ต้นน้ำเพื่อให้รู้ถึงภาพรวมของปัญหา (ชาคริต โภชะเรือง, 2548)

จากการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายอาสาสมัครทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านและเมือง (ทสม.) อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดการเชื่อมโยงงานอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภาจนสามารถดำเนินโครงการด้านการพัฒนาแหล่งน้ำมาอย่างต่อเนื่อง และในปี 2548 เครือข่าย ทสม.ตำบลพะตง ได้ดำเนินกิจกรรมการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนโดยการบูรณาการงบประมาณ และกิจกรรมร่วมกับโครงการเมืองพะตงน่าอยู่ ทำให้เกิดการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในพื้นที่

เดือนสิงหาคม 2548 – เมษายน 2549 สถาบันสิ่งแวดล้อมไทยร่วมกับบริษัทโตโยต้ามอเตอร์ประเทศไทย จำกัด ได้คัดเลือกเมืองที่ทำงานอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมจำนวน 25 เมือง ดังนั้น เทศบาลตำบลพะตงร่วมกับโรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ ได้จัดทำโครงการลดเมืองร้อนด้วยมือเรา โดยได้รับงบประมาณ จำนวน 80,000 บาท ลักษณะกิจกรรมคือ

- 1) กิจกรรมเพิ่มพื้นที่สีเขียว : ปลูกต้นไม้ในเขต อบต.พะตง
- 2) กิจกรรมคัดแยกขยะเมืองพะตง
- 3) กิจกรรมประดิษฐ์เตาเผาขยะไร้ควัน
- 4) กิจกรรมครอบครัวประหยัดพลังงาน

ผลจากกิจกรรม ทำให้พะตงเป็นเมืองแห่งการประหยัดพลังงาน ซึ่งได้รับรางวัลพระราชทาน ในวันที่ 22 เมษายน 2549

ปี 2549

เครือข่ายโรงเรียนรักษ์คลองอยู่ตะเภา ทำกิจกรรมโดยให้เขวชนร่วมกันค้นหาศักยภาพตนเอง เน้นงานพัฒนาสังคมสุขภาวะ เนื่องจากได้มีการจัดทำแผนสุขภาพจังหวัดสงขลา ได้แก่ กิจกรรมเล็ก เขวชน วัฒนธรรม และการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ

วันที่ 23-25 มิถุนายน 2549 มีการจัดกิจกรรมค่าย “รวมพลังเขวชนรักษ์ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา” ณ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ศูนย์ภาคใต้จังหวัดสงขลา มีผู้เข้าร่วม

กิจกรรมค่าย จำนวน 150 คน จากโรงเรียนต่างๆ รอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาซึ่งมีครบทุกโซน พื้นที่ ได้แก่ โซนลุ่มน้ำ โซนป่าต้นน้ำ และโซนเมือง ผลจากการจัดค่าย ทำให้เห็นพลังของเยาวชน ในการร่วมกันวางแผนดูแลสิ่งแวดล้อมในชุมชนของตนเอง โดยเยาวชนที่มาเข้าร่วมกิจกรรมค่ายมาจากพื้นที่ หลากหลาย ทำให้ความสัมพันธ์ที่เกิดจากกระบวนการสร้างเครือข่ายเพิ่มมากยิ่งขึ้น

วันที่ 19 กรกฎาคม 2549 ได้จัดโครงการฝึกอบรมสนับสนุนเครือข่าย รั้งน้ำในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ณ ห้องโสตทัศนศึกษา โรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ สนับสนุนโดยสำนักงานกรมทรัพยากรน้ำภาค 8 มีการให้ความรู้แก่เยาวชนในการของน้ำตั้งแต่ ระดับโลกจนถึงระดับที่ใกล้ตัวมากที่สุด เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนร่วมกันพิทักษ์ ทรัพยากรตามความสามารถลักษณะกิจกรรม คือ ลงภาคสนามเพื่อจัดทำฝายชะลอน้ำ (Check Dam) ของสายน้ำย่อยๆ ในเขตพื้นที่ตำบลพะตง ผลจากกิจกรรมทำให้เยาวชนจากโรงเรียนพะตง ประชานคีรีวัฒน์ได้รับความรู้และประสบการณ์ในการสร้างฝาย

ในปีเดียวกันนี้ ได้มีการก่อตั้ง **กลุ่มเยาวชนต้นกล้าเพื่อการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา** เนื่องจากได้รับแนวคิดจากนักสืบสายน้ำ จากรุ่นที่ผ่านมาของโรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ที่ใช้คำว่าต้นกล้าแห่งการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา จึงทำให้มีการก่อตั้ง **กลุ่มเยาวชนต้นกล้าเพื่อการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา** ลักษณะกิจกรรมของกลุ่ม ได้แก่

1) วันที่ 26-28 พฤษภาคม 2549 ได้มีการจัดกิจกรรมค่ายเยาวชนสงขลา รั้งคลองอู่ตะเภา 3 ค่าย ได้แก่ ค่ายต้นน้ำ ค่ายกลางน้ำ และค่ายปลายน้ำ ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา เป็นเงินจำนวนค่ายละ 100,000 บาท กลุ่มเป้าหมายคือ เยาวชนจากพื้นที่ต่างๆ พื้นที่ละ 100 คน

ผลที่ได้จากกิจกรรมคือ ทุกคนต้องการให้มีกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ คลองอู่ตะเภาอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างประสบการณ์ให้กับเยาวชน ดังนั้นโรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์จึงนำกระบวนการค่ายในครั้งนี้มาผนวกในรายวิชาการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา สำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 รายวิชาศิลปะเพื่อชีวิต 3 สำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 รายวิชาศิลปะเพื่อชีวิต 2 สำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และรายวิชาปฏิบัติการดนตรีไทย 1 สำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โดยนำนักเรียนแกนนำผ่านการขับร้องเพลงเรือแหลมโพธิ์ นำมาใช้เป็นสื่อแรงจูงใจในรายงาน สิ่งแวดล้อม งานประยุกต์ศิลปวัฒนธรรมจากงานนาฏศิลป์ งานดนตรีไทย ดนตรีพื้นบ้าน (กลอง ยาว) งานทัศนศิลป์ เยาวชนสามารถนำมาประยุกต์หลอมรวมเป็นกิจกรรมการนำเสนอเพลงเรือ แหลมโพธิ์แบบประยุกต์ และสอดแทรกเนื้อหาให้สอดคล้องกับสังคม ผลจากกิจกรรม ส่งผลให้ ศิลปวัฒนธรรมได้รับการฟื้นฟูกลับมาอีกครั้ง

2) วันที่ 12-13 สิงหาคม 2549 มีการจัดกิจกรรมค่ายเยาวชนสงขลารักษ์คลองอู่ตะเภาสัญจรขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา จำนวน 38,000 บาท และจากโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำอยู่ จำนวน 10,000 บาท คัดเลือกสมาชิกจากค่ายเยาวชนสงขลารักษ์คลองอู่ตะเภา พื้นที่ละ 15 คน และโรงเรียนที่ไม่ได้เข้าค่ายในครั้งนั้น ผลจากกิจกรรม ทำให้ทุกคนเกิดจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

3) วันที่ 1-3 กันยายน 2549 สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา สนับสนุนให้จัด โครงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำนวน 42 โครงการ สำหรับเครือข่ายโรงเรียนรักษ์คลองอู่ตะเภา ได้จัดทำโครงการอาสาสมัครทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน (ทสม.) พะต่องร่วมใจรักษ์น้ำตามรอยพ่อ เป็นโครงการที่ทำร่วมกับเทศบาลตำบลพะตง ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ จำนวน 25,000 บาท ผลจากกิจกรรม ทำให้กลุ่มเยาวชนต้นกล้าเพื่อการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา ได้ฝึกจัดกระบวนการในการทำกิจกรรม และเชิญวิทยากรจากนักสืบสายน้ำของโรงเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 และวิทยากรในพื้นที่ ทั้งที่เป็นปราชญ์ชุมชน และนักวิชาการ ร่วมเสวนาการพัฒนาและฟื้นฟูสภาพแวดล้อม ทำให้เยาวชนสามารถตีการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ และสามารถสรุปการทำงานของกิจกรรมค่าย

4) วันที่ 30 กันยายน 2549 สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา สนับสนุนให้จัดเวทีเสวนามหกรรมเยาวชนสงขลารักษ์คลองอู่ตะเภา เพื่อร่วมกันสรุปผลงานของค่ายเยาวชนสงขลารักษ์คลองอู่ตะเภา ทั้ง 4 ค่าย โดยเน้นให้เป็นประสบการณ์ในเชิงวิชาการ และให้เยาวชนต้นกล้าอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา ดำเนินการวางแผน ร่วมคิด ร่วมคุย และร่วมประสานงานกับสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมประชุมจำนวน 203 คน เป็นเยาวชนที่มาจากทุกพื้นที่ของคลองอู่ตะเภา

5) วันที่ 21-23 ตุลาคม 2549 มูลนิธิชุมชนไท สนับสนุนให้ทีมเยาวชนจากเครือข่ายโรงเรียนรักษ์คลองอู่ตะเภา ไปนำเสนอผลงาน “หลักสูตรรักษ์คลองอู่ตะเภาสู่กระบวนการสร้างต้นกล้าเพื่อการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา” ในงานสัมมนาสมัชชาสังคมไทยและมหกรรมเมืองนำอยู่ทั่วประเทศ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต กทม. นักเรียนสามารถเชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ ที่ดำเนินการในการเฝ้าระวังคุณภาพน้ำคลองอู่ตะเภาตามหลักสูตรในรายวิชา “รักษ์คลองอู่ตะเภา” ผสมผสานกับงานภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างดี ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นความเป็นเยาวชนจิตสาธารณะ ได้อย่างชัดเจน

กล่าวโดยสรุป การทำกิจกรรมในพื้นที่กลางน้ำ ส่วนใหญ่เป็นการขับเคลื่อนของกลุ่มเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา ลักษณะของกิจกรรมคือ การสร้างจิตสำนึกแก่

เยาวชน โดยกิจกรรมที่ทำคือการจัดค่าย และการจัดทำหลักสูตรสาระท้องถิ่นรักษ์คลองอู่ตะเภา ที่สามารถนำไปใช้เป็นการเรียนการสอนแก่เด็กนักเรียนในพื้นที่ลุ่มน้ำ รวมทั้งได้มีการทำกิจกรรมร่วมระหว่างโรงเรียน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชนในพื้นที่ ดำเนินการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา ส่งผลให้เยาวชนและชุมชนมีความตระหนักในการแก้ไขปัญหาคลองอู่ตะเภามากยิ่งขึ้น

2.3 พื้นที่ปลายน้ำ คือพื้นที่ อําเภอลาดใหญ่ ตำบลคลองแห และตำบลคูเต่า ได้มีกลุ่มต่างๆ การรวมตัวกันเพื่อการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ได้แก่ กลุ่มธนาคารชีวิตวัดดอน และชุมชนคลองแห จากการศึกษาได้แสดงลำดับเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับคลองอู่ตะเภาในพื้นที่กลางน้ำ ดังตาราง 4

ตาราง 4 แสดงลำดับเหตุการณ์สำคัญในการแก้ไขปัญหาของคลองอู่ตะเภาในพื้นที่ปลายน้ำ

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
2518	เริ่มตั้งชมรมอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา โดยอนันต์ กาญจนสุวรรณ และถวัลย์ หนูประดิษฐ์ ซึ่งเป็นกลุ่มแรกที่ริเริ่มบุกเบิกกิจกรรมการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา และมีการขยายเขตของคลองอู่ตะเภาในพื้นที่ 6 ตำบล ตั้งแต่วัดหาดใหญ่ในลงไป ในขณะที่นั้นได้มีการคัดค้านการขยายเขตคลองอู่ตะเภาโดยอนันต์ กาญจนสุวรรณ ซึ่งเป็นประธานชมรมอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาในขณะนั้นได้ออกมาคัดค้าน	ทำให้มีการยกเลิกการขยายเขตคลองอู่ตะเภา
2527	มีการจัดตั้งธนาคารชีวิตขึ้น โดยเริ่มจากผู้ไปวัดอู่ตะเภาได้พูดคุยกับพระอาจารย์ทอง เตชะบุญโญ หรือพระครูพิพัฒน์โชติ ซึ่งเป็นรองเจ้าอาวาสในขณะนั้น และได้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น โดยจัดให้มีการออมทรัพย์วันละ 1 บาท สมาชิกเริ่มแรก 18 คน	ผลจากการตั้งกลุ่มธนาคารชีวิตทำให้สมาชิกกลุ่มมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ตาราง 4 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
2527	มีการฟื้นฟูกิจกรรมแข่งเรือขึ้น โดย คต.นิคม ทองมูถี	ทำให้ประเพณีทางน้ำได้รับความสนใจจากชาวบ้านเป็นอย่างมาก และมีการจัดกิจกรรมทางน้ำอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี
2547	ได้มีการจัดกิจกรรมแข่งเรือยาวที่ชุมชนคลองแห โดยได้รับการสนับสนุนจาก วัดคลองแห และชุมชนคลองแห	ก่อนมีการแข่งขันเรือได้มีการขุดลอกคลอง จึงทำให้คลองมีความสะอาด และไม่มีสิ่งกีดขวางทางน้ำ
2547	ได้ทำโครงการฝายเอียงคักขะที่คลองแห ได้รับงบประมาณจากโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ และเครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพ เป็นเงินจำนวน 3-4 หมื่นบาท	ผลจากการทำฝาย ทำให้มีการคักขะจากเทศบาลนครหาดใหญ่ ก่อนถึงคลองแห ทำให้น้ำไม่เน่าเสียและส่งกลิ่นเหม็น
2548	มีการจัดตั้งกลุ่มตรวจวัดคุณภาพน้ำที่ชุมชนคลองแห โดยมีสมาชิกประมาณ 15-20 คน	ชาวบ้านมีความตระหนักถึงปัญหาน้ำเสีย
1 พฤศจิกายน 2548 - 31 พฤษภาคม 2549	- มีการจัดกิจกรรมที่ชุมชนคลองแห กิจกรรมแบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ กิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมทางวัฒนธรรม และกิจกรรมการพัฒนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างชุมชนคลองแหให้มีความอยู่เย็นเป็นสุข โดยใช้ศาสนาและวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เชื่อมร้อยเครือข่ายวัฒนธรรม และเครือข่ายพัฒนาในพื้นที่เป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนการทำงานบูรณาการเป็นเวทีกลาง เพื่อแก้ไขปัญหาและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และเพื่อสืบสาน	ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของชุมชน และเกิดจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลอง อยู่ตะเภามากยิ่งขึ้น

ตาราง 4 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
พฤศจิกายน 2548	<p>อนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน</p> <p>ลักษณะกิจกรรม ได้แก่</p> <ul style="list-style-type: none"> - มีการจัดกิจกรรม ดังนี้ ทั้ง EM Ball, น้ำหมักโบกาฉิ (การทำนุ้ยหมัก หรือนุ้ยแห้งด้วยจุลินทรีย์) ในวันพระ แข่งมวยทะเล แข่งขันเรือยาว วันลอยกระทงมีกิจกรรม ย้อนรอยคลองแห และมหกรรมแสงสีเสียง 	
ธันวาคม 2548	<ul style="list-style-type: none"> - มีการจัดกิจกรรมวันเฉลิมพระชนมพรรษา <p>กิจกรรมพัฒนาชุมชน กิจกรรมปลูกต้นไม้ในวันสิ่งแวดล้อมไทย และมีการให้ความรู้เรื่องน้ำหมักชีวภาพและอีเอ็มบอลให้กับชุมชน กิจกรรมการจัดถวายพระพร และการละเล่นพื้นบ้าน กิจกรรมการทำอีเอ็มบอล จัดทำเวทีประสานภาคีพัฒนา และการนำเสนอผ่านสื่อวิทยุชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัลคลองแห</p>	
มกราคม 2549	<ul style="list-style-type: none"> - มีการจัดกิจกรรมอบรมการทำน้ำหมักชีวภาพให้แก่นักเรียนและชุมชน ทำอีเอ็มบอล การสำรวจทำทะเบียนต้นไม้ จัดเวทีถาวรวัลคลองแห <p>ประสานภาคีพัฒนา เวทีค้นหาแนวทางสร้างสื่อการเรียนรู้ กิจกรรมการผลิตสื่อการเรียนรู้ชุดตำนานคนคลองแห และวัฒนธรรมคนคลองแห และการนำเสนอผ่านสื่อวิทยุชุมชน โดยได้รับการสนับสนุน</p>	

ตาราง 4 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
กุมภาพันธ์ 2549	จาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัลคดองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ - มีการจัดกิจกรรมอบรมการทำน้ำหมักชีวภาพให้แก่นักเรียนและชุมชน ทำฝายแม่ัว กิจกรรมน้ำหมักชีวภาพและอีเอ็มบอล กิจกรรมก่อเจดีย์ทรายในวันมาฆบูชา กิจกรรมสำรวจทำทะเบียนต้นไม้ จัดเวทีลานวัดประสานชุมชน และนำเสนอผ่านสื่อวิทยุชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัลคดองแห โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ และสำนักงานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจังหวัด	
มีนาคม 2549	- มีการจัดกิจกรรมอบรมการทำน้ำหมักชีวภาพให้แก่นักเรียนและชุมชน กิจกรรมทำฝายชื้อพันธุไม้ พันธุ์พืช จัดเวทีลานวัดประสานชุมชน และมีการนำเสนอผ่านสื่อวิทยุชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัลคดองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่	
เมษายน 2549	- มีการจัดกิจกรรมรดน้ำคำหัวผู้สูงอายุในวันสงกรานต์ กิจกรรมวันว่าง มหกรรมหนังสือคุณนักเรียน กิจกรรมทำน้ำหมักชีวภาพ โบกาลีและอีเอ็มบอล จัดเวทีลานวัดประสานชุมชน มีการถอดบทเรียนการ	

ตาราง 4 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
พฤษภาคม 2549	<p>ทำงานและนำเสนอผ่านสื่อวิทยุชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัดคลองแห โครงการปฏิบัติการชุมชนเมืองนำอยู่ สมาพันธ์หนังตะลุงจังหวัดสงขลา ชมรมมโนราห์โรงครู และกลุ่มแม่บ้านคลองแห</p> <p>- มีการจัดกิจกรรมวันกตัญญู โดยได้ทำบุญอศิตเจ้าอาวาสทุกรูป กิจกรรมทำน้ำหมักชีวภาพ ไบogas และทำอิเอ็มบอล กิจกรรมตรวจวัดคุณภาพน้ำ มีการถอดบทเรียนการทำงาน ผลดีสื่อชุมชนวัดกรรมฝ่ายหัวเฉียง และนำเสนอผ่านสื่อวิทยุชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัดคลองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำอยู่</p>	
มิถุนายน 2549	<p>- มีการทำกิจกรรมทำน้ำหมักชีวภาพ ไบogas และทำอิเอ็มบอล กิจกรรมตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัดคลองคลองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำอยู่</p>	
กรกฎาคม 2549	<p>- มีการจัดกิจกรรมห่อเทียนพรรษา ทำน้ำหมักชีวภาพ ไบogas และทำอิเอ็มบอล กิจกรรมตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุน</p>	

ตาราง 4 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
<p>สิงหาคม 2549</p> <p>กันยายน 2549</p> <p>ตุลาคม 254</p>	<p>การสร้างเสริมสุขภาพ วัดคลองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่</p> <p>- มีการจัดกิจกรรมวันแม่ 12 สิงหาคม ทำน้ำหมักชีวภาพ โบกาฉิ และทำอึเอ็มบอล กิจกรรมตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัดคลองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่</p> <p>- มีการจัดกิจกรรมวันสารทเดือนสิบ ส่งเปรต มีการแห่หมรับ การจัดกีฬาพื้นบ้าน ทำน้ำหมักชีวภาพ โบกาฉิ และทำอึเอ็มบอล โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัดคลองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่</p> <p>- มีการจัดกิจกรรมลากพระ ทำน้ำหมักชีวภาพ โบกาฉิ และทำอึเอ็มบอล โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัดคลองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนเมืองน่าอยู่</p>	
<p>พฤศจิกายน 2548 - ตุลาคม 2549</p>	<p>- มีการจัดกิจกรรมแอโรบิค กิจกรรมกองทุนวัดคลองแห คือธนาคารขยะ และการรับบริจาคเงิน กิจกรรมตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัดคลองแห โครงการปฏิบัติการชุมชนและ</p>	

ตาราง 4 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
พฤศจิกายน 2548 - ตุลาคม 2549	- มีการจัดกิจกรรมแอโรบิค กิจกรรมกองบุญวัดคลองแห คือธนาคารขยะ และการรับบริจาคเงิน กิจกรรมตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงาน	
	เมืองน่าอยู่ สำนักงานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจังหวัดกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัดคลองแห โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ สำนักงานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจังหวัด	
2549	ธนาคารชีวิตคู่ได้แบ่งเงินกองทุนเพื่อจัดการแข่งเรือ ปีละ 5,000 บาททุกปี	การจัดกิจกรรมการแข่งขันเรือเป็นการฟื้นฟูประเพณีทางน้ำให้กลับมาอีกครั้ง
2549	มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่ตำบลคูเต่า โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการทำกิจกรรมจากสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด จำนวน 50,000 บาท	ทำให้มีคนมาล่องเรือชมคลองคูเต่า และเรียนรู้ระบบนิเวศของคลองมากขึ้น รวมทั้งเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์คลองคูเต่า

ที่มา : จากการสรุปและรวบรวมของผู้วิจัย

ในตอนต่อไปเป็นการนำเสนอเหตุการณ์ซึ่งเกี่ยวข้องกับการก่อเกิดองค์กรที่มีบทบาทตามลำดับเวลา ตั้งแต่ความเป็นมา ลักษณะกิจกรรม และผลการดำเนินงานในพื้นที่ปลายน้ำ ได้แก่ 1) ชมรมอนุรักษ์คลองคูเต่า 2) ธนาคารชีวิตคู่ 3) เทศบาลตำบลคลองแห จากการสัมภาษณ์ ค.ศ.นิคม ทองมุณี สมาชิกธนาคารชีวิตคู่ พระครูสมพร ฐานธมโม เจ้าอาวาสวัดคลองแห อุดม เพชรหนู กลุ่มอาสาสมัครตรวจวัดคุณภาพน้ำคลองแห และอนันต์ การันสันติ นายกเทศมนตรีคลองแห

ปี 2518

คลองอู่ตะเภาได้ประสบกับปัญหาน้ำเน่าเสียในบริเวณพื้นที่กลางน้ำ เนื่องจากมีการก่อสร้างโรงงานเหล็กที่บ้านบางหัก อำเภอหาดใหญ่ และเทศบาลนครหาดใหญ่ได้ปล่อยน้ำเสียลงคลองคลองอู่ตะเภา อย่างไรก็ตามสาเหตุที่น้ำเน่าเสียที่เกิดจากเทศบาลนครหาดใหญ่ยังไม่ร้ายแรงเมื่อเปรียบเทียบกับน้ำเสียจากโรงงานเหล็กในขณะนั้น ส่งผลกระทบต่อคลองอู่ตะเภาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งน้ำในคลองเน่าเสียและมีกลิ่นเหม็น และจากผลกระทบดังกล่าวชาวบ้านได้มีการลงความเห็นว่าคลองอู่ตะเภาซึ่งเป็นสมบัติของประชาชนเริ่มถูกรุกรานและมีการเอาเปรียบ ดังนั้นจึงได้หาวิธีการต่อสู้ เนื่องจากที่ผ่านมาชาวบ้านได้มีการร้องเรียนไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ให้ดำเนินการตรวจสอบแก้ไขเรื่องปัญหาน้ำเน่าเสียที่เกิดจากโรงงาน แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเนื่องจากโรงงานทำงานแบบรัฐวิสาหกิจ กำนันและผู้ใหญ่บ้านก็ทำงานกับโรงงาน แต่เมื่อหมดปีงบประมาณ โรงงานเหล็กก็ย้ายออกไปจากอำเภอหาดใหญ่ ทำให้การรวมกลุ่มของชาวบ้านผู้ที่ได้รับผลกระทบในครั้งนั้นหยุดไป

ต่อมาในช่วงเวลาเดียวกันได้มีโครงการขยายเขตคลองอู่ตะเภาของกรมชลประทาน ความกว้างประมาณ 240 เมตร โดยมีการปักไม้คุดคแนวคลอง ซึ่งในอดีตคลองอู่ตะเภามีความกว้างประมาณ 40-50 เมตร ลักษณะเช่นนี้เรียกว่าการเวนคืนคลองอู่ตะเภา ส่งผลให้ผู้ที่ได้รับผลกระทบมากมาย ได้แก่ วัด มัสยิด ภูเขาโบว์ จำนวน 6 ตำบล ตั้งแต่ตำบลควนลังไปจนถึงบางกล้า ตำบลคูเต่า ผลจากการขยายเขตคลองทำให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบเริ่มเกิดความตระหนักว่าปัญหาการขยายเขตคลองร้ายแรงกว่าปัญหาน้ำเน่าเสีย ดังนั้น คุณอนันต์ กาญจนสุวรรณ ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นประธานชมรมลูกเสือชาวบ้านเขต 9 ขณะนั้น ได้ก่อตั้งชมรมรักษาคองอู่ตะเภาขึ้น โดยมีสมาชิกเป็นกลุ่มลูกเสือชาวบ้าน รวมทั้งพระภิกษุและชาวบ้านทั้งไทยพุทธและไทยมุสลิมได้ร่วมกันต่อสู้ โดยมีการปราศรัย ซึ่งในขณะนั้นมีทีมงานประมาณ 20 คน ทำหน้าที่ในการประสานงาน งบประมาณได้จากการเรียกรายเงินจากชาวบ้าน และได้มีการประชาสัมพันธ์โดยการออกเป็นแถลงการณ์ และได้ออกหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ประมาณ พ.ศ. 2518 ชาวบ้านได้มีต่อต้านโดยการถอดป้ายของกรมชลประทานที่ปักอยู่ริมคลองอู่ตะเภา การกระทำดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อนายอำเภอและผู้ว่าราชการส่วนจังหวัด ซึ่งเกรงว่าหากยังดำเนินการโครงการต่อไปจะทำให้เกิดความรุนแรงยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงได้มีการล้มเลิกโครงการไป

หลังจากนั้นกลุ่มได้เปลี่ยนวิธีการต่อสู้มาเป็นการเรียกรายเงินจากชาวบ้าน ประมาณ 3-5 พันบาท เพื่อมาทำป้ายโดยเขียนเป็นบทกลอนซึ่งมีข้อความ เขียนโดยคุณอนันต์ กาญจนสุวรรณ ดังนี้

“วัฒนธรรมสองฝั่งคลองอุตะเถา
 พวกคนเขลาไม่รู้ชีวิตถึงคุณค่า
 คนชั่วเลกเช่นที่เป็นมา
 มันชั่วซ้ำจึงทำลายสายน้ำเรา”

กลุ่มผู้คัดค้านได้ทำการปักป้ายกลอนดังกล่าวตลอดแนวคลองอุตะเถาทั้งวัดและมัสยิด ได้มีสื่อโทรทัศน์ถ่ายทอดสดทางช่อง 10 ผลจากการต่อสู้ทำให้มีการล้มเลิกการขยายแนวเขตคลอง ต่อมากิจกรรมของชมรมรักษ์คลองอุตะเถาได้มีการพูดคุยถึงเรื่องทำอย่างไรเพื่อมิให้น้ำเน่า ขณะเดียวกันคุณอนันต์ กาญจนสุวรรณ ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นประธานชมรมรักษ์คลองอุตะเถาในขณะนั้นมีภาระหน้าที่เพิ่มขึ้นจึงไม่สามารถประสานงานได้อย่างต่อเนื่อง และได้โอนงานไปให้พระครูพิพัฒนโชติ ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดคอน ดำเนินกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาต่อไป (อนันต์ กาญจนสุวรรณ (สัมภาษณ์), 6 ตุลาคม 2550)

ปี 2527

มีการจัดตั้งธนาคารชีวิตขึ้น โดยเริ่มจากผู้ไปวัดอุตะเถาได้พูดคุยกับพระอาจารย์ทองเดชะบุญโญ หรือพระครูพิพัฒนโชติ ซึ่งเป็นรองเจ้าอาวาสในขณะนั้น และได้มีการจัดตั้งกลุ่มโดยท่านได้จัดตั้งกองทุนที่วัดคอน ในปี 2536 และที่วัดคูเต่าในเวลาต่อมา ในปี 2549 กลุ่มออมทรัพย์มีสมาชิกถึง 923 คน รวมทั้ง 3 พื้นที่ มีเงินกองทุนประมาณ 5 ล้านบาท โดยจัดให้มีการออมทรัพย์วันละ 1 บาท ซึ่งในขณะนั้นมีสมาชิก 18 คน ต่อมาธนาคารชีวิตวัดคอนได้มีการสนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรมประเพณีการแข่งขันแข่งเรือปีละ 5,000 บาท (พระครูพิพัฒนโชติ (สัมภาษณ์), 10 เมษายน 2550)

ในปีเดียวกันได้มีการจัดการเรือพื้นประเพณีการแข่งขันที่แหลมโพธิ์เนื่องจากในอดีตคลองอุตะเถาเป็นสายน้ำที่มีความสำคัญในด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยเฉพะอย่างยิ่งใช้เป็นสถานที่ประกอบประเพณีทางน้ำที่สำคัญ ได้แก่ ประเพณีการชักพระทางน้ำ ประเพณีการแข่งขันเรือยาว ของวัดต่างๆ ที่อยู่ริมคลองอุตะเถา ได้แก่ วัดหาดใหญ่ใน วัดท่าแซะ วัดคลองแห วัดนารังนก วัดท่าเมรุ วัดม่วงหอม วัดคูเต่า วัดบางหัก วัดคอน วัดชลธารประสิทธิ์ โดยเริ่มตั้งแต่หาดหอย บ้านเกาะนกก หมู่ที่ 2 ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ประเพณีการแข่งขันเรือจะเริ่มขึ้นหลังจากวันออกพรรษา 1 วัน โดยจัดกิจกรรมพร้อมกับประเพณีชักพระทางน้ำและประเพณีเพลงเรือ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า เพลงเรือแหลมโพธิ์ ซึ่งเริ่มขึ้นอย่างน้อยประมาณ 60 ปี กล่าวคือ เมื่อพระครูพิพัฒนโชติเป็นเด็กก็ได้พบเห็นประเพณีการแข่งขันเรือแล้ว เนื้อหาของเพลงเรือมีความสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน และสะท้อนให้เห็นถึงสภาพปัญหาทางสังคม

ได้แก่ เพลงเรือเกี่ยวกับคลองอู่ตะเภา วิถีชีวิตคนริมคลอง หรือปัญหาน้ำท่วมภาคใหญ่ เป็นต้น หลังจากที่เกิดวิกฤติน้ำในคลองอู่ตะเภาลดน้อยลง จึงไม่สามารถจัดประเพณีการแข่งขันเรือได้ ต่อมา ในช่วงประมาณปี 2530 ได้มีการก่อสร้างถนนทำให้การสัญจรทางน้ำเริ่มลดลง ชาวบ้านผู้อาศัยอยู่ริมคลองอู่ตะเภา ซึ่งเดิมมีวิถีชีวิตพึ่งพากับคลอง ได้เริ่มหันไปใช้เส้นทางคมนาคมทางบกแทนใช้การสัญจรทางน้ำ ส่งผลให้การใช้เส้นทางคลองลดลง เมื่อการสัญจรทางน้ำเริ่มมีบทบาทน้อยก็ส่งผลกระทบต่อประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นทางน้ำเช่นกัน จึงทำให้ประเพณีทางน้ำของชุมชนต้องยุติไป เนื่องจากเรือไม่สามารถลอดใต้สะพานได้ (พระครูพิพัฒน์โชติ (สัมภรณ์), 26 กันยายน 2550) ทำให้ในปี 2527 คต.นิคม ทงมูณี ได้มีการจัดการรื้อฟื้นประเพณีการแข่งขันเรือ ซึ่งขณะนั้นได้ใช้งบประมาณส่วนตัวในการทำกิจกรรม และได้มีการจัดกิจกรรมแข่งเรือเรื่อยมาจนกระทั่งในปี 2549 *ธนาคารชีวิตคูเต่า* ได้แบ่งเงินกองทุนเพื่อจัดการแข่งเรือ ปีละ 5,000 บาททุกปี ในระยะหลัง อบต.คูเต่า ได้เป็นเจ้าภาพจัดการแข่งขัน ซึ่งเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาได้สนับสนุนประเพณีการแข่งขันเรือ และรื้อฟื้นเพลงเรือแหลมโพธิ์ในช่วงเทศกาลออกพรรษา เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ส่งผลให้ชาวบ้านมีการรวมกลุ่ม เช่น กลุ่มทำนาผักนึ่ง กลุ่มเลี้ยงโค กลุ่มทำขนม ซึ่งสมาชิกมาจากกลุ่มธนาคารชีวิตคูคอน และในปีเดียวกันได้เกิดโครงการถวายเทียนพรรษาทางน้ำของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา โดยอาศัยความร่วมมือของหอการค้า สโมสรโรตารี และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตลอดแนวคลอง (นิคม ทงมูณี (สัมภรณ์), 9 กันยายน 2549)

นอกจากนั้น ในปีเดียวกัน ได้มีการจัดกิจกรรมแข่งเรือที่ชุมชนคลองแห โดยได้รับการสนับสนุนจากวัดคลองแห และชุมชนคลองแห ก่อนมีการแข่งขันเรือได้มีการขุดลอกคลอง ดังนั้นผลจากการทำกิจกรรม ทำให้คลองมีความสะอาด และไม่มีสิ่งกีดขวางทางน้ำ และเป็นการอนุรักษ์ประเพณีในท้องถิ่น

ปี 2542

พระครูปลัดสมพร ฐานธมโม เจ้าอาวาสวัดคลองแห เริ่มมีบทบาทในการพัฒนา เนื่องจากท่านได้เห็นน้ำในคลองแหได้เปลี่ยนสภาพไป คลองแหซึ่งมีความยาวประมาณ 10 กิโลเมตร ได้เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยก่อนซึ่งสามารถใช้น้ำค้ำกินและอาบได้ แต่ในช่วงประมาณ 10 ที่ผ่านมา น้ำไม่สามารถใช้น้ำค้ำกินและอาบได้อีกต่อไป ปลาในคลองก็แทบจะไม่มีให้เห็น แต่มีผักตบชวาและขยะลอยอยู่เต็มคลอง ท่านพระครูจึงได้คิดริเริ่มการพัฒนาคลอง ซึ่งกิจกรรมแรกที่ได้ทำคือการลอกผักตบชวาและขยะที่มีอยู่เกลื่อนกลาดในคลอง โดยอาศัยความร่วมมือจากชาวบ้านในชุมชนคลองแห กิจกรรมต่อมาเป็นกิจกรรมการแข่งขันกีฬาทางน้ำ การแข่งขันเรือยาว และการแข่งกีฬาต้านยาเสพติด ทางวัดคลองแหได้จัดกิจกรรมต่อๆ มาโดยตลอด

ผลของการจัดกิจกรรมทำให้ชาวบ้านเกิดความสามัคคี รักใคร่กลมเกลียว และเกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยใช้วัดคลองแหเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมความสัมพันธ์ของชาวบ้าน

ปี 2547

อาจารย์เบญจมาศ นาคหลง อาจารย์โรงเรียนพะตงประธาณศรีวัฒน์ จัดกิจกรรมโยน EM Ball ที่วัดคลองแห และให้ความรู้การทำน้ำหมักชีวภาพแก่ท่านพระครูปลัดสมพรฐานฐมโม ท่านพระครูจึงได้นำแนวคิดมาปรับใช้กับคลองแห เนื่องจากน้ำในคลองแหมีสีดำเนื่องจากขยะ ขณะนั้นได้งบประมาณจาก คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เป็นเงินจำนวนประมาณ 10,000 บาท หลังจากที่ได้ให้นำน้ำหมักชีวภาพ และ EM Ball มาใช้กับคลองแห ผลปรากฏว่าคุณภาพน้ำดีขึ้น คือ ชาวบ้านเริ่มมาตกปลา และปลาเริ่มเข้ามาอยู่อาศัย และน้ำมีความใสขึ้น อย่างไรก็ตามชาวบ้านที่มีความตระหนักรู้ต่อปัญหายังมีจำนวนน้อย กิจกรรมต่างๆ ที่ผ่านมายังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากชาวบ้านไม่ให้ความสนใจ (พระครูปลัดสมพรฐานฐมโม (สัมภาษณ์), 17 พฤศจิกายน 2549)

ในปีเดียวกัน ได้ทำโครงการฝายเชิงค้ำกษะที่คลองแห เนื่องจากขยะในคลองแหมีปริมาณมาก มีต้นไม้ล้มและขวางทางน้ำไหล ขยะลอยมาติดขอนไม้ที่ล้ม ดังนั้นพื้นที่บริเวณคลองแหจึงกลายเป็นแหล่งรองรับขยะที่ไหลมาจากพื้นที่ในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ ทำให้น้ำในคลองแหและมีกลิ่นเหม็น จึงมีการสร้างฝายเพื่อค้ำกษะ การสร้างฝายเชิงค้ำกษะได้รับงบประมาณจากโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ และเครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพ เป็นเงินจำนวน 3-4 หมื่นบาท ได้มีการสร้างฝายเชิงค้ำกษะมาแล้วถึง 3 ครั้ง เนื่องจากปริมาณขยะมีจำนวนมาก และน้ำไหลแรงทำให้ฝายไม่สามารถต้านทานไว้ได้จึงเกิดการพังทลาย บทบาทหลักของพระครูปลัดสมพร ฐานฐมโม คือ ทำหน้าที่เป็นผู้ชักนำ เป็นผู้ริเริ่มโครงการ คนที่เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นทั้งคนในพื้นที่และคนจากต่างพื้นที่ เช่น อำเภอหาดใหญ่ อำเภอบางกล่ำ และคูเต่า เป็นต้น (พระครูปลัดสมพร ฐานฐมโม (สัมภาษณ์), 17 พฤศจิกายน 2549)

ปี 2548

มีการมีการจัดตั้งกลุ่มตรวจวัดคุณภาพน้ำที่ชุมชนคลองแห สนับสนุนโดยเทศบาลตำบลคลองแห โดยมีสมาชิกประมาณ 15-20 คน ลักษณะกิจกรรม คือ การจัดประชุมเพื่ออบรมการตรวจวัดคุณภาพน้ำและทำการตรวจวัดคุณภาพน้ำ ส่งไปยังเทศบาลตำบลคลองแห แต่เมื่อชุมชนต้องการทราบผลของคุณภาพน้ำ เทศบาลตำบลคลองแหไม่สามารถให้ข้อมูลได้ เนื่องจากได้ทำข้อมูลหาย ดังนั้นทางชุมชนจึงได้ทำการตรวจวัดคุณภาพน้ำ และเก็บรวบรวมข้อมูลเอง โดยได้ซื้อเครื่องมือในการตรวจวัดจากสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 แต่ทางกลุ่มไม่สามารถตรวจวัดคุณภาพน้ำได้อย่างต่อเนื่อง สาเหตุมาจากขาดงบประมาณในการซื้อเครื่องมือ

จึงทำให้กิจกรรมการตรวจวัดคุณภาพน้ำต้องหยุดชะงักลง (อุดม เพชรหนู (สัมภาษณ์), 14 พฤษภาคม 2550)

วันที่ 1 พฤศจิกายน 2548 - 31 พฤษภาคม 2549 มีการจัดกิจกรรมที่ชุมชนคลองแห กิจกรรมแบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ กิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมทางวัฒนธรรม และกิจกรรมการพัฒนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างชุมชนคลองแหให้มีความอยู่เย็นเป็นสุข โดยใช้ศาสนาและวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เชื่อมร้อยเครือข่ายวัฒนธรรม และเครือข่ายพัฒนาในพื้นที่ เป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนในเรื่องการทำงานบูรณาการ เป็นเวทีกลางเพื่อแก้ไขปัญหา และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และเพื่อสืบสานอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ได้รับงบประมาณในการทำกิจกรรมจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ เทศบาลตำบลคลองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ จำนวน 254,000 บาท

1) พฤศจิกายน 2548 มีการจัดกิจกรรม ดังนี้ ทั้ง EM ball น้ำหมัก โบราณในวันพระ แข่งมวยทะเล แข่งขันเรือยาว วันลอยกระทง มีกิจกรรมย่อยรอยคลองแห และมหกรรมแสงสีเสียงคลองแห กิจกรรมเผ่าระวัง และจัดเก็บขยะที่ฝาย เวทีลานจัดวัดประสานชุมชน นำเสนอผ่านสื่อวิทยุชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ เทศบาลตำบลคลองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่

2) ธันวาคม 2548 มีการจัดกิจกรรมวันเฉลิมพระชนมพรรษา กิจกรรมพัฒนาชุมชน กิจกรรมปลูกต้นไม้ ในวันสิ่งแวดล้อมไทย และมีการให้ความรู้เรื่องน้ำหมักชีวภาพ และอีเอ็มบอลให้กับชุมชน กิจกรรมการจัดถวายพระพร และการละเล่นพื้นบ้าน กิจกรรมการทำอีเอ็มบอล จัดทำเวทีประสานภาคีพัฒนา และการนำเสนอผ่านสื่อวิทยุชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ และวัดคลองแห

3) มกราคม 2549 และจัดกิจกรรมในบริเวณวัด อบรมการทำน้ำหมักชีวภาพให้แก่นักเรียนและชุมชน ทำอีเอ็มบอล การสำรวจทำทะเบียนต้นไม้ จัดเวทีลานวัดประสานชุมชน เวทีค้นหาแนวทางสร้างสื่อการเรียนรู้ กิจกรรมการผลิตสื่อการเรียนรู้ชุดตำนานคนคลองแห และวัฒนธรรมคนคลองแห และการนำเสนอผ่านสื่อวิทยุชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัดคลองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่

4) กุมภาพันธ์ 2549 มีการจัดกิจกรรมอบรมการทำน้ำหมักชีวภาพให้แก่ นักเรียนและชุมชน ทำฝาย กิจกรรมน้ำหมักชีวภาพและอีเอ็มบอล กิจกรรมก่อเจดีย์ทรายในวันมาฆบูชา กิจกรรมสำรวจและจัดทำทะเบียนต้นไม้ จัดเวทีลานวัดประสานชุมชน และนำเสนอผ่านสื่อวิทยุชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

วัดคลองแห โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ และสำนักงานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา

5) มีนาคม 2549 มีการจัดกิจกรรมอบรมการทำน้ำหมักชีวภาพให้นักเรียน และชุมชน กิจกรรมทำฝาย กิจกรรมทำป้ายชื่อพันธุ์ไม้ พันธุ์พืช จัดเวทีลานวัดประสานชุมชน และมีการนำเสนอผ่านสื่อวิทยุชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัดคลองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่

6) เมษายน 2549 มีการจัดกิจกรรมรดน้ำคำหัวหน้าผู้สูงอายุในวันสงกรานต์ กิจกรรมวันว่าง มหกรรมหนังสือคุณครูนักเรียน กิจกรรมทำน้ำหมักชีวภาพ โบกาดิและอีเอ็มบอล จัดเวทีลานวัดประสานชุมชน มีการถอดบทเรียนการทำงานและนำเสนอผ่านสื่อวิทยุชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัดคลองแห โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ สมาพันธ์หนังสือคุณครูจังหวัดสงขลา ชมรมมโนราห์โรงครู และกลุ่มแม่บ้านคลองแห

7) พฤษภาคม 2549 มีการจัดกิจกรรมวันกตัญญู โดยได้ทำบุญตักบาตรอาหารทุกหมู่ กิจกรรมทำน้ำหมักชีวภาพโบกาดิ และทำอีเอ็มบอล กิจกรรมตรวจวัดคุณภาพน้ำ มีการถอดบทเรียนการทำงาน ผลลัพธ์คุณนวัตกรรมฝายหัวเจียง และนำเสนอผ่านสื่อวิทยุชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัดคลองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่

8) มิถุนายน 2549 มีการทำกิจกรรมทำน้ำหมักชีวภาพโบกาดิ และทำอีเอ็มบอล กิจกรรมตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัดคลองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่

9) กรกฎาคม 2549 มีการจัดกิจกรรมหล่อเทียนพรรษา ทำน้ำหมักชีวภาพโบกาดิ และทำอีเอ็มบอล กิจกรรมตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัดคลองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่

10) สิงหาคม 2549 มีการจัดกิจกรรมวันแม่ 12 สิงหาคม ทำน้ำหมักชีวภาพโบกาดิ และทำอีเอ็มบอล กิจกรรมตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัดคลองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ และมีการจัดกิจกรรมย่อยรอยคลองอยู่เกาะที่วัดคลองแห ผลของการจัดกิจกรรมทำให้ผู้ที่ไปร่วมงานได้เรียนรู้ถึงประวัติความเป็นมาของคลอง รวมทั้งได้เห็นวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนในอดีต

11) กันยายน 2549 มีการจัดกิจกรรมวันสารทเดือนสิบ ส่งเปรต มีการแห่หมรับ การจัดกีฬาพื้นบ้าน ทำน้ำหมักชีวภาพโบกาคี และทำอื่เอ็มบอล โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัดคลองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่

12) ตุลาคม 2549 มีการจัดกิจกรรมลากพระ ทำน้ำหมักชีวภาพโบกาคี และทำอื่เอ็มบอล โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัดคลองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่

13) พฤศจิกายน 2548 - ตุลาคม 2549 มีการจัดกิจกรรมเอโรบิก กิจกรรมกองทุนวัดคลองแห กิจกรรมคารวะ และการรับบริจาคเงิน กิจกรรมตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ วัดคลองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ และสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา

ปี 2549

มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่ตำบลคูเต่า โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการทำกิจกรรมจาก สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา จำนวน 50,000 บาท ทำให้มีคนมาท่องเที่ยวชมคลองคูเต่า และเรียนรู้ระบบนิเวศของคลองมากขึ้น รวมทั้งเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์คลองคูเต่า

กล่าวโดยสรุป ในปี 2548-2549 พื้นที่ปลายน้ำองค์กรชุมชนในพื้นที่มุ่งจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองคูเต่า โดยมุ่งเน้นด้านประเพณี และวัฒนธรรมทางน้ำ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมของกลุ่ม และชุมชน เนื่องจากการริเริ่มของพระผู้มีบทบาทเป็นนักพัฒนา ทั้งวัดคูเต่าและวัดคลองแห ส่งผลให้ชาวบ้านได้ตระหนักถึงความสำคัญของคลองคูเต่า และร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองคูเต่า ผลจากการทำกิจกรรมทำให้เครือข่ายรักษ์คลองคูเต่ามีการขับเคลื่อนอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น เนื่องจากมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการทำกิจกรรม

1.4 การขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองคูเต่า

ในตอนนี้เป็นารเสนอข้อมูลการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขปัญหาคลองคูเต่าของเครือข่ายรักษ์คลองคูเต่าในพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ

ตาราง 5 แสดงลำดับกิจกรรมการเคลื่อนไหวของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถาในพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
15 ธันวาคม 2544	มีการก่อตั้งเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา เนื่องจาก ได้มีกลุ่มคนที่ห่วงใยและใส่ใจในเรื่องการอนุรักษ์และแก้ไขปัญหาคลองอุตะเถา จำนวน 24 คน มาร่วมพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับคลองอุตะเถา ณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่	ผลของการประชุม กำหนดให้มีการจัดตั้งเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา เพื่อช่วยกันรณรงค์ให้ประชาชนที่ใช้ประโยชน์จากคลองอุตะเถาทั้งทางตรงและทางอ้อม มาช่วยกันดูแลรักษาให้คลองอุตะเถาเป็นลำคลองที่มีน้ำใสและปราศจากเชื้อโรค
28 ตุลาคม 2546	มีการจัดสัมมนาปัญหาคลองอุตะเถา เรื่อง คลองอุตะเถาของเราทุกคน ที่ห้องประชุม 210 สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ผู้เข้าร่วม จำนวน 24 คน	ผลจากการประชุมได้ตั้ง คณะทำงาน 9 ฝ่าย ได้แก่ 1) ฝ่ายข้อมูล 2) ฝ่ายประสานงานภายนอก 3) ฝ่ายประสานงานราชการ 4) ฝ่ายสื่อ 5) ฝ่ายกิจกรรมการเรียนรู้ 6) ฝ่ายพัฒนาองค์กร 7) ฝ่ายติดตามและประเมินผล 8) ฝ่ายจัดหาทุน
2547	มีการจัดทำโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งสายน้ำ เพื่อการอนุรักษ์ สนับสนุนโดยสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16	ผลจากการจัดกิจกรรมตั้งแต่ ปี 2547-2549 สามารถขยายสมาชิกเครือข่ายโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งสายน้ำเพื่อการอนุรักษ์ไปตลอดกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

ตาราง 5 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
17 กรกฎาคม 2548	มีการจัดกิจกรรมถวายเทียนพรรษาทางน้ำ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมประมาณ 100 คน ระยะทางจากวัดนารังนก ไปสิ้นสุดที่ วัดท่าเมรุ	ทำให้ผู้คนตระหนักถึงความสำคัญถึงประเพณีวัฒนธรรมและคลองอยู่ตะเภา
4 เมษายน 2548 8 เมษายน 2548	มีการจัดกิจกรรมเทศกาลสงขลาสัญจร ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา และเครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพจังหวัดสงขลา ลักษณะกิจกรรม ได้แก่ 1) กิจกรรมสัญจรป่าผาคำ 2) กิจกรรมสัญจรสวนหม่อม 3) กิจกรรมสัญจรท่าหาดใหญ่ 4) กิจกรรมล่องคลองอยู่ตะเภา	ผลจากกิจกรรมทำให้ผู้เข้าร่วมได้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากร
21 เมษายน 2548	มีการจัดสัมมนาคลองอยู่ตะเภา ที่ห้องประชุม 108 คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตหาดใหญ่ มีผู้เข้าร่วมสัมมนา จำนวน 37 คน ใ้กล่าวถึงสภาพปัญหาของคลองอยู่ตะเภา	ทำให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงความสำคัญของคลอง และทราบถึงปัญหา พร้อมทั้งร่วมกันค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา
20-29 พฤษภาคม 2548	ได้จัดโครงการธรรมชาติเพื่อทะเลสาบสงขลา ครั้งที่ 9 ปีที่ 10 “รักษ์...คลองอยู่ตะเภา ค่าย...ธรรมะ รักษา...สายเลือดแห่งทะเลสาบสงขลา” เปิดกิจกรรม ณ วัดท่าเมรุ ตำบลบางกล้า อำเภอบางกล่ำ เริ่มต้นการเดินทางจากปลายน้ำเดินย้อนขึ้นมายังต้นน้ำ ประกอบด้วย นักวิชาการ และประชาชน จำนวน 30 คน	ทุกคนได้ร่วมกันเสนอแนวทางในการอนุรักษ์ป่าผาคำโดยสันติวิธี

ตาราง 5 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
27 ตุลาคม 2548	มีการจัดประชุมคณะทำงานฟื้นฟูคลอง อู่ตะเภา ครั้งที่ 1 ที่ห้องประชุม 108 คณะ วิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ซึ่งมีผู้เข้าร่วมประชุม 18 คน มีการพูดถึงภารกิจของคณะทำงานและ แนวทางทางการทำงาน	ร่วมกันแสวงหาความร่วมมือ กับทุกพื้นที่ มีการกำหนด แผนงานพัฒนาโดยใช้การมี ส่วนร่วมของทุกฝ่ายร่วม นำเสนอปัญหา ร่วมคิดและ ร่วมแก้ปัญหา
21 มีนาคม 2549	ได้มีการประชุมประชาชนเครือข่ายชุมชน ฟื้นฟูลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ณ วัดคลองแห อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ประกอบด้วย ตัวแทนภาคประชาชน องค์การปกครองส่วน ท้องถิ่นพื้นที่ อำเภอหาดใหญ่ อำเภอเมือง อำเภอสะเตาะ อำเภอนาหม่อม อำเภอคลอง หอยโข่ง อำเภอบางกล่ำ และอำเภอควน เนียง เพื่อสร้างความพร้อมต่อการมีส่วนร่วม ร่วมในการพัฒนาตามกรอบยุทธศาสตร์แผน แม่บทการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา	ในที่ประชุมได้มีการทบทวน บทบาทเครือข่ายภาค ประชาชน และมีการทำ กิจกรรมอย่างต่อเนื่อง โดย การสนับสนุนแกนนำที่มีการ ขับเคลื่อนให้เข้มแข็งมาก ยิ่งขึ้น โดยการสร้างจิตสำนึก การป้องกันและแก้ปัญหา แรงงานต่างถิ่นที่ก่อกวนภาวะ ขึ้นในพื้นที่ ซึ่งมีการใช้ ข้อบัญญัติท้องถิ่นควบคุมการ ทิ้งขยะลงคลองและมีการใช้ ประโยชน์จากคลองให้มาก ขึ้น รวมทั้งส่งเสริมการ ท่องเที่ยวโดยจัดตั้งตลาดน้ำที่ วัดคูเต่า
13 เมษายน 2549	มีการจัดการแข่งขันเรือพายในพื้นที่กลางน้ำ สนับสนุนโดยองค์การบริหารส่วนตำบล คูเต่ามีผู้เข้าร่วมการแข่งขัน 20 ลำ	ผลจากการจัดกิจกรรม ทุก ฝ่ายต้องการให้จัดกิจกรรม แข่งเรืออีกในปีถัดไป
11 พฤษภาคม 2549	มีการจัดเวทีย่อยประเด็นการจัดการ สิ่งแวดล้อม ครั้งที่ 3 ห้อง 128 คณะ	ใน ที่ ป ร ะ ชุ ม ไ ค้ มี ข้อเสนอแนะ สนับสนุนการ

ตาราง 5 (ต่อ)

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	กิจกรรม	ผลของกิจกรรม
	วิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	ให้ข้อมูลความรู้สู่ชุมชน เพื่อให้เกิดความตระหนักถึง ปัญหาที่เกิดขึ้นกับคลอง อู่ตะเภา รวมทั้งกระตุ้นการ สร้างจิตสำนึก โดยการใช้สื่อ ต่างๆ ใช้ฐานสังคม วัฒนธรรม และศาสนา และ ให้ความสำคัญกับองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกับ ชุมชนในการแก้ปัญหา และ อนุรักษ์คลอง อู่ตะเภา มีแนวทางในการแก้ไขปัญหา กิจกรรมเชิงวัฒนธรรม โดย ใช้มาตรการทางกฎหมาย ท้องถิ่น

ที่มา : จากการสรุปและรวบรวมของผู้วิจัย

ในตอนต่อไปเป็นการนำเสนอกิจกรรมการเคลื่อนไหวของเรือข่ายรักษ์คลอง อู่ตะเภาในพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ตามลำดับเวลา ลักษณะกิจกรรม และผลของ กิจกรรม จากการประมวลข้อมูลการสัมภาษณ์ชาคริต โภชะเรือง เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน

ปี 2544

วันที่ 15 ธันวาคม 2544 มีการก่อตั้งเรือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา เนื่องจาก ได้มีกลุ่มคนที่ห่วงใยและใส่ใจในเรื่องการอนุรักษ์และแก้ไขปัญหาคลองอู่ตะเภา จำนวน 24 คน มาร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับคลองอู่ตะเภา ณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ผลสรุป คือ ให้มีการจัดตั้งเรือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา เพื่อช่วยกันรณรงค์ให้ ประชาชนที่ใช้ประโยชน์จากคลองอู่ตะเภาจากทางตรงและทางอ้อม มาช่วยกันดูแลรักษาให้คลอง อู่ตะเภาเป็นลำคลองที่มีน้ำใสและปราศจากเชื้อโรค

ปี 2546

วันที่ 28 ตุลาคม 2546 มีการจัดสัมมนาปัญหาคลองอู่ตะเภา เรื่อง คลองอู่ตะเภาของเราทุกคน ที่ห้องประชุม 210 สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ โดยกลุ่มองค์กรต่างๆ ได้แก่ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สหกรณ์ออมทรัพย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่, เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา, ศูนย์ส่งเสริมสิ่งแวดล้อมสงขลา, สถาบันวิจัยระบบสุขภาพภาคใต้ (สว.ร.ส.ภาคใต้), ชมรมรวบรวมเรื่องเมืองหาดใหญ่, และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตลอดลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา โดยมีผู้เข้าร่วม 40 คน เป็นการจัดต่อเนื่องจากการจัดสัมมนา เรื่องคลองอู่ตะเภาของเราหรือของใคร เมื่อวันที่ 18 กันยายน 2546 ที่ประชุมได้จัดตั้งคณะทำงาน 9 ฝ่าย ได้แก่

- 1) ฝ่ายข้อมูล ทำหน้าที่รวบรวมข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับคลองอู่ตะเภา จากแหล่งต่างๆ ทั้งงานวิจัย เอกสารต่างๆ เป็นต้น โดยให้สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สว.ร.ส.) ภาคใต้รับผิดชอบ
- 2) ฝ่ายประสานงานภายนอก มีคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สหกรณ์ออมทรัพย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่รับผิดชอบ
- 3) ฝ่ายประสานงานราชการ ทำหน้าที่ประสานงานเมื่อการทำงานติดขัด หรือมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานทางราชการใด
- 4) ฝ่ายสื่อ ทำหน้าที่เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ มีนายวรรณไชย สุวรรณกาญจน์ และนายอตุลศักดิ์ มูเก็ม รับผิดชอบ
- 5) ฝ่ายสนับสนุนกิจกรรม มีสำนักงานทรัพยากรน้ำภาค 8 การประปา เทศบาลนครหาดใหญ่ สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เป็นผู้รับผิดชอบ
- 6) ฝ่ายกิจกรรมการเรียนรู้ ให้คณะครูและนักเรียนตลอดลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภาเป็นผู้ดำเนินการ โดยมีโรงเรียนเกาะแก้วพิทยาสรรค์และโรงเรียนพะตงวิทยาเป็นแกนหลัก
- 7) ฝ่ายพัฒนาองค์กร ซึ่งทำหน้าที่ขยายงานต่อ มีโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ และสำนักงานส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) เป็นผู้รับผิดชอบ
- 8) ฝ่ายติดตามและประเมินผล มีคุณลักษณ์ หนูประดิษฐ์ และน.พ.อนันต์ บุญโสภณ เป็นผู้รับผิดชอบ
- 9) ฝ่ายจัดหาทุน มีพระครูสมปอง และนายอตุลศักดิ์ มูเก็ม เป็นผู้รับผิดชอบ ซึ่งปัจจุบันเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภามีกองทุน เป็นเงินจำนวน 105,000 บาท ซึ่ง

อยู่ในความดูแลของสหกรณ์ออมทรัพย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (ชาคริต โภชะเรือง (สัมภาษณ์), 22 พฤษภาคม 2549)

ปี 2547

วันที่ 17 กรกฎาคม 2547 มีการจัดกิจกรรมถวายเทียนพรรษาทางน้ำ โดยมีผู้ให้การสนับสนุน ได้แก่ เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา, ชมรมรักหาดใหญ่, สหกรณ์ออมทรัพย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สมาคมหอการค้าจังหวัดสงขลา, คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, และสโมสรโรตารีโคกเสม็ดชุน โดยมีจุดเริ่มตั้งแต่วัดนารังนก, วัดชลธารประสิทธิ์, วัดอู่ตะเภา, วัดอู่เตา, ไปสิ้นสุดการล่องเรือถวายเทียนที่วัดท่าเมรุ รวมทั้งหมด 5 วัด กิจกรรมถวายเทียนพรรษาเป็นกิจกรรมที่สามารถเชื่อมร้อยผู้คนที่อาจไม่เคยลงไปสัมผัสลำน้ำได้มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนกัน จะนำไปสู่การร่วมคิด ร่วมแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์แหล่งน้ำ

ในปีนี้นักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 ได้จัดทำโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งสายน้ำ เพื่อการอนุรักษ์ เริ่มดำเนินการประชุมครั้งแรก ในวันที่ 27 พฤษภาคม 2547 ณ ห้องประชุมผาคำ อำเภอสะเตาะ จังหวัดสงขลา จัดประชุมครั้งที่ 2 ในวันที่ 23 กรกฎาคม 2547 ณ ห้องประชุมเทศบาลเมืองสะเตาะ จังหวัดสงขลา จากการจัดประชุมได้ข้อสรุปว่า ผลจากการทำกระบวนการร่วมคิดร่วมคุยกับผู้คนในพื้นที่คลองอู่ตะเภาบริเวณโซนคันน้ำ อำเภอสะเตาะและอำเภอหาดใหญ่บางส่วนที่ติดต่อกับอำเภอสะเตาะ โดยนำเทคนิคการตรวจวัดคุณภาพน้ำอย่างง่ายมาสอนให้กับภาคประชาชนในพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วย ตัวแทนจากท้องถิ่นและโรงเรียนในพื้นที่ในรุ่นแรกมีจำนวนเครือข่ายในโซนคลองอู่ตะเภาตอนต้นจำนวน 20 เครือข่าย และมีสถานีหรือจุดตรวจวัดคุณภาพน้ำคลองอู่ตะเภาและลำคลอง 24 จุด มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ด้วยสื่อโปสเตอร์ และป้ายประกาศ ณ จุดเก็บตัวอย่างน้ำ “วันนี้..สายน้ำของคุณเป็นเช่นไร?” หลังจากนั้นได้มีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “ความก้าวหน้า หนึ่งตำบล หนึ่งสายน้ำ เพื่อการอนุรักษ์” เพื่อติดตามความก้าวหน้าในการดำเนินงานตลอดจนรับทราบปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานที่ผ่านมาในวันที่ 21 มกราคม 2548 ณ ห้องประชุม เทศบาลเมืองสะเตาะ จังหวัดสงขลา แต่ละเครือข่ายร่วมกันสรุปประเด็นปัญหาที่น่าสนใจและข้อเสนอแนะ เพื่อช่วยกันแก้ปัญหาการสร้างเครือข่ายให้เข้มแข็งต่อไป

ปี 2548

สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 มีการจัดเวทีการขยายผลเครือข่ายในวันที่ 24 พฤษภาคม 2548 ณ ลำปำรีสอร์ท อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง และวันที่ 25 พฤษภาคม 2548 ณ ห้องประชุม โรงแรมบีพีสมิทธาปีช โดยมีเครือข่ายรุ่นแรกจากโรงเรียนพะตงประธานคีรีวัฒน์

เป็นผู้ถ่ายทอดกระบวนการ ทำให้สามารถขยายผลได้ถึง 80 เครือข่าย ต่อมาในปี 2549 เครือข่าย
หนึ่งตำบลหนึ่งสายน้ำเพื่อการอนุรักษ์ ได้ขยายเครือข่ายไปรอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

วันที่ 4 เมษายน 2548 มีการจัดกิจกรรมเทศกาลสงขลาสัญจร ซึ่งเป็น
กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา
และเครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพจังหวัดสงขลา ผ่านงบประมาณสนับสนุนชมรมรวบรวมเรื่องเมือง
หาดใหญ่ และการร่วมมือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือ เทศบาลตำบลปรีก กิจกรรมครั้งนี้
จัดขึ้นเนื่องจากคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเกาะรัตนโกสินทร์และเมืองเก่าได้เห็นชอบการ
อนุรักษ์แนวทางและกรอบในการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าของประเทศ โดย
กำหนดให้เมืองเก่า 10 เมืองที่มีคุณค่าความสำคัญอันดับหนึ่ง ต้องมีการบริหารจัดการเร่งด่วน ได้แก่
เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง กำแพงเพชร น่าน พิษณุโลก พิจิตร ลพบุรี สงขลา และนครศรีธรรมราช
ดังนั้นจังหวัดสงขลาได้ร่วมกับหน่วยงานราชการ และองค์กรต่างๆ จัดกิจกรรมโครงการเมืองเก่า
สัญจรขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความตระหนักให้แก่ชุมชนและผู้ร่วมกิจกรรมให้ได้หวนคิด
ย้อนมองประวัติศาสตร์ผ่านรากเหง้าชุมชนหรือบ้านเกิดของตนเอง ขั้นตอนแรกมีการนัดประชุมที่
บ้านของคุณหมอนันต์ บุญโสภณ เพื่อร่วมกำหนดสถานที่และชุมชนในการทำกิจกรรม มี
คณะทำงาน ได้แก่ ตัวแทนของชมรมรวบรวมเรื่องเมืองหาดใหญ่ ชมรมรักหาดใหญ่ และ
เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ลักษณะของกิจกรรม ได้แก่ ในพื้นที่ต้นน้ำกำหนดให้มีการเยือนป่าผา
คำ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์การต่อสู้ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย พื้นที่กลางน้ำ มีการ
เยือนสวนหม่อมและท่าหาดใหญ่ และพื้นที่ปลายน้ำ กำหนดการล่องคลองอู่ตะเภาที่อู่เต่าซึ่งไป
สมทบกับลุ่มน้ำภูมีที่บางกล้า รายละเอียดกิจกรรมมีดังนี้

1) กิจกรรมสัญจรป่าผาคำ (วันที่ 4 เมษายน 2548) โดยกลุ่มเยาวชน
อนุรักษ์ป่าผาคำและประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำ นำผู้เข้าร่วมกิจกรรมไปยังหน่วยจัดการต้นน้ำเพื่อ
ย้อนรอยประวัติศาสตร์การต่อสู้ของผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยหรือสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ในอดีต

2) กิจกรรมสัญจรสวนหม่อม ได้นำผู้เข้าร่วมไปปลูกต้นปรีกที่ริมคลอง
ปรีก จำนวน 6 ต้น เป็นการคืนต้นปรีกให้แก่ชุมชน จากนั้นนำผู้เข้าร่วมเดินทางไปยังสวนหม่อม
นายสุริยา ยี่ขุน กล่าวว่า "สวนหม่อมเปรียบเหมือนประตูเปิดรับอารยธรรมใหม่ของปักษ์ใต้ยุคใหม่
หลังจากที่รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสอังกฤษ ได้นำเอาแนวคิดการพัฒนาจากตะวันตกมาปรับปรุง
บ้านเมืองให้ทันสมัย" สวนหม่อมในอดีตนั้นมีสภาพภูมิประเทศทั่วไปเป็นทุ่งร้าง มีโรงงาน
เครื่องจักร หอคอย ตรงบริเวณที่มีหลักจารึกพระปรมาภิไธยเป็นลานว่าง ใช้ประกอบพิธีกรรมการ
ไหว้เจ้า โดยเครื่องญาติของชาวราชสำนัก และเป็นแหล่งอาหารของชุมชน มีสภาพเป็นป่าดิบ และ
มีสัตว์อาศัยอยู่ ได้แก่ หมูป่า กระรอกป่า กระงู สมเสร็จ ในอดีตคนในหมู่บ้านนิยมนำไม้ในสวน

หม่อมมาใช้ในการสร้างบ้าน ในอดีตหม่อมเจ้าอรสมานลักษณ์คำริจะทำสวนปาล์มจึงหาสถานที่แล้วจึงเลือกพื้นที่นี้เพื่อการปลูกปาล์ม ใช้คนงานซึ่งส่วนใหญ่เป็น "เทศจีนหู"(แขกจากมาเลเซีย) นำมันปาล์มที่ได้มาจากการหีบเปลือก เคี้ยวน้ำมันแล้วจัดส่งไปยังสถานีรถไฟคลองแวง การเดินทางไปมาใช้เกวียนเป็นพาหนะ การซื้อขายสวนหม่อมล่าสุดได้ดำเนินการในช่วงปี 2529 ในอดีตสวนแห่งนี้ทำสวนปาล์มเพียง 50% และมีการทดลองปลูกยางพารา และสวนปาล์มเพื่อการพาณิชย์แห่งแรกของประเทศไทย การเกิดของสวนหม่อมแห่งนี้สันนิษฐานว่าน่าจะเกิดจากเหตุผลด้านความมั่นคง เพราะอยู่ใกล้เขตเมืองไทรบุรี ทำให้ต้องมีตัวแทนจากราชวงศ์มาคอยดูแล ในอดีตนั้นมีพื้นที่กว้างมากประมาณ 2,000 – 3,000 ไร่ ในสวนหม่อมปรากฏเสาหมุดหลักแรกของภาคได้จากหลักฐานที่จารึกไว้บนหลักที่มีอยู่ 4 หลัก (แต่ปัจจุบันมีเพียง 3 หลัก) พบว่า ในปี 2476 รัชกาลที่ 7 ได้เสด็จมาประพาสเป็นการส่วนพระองค์ (ชาคริต โภชะเรือง, 2547)

3) กิจกรรมสัญจรท่าหาดใหญ่

(1) ถิ่นท่าหาดใหญ่ให้ชุมชน (วันที่ 8 เมษายน 2548) จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์พบว่า ท่าแห่งนี้เป็นจุดสำคัญ เพราะเป็นจุดค้าขาย และที่สำคัญที่สุด วันจันทร์ 2 ค่ำ เดือน 5 ปี 2414 รัชกาลที่ 5 ได้เสด็จมาประทับแรมที่ท่าหาดทรายใหญ่ จึงเกิดคำถามว่าท่าดังกล่าวอยู่ที่ใด อยู่ตรงท่าแห่งนี้หรือไม่ จากหลักฐานพบว่าเทศบาลนครหาดใหญ่เกิดขึ้นในปี 2478 ที่ท่าหาดทรายแห่งนี้ดินชั้นล่างเป็นดินปนทราย เติมเต็มไปด้วยป่า และมีหาดทรายกว้าง เมื่อกิจการค้าขายเจริญขึ้น มีพ่อค้าจากสงขลาและพัทลุง นำสินค้ามาขายทางเรือในตลาดวันอาทิตย์ ประเภทสินค้าได้แก่ น้ำผึ้ง กะปิ ข้าวสาร โดยพ่อค้านำเรือเดินทางมาค้างคืนที่ท่าหาดใหญ่ในเย็นวันเสาร์ แล้วนำสินค้าขึ้นฝั่งไปฝากชาวบ้านที่ถนนราษฎร์เสรี ตลาดนัดวันอาทิตย์เปิดขายจนถึงเที่ยงที่ท่าแห่งนี้ในอดีตมีศาลา โดยนายอิมผู้ประมูลทำไว้เพื่อเก็บค่าโดยสารข้ามฝาก ส่วนที่ถนนราษฎร์เสรีสองข้างทางมีแผงขายข้าวต้ม

(2) ย้อนตำนานร้านอาหารเก่า (ช่วงบ่ายของวันที่ 8 เมษายน 2548) ได้จัดกิจกรรมเสวนาขึ้นที่ร้านโบ๊ต ร้านอาหารเก่าอีกแห่งหนึ่งของเมืองเพื่อย้อนตำนานร้านอาหารเก่าในหาดใหญ่ ได้มีการเก็บข้อมูลของร้านที่มีอายุ 30 ปีขึ้นไป ได้แก่ ร้านแม่ทิพย์ ร้านบะหมี่มุฮฮา ร้านเจิ้งจ้วน ร้านหมูแดงชินกิจ ร้านลูกชิ้นถนัดศรี ร้านเจ้เล็ก ร้านโบ๊ต ร้านหมี่เป็ดศิริวัฒน์ เป็นต้น พบว่าปัจจัยที่ทำให้ร้านอาหารเก่าประสบความสำเร็จในมุมมองของผู้ร่วมกิจกรรมคือ ไม่เอาเปรียบลูกค้า ลูกค้าเป็นผู้ถูกเสมอ ให้ลูกค้าอย่างเต็มที่ ราคาไม่เอาเปรียบ และรสชาติดี ลูกน้องในร้านเปรียบเหมือนญาติ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน องค์กรประกอบทุกส่วนในร้านมีความสำคัญ แต่ที่สำคัญที่สุดคือ ความรู้ความเข้าใจที่มีต่ออาหารที่ทำ เป็นความรู้ที่เกิดมาจากการเฝ้า

มองและทำความเข้าใจ มีความถนัดและรู้ในสิ่งที่ทำ แล้วต้องทำด้วยใจรัก ต้องตอบแทนสังคม ผลของกิจกรรมให้ประชาชนได้ให้ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ของท่าหาดใหญ่

4) กิจกรรมล่องคลองอู่ตะเภา จากคูเต่าถึงคูน้ำภูมิ ณ วัดบางหยี ตำบลบางกล่ำ อำเภอบางกล่ำ ลักษณะกิจกรรมคือร่วมกันผลักดันและสร้างกระแส ปลุกให้สังคมตื่นตัว ในการหันมามีส่วนร่วมศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (ชาคริต โภชะเรือง, 2547)

วันที่ 21 เมษายน 2548 มีการจัดสัมมนาคลองอู่ตะเภาที่ห้องประชุม 108 คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตหาดใหญ่ มีผู้เข้าร่วมสัมมนา จำนวน 37 คน ประกอบด้วย รองคณบดีคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ คุณชาคริต โภชะเรือง คุณเจียร ไชยวรรณ คุณอำนาจ สุขสวัสดิ์ คิวแทนจากสำนักงานประปาหาดใหญ่ คด.นิคม ทองมูณี แพทย์หญิงรัชณี บุญโสภณ คุณสมบุญ ผงศ์เลิศนภาพร นายกองจัดการบริหาร ส่วนตำบลคลองหอยโข่ง คุณนครินทร์ ชาทอง และคุณประวิทย์ ทองประสม ในการประชุมได้กล่าวถึงสภาพปัญหาของคลองอู่ตะเภา ได้แก่ ปัญหาป่าต้นน้ำถูกทำลาย ปัญหาน้ำเสีย ปัญหาผลกระทบจากโครงการแก้ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาน้ำมีสภาพที่ขุ่นข้นและทางน้ำถูกกีดขวาง และกล่าวถึงกิจกรรมที่ทำมาในปี 2547-2548 เกี่ยวกับการอนุรักษ์และแก้ไขปัญหาคองอู่ตะเภาทั้งหน่วยงานราชการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งวางแผนงานในปี 2548 (ชาคริต โภชะเรือง, 2548)

วันที่ 20-29 พฤษภาคม 2548 ได้จัดโครงการธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา ครั้งที่ 9 ปีที่ 10 “รักษ์...คลองอู่ตะเภา ด้วย...ธรรมะ รักษา...สายเลือดแห่งทะเลสาบสงขลา” เปิดกิจกรรม ณ วัดท่าเมรุ ตำบลบางกล่ำ อำเภอบางกล่ำ เริ่มต้นการเดินทางจากปลายน้ำย้อนขึ้นมา ยังต้นน้ำ ซึ่งในวันที่ 27 พฤษภาคม 2548 กลุ่มธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา ประกอบด้วย นักวิชาการ และประชาชน จำนวน 30 คน

วันที่ 22 พฤษภาคม 2548 คณะธรรมยาตราได้เดินทางไปยังวัดหาดใหญ่ ในที่ประชุมได้เสนอให้ลงไปสัมผัสปัญหาของพื้นที่ในเรื่องขยะริมคลอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งขยะจากงานศพ จากการล่องคลองอู่ตะเภาของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา พบว่า ปัญหาใหญ่ที่สุดและเห็นได้ชัดเจนที่สุดก็คือ ปัญหาขยะที่อยู่ริมคลองอู่ตะเภา ทั้งขยะที่ลอยอยู่ในคลองและจมอยู่ใต้คลอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งขยะที่อยู่ใกล้กับชุมชนใหญ่บริเวณวัดหาดใหญ่ใน ได้มีการพูดคุยกับตัวแทนพ่อค้าแม่ค้าในตลาดหาดใหญ่ในเมื่อ 15 ปีก่อน ผู้ประกอบการในตลาดหาดใหญ่ในได้มีการทิ้งขยะลงคลองอู่ตะเภา เนื่องจากพระในวัดทิ้งให้เห็นเป็นตัวอย่าง เมื่อผู้ประกอบการมาเห็นก็ทำตามจนเกิดขยะกองใหญ่ มีการนำขยะในตลาดมาทิ้งทับถมกันลงไปอีกจนเกิดกลิ่นรบกวนสงฆ์ ซึ่งทางวัดได้แก้ปัญหาด้วยการปิดประตูวัดตรงทางเข้าตลาด โดยปิดตายประตูแรก ต่อมา

ผู้ประกอบการได้ประชุมกันหาทางออก หลังจากนั้นปัญหาขยะที่เกิดจากผู้ประกอบการในตลาดก็หายไป มีการแก้ไขปัญหาโดยให้ทางเทศบาลนครหาดใหญ่จัดหาถุงดำมาให้พระสงฆ์เพื่อทิ้งขยะ แต่เนื่องจากทางเทศบาลไม่มีเงิน โยบายจัดเก็บค่าเก็บขยะ แต่ก็แก้ปัญหาได้ โดยการจัดงานศพเจ้าภาพ จะจ่ายเงินค่าจัดเก็บขยะให้กับวัด หากงานศพมีขยะมาก เจ้าภาพสามารถแจ้งเทศบาลให้นำรถมาจัดเก็บ มีค่าบริการเพียงแค่ 100 บาท

วันที่ 23 พฤษภาคม 2548 คณะกรรมการได้เดินทางไปยังวัดพระบาท ตำบลบ้านพรุ อำเภอหาดใหญ่ ในช่วงบ่ายผู้เข้าร่วมได้เก็บตัวอย่างน้ำที่หลังพรุ และคูสถานที่ที่มีการลักลอบคัดทราย ผลการวิเคราะห์คุณภาพน้ำ หากค่าออกซิเจนละลายในน้ำ ได้ค่าอยู่ที่ 2.8 ซึ่งเป็นค่าที่แสดงให้เห็นว่าสภาพน้ำอยู่ในชั้นที่เสื่อมโทรมมาก เนื่องจากเทศบาลเมืองบ้านพรุนอกจากมีชุมชนหนาแน่นแล้ว ยังมีโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมาก เทศบาลเมืองบ้านพรุมีพื้นที่ซึ่งต่อเนื่องกับคลองอยู่ตะเภาประมาณ 2-3 กิโลเมตร และมีคุรระบายน้ำที่รองรับน้ำเสียจากครัวเรือน ไหลลงคลองย่อยแล้วลงสู่คลองใหญ่ต่อไป ตำบลบ้านพรุมีคลองย่อยหลายสาย ได้แก่ คลองดินเป็ด อยู่ตรงข้ามโรงงานปลาป่น รวมทั้งคลองหมอ คลองวัดพระบาท คลองหางคาง และคลองตง คลองเหล่านี้ไม่ได้ไหลลงคลองอยู่ตะเภาโดยตรง แต่จะไหลลงไปในพื้นที่พรุ ไม่มีการระบายน้ำเสียลงสู่คลองอยู่ตะเภา มีเพียงคุรระบายน้ำที่บางศาลาระยะสั้นๆ กับคูที่ถนนขอกคูทิศที่ไหลลงสู่คลองอยู่ตะเภา

วันที่ 27 พฤษภาคม 2548 คณะกรรมการได้เดินทางไปที่สำนักสงฆ์ บ้านแก้วร้าง เพื่อพูดคุยกับกลุ่มประชาคมรักษ์ป่าผาคำ ซึ่งกลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำได้มีความขัดแย้งกับผู้บุกรุกป่ามาเป็นเวลานาน และได้แก้ปัญหาโดยการถวายฎีกา แต่ปัญหาการบุกรุกป่ายังไม่หมดไป จึงได้ลงมติมีกำหนดการปิดป่าร่วมกับ อบต. 4 แห่ง ในพื้นที่ต้นน้ำ ได้แก่ อบต. คลองหอยโข่ง อบต. คลองหลา อบต. พังลาน และอบต. ท่าโพธิ์ แต่คณะกรรมการไม่เห็นด้วยกับการปิดป่าของกลุ่มประชาคม จึงได้พยายามแก้ปัญหาโดยนำเรื่องเสนอไปยังผู้ว่าราชการจังหวัด โดยผู้ว่าราชการจังหวัดได้มอบหมายให้รองผู้ว่าราชการจังหวัดนัดชาวบ้านมาทำการพูดคุย เพื่อให้กลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำเลื่อนการปิดป่า แต่เมื่อถึงกำหนด ปรากฏว่ารองผู้ว่าราชการจังหวัดไม่มาตามที่นัดหมาย กลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำจึงไม่ยุติการปิดป่า ทางคณะกรรมการได้เสนอแนวทางวิธีแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำกับชาวบ้านผู้บุกรุกป่า คือ ให้มีการเปิดเผยความจริง มีความยุติธรรม มีความพร้อมที่จะรับฟังข้อคิดเห็น มีการให้อภัย การเคารพความหลากหลายทางศาสนา และมีลานวัฒนธรรมโดยถือเอาสันติวิธีในการแก้ไขปัญหา

วันที่ 27 ตุลาคม 2548 มีการจัดประชุมคณะทำงานฟื้นฟูคลองอยู่ตะเภา ครั้งที่ 1 ที่ห้องประชุม 108 คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ซึ่งมีผู้เข้าร่วมประชุม 18 คน ได้แก่ นายกองค้ำการบริหารส่วนตำบลโคกม่วง นายกองค้ำการบริหาร

ส่วนตำบลคูเต่า รองนายกเทศมนตรีตำบลปริก ตัวแทนเทศบาลนครหาดใหญ่ ตัวแทนนายกเทศมนตรีตำบลคลองแห รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลคูเต่า นายกเทศมนตรีตำบลปริก อบต.บ้านพรุ คุณประโชติ อินทร์ถาวร คุณสิทธิศักดิ์ ตันมงคล คุณประทุม กาญจนสุวรรณ อาจารย์เบญจมาศ นาคหลง อาจารย์จริภา แพทย์คดี คุณชาคริต โภชะเรือง คุณศรารุช หนูสว่าง คุณวรรณมา สุวรรณชาติ และนักศึกษาศรีวิชัยวิทยา โทคณะการจัดการสิ่งแวดล้อม 2 คน ในที่ประชุมได้มีการพูดถึงภารกิจของคณะทำงานและแนวทางการทำงาน โดยมีแนวทางกลไกคณะทำงานที่ยืดหยุ่นไม่ตายตัว มีกลยุทธ์ที่รองรับการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย สามารถเรียนรู้กับปัญหาเพื่อหาความรู้ในการแก้ไขร่วมผลักดันเชิงนโยบาย เพิ่มบทบาทของท้องถิ่นที่สามารถแก้ปัญหาโดยใช้ความรู้เป็นพื้นฐาน แบ่งกันทำงาน ดันน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ วางแผนการทำงานร่วมกันแสวงหาคณะทำงานในแต่ละพื้นที่ และหาผู้ที่เกี่ยวข้องให้ครบในทุกมิติเพื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ของตน ทั้งชุมชน เยาวชน ผู้นำศาสนา นักวิชาการ อาสาสมัครหมู่บ้าน (อสม.) หน่วยงานราชการ และผู้นำชุมชน ฯลฯ มีการนำหลักสูตรท้องถิ่นมาใช้ให้ครบทุกช่วงชั้น โดยการสร้างจิตสำนึกให้กับเยาวชน ขยายผลไปถึงผู้ปกครอง และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

การทำงานของเครือข่ายครูแบ่งเป็นเขตพื้นที่ เพื่อเชื่อมโยงกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การบำบัดน้ำเสียในครัวเรือน เริ่มจากการคัดแยกขยะ โดยใช้มาตรการทางกฎหมายท้องถิ่นควบคุม ใช้เวทีเป็นจุดเรียนรู้ ให้พื้นที่นำความรู้ในการแก้ปัญหามานำเสนอ ใช้ครูและผู้นำท้องถิ่นเป็นหน่วยจัดการความรู้ จัดทำหลักสูตรการจัดการบำบัดน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำทำงานเชื่อมโยงกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยให้คณะทำงานชุดนี้เป็นผู้ประสานหลัก และมีคณะทำงานในพื้นที่ครอบคลุมทุกฝ่าย เครือข่ายรักษัคลองคูเต่าทำหน้าที่สนับสนุนโดยใช้แนวทางการทำเมืองน่าอยู่ 20 ภารกิจมาทำงาน นำพรบ.ควบคุมการก่อสร้างอาคารมาใช้อย่างเข้มงวด คูแฉกการบำบัดน้ำเสียในครัวเรือน ผู้บริหารท้องถิ่นสามารถบังคับใช้ทางกฎหมายเต็มที่ และแสวงหาความร่วมมือกับทุกพื้นที่ ก่อนกำหนดแผนงานพัฒนา ใช้การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายร่วมกันนำเสนอปัญหา ร่วมคิด และร่วมแก้ปัญหา

ปี 2549

วันที่ 21 มีนาคม 2549 ณ วัดคลองแห อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ได้มีการประชุมประชาชนเครือข่ายชุมชนพื้นฟูคูน้ำทะเลสาบสงขลาโซนเมือง ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนภาคประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพื้นที่ อำเภอหาดใหญ่ อำเภอเมือง อำเภอสะเตลา อำเภอนาหม่อม อำเภอคลองหอยโข่ง อำเภอบางกล่ำ อำเภอกวนเนียง และสมาชิกเครือข่ายรักษัคลองคูเต่าได้มีโอกาสเข้าร่วมประชุม เพื่อสร้างความพร้อมต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาตามกรอบยุทธศาสตร์แผนแม่บทการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ในที่ประชุมได้มีการ

ทบทวนบทบาทเครือข่ายภาคประชาชน นับตั้งแต่การก่อตั้งและการแบ่งโซนพื้นที่ออกเป็น 7 โซน และมีการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ในการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบในช่วงที่ผ่านมา กระทั่งปี 2549 มีการจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ซึ่งได้ผ่านการเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี และได้มีการทำแผนงบประมาณบูรณาการ โครงการให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของแผนแม่บท ซึ่งมีการจัดสรรงบประมาณให้แก่หน่วยงานต่างๆ มาตั้งแต่ปี 2546-2549 แผนแม่บทการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบ ประกอบด้วย 5 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ (สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2549)

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ วัตถุประสงค์ เพื่อฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพในลุ่มน้ำให้คืนความอุดมสมบูรณ์เพื่อความสะดวกของระบบนิเวศ และเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี ประกอบด้วย การฟื้นฟูและเพิ่มพื้นที่ป่าและการฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลา

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรลุ่มน้ำแบบบูรณาการ และใช้อย่างยั่งยืน วัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนให้เกิดการใช้ทรัพยากรในลุ่มน้ำ เพื่อการผลิตและอุปโภคบริโภค โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศของลุ่มน้ำ และปัญหาอื่นๆ ประกอบด้วย การใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างเหมาะสมกับศักยภาพ การจัดการน้ำเพื่อการผลิตและการอุปโภคบริโภค การจัดการระบบประมงและเพาะเลี้ยงในทะเลสาบ และการป้องกันปัญหาน้ำท่วม

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การควบคุมและป้องกันมลพิษ วัตถุประสงค์ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษต่างๆ ที่เกิดจากกิจกรรมการผลิต และการอุปโภคบริโภคที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในลุ่มน้ำ

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การอนุรักษ์ ฟื้นฟู บูรณะ ศิลปวัฒนธรรม แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรม วัตถุประสงค์ เพื่อฟื้นฟูและธำรงรักษาไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรม แหล่งประวัติศาสตร์ และโบราณคดีที่มีคุณค่า รวมทั้งแหล่งธรรมชาติที่สวยงาม ให้สามารถสืบทอดต่อไปยังชนรุ่นหลังได้เรียนรู้ ภาคภูมิใจ และได้ใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องยาวนาน

ยุทธศาสตร์ที่ 5 การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน วัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนากลไกการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ใช้ขับเคลื่อนการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ตามแผนแม่บทโดยประสานการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน เพื่อให้เกิดการผลักดันไปสู่การปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ให้มีการ

จัดทำระบบฐานข้อมูลลุ่มน้ำให้เป็นมาตรฐานเดียวกันและมีความต่อเนื่อง รวมทั้งให้การติดตามประเมินผลความสำเร็จของแผนอย่างเป็นรูปธรรม

ผลจากการประชุม มีข้อเสนอแนะสำหรับองค์กรและกิจกรรมของภาคประชาชน โดยให้มีการสนับสนุนแกนนำให้เข้มแข็งมากยิ่งขึ้น โดยการปลูกจิตสำนึกของคน การป้องกันและแก้ปัญหาแรงงานต่างถิ่นที่ก่อกมลภาวะขึ้นในพื้นที่ มีการใช้ข้อบัญญัติท้องถิ่น ควบคุมการทิ้งขยะลงคลอง การใช้ประโยชน์จากคลองให้มากขึ้น และส่งเสริมการท่องเที่ยวทำตลาดน้ำที่วัดคูเต่า

วันที่ 13 เมษายน 2549 มีการจัดกิจกรรมแข่งขันเรือพาย เพื่อฟื้นฟูการแข่งขันเรือพายประเพณี ส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีที่ดีงาม ส่งเสริมความรัก สามัคคีในชุมชน ตลอดจนการเสริมสุขภาพด้านการท่องเที่ยวทั้งคนในท้องถิ่นและจากนักท่องเที่ยวต่างชาติ ลักษณะกิจกรรมจัดให้มีเรือยาวประเภท 7 ฝีพาย และ 9 ฝีพาย มีผู้เข้าร่วมการแข่งขันประมาณ 20 ทีม และมีกิจกรรมแห่เพลงเรือ กิจกรรมโชว์แข่งเรือแคนู กิจกรรมตลาดน้ำ และการเล่นน้ำสงกรานต์ มีการจัดกิจกรรมพื้นที่กลางน้ำบริเวณด้านหลังป่าส้มชาเล็รีสอร์ท จนถึงท่าแพร้านเรือกเตอร์เรซ อำเภอหาดใหญ่ โดยองค์การบริหารส่วนตำบลคูเต่า รับผิดชอบในการดำเนินการแข่งขัน ผลจากการจัดกิจกรรม ทุกฝ่ายต้องการให้มีการจัดกิจกรรมขึ้นอีกในปีถัดไป (“ไก่อ”, 2549)

วันที่ 11 พฤษภาคม 2549 มีการจัดเวทีย่อยประเด็นการจัดการสิ่งแวดล้อมครั้งที่ 3 ขึ้นที่ห้อง 128 คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ โดยมีผู้เข้าร่วมได้แก่ เครือข่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพจังหวัดสงขลา เครือข่ายโรงเรียนรักษ์คลองอู่ตะเภา นักวิชาการคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ตัวแทนสหกรณ์ออมทรัพย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา สำนักงานทรัพยากรภาค 16 เจ้าหน้าที่โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ กลุ่มอนุรักษ์คลองแห และเครือข่ายอนุรักษ์คลองพะวง โดยใช้ยุทธศาสตร์ ดังนี้

- 1) การจัดการสุขภาวะแบบพึ่งตนเอง มีการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยความรับผิดชอบของพื้นที่ของตนเอง ซึ่งกระบวนการจัดการต้องเกิดจากท้องถิ่น
- 2) การมีส่วนร่วม โดยมีแผนแม่บทชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม
- 3) การจัดการความรู้ ให้มีองค์กรแห่งการเรียนรู้สนับสนุนชุมชนและท้องถิ่น
- 4) มีกลไกประสานงานเชื่อมโยงหน่วยงาน องค์กร โรงเรียน และชุมชน

- 5) สร้างความตระหนักให้เกิดขึ้นกับเยาวชนในพื้นที่
- 6) การบูรณาการเชิงนโยบายในการแก้ปัญหาระหว่างผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้ประกอบการหน่วยงาน และชุมชน
- 7) สื่อสารสาธารณะ
- 8) ลดภาวะมลพิษทางอากาศ ด้วยการแก้ปัญหาเชิงนโยบายในการสนับสนุนอุปกรณ์ป้องกัน
- 9) นำกฎหมายมาบังคับใช้ให้เป็นจริงในทางปฏิบัติ
- 10) ผลักดันปัญหาสิ่งแวดล้อม บริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำ ให้เข้าสู่ยุทธศาสตร์จังหวัด
- 11) มีกระบวนการไตรภาคี ระหว่างผู้ประกอบการ หน่วยงาน และชุมชน เพื่อแก้ปัญหามลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม
- 12) พัฒนาศักยภาพของชุมชนให้มีกระบวนการวิคิดวิเคราะห์ในการแก้ปัญหาตนเอง
- 13) ทำการเมืองภาคประชาชนให้เข้มแข็งในการเสนอนโยบายสาธารณะด้านสุขภาพหรือเข้าไปมีส่วนร่วมในการปฏิรูปการเมือง
- 14) จัดการข้อมูลในพื้นที่เพื่อสนับสนุนในการแก้ปัญหา
- 15) มีเวทีเชิงนโยบายในพื้นที่ป่าต้นน้ำผาคำเพื่อแก้ปัญหาให้กักหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ที่ประชุมได้มีข้อเสนอแนะ ดังนี้ ให้การสนับสนุนการให้ข้อมูลความรู้สู่ชุมชน เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับคลองอู่ตะเภา รวมทั้งกระตุ้นการสร้างจิตสำนึก โดยการใช้สื่อต่างๆ เช่น เสียงตามสาย ศิลปินพื้นบ้าน วิทยุชุมชน ใช้ฐานสังคมวัฒนธรรม และศาสนา และให้ความสำคัญกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกับชุมชนในการแก้ปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา มีแนวทางในการแก้ไขปัญหาคิจกรรรมเชิงวัฒนธรรม โดยใช้มาตรการทางกฎหมายท้องถิ่น ออกข้อบัญญัติสำรวจข้อมูลแรงงาน สร้างระบบฐานข้อมูล บุคคลองค์กร ปฏิทินคลองอู่ตะเภา ข้อมูลของพื้นที่เพื่อสร้างกลไกบริหารจัดการ จัดทำสร้างแนวปฏิบัติการร่วมกัน บูรณาการแผนประชาชนและหน่วยงานราชการ รวมทั้งมีการประเมินแผนงานที่ผ่านมาโดยการประสานภาคีภาคเศรษฐกิจ การเมือง สังคม เพื่อแก้ไขปัญหาลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา (“ไก่อ”, 2549)

โดยสรุป เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในช่วงปี 2544 - 2549 ได้พัฒนาการขับเคลื่อนซึ่งนำไปสู่แนวทางในการแก้ไขปัญหาลองอู่ตะเภาอย่างเป็นรูปธรรมมาก

ยิ่งขึ้น โดยมุ่งเน้นการสนับสนุนและส่งเสริมงานในพื้นที่ ซึ่งมีองค์กรท้องถิ่นดำเนินการอยู่เดิมแล้ว มีตัวแทนจากภาคส่วนต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมตามแผนงานที่วางไว้ และส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่าย รวมทั้งผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ยกระดับความรู้ ความเข้าใจในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุต๊ะเกา ส่งผลให้เกิดจิตสำนึกรักและหวงแหนในทรัพยากรมากขึ้น

3. แนวทางและผลการดำเนินงานของเครือข่ายรักษ์คลองอุต๊ะเกา ในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอุต๊ะเกา

ในการวิเคราะห์การดำเนินงานของเครือข่ายรักษ์คลองอุต๊ะเกา ในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอุต๊ะเกา ในพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ได้อ้างอิงกับข้อเสนอของคณะกรรมการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ (2539, อ้างถึงใน เกียรติวา นุญปรการ, 2542) ซึ่งกำหนดนโยบาย มาตรการ และแผนปฏิบัติการจัดการพื้นที่ซึ่งต้องการฟื้นฟูและอนุรักษ์ ดังนี้

- 1) การสร้างจิตสำนึกให้ตระหนักในความสำคัญและคุณค่าของพื้นที่
- 2) การจัดการพื้นที่และการประสานความร่วมมือในการอนุรักษ์
- 3) การเสริมสร้างสมรรถนะและอัตรากำลังของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง
- 4) การส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการศึกษา และวิจัยเพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐาน

ในการนำมาจัดการพื้นที่

5) การกำหนดเงื่อนไขในการใช้ประโยชน์พื้นที่ให้เป็นไปตามกฎหมาย และระเบียบข้อบังคับของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเคร่งครัด

6) การส่งเสริมการใช้มาตรการทางกฎหมาย และการเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กรที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้นำนโยบาย มาตรการ และแผนปฏิบัติการดังกล่าวข้างต้นนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์แนวทางในการแก้ไขปัญหา และอนุรักษ์เครือข่ายรักษ์คลองอุต๊ะเกา ซึ่งได้เชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์ของแผนแม่บทการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2549) ดังนี้

3.1 พื้นที่ต้นน้ำ จากการศึกษาของผู้วิจัย พบว่า องค์กรในพื้นที่ต้นน้ำมีแนวทางในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุต๊ะเกา ดังนี้

ตาราง 6 แสดงความสัมพันธ์ขององค์กรต่างๆ ที่เข้าร่วมเครือข่ายรักษึ่คลองอยู่ตะเภาในพื้นที่ต้นน้ำ

เหตุการณ์	ปี พ.ศ.	2520-2530	2531-2540	2541-2545	2546-2549	
- ป่าต้นน้ำเริ่มเสื่อมโทรม - ได้มีการปิดป่าผาคำ - ก่อตั้งกลุ่มไ้เก้เดือน - ธรรมชาติรกร้างที่ 3 - ก่อตั้งประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำ - ก่อตั้งเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำ - กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำทำกิจกรรมเยาวชนฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำ - ใช้มาตรา 25 ในการแก้ไขปัญหาป่าต้นน้ำ - ก่อตั้งกลุ่มอาสาสมัครตรวจวัดคุณภาพน้ำตำบลปรัก - จัดตั้งธนาคารขยะ - เครือข่ายรักษึ่คลองอยู่ตะเภา - จัดทำโครงการคลองสวยน้ำใส - อบต. 4 แห่งสนับสนุนงบประมาณในการจัดการป่าต้นน้ำ		2525	2531	2541		
			2533	2544	2544	
					2547	
					2547	
					2544	
					2544	
					2544	
					2544	
					2544	
					2544	
					2544	
					2544	
					2544	

ที่มา : จากการสรุปและรวบรวมของผู้วิจัย

หมายเหตุ : ■ หมายถึง เหตุการณ์สำคัญ

● หมายถึง เครือข่ายรักษึ่คลองอยู่ตะเภา

————— หมายถึง ระยะเวลาของเหตุการณ์นั้น

-----> หมายถึง เหตุการณ์ที่มีความสัมพันธ์กับเครือข่าย

-----> หมายถึง เครือข่ายผลักดันให้เกิดเหตุการณ์นั้น

3.1.1 การใช้กลไกการควบคุมดูแลเชิงกฎหมาย

ในปี 2531 ในสมัยพลตรีสนั่น ขจรประศาสน์ ดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีคำสั่งให้ปิดป่า และในปีเดียวกัน ป่าผาคำได้ถูกจัดตั้ง

เป็นป่าสิริกิต (ชาคริต โภชะเรือง, 2547) หลังจากได้มีการก่อตั้งกลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำ ในวันที่ 4 เมษายน 2544 ลักษณะกิจกรรมของประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำคือ มีการลาดตระเวนป่า เมื่อทางกลุ่มประชาคมพบเห็นชาวบ้านตัดไม้ทำลายป่าในขณะที่ลาดตระเวนป่า จึงเจรจาให้หยุดตัดไม้ แต่ไม่เป็นผล ดังนั้นจึงใช้วิธีการกดดันด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ทำการจับผู้ที่ตัดไม้ส่งให้ทางอำเภอ แต่พบว่าทางราชการไม่สนใจการอนุรักษ์ป่า และไม่ใส่ใจลงโทษผู้ที่กระทำความผิดกฎหมาย หลายครั้งที่ทางกลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำได้ทำหนังสือร้องเรียนไปถึงอำเภอ และสำนักงานป่าไม้ แต่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกลับเมินเฉย ซึ่งทางกลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำได้มีความขัดแย้งกับชาวบ้านที่ตัดไม้มาเป็นเวลานาน และได้หาวิธีการแก้ปัญหาโดยการถวายฎีกา แต่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาคำได้ จึงได้ลงมติกำหนดการปิดป่า ในวันที่ 28 พฤษภาคม 2548 ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบล 4 แห่ง ในพื้นที่ต้นน้ำ ได้แก่ อบต.คลองหอยโข่ง อบต.ทุ่งลาน อบต.โคกม่วง และอบต.คลองหลา (วิฑูร ทองแก้ว (สัมภาษณ์), 21 ตุลาคม 2549) และได้มีการประชุมของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ทำให้ทางจังหวัดตกลงใช้กฎหมาย คือ ไซ้มติ ครม. 3 เมษายน 2541 ในการแก้ไขปัญหาคำ กล่าวคือเปิดให้ผู้ที่อาศัยอยู่ก่อนหน้านี้อยู่ต่อไปได้ ดังนั้นประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำได้ยุติการปิดป่า และเปลี่ยนเป็นการประกาศวันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมคลองหอยโข่งแทน

วันที่ 25 ธันวาคม 2547 - 6 มีนาคม 2548 กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำ ได้มีการจัดกิจกรรมเฝ้าระวังป่าต้นน้ำผาคำ โดยได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพ ผลจากการจัดกิจกรรมทำให้ผู้ว่าราชการจังหวัดประกาศใช้ มาตรา 25 ในการแก้ไขปัญหาคำผู้บุกรุกป่าผาคำ (ศศิวิมล ทองแก้ว (สัมภาษณ์), 21 ตุลาคม 2549) แต่การใช้มาตรการทางกฎหมายก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาคำได้อย่างแท้จริง ดังปรากฏว่าการตัดไม้ทำลายป่ายังคงมีให้เห็นอยู่ อาจเป็นเพราะหน่วยงานภาครัฐไม่ได้นำกลไกทางด้านกฎหมายมาใช้อย่างจริงจัง ทำให้ป่าต้นน้ำผาคำยังคงประสบกับปัญหาป่าต้นน้ำถูกทำลาย

กล่าวได้ว่า พื้นที่ต้นน้ำได้ประสบกับปัญหาป่าต้นน้ำถูกทำลายตั้งแต่ ปี 2525 เนื่องจากนโยบายรัฐที่มีการสัมปทานป่าไม้ และโครงการเอื้ออาทรในปี 2547 ทำให้การตัดไม้ทำลายป่าเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยชาวบ้านในพื้นที่และกลุ่มนายทุน ดังนั้นจึงเกิดการรวมกลุ่มของประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำ เพื่อสอดส่องดูแลรวมทั้งลาดตระเวนป่าผาคำ รวมทั้งได้ร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ได้ผลักดันการใช้กลไกทางด้านกฎหมายเพื่อการแก้ไขปัญหาคำ แต่ผลปรากฏว่าไม่สามารถแก้ไขปัญหาคำได้อย่างแท้จริง เนื่องจากเจ้าหน้าที่ไม่มีความจริงจังในการบังคับใช้กฎหมาย

3.1.2 การสร้างความรู้และจิตสำนึกให้แก่เยาวชนในพื้นที่

การสร้างความรู้สึกรู้และจิตสำนึกอาจทำได้หลายวิธี เช่น การจัดค่ายอนุรักษ์ธรรมชาติ และการสร้างความเข้มแข็งให้แก่เยาวชนและชุมชนในท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ ส่งผลให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้เกิดความรู้และจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา ในพื้นที่ต้นน้ำได้จัดกิจกรรมที่สร้างความรู้และจิตสำนึกหลายกิจกรรม ได้แก่

กลุ่มไก่อ่อน ซึ่งได้ก่อตั้งขึ้นในอำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา ในปี 2533 ลักษณะกิจกรรมของกลุ่มในระยะแรก คือ การอนุรักษ์สัตว์ป่าและป่า โดยเริ่มจากการปลูกจิตสำนึกแก่เยาวชนและชุมชน ได้แก่ การจัดกิจกรรมค่ายเด็กอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ค่ายเยาวชนรุ่นใหม่ ใส่ใจขยะ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลที่ได้จากกิจกรรมคือ เยาวชนเกิดการรับรู้และสามารถนำความรู้ไปปฏิบัติจริง ชาวบ้านเริ่มมีการตื่นตัว จากในอดีตที่ชาวบ้านเห็นว่าการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมควรเป็นหน้าที่ของภาครัฐ การประเมินผลของกิจกรรมโดยการให้เด็กที่เข้าร่วมกิจกรรมเขียนถึงความรู้สึกว่าได้เรียนรู้อะไรจากกิจกรรมนี้บ้าง พบว่า เด็กสามารถค้นพบความรู้ด้วยตนเองและสามารถขยายความรู้ที่ได้รับสู่ชุมชน (สุชาติ สุริยันต์ยงค์ (สัมภาษณ์), 11 พฤษภาคม 2549)

ต่อมาในปี 2544 มีการจัดทำโครงการเด็กพิทักษ์คลอง ของกลุ่มมานิ - มานะ โดยมีแนวความคิดว่า คนที่อาศัยอยู่ริมคลองอู่ตะเภาตลอดทั้งต้นน้ำจนถึงปลายน้ำในปัจจุบันไม่มีความสัมพันธ์กัน และไม่เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งในอดีตมีวัฒนธรรมเกลาเขา - เกลาเด แต่ปัจจุบันวัฒนธรรมเหล่านี้ได้หายไปตามกาลเวลา มีกลุ่มเป้าหมายในการทำกิจกรรม ได้แก่ เยาวชนในกลุ่มโรงเรียนต้นน้ำ 2 โรงเรียน กลางน้ำ 2 โรงเรียน และปลายน้ำ 2 โรงเรียน โดยเลือกโรงเรียนที่มีการทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์และอยู่ใกล้แนวคลองอู่ตะเภา เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในกิจกรรม ลักษณะกิจกรรมของพื้นที่ต้นน้ำเป็นการเรียนรู้เรื่องแหล่งน้ำ และคลองสายย่อย มีการจัดทำแผนที่คลองอู่ตะเภา แผนที่หมู่บ้าน และแผนที่ชุมชน แล้วนำแผนที่เหล่านี้มาประกอบเป็นแผนที่ใหญ่ของอำเภอสะเดา ส่วนพื้นที่กลางน้ำและปลายน้ำจัดทำกิจกรรมเกี่ยวกับคลองด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น ประเพณีการแข่งเรือ ผลที่ได้จากการทำกิจกรรม ทำให้เด็กสามารถเชื่อมโยงคลองอู่ตะเภาได้มากยิ่งขึ้น (นายโตมร อภิวันทนาการ (สัมภาษณ์), 24 สิงหาคม 2549)

ในปีเดียวกันนั้น ได้มีการจัดทำโครงการตรวจสอบคุณภาพน้ำของชุมชนปริก โดยได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลตำบลปริก และสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 ลักษณะกิจกรรมคือ การเก็บตัวอย่างน้ำ และนำไปตรวจสอบเพื่อหาค่า BOD และค่า DO เป็น

สม่ำเสมอทุกๆ เดือน ผลที่ได้คือคุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์เสื่อมโทรมถึงพอใช้ ผลจากกิจกรรมทำให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกและมีความตระหนักถึงคุณค่าของคลองอู่ตะเภามากขึ้น และมีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับคลองอู่ตะเภาเพื่ออนุรักษ์และแก้ไขปัญหาคองอู่ตะเภา เช่น การปรับภูมิทัศน์ของคลอง โดยได้รับการสนับสนุนจากโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ และโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งสายน้ำ เพื่อการอนุรักษ์คลองปริก ซึ่งเป็นการรณรงค์ให้ชาวชุมชนเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ลักษณะการทำงานชุมชน ได้มีการรวมตัวเพื่อค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา โดยชุมชนและเทศบาลตำบลปริกได้ร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อรณรงค์ให้ชุมชนช่วยกันฟื้นฟูให้คลองปริกมีคุณภาพดีขึ้น เช่น การรณรงค์ไม่ให้ทิ้งขยะลงคลอง การพัฒนาภูมิทัศน์ริมคลอง การเก็บขยะขึ้นจากคลอง การเทน้ำหมักชีวภาพลงในคลอง การสร้างฝายแนวสำหรับกักเก็บน้ำไว้ใช้ในหน้าแล้ง และการจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครตรวจวัดคุณภาพน้ำ (สุริยา ยี่ซุน (สัมภาษณ์), 11 ตุลาคม 2549)

ในทำนองเดียวกัน กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำ ซึ่งจัดตั้งโดยกลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำได้มีกิจกรรมเกี่ยวกับการสร้างความรู้และจิตสำนึก คือ การเฝ้าระวังป่าต้นน้ำ การจัดค่ายอนุรักษ์ และการหาเครือข่ายในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และในปี 2547 กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำได้จัดทำโครงการเยาวชนฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำผาคำเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากเครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพจังหวัดสงขลา เป็นเงินจำนวน 120,000 บาท เพื่อปลูกจิตสำนึกในการหวงแหนและอนุรักษ์ป่า เสริมสร้างสุขภาพและความเข้มแข็งของกลุ่มเยาวชนรักษ์ป่าต้นน้ำผาคำ ทั้ง 4 ตำบล ได้แก่ สุขภาพร่างกาย สุขภาพจิต สุขภาพทางสังคม สุขภาพจิตวิญญาณ และรวบรวมองค์ความรู้และประสบการณ์ในการทำกิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมค่ายผู้นำ กิจกรรมเฝ้าระวังป่าต้นน้ำผาคำ กิจกรรมค่ายเพื่อการเรียนรู้ และกิจกรรมการเก็บข้อมูล

การสร้างความรู้และจิตสำนึกให้แก่เยาวชนในพื้นที่ต้นน้ำได้กระทำมาตั้งแต่ ปี 2533 โดยเริ่มต้นจากกลุ่มไก่อีเดือน ในอำเภอสะเตกา กลุ่มเป้าหมายคือเยาวชนในโรงเรียนอำเภอสะเตกา ซึ่งต่อมากลุ่มไก่อีเดือนได้ขยายกิจกรรมร่วมกับเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา จังหวัดสงขลา ในปี 2543 เนื่องจากแกนนำกลุ่มไก่อีเดือนคือครูในอำเภอสะเตกาได้เข้ามาทำงานร่วมกับเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา ทำให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้แก่เยาวชนได้มากขึ้น กิจกรรมมีความหลากหลายรวมทั้งได้มีโอกาสร่วมแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กับครูและเยาวชน ส่วนอำเภอคลองหอยโข่งได้เริ่มทำกิจกรรมอนุรักษ์พื้นที่ป่าในปี 2544 โดยกลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำ และได้ขยายกิจกรรมไปสู่กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำ ทำให้จำนวนสมาชิกเพื่อการอนุรักษ์ป่าเพิ่มขึ้นทั้งในอำเภอคลองหอยโข่ง และอำเภอหาดใหญ่ และจังหวัดสตูล แม้ว่าจำนวน

สมาชิกในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำจะมีเพิ่มมากขึ้น แต่การสร้างความรู้และจิตสำนึกในพื้นที่ป่าต้นน้ำ ยังทำได้ไม่มากนัก เพราะป่าผาคำเป็นพื้นที่อันตราย เนื่องจากเคยมีการปะทะระหว่างผู้บุกรุกป่ากับ ประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำขณะการลาดตระเวนป่าของกลุ่มประชาคม ดังนั้นการสร้างความรู้และ จิตสำนึกแก่สมาชิกชุมชนในพื้นที่ป่าต้นน้ำจึงอยู่ในระดับที่จำกัด

3.1.3 การเสริมสร้างสมรรถนะของบุคคลผู้เกี่ยวข้อง

1) ด้านงบประมาณ

ในปี 2549 ได้มีการรวมกลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 4 แห่ง ได้แก่ อบต.โคกม่วง อบต.คลองหอยโข่ง อบต.คลองหลา และอบต.ทุ่งลาน ร่วมกันจัดสรร งบประมาณสนับสนุนสู่กองทุนอนุรักษ์ป่าผาคำ หน่วยงานละ 100,000 บาทต่อปี รวมเป็นเงิน 400,000 บาทเพื่อสนับสนุนกิจกรรม การลาดตระเวน และการเฝ้าระวังพื้นที่ป่าผาคำ ซึ่ง งบประมาณดังกล่าวกลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำเป็นผู้ดูแล และให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้ง 4 แห่ง ทำหน้าที่คอยให้คำปรึกษา เนื่องจากที่ผ่านมาประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำใช้งบประมาณ ส่วนตัวในกิจกรรมการลาดตระเวนป่า ดังนั้นการสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นทำให้กลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำทำกิจกรรมลาดตระเวนป่าได้ดีขึ้น (แก้ว หัวหาญ (สัมภาษณ์), 24 ตุลาคม 2549)

2) การจัดประชุม สัมมนา และฝึกอบรม

ในปี 2548 ได้มีการจัดทำโครงการเสริมศักยภาพองค์กรชุมชน และเครือข่ายในการจัดการป่าต้นน้ำ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมในพื้นที่ป่าผาคำ ป่าเขาแก้ว และ ป่าโคกนางช้าง โดยสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 6 ร่วมกับสำนักงานป่าไม้จังหวัดสงขลา และกอง ประสานงานกลางสนับสนุนการวิจัยลุ่มน้ำภาคใต้ (สกว.ลุ่มน้ำ) ลักษณะกิจกรรมคือจัดประชุม เครือข่ายในการจัดการป่าต้นน้ำ จำนวน 5 ครั้ง ผลของการประชุมทำให้มีการจัดตั้งเครือข่าย อนุรักษ์การจัดการป่าต้นน้ำในแต่ละพื้นที่ ได้แก่ ป่าผาคำ มี 2 เครือข่าย คือ เครือข่ายประชาคม อนุรักษ์ป่าต้นน้ำผาคำ และเครือข่ายอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองอู่ตะเภา ป่าเขาแก้ว จัดตั้งเครือข่าย อนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองรัตภูมิ ป่าโคกนางช้าง มี 2 เครือข่าย คือ เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำคลองวาด และเครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำคลองอีดำ การประชุมในครั้งนี้เป็นการเสริมสร้างศักยภาพแก่บุคคลใน เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

การเสริมสร้างสมรรถนะของบุคคลผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ป่าต้นน้ำ อําเภอกลองหอยโข่งทำได้จำกัด เนื่องจากกลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำได้เข้าร่วมในกิจกรรมการ จัดประชุมสัมมนาเพียงเล็กน้อย และทางกลุ่มประชาคมได้ทำการต่อต้านองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้า มาในพื้นที่ เพราะกลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำมีความคิดเห็นว่า องค์กรที่เข้ามาในพื้นที่เป็น

กลุ่มที่แสวงหาผลประโยชน์ (ทีมข่าวทางไท, 2550) ส่วนพื้นที่อำเภอสะเตา การเสริมสร้างสมรรถนะแก่บุคคลที่เกี่ยวข้องของกลุ่มไก่อ่อนทำได้มาก แตกต่างจากกลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำ เนื่องจากกลุ่มไก่อ่อนได้เข้าร่วมกับเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา และมีการจัดประชุมสัมมนาอยู่เสมอ คัง ได้กล่าวไว้ในตอนต่อไปที่ว่าด้วยพื้นที่ที่กล่าวนี้อ

3.1.4 การจัดการพื้นที่และการประสานความร่วมมือในการอนุรักษ์

ในพื้นที่ต้นน้ำมีการประสานความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ทั้งหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่อำเภอคลองหอยโข่ง ประกอบด้วย อบต.คลองหอยโข่ง อบต.ทุ่งลาน อบต.โคกม่วง และอบต.คลองหลา ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดังกล่าวได้ให้การสนับสนุนงบประมาณในกิจกรรมลาดตระเวนป่าต้นน้ำ (แก้ว หัวหาญ (สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2549) และได้มีการประสานความร่วมมือกับเครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพ และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน โดยให้การสนับสนุนงบประมาณในการทำกิจกรรม โครงการเยาวชนฟื้นฟูป่าต้นน้ำผาคำ ในปี 2547 (ศศิวิมล ทองแก้ว (สัมภาษณ์, 21 ตุลาคม 2549) ส่วนพื้นที่อำเภอสะเตามีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีการทำงานร่วมกับเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ได้แก่ เทศบาลตำบลปริก ซึ่งมีนโยบายโครงการและกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลอง ได้แก่ โครงการจัดการขยะและโครงการอนุรักษ์น้ำที่ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2544 รวมทั้งสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 และสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ประสานความร่วมมือในการทำกิจกรรมในปี 2547 กิจกรรม 1 ตำบล 1 สายน้ำเพื่อการอนุรักษ์ กิจกรรมคลองสวยน้ำใส กิจกรรมการตรวจสอบคุณภาพน้ำ และกิจกรรมอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น (สุริยา ยี่ขุน (สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2549)

3.1.5 การส่งเสริมสนับสนุนให้มีการศึกษาและวิจัย เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำมาจัดการพื้นที่

ในพื้นที่ต้นน้ำได้มีนักศึกษาสามคนเข้ามาทำวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ ในปี 2544 น.ส.ปานกมล พิสิฐอรรดกุล นักศึกษาปริญญาโท คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เข้ามาทำวิจัยเรื่องการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชน กรณีศึกษาเทศบาลตำบลปริก อำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา ต่อมาในปี 2545 นายวิวัฒน์ อึ้งเจริญ นักศึกษาปริญญาโท คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เข้ามาทำวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชน กรณีศึกษาชุมชนปริกตก เทศบาลตำบลปริก อำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา และในปี 2548 น.ส.นฤดี บุญชุม นักศึกษาปริญญาโท คณะการจัดการ

สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เข้ามาทำวิจัยเรื่องแนวทางการปรับปรุงการมีส่วนร่วม
ของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชน กรณีศึกษาชุมชนปริกตก เทศบาลตำบลปริก อำเภอ
สะเตา จังหวัดสงขลา ผลจากการเข้ามาทำวิจัยของนักศึกษาปริญญาโท สามารถนำมาใช้เป็น
ข้อมูลในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองในพื้นที่ (สุริยา ชัยขุน(สัมภาษณ์), 7 มิถุนายน 2550)

3.2 พื้นที่กลางน้ำ จากการศึกษาของผู้วิจัย พบว่า องค์กรในพื้นที่กลางน้ำ
มีแนวทางในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอยู่ตะเกา ดังนี้

ตาราง 7 แสดงความสัมพันธ์ของเครือข่ายรักษากล่องอุตะเถาในพื้นที่กลางน้ำ

เหตุการณ์	ปี พ.ศ.	2520-2540	2541-2545	2546-2549
- ก่อตั้งโรงงานเหล็ก		■ 2522		
- ก่อตั้งชมรมรักษากล่องใหญ่		■	2537-2539	
- ก่อตั้งเครือข่ายศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษา		2543-2550	■	
- กิจกรรมนักสืบสายน้ำ		2541	■	
- น.ส.วิลาวัลย์ มีพัฒนา ทำงานวิจัยโดยใช้โมเดลกล่องอุตะเถา			■	2545
- เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมของหน่วยงานนิเทศก์ เขตการศึกษา 3		2541-2546	■	
- น.ส.พิมพ์ลักษณ์ โห่งนาค มาทำวิจัยในการใช้กระบวนการบูรณาการกล่องอุตะเถา ในรายวิชารักษากล่องอุตะเถา				■ 2546
- จัดกิจกรรมค่ายเรียนรู้เพื่อปกป้องสายน้ำ				■ 2546
- จัดทำโครงการมีส่วนร่วมกับการจัดการสภาพแวดล้อมเมือง				■ 2547
- เครือข่ายครู/โรงเรียนรักษากล่องอุตะเถา				■ 2547
- จัดทำหลักสูตรสาระท้องถิ่นรักษากล่องอุตะเถา				■ 2547
- เมืองเก่าอุบลราชธานีให้ผู้วิจัยทำแผนงานจิตสำนึกรักษากล่องอุตะเถา			2547-2550	■ 2547
- จัดทำโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งสายน้ำเพื่อการอนุรักษ์			2547-2550	■ 2547
- เครือข่ายเยาวชนอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติหมู่บ้านและเมือง (ทสม.) ดำเนินโครงการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมในโรงเรียนและชุมชน				■ 2547
- โครงการโรงเรียนสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมดีเด่นเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ.2547 จัดทำโครงการย่อยร่วมฟื้นน้ำใสให้ชุมชน				■ 2547-2548
- จัดทำโครงการสานสายใยเพื่อสุขภาพ				■ 2547-2548
- เครือข่าย GLOBE สานับสนุนในการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้กับเครือข่ายโรงเรียนรักษากล่องอุตะเถา				■ 2548
- น.ส.ปัทมา อื่นยาว ได้เข้ามาศึกษาวิจัยที่โรงเรียนพะคงประทานคีรีวัฒน์ เรื่องกระบวนการบูรณาการหลักวิถีดำเนินการของ GLOBE ในกระบวนการกล่องอุตะเถา				■ 2548-2549
- จัดทำโครงการลดเมืองร้อน ด้วยมือเรา				■ 2548
- เครือข่ายเยาวชนสงขลารักษากล่องอุตะเถา				■ 2549
- ก่อตั้งกลุ่มคันทนรักษากล่องอุตะเถา				■ 2549
- โครงการ ทสม.พะคงร่วมใจรักษาน้ำคันทนรอยต่อ				■ 2549
- เครือข่ายรักษากล่องอุตะเถา				■ 2549
			2544 ●	

ที่มา : จากการสรุปและรวบรวมของผู้วิจัย

หมายเหตุ : ■ หมายถึง เหตุการณ์สำคัญ

● หมายถึง เครื่องข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา

_____ หมายถึง ระยะเวลาของเหตุการณ์นั้น

-----> หมายถึง เหตุการณ์ที่มีความสัมพันธ์กับเครือข่าย

3.2.1 การสร้างความรู้และจิตสำนึก

ในพื้นที่กลางน้ำมีกิจกรรมที่สร้างความรู้และจิตสำนึกหลายกิจกรรม ตั้งแต่ปี 2543 ได้มีการจัดตั้งศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลา โดยมีการจัดค่ายสิ่งแวดล้อม จำนวน 3 ค่าย ได้แก่ ค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา ค่ายป่าชุมชน และค่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ในปีเดียวกันโรงเรียนพะตงประธานศิริวัฒน์ ได้จัดกิจกรรมนักสืบสายน้ำ ส่งผลให้ในปี 2544 เครือข่ายศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลา นำกิจกรรมนักสืบสายน้ำมาใช้เป็นแนวทางในการ แก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา ต่อมาในปี 2545 มีการจัดค่ายเพื่อการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา นำร่องโดยโรงเรียนพะตงประธานศิริวัฒน์และเทศบาลตำบลพะตง ทำให้เกิดการรวมกลุ่มทำงาน ระหว่างครูในเครือข่ายศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษา ครูในโรงเรียนเขตเทศบาลตำบลพะตง นักเรียนแกน นำจากโรงเรียนเกาะแก้วพิทยาสรรค์ นักเรียนแกนนำจากโรงเรียนพะตงประธานศิริวัฒน์ และแกน นำชุมชนในเขตเทศบาลตำบลพะตง ผลจากการจัดกิจกรรมค่ายในครั้งนี้ทำให้เกิดเครือข่ายนักสืบ สายน้ำตลอดลุ่มน้ำ จนถึงปี 2550

ในปี 2547 มีการจัดกิจกรรมสร้างความรู้และจิตสำนึก ได้แก่ โครงการ ธนาคารขยะของโรงเรียนวัดโลกสमानคุณ และชมรมผู้พิทักษ์ความสะอาด ซึ่งเป็นกิจกรรมอบรม ให้ความรู้ และประเมินความรู้ รวมทั้งการศึกษาดูงานธนาคารขยะที่จังหวัดชลบุรี ธนาคารขยะที่ โรงเรียนเทศบาลหาดใหญ่ การกำจัดขยะที่เทศบาลเมืองบ้านพรุ และเทศบาลนครหาดใหญ่ ผลจาก การก่อตั้งธนาคารขยะทำให้มีการก่อตั้งเครือข่ายขยะ และสารวัตรขยะ ผลที่ได้รับจากกิจกรรม คือ ทำให้นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องขยะ และแหล่งที่มาของขยะ ได้ปลูกฝังจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมใน การจัดการขยะ ผลจากการทำกิจกรรม ส่งผลให้เด็กนักเรียนสามารถนำความรู้ไปถ่ายทอดสู่ ชาวบ้านและชุมชน แต่ความสนใจของชุมชน โศกสमानคุณมีน้อย เนื่องจากชาวบ้านไม่เห็น ความสำคัญของปัญหาและไม่ตระหนักว่าขยะคือปัญหา ดังนั้นกระบวนการสร้างจิตสำนึกใน ชุมชนจึงไม่ประสบผลสำเร็จ (ชนา นนทพุทท (สัมภาษณ์), 15 สิงหาคม 2549)

ในปีเดียวกัน สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัด สงขลา ได้จัดทำโครงการพัฒนาและขยายเครือข่ายอาสาสมัครทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมู่บ้านและเมือง (ทสม.) ต่อมาเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา ได้เสนอโครงการจัดการขยะแบบมี ส่วนร่วมในโรงเรียนและชุมชน โดยของบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติ

และสิ่งแวดลอมจังหวัดสงขลา จำนวน 10,000 บาท ผลจากการทำกิจกรรมทำให้เยาวชนและชุมชนพะตง ได้ตระหนักถึงความสำคัญของคลองอู่ตะเภา และเกิดจิตสำนึกในการแก้ไขปัญห และอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา และต่อมาโรงเรียนพะตงประชานคีรีวิวัฒน์ได้ทำกิจกรรมการสร้างจิตสำนึก โดยให้เด็กได้รู้จักการคัดแยกขยะแห่งที่สามารถรีไซเคิลได้ นำส่งขายร้านซื้อของเก่า และขยะเปียกสามารถนำมาทำน้ำหมักชีวภาพ เพื่อใช้ในการบำบัดน้ำเสีย หรือบำบัดกลิ่นคูลน้ำในโรงเรียน ต่อมาได้มีการจัดกิจกรรมดูงานเรื่อง การจัดการเรียนรู้โดยอาศัยฐานจากชุมชน เพื่อการพัฒนาไปสู่การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เส้นทางจาก หาดใหญ่-สุพรรณบุรี-สุโขทัย- เชียงใหม่- เชียงราย และในปีเดียวกัน โรงเรียนพะตงประชานคีรีวิวัฒน์จัดกิจกรรมค่ายบูรณาการปลายคลองอู่ตะเภา ผลจากการจัดกิจกรรมค่าย ทำให้ครูได้นำความรู้มาพัฒนาการเรียนการสอน และมีการจัดทำเอกสารหลักสูตรของเครือข่ายโรงเรียนรักษ์คลองอู่ตะเภา

ต้นปี 2548 เครือข่ายโรงเรียนรักษ์คลองอู่ตะเภา ทำกิจกรรมร่วมนำน้ำใส ให้ชุมชน ปลายปี 2548 เทศบาลตำบลพะตงร่วมกับโรงเรียนพะตงประชานคีรีวิวัฒน์ ได้จัดทำโครงการลดเมืองร้อนด้วยมือเรา ได้รับงบประมาณจากสถาบันสิ่งแวดล้อมไทยร่วมกับบริษัทโตโยต้ามอเตอร์ประเทศไทย จำกัด จำนวน 80,000 บาท ลักษณะกิจกรรมคือ การเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้กับเทศบาลตำบลพะตง กิจกรรมคัดแยกขยะของโรงเรียนพะตงประชานคีรีวิวัฒน์ และชุมชนพะตง การประดิษฐ์เตาเผาขยะแบบไร้ควัน การรณรงค์ให้นักเรียนทำโครงการครอบครัวประหยัดพลังงาน ผลจากกิจกรรมทำให้พะตงเป็นเมืองแห่งการประหยัดพลังงาน ซึ่งได้รับรางวัลพระราชทาน ในวันที่ 22 เมษายน 2549 (เบญจมาศ นาคหลง (สัมภาษณ์), 27 สิงหาคม 2549)

ต่อมาปี 2549 กลุ่มเยาวชนต้นกล้ารักษ์คลองอู่ตะเภา ซึ่งเกิดจากกลุ่มเยาวชนที่ได้เข้าร่วมในกิจกรรมการแก้ไขปัญหและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของโรงเรียนพะตงประชานคีรีวิวัฒน์ ได้แก่ กิจกรรมนักสืบสายน้ำ กิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อม และได้เข้าเรียนในรายวิชารักษ์คลองอู่ตะเภา ได้จัดตั้งกลุ่มเยาวชนต้นกล้ารักษ์คลองอู่ตะเภา เพื่อทำกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองอู่ตะเภา ได้แก่ การจัดกิจกรรมค่าย จำนวน 4 ค่าย ได้แก่ (1) ค่ายเยาวชนสงขลารักษ์คลองอู่ตะเภา 3 ค่าย ได้แก่ ค่ายต้นน้ำ ค่ายกลางน้ำ ค่ายปลายน้ำ (2) ค่ายเยาวชนสงขลารักษ์คลองอู่ตะเภาสัญจร (3) จัดทำโครงการอาสาสมัครทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน (ทสม.) พะตงร่วมใจรักษ์น้ำตามรอยพ่อ (4) จัดเวทีเสวนามหกรรมเยาวชนสงขลารักษ์คลองอู่ตะเภา เพื่อร่วมกันสรุปผลงานของค่ายเยาวชนสงขลารักษ์คลองอู่ตะเภาทั้ง 4 ค่าย กิจกรรมดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ และเทศบาลตำบลพะตง เป็นการทำงานที่ทำร่วมกันหลายฝ่าย ทั้งหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน โรงเรียน เยาวชนและชุมชน

กล่าวได้ว่า การสร้างความรู้และจิตสำนึกในพื้นที่กลางน้ำได้มีการเริ่มดำเนินงานตั้งแต่ ปี 2541 โดยกิจกรรมนักสืบสายน้ำของโรงเรียนพะตงประชานทีร์วัฒน์ และมีการทำกิจกรรมเรื่อยมา ได้แก่ กิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อมสำหรับเยาวชนและกิจกรรมธนาคารขยะของโรงเรียนวัดโคกสมาณคุณ เป็นต้น ต่อมาในปี 2543 ได้มีการจัดตั้งเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาในระยะเริ่มแรกมีสมาชิกจำนวน 27 โรงเรียน และปี 2547 ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาได้ยุติบทบาท เนื่องจากเขตการศึกษา 3 ที่ดูแลศูนย์สิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลาอยู่ในช่วงหมดโครงการ ทำให้การทำงานด้านการอนุรักษ์เป็นไปอย่างไม่เต็มที่ แต่อาจารย์เบญจมาศ นาคหลง อาจารย์โรงเรียนพะตงประชานทีร์วัฒน์ซึ่งเป็นหนึ่งในสมาชิกเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษายังคงทำงานด้านการอนุรักษ์คล่องต่อไป ส่งผลให้เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาได้ตระหนักถึงคุณค่าของกระบวนการทำงาน รวมทั้งความตั้งใจของหลายๆ ฝ่าย ทำให้ปรากฏผลสำเร็จของการทำงานชัดเจนขึ้น ดังนั้นจึงได้มีการฟื้นฟูเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาอีกครั้ง และได้นำกิจกรรมนักสืบสายน้ำของโรงเรียนพะตงประชานทีร์วัฒน์มาใช้ตลอดลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา ทำให้ในปี 2549 เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาได้มีสมาชิกตลอดลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา จำนวน 150 โรงเรียน และผลจากการจัดกิจกรรมในพื้นที่กลางน้ำที่เริ่มต้นจากครูเป็นผู้จัดกระบวนการ ได้ขยายผลการทำงานไปสู่เยาวชน และได้มีการก่อตั้งกลุ่มเยาวชนต้นกล้ารักษ์คลองอู่ตะเภาในปี 2549 กล่าวได้ว่า กิจกรรมการสร้างความรู้และจิตสำนึกในพื้นที่กลางน้ำกระทำได้มาก เนื่องจากมีกลุ่มครูผู้เป็นแกนนำที่เข้มแข็ง ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก ถึงแม้การทำงานในระยะแรกผู้บริหารในโรงเรียนยังไม่เห็นความสำคัญ แต่ครูก็ยังคงทำงานด้านอนุรักษ์ต่อไป และกลุ่มแกนนำมีปฏิสัมพันธ์และเชื่อมโยงการทำงานร่วมกับองค์กรจากภายนอกที่ให้การสนับสนุน ซึ่งแตกต่างจากพื้นที่ต้นน้ำที่มีทำที่ปฏิเสธหน่วยงานจากภายนอก ทำให้เครือข่ายครูสามารถทำกิจกรรมและขยายสมาชิกไปได้มาก ประกอบกับเยาวชนในพื้นที่กลางน้ำได้ยกระดับความรู้ความเข้าใจและได้ตระหนักต่อความสำคัญของคลองอู่ตะเภา ทำให้มีกลุ่มองค์กรซึ่งมีบทบาทในการดูแลสิ่งแวดล้อมทั้งกลุ่มครู เยาวชน ชุมชน และหน่วยงานภาครัฐเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น ตั้งแต่ปี 2548 เป็นต้นมา

3.2.2 การเสริมสร้างสมรรถนะของบุคคลผู้เกี่ยวข้อง

ปี 2544 มีการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดยนักวิชาการจากคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ มาเป็นวิทยากรให้ความรู้กับเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา ส่งผลให้เครือข่ายครูศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลา มุ่งเน้นกิจกรรมการปฏิบัติการของนักเรียน ซึ่งสามารถทำกิจกรรมนักสืบสายน้ำได้อย่างต่อเนื่อง ในเดือนตุลาคม 2545 มีการจัดสัมมนาเพื่อสรุปถอดบทเรียนกิจกรรมของเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา สนับสนุน โดยศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลา ห้องประชุมคณะวิทยาศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ โดยให้ทุกคนร่วมกันสรุปงานประจำปี และวางแผนงานในอนาคต ผลจากการประชุมทุกคนสนับสนุนให้ดำเนินการต่อ เพราะกระบวนการนี้เป็นการขับเคลื่อนโดยพลังของเยาวชนที่ทำงานร่วมกับผู้ใหญ่ในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทางด้านการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา จนกระทั่งปลายปี 2546 ได้มีการจัดประชุมเพื่อหาประเด็นที่สนใจร่วมกันของคนทำงานสิ่งแวดล้อมเมือง สนับสนุนโดยโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ โดยมุ่งเน้นประเด็นคลองอู่ตะเภา และร่วมกันค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา จนเกิดเป็นโครงการสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการสภาพแวดล้อมเมืองหาดใหญ่ 6 แผนงาน ได้แก่ แผนงานสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา แผนงานพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อการจัดการมูลฝอยในโรงเรียน ขยายฐานการเรียนรู้สู่ชุมชน แผนงานเฝ้าระวังคุณภาพน้ำคลองอู่ตะเภา แผนงานสื่อตัวเล็กเด็กกับคลอง แผนงานห้องปัญญาทางอากาศ และแผนงานสื่อสารสาธารณะคลองอู่ตะเภา “คนค้นคลอง”

3.2.3 การจัดการพื้นที่และการประสานความร่วมมือในการอนุรักษ์

ในพื้นที่กลางน้ำได้มีการประสานความร่วมมือกับหลายหน่วยงาน ประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ เทศบาลตำบลพะตง ได้ทำกิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อมร่วมกับสมาชิกเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาในเขตเทศบาลตำบลพะตง ในปี 2545 ต่อมาในปี 2547 สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 ได้สนับสนุนชุดอุปกรณ์ตรวจวัดคุณภาพน้ำให้แก่เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาในโครงการ 1 ตำบล 1 สายน้ำเพื่อการอนุรักษ์ ในปีเดียวกันสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา ได้จัดทำโครงการพัฒนาและขยายเครือข่ายอาสาสมัครทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านและเมือง (ทสม.) โดยจัดทำร่วมกับศูนย์วิจัยทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอ่าวไทยตอนล่าง และสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาได้ประสานความร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชนในปี 2547 ได้แก่ โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ในการทำโครงการสร้างการมีส่วนร่วมกับการจัดการสภาพแวดล้อมเมืองหาดใหญ่ ประกอบด้วย 6 แผนงาน ได้แก่ (1) แผนงานสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา (2) แผนงานพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อการจัดการมูลฝอยในโรงเรียน และขยายฐานการเรียนรู้สู่ชุมชน โดยโรงเรียนวัด โศกสมานคุณ (3) แผนงานเฝ้าระวังคุณภาพน้ำคลองอู่ตะเภา วัตถุประสงค์ของแผนงานคือการ (4) แผนงานสื่อตัวเล็กเด็กกับคลอง (5) แผนงานห้องปัญญาทางอากาศ (6) แผนงานสื่อสารสาธารณะคลองอู่ตะเภา “คนค้นคลอง” และในเดียวกันมีการจัดกิจกรรมงานเรื่อง การจัดการเรียนรู้โดยอาศัยฐานจากชุมชน เพื่อการพัฒนาไปสู่การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เส้นทางจาก หาดใหญ่-สุพรรณบุรี-สุโขทัย- เชียงใหม่- เชียงราย โดยโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่

ในปีเดียวกัน ได้มีเครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพจังหวัดสงขลา ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้ส่งเสริมงบประมาณในการจัดทำกิจกรรมด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมสู่สุขภาพในจังหวัดสงขลา โรงเรียนพะตงได้มีโอกาสเข้าร่วมในการทำกิจกรรม

3.2.4 การส่งเสริมสนับสนุนให้มีการศึกษาและวิจัย เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำมาจัดการพื้นที่

พื้นที่ที่กล่าวนำมีนักศึกษามาทำวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับ อาจารย์เบญจมาศ นาคหลง ซึ่งมีผลต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เรื่องคลองอู่ตะเภาด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ตั้งแต่ปี 2545 โคน.ศ.วิลาวัลย์ มีพัฒน์ นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม ได้นำกระบวนการสร้างจิตสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยใช้บทเรียนโมดูลคลองอู่ตะเภา ในห้องเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 กลุ่มนักเรียนดังกล่าวได้จัดทำกระบวนการทั้งในและนอกโรงเรียนที่เป็นเรื่องเดียวกัน ผลที่ได้คือทำให้เด็กนักเรียนมองเห็นความเชื่อมโยงในกระบวนการฟื้นฟูคลองอู่ตะเภา ต่อมา ปี 2547 น.ศ.พิมพ์ลักษณ์ โห่งนาค นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เข้าร่วมทำวิจัยที่โรงเรียนพะตงประชานทีร์วัฒน์ เรื่องกระบวนการรายวิชาต่างๆ เข้าสู่รายวิชารักษ์คลองอู่ตะเภา สำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ผลจากการศึกษาทำให้เกิดกระบวนการเรียนการสอนแบบบูรณาการ เรื่องคลองอู่ตะเภา ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ผู้สอนสามารถนำผลการวิจัยไปเป็นแนวทางในการพัฒนาการสอน นักเรียนเกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับสาเหตุปัญหา และทำให้ทราบถึงเงื่อนไขและปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อกระบวนการเรียนการสอนแบบบูรณาการ รวมทั้งสามารถนำไปปรับปรุงสำหรับจัดกระบวนการบูรณาการในหน่วยการเรียนรู้อื่นต่อไป

ในปี 2548 น.ศ.ปีพมา ยืนยาว นักศึกษาปริญญาโท สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ได้เข้ามาทำวิจัยที่โรงเรียนพะตงประชานทีร์วัฒน์ เรื่องกระบวนการบูรณาการหลักวิถีดำเนินการของ GLOBE ในกระบวนการคลองอู่ตะเภา กรณีศึกษา โรงเรียนพะตงประชานทีร์วัฒน์ ตำบลพะตง อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา แนวทางการทำงานของนักวิจัยท่านนี้เป็นการนำหลักวิถีดำเนินการของ GLOBE เข้ามาในกระบวนการเรียนการสอนของครูเครือข่ายโรงเรียนรักษ์คลองอู่ตะเภา โดยให้โรงเรียนพะตงประชานทีร์วัฒน์เป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรม (เบญจมาศ นาคหลง (สัมภาษณ์), 27 สิงหาคม 2549)

ในปีเดียวกัน น.ส.ไหมสุหรี อิศภาค นักศึกษาปริญญาโท คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา ได้ทำการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอย โดยเริ่มต้นจากโรงเรียน กรณีศึกษาโรงเรียนวัดโคกสมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ผลการศึกษา พบว่า การพัฒนาการกระบวนการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอย เริ่มจากการพัฒนาการเรียนรู้ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ทักษะ ทักษะ รวมทั้งการดำเนินโครงการจัดการมูลฝอยในชุมชน แต่ไม่สามารถดำเนินการต่อเนื่องได้ เนื่องจากโรงเรียนและชุมชนขาดความพร้อมในการดำเนินงาน (ไหมสุหรี อิศภาค, 2548)

กล่าวโดยสรุป ผลการดำเนินงานของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาในพื้นที่กลางน้ำ พบว่า ไม่มีการใช้กลไกการควบคุมดูแลเชิงกฎหมาย เทศบาลตำบลพะตงทำได้เพียงเชิญตัวแทนโรงงานอุตสาหกรรมเข้าร่วมประชุมร่วมกับเทศบาลและชุมชนผู้ได้รับผลกระทบ เพื่อร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา เนื่องจากในช่วงฤดูฝนน้ำจะเต็มคลองอู่ตะเภาจนปิดปากท่อน้ำทิ้งของโรงงาน ทำให้โรงงานอุตสาหกรรมสามารถปล่อยน้ำเสียลงสู่คลองอู่ตะเภา ดังนั้น เทศบาลตำบลพะตง ได้เชิญโรงงานอุตสาหกรรม เข้าร่วมประชุมร่วมกับชุมชนริมคลองอู่ตะเภาในเขตเทศบาลตำบลพะตง มีการประชุมสัญจรเดือนละครั้ง เพื่อสอบถามถึงปัญหาและแนวทางการแก้ไข ผู้เข้าร่วมการประชุมประกอบด้วย คณะผู้บริหารเทศบาลตำบลพะตง ผู้นำชุมชนแต่ละชุมชนและกรรมการชุมชนที่อยู่ใกล้โรงงาน เรื่องการแก้ไขปัญหาที่น้ำเน่าเสีย เมื่อตัวแทนโรงงานอุตสาหกรรมได้มีโอกาสเข้าร่วมประชุมกับเทศบาลตำบลพะตง ก็ได้ยินยอมปรับปรุงเรื่องการปล่อยน้ำเสีย (ชัยรัตน์ ศรีประสิทธิ์ (สัมภาษณ์), 13 ตุลาคม 2549) เทศบาลไม่สามารถดำเนินการทางกฎหมายกับโรงงานอุตสาหกรรมที่ปล่อยน้ำเสียลงสู่คลองอู่ตะเภาได้ เนื่องจากไม่มีหลักฐานในการปล่อยน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม หากเทศบาลสามารถดำเนินการทางกฎหมาย แต่ผลการพิสูจน์พบว่าทางโรงงานไม่ได้ปล่อยน้ำเสียตามที่ได้อุทธรณ์เรียน ผู้ที่จะเป็นฝ่ายเสียหายและอาจถูกโรงงานอุตสาหกรรมอาจฟ้องร้อง คือ เทศบาล (สุริยา ชีขุน (สัมภาษณ์), 7 มิถุนายน 2550) ส่วนการเสริมสร้างสมรรถนะของบุคคลผู้เกี่ยวข้อง ในการจัดประชุม สัมมนา และฝึกอบรมในพื้นที่กลางน้ำ ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ ปี 2544 จนถึงปี 2549 กล่าวได้ว่า การจัดประชุม สัมมนา และฝึกอบรมในพื้นที่กลางน้ำเพิ่มปริมาณขึ้นมาก เนื่องจากมีผู้นำที่เข้มแข็ง และมีหน่วยงานภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนให้การสนับสนุนทางด้านงบประมาณ ทำให้พื้นที่กลางน้ำมีกิจกรรมการประชุม อบรม และสัมมนาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้สมาชิกในเครือข่ายมีโอกาสในการพบปะพูดคุย ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำงาน ทำให้กลุ่มองค์กรในพื้นที่กลางน้ำมีความเข้มแข็ง รวมทั้งมีการจัดการพื้นที่และการประสานความร่วมมือในการอนุรักษ์กับหลายหน่วยงาน

ทั้งหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน ทั้งยังมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการศึกษา และวิจัยเพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำมาจัดการพื้นที่ตั้งแต่ปี 2545 กล่าวได้ว่าเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในพื้นที่กลางน้ำ สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมได้มากกว่าพื้นที่อื่นๆ เนื่องจากมีการจัดกิจกรรมในการเสริมสร้างความรู้และจิตสำนึกอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีผู้นำที่เข้มแข็งและตระหนักถึงความสำคัญของคลองอู่ตะเภา

3.3 พื้นที่ปลายน้ำ จากการศึกษาของผู้วิจัย พบว่า องค์กรในพื้นที่ปลายน้ำ มีแนวทางในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา ดังนี้

ตาราง 8 แสดงความสัมพันธ์ของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในพื้นที่ปลายน้ำ

พื้นที่ปลายน้ำ	2520-2530	2531-2540	2541-2545	2546-2549
- ก่อตั้งชมรมอนุรักษ์คลอง	■ 2518			
- ก่อตั้งธนาคารชีวิตคูเต่า	2527 ■			
- ประเพณีการแข่งเรือแหลมโพธิ์	2527 ■			
- การแข่งเรือยาวคลองแห				2547 ■
- ทำฝายเฉียงที่วัดคลองแห				2547 ■
- จัดทำกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่คูเต่า				2549 ■
- จัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรมและด้านการพัฒนาที่วัดคลองแห เช่น การทำน้ำหมักชีวภาพ การทำฮีเอ็มบอล เป็นต้น				2547-2548 ■
- จัดตั้งกลุ่มตรวจวัดคุณภาพน้ำที่คลองแห				2548 ■
- เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา			2544 ●	

ที่มา : จากการสรุปและรวบรวมของผู้วิจัย

หมายเหตุ : ■ หมายถึง เหตุการณ์สำคัญ

● หมายถึง เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา

————— หมายถึง ระยะเวลาของเหตุการณ์นั้น

-----> หมายถึง เหตุการณ์ที่มีความสัมพันธ์กับเครือข่าย

←-----> หมายถึง เหตุการณ์และเครือข่ายมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

3.3.1 การสร้างความรู้และจิตสำนึก

การสร้างความรู้สึกรู้และจิตสำนึกในพื้นที่ปลายน้ำ เน้นการทำกิจกรรมด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น เริ่มต้นในปี 2527 โดย คต.นิคม ทองมูณี ได้ริเริ่มจัดการแข่งเรือขึ้นที่แหลมโพธิ์ (นิคม ทองมูณี (สัมภาษณ์), 9 กันยายน 2549) และในปี 2547 ได้มีการจัดกิจกรรมแข่งเรือยาวที่ตำบลคลองแห โดยได้รับการสนับสนุนจากวัดคลองแห และชุมชนคลองแห และในปีเดียวกันนั้นได้มีการสร้างฝายเฉียงเพื่อค้ำกษะที่คลองแห เนื่องจากขยะในคลองแหมมีปริมาณมาก มีดินไม้ล้มและขวางทางน้ำไหล ขยะลอยมาติดขอนไม้ที่ล้มขวางคลอง ดังนั้นพื้นที่บริเวณคลองแหจึงกลายเป็นแหล่งรองรับขยะที่ไหลมาจากพื้นที่ในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ ทำให้น้ำในคลองแหมและมึกลิ่นเหม็น จึงมีการสร้างฝายเพื่อค้ำกษะ กิจกรรมนี้ได้รับความร่วมมือจากโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ และเครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพ เป็นเงินจำนวน 3-4 หมื่นบาท ชุมชนคลองแห และวัดคลองแห ได้มีการสร้างฝายเฉียงค้ำกษะมาแล้วถึง 3 ครั้ง แต่เนื่องจากปริมาณขยะมีจำนวนมาก และน้ำไหลแรงทำให้ฝายไม่สามารถต้านทานไว้ได้ ต่อมาในปี 2548 เทศบาลตำบลคลองแห ได้จัดการอบรมการตรวจวัดคุณภาพน้ำแก่ชุมชนชนคลองแห ผลจากการจัดกิจกรรมเมื่อชาวบ้านรับทราบถึงผลของค่า DO ปรากฏว่าคุณภาพน้ำต่ำ ส่งผลให้ชาวบ้านเริ่มมีความตระหนักถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหา โดยการทำน้ำหมักชีวภาพ และ EM Ball นำไปทิ้งคลองแห ผลปรากฏว่าน้ำเริ่มใส และไม่มีกลิ่นเหม็น แต่เมื่อไม่มีการทิ้ง EM Ball อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากขาดวิสัยในการทำ ทำให้น้ำมีสภาพเน่าเสียเหมือนเดิม (พระครูปลัดสมพร ฐานธมโม (สัมภาษณ์), 17 พฤศจิกายน 2549) และชุมชนคลองแหได้มีโอกาสเข้าร่วมในเครือข่ายรักษ์คลองคูะเก่าเมื่อปี 2547 เมื่ออาจารย์เบญจมาศ นาคหลง ได้จัดกิจกรรมโยน Em Ball และน้ำหมักชีวภาพที่วัดคลองแห ทำให้น้ำท่านพระครูปลัดสมพร ฐานธมโม เจ้าอาวาสวัดคลองแหเกิดความสนใจ ท่านจึงทำกิจกรรมด้านการแก้ไขปัญหาค้างคองคั้งแต่นั้นเป็นต้นมา โดยเริ่มจากการจัดทำน้ำหมักชีวภาพ เพื่อนำไปทิ้งที่วัดคลองแหทุกวันพระ ผลจากการทำน้ำหมักทำให้คลองแหสะอาดขึ้น ไม่มีกลิ่นเหม็น (เบญจมาศ นาคหลง (สัมภาษณ์), 30 เมษายน 2550)

จนกระทั่งในปี 2548-2549 มีการจัดกิจกรรมที่ชุมชนคลองแห กิจกรรมแบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ กิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมทางวัฒนธรรม และกิจกรรมการพัฒนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างชุมชนคลองแหให้มีความอยู่เย็นเป็นสุข โดยใช้ศาสนาและวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เชื่อมร้อยเครือข่ายวัฒนธรรมและเครือข่ายพัฒนาในพื้นที่ เป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนในเรื่องการทำงานบูรณาการ เป็นเวทีกลางเพื่อแก้ไขปัญหาและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และเพื่อสืบสานอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ได้รับงบประมาณใน

การทำกิจกรรมจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ เทศบาลตำบลคลองแห และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ จำนวน 254,000 บาท

กล่าวได้ว่า การสร้างความรู้และจิตสำนึกในพื้นที่ปลายน้ำ ซึ่งเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2527 โดยเน้นกิจกรรมด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้แก่ ประเพณีการแข่งขันเรือ จนกระทั่งในปี 2548-2549 ได้จัดกิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมทางวัฒนธรรม และกิจกรรมการพัฒนา ที่วัดคลองแห โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรม ลักษณะกิจกรรม ได้แก่ การทำน้ำหมักชีวภาพ และการโยน EM Ball ผู้เข้าร่วมในกิจกรรมคือ เยาวชนและชุมชนในพื้นที่ ทำให้กิจกรรมด้านอนุรักษ์ของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในพื้นที่ปลายน้ำขับเคลื่อนได้มาก เนื่องจากมีพระทำหน้าที่เป็นนักพัฒนา และมีพื้นที่ทางสังคมในการทำกิจกรรมคือ วัดคลองแห รวมทั้งชุมชนคลองชาวบ้านเริ่มมีจิตสำนึกรักคลองอู่ตะเภา ทำให้การทำกิจกรรมปรากฏผลเป็นรูปธรรม และส่งผลให้เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาขับเคลื่อนงานได้อย่างต่อเนื่องและชัดเจน

3.3.2 การเสริมสร้างสมรรถนะของบุคคลที่เกี่ยวข้อง

ปัจจุบันคลองอู่ตะเภามีปัญหาน้ำเสียที่เกิดจากทางเทศบาลนครหาดใหญ่ ได้ปล่อยน้ำเสียลงสู่คลองอู่ตะเภา ส่งผลให้คลองแหซึ่งเป็นคลองที่ติดกับคลองอู่ตะเภากลายเป็นน้ำเน่า ทำให้ในปี 2548 เทศบาลตำบลคลองแหได้มีการจัดอบรมแก่สมาชิกชุมชนคลองแห จำนวน 15 คน ในการตรวจวัดคุณภาพน้ำ ผลจากกิจกรรมทำให้ชาวบ้านสามารถตรวจวัดคุณภาพน้ำเองได้ ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านช่วยกันดูแลรักษาคลอง (อุดม เพชรหนู (สัมภาษณ์), 30 เมษายน 2549)

3.3.3 การจัดการพื้นที่และการประสานความร่วมมือในการอนุรักษ์

เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในพื้นที่ปลายน้ำมีการประสานความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาอย่างหลากหลาย ได้แก่ องค์การพระสงฆ์ที่มีพระครูปลัดสมพร ฐานธมโม เจ้าอาวาสวัดคลองแห ได้ทำกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาตั้งแต่ปี 2547 ซึ่งได้ทำกิจกรรมสร้างฝายคักขะ ทำน้ำหมักชีวภาพ และ EM Ball และหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งได้แก่ เทศบาลตำบลคลองแห ได้ทำกิจกรรมด้านการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองในปี 2548 คือ การอบรมอาสาสมัครตรวจวัดคุณภาพน้ำ รวมทั้งการประสานงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่ โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

3.3.4 การส่งเสริมสนับสนุนให้มีการศึกษาและวิจัย เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำมาจัดการพื้นที่

ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า พื้นที่ปลายน้ำได้มีการสนับสนุนการศึกษาวิจัย กล่าวคือ ในปี 2549 ได้มีการศึกษาด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบลตุเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา โดยนักศึกษาคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และมีนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยทักษิณ เข้ามาศึกษาเรื่องการตรวจวัดคุณภาพน้ำของกลุ่มตรวจวัดคุณภาพน้ำ ตำบลคลองแห อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

สรุปผลการดำเนินงานของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาในพื้นที่ปลายน้ำ พบว่า ไม่มีการใช้กลไกการควบคุมดูแลเชิงกฎหมายเช่นเดียวกับพื้นที่กลางน้ำ เนื่องจากปัญหาส่วนใหญ่ที่พบเป็นปัญหาน้ำเน่าเสีย และปัญหาขยะในคลองแห ทำให้ไม่สามารถบังคับใช้มาตรการทางด้านกฎหมายได้ เพราะไม่สามารถดำเนินการทางกฎหมายเพื่อเอาผิดกับหน่วยงานได้โดยตรง ดังนั้นจึงมุ่งเน้นการใช้มาตรการทางด้านสังคมในการแก้ไขปัญหา โดยการใช้ทุนทางสังคมในพื้นที่ที่มีอยู่ ได้แก่ ประเพณีวัฒนธรรมในท้องถิ่น คือ ประเพณีการแข่งเรือ รวมทั้งผู้นำ คือ พระครูปลัดสมพร ฐานธมโม เจ้าอาวาสวัดคลองแห มีบทบาทที่เด่นชัดในการทำกิจกรรม และมีวัดคลองแหเป็นศูนย์รวมของชุมชนและโรงเรียนในการทำกิจกรรม ต่อมาได้มีองค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยงานภาครัฐได้ให้การสนับสนุนในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองทำให้เครือข่ายในพื้นที่ปลายน้ำสามารถขับเคลื่อนไปได้ เนื่องจากมีแกนนำที่เข้มแข็ง มีกิจกรรมที่ทำให้เครือข่ายขับเคลื่อนไปได้ และมีพื้นที่ทางสังคมในการจัดกิจกรรมที่เป็นศูนย์รวมของสมาชิกเครือข่ายในการพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และแนวคิดของสมาชิกในเครือข่ายฯ รวมทั้งมีการจัดการพื้นที่และการประสานความร่วมมือในการอนุรักษ์ และการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการศึกษาและวิจัย เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำมาจัดการพื้นที่

3.4 บทบาทของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในการเคลื่อนไหวก้าวไกลปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา

จากการศึกษาพบว่า ขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาเกิดจากการรวมตัวกันของหลายกลุ่มองค์กรตั้งแต่ ปี 2544 โดยเป็นการประสานงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเอกชน เครือข่ายโรงเรียน และองค์กรชุมชน ซึ่งกระจายอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา ซึ่งมีแกนนำ คือ ตัวแทนของสหกรณ์ออมทรัพย์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ คือ คุณประโชติ อินทรถาวร เป็นประธานเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา และมีการแบ่งงานเป็น 9 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายข้อมูล ฝ่ายประสานงานภายนอก

ฝ่ายประสานงานราชการ ฝ่ายสื่อ ฝ่ายสนับสนุนกิจกรรม ฝ่ายกิจกรรมการเรียนรู้ ฝ่ายพัฒนาองค์กร ฝ่ายติดตามประเมินผล และฝ่ายจัดหาทุน การแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถามีจุดเริ่มต้น ตั้งแต่ปี 2518 โดยชมรมรักษ์คลองอุตะเถาที่เริ่มมีการเคลื่อนไหวในช่วงปลายน้ำ เนื่องจากโครงการพัฒนาของภาครัฐที่ต้องการขยายคลองอุตะเถา ส่วนในพื้นที่ต้นน้ำการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาได้เริ่มในปี 2533 โดยกลุ่มไก่อ่เดือน และพื้นที่กลางน้ำการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาเริ่มขึ้นในปี 2541 โดยโรงเรียนพระตงประธานคีรีวัฒน์ กลุ่มองค์กรเหล่านี้ได้มีกิจกรรมการแก้ไขปัญหาคลองอุตะเถามาก่อน

เครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถาเกิดขึ้น ในปี 2544 เมื่อโครงการปฏิบัติการชุมชนเมืองนำอยู่ซึ่งเป็นแกนนำสำคัญในขณะนั้น ได้นำกลุ่มองค์กรที่มีอยู่ในอำเภอหาดใหญ่มาทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมี 6 องค์กรได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยมุ่งเน้นประเด็นเมืองนำอยู่เป็นหลัก กล่าวได้ว่ากิจกรรมการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาในช่วงดังกล่าว เป็นตัวเชื่อมร้อยที่สำคัญให้กลุ่มต่างๆ ในพื้นที่คลองอุตะเถา ทั้งพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ได้เริ่มต้นร่วมกันคิดและดำเนินงาน โดยมีเป้าหมายร่วมกันคือ การฟื้นฟูคลองอุตะเถาให้คืนสู่สภาพเดิม ภายใต้ชื่อว่าเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา

เครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถาเกิดจากการรวมพลังของกลุ่มคนที่มีจิตสำนึกสาธารณะในพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ อย่างไรก็ตาม เครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถาจำกัดบทบาทของตนเองให้เป็นเพียงหน่วยงานกลางในการเชื่อมประสานแต่ละองค์กรในเครือข่ายฯ รวมทั้งประสานงานระหว่างเครือข่ายกับหน่วยงานภาครัฐ แกนนำหรือสมาชิกเครือข่ายฯ มีสิทธิเต็มที่ในการร่วมคิด ร่วมแสดงความคิดเห็น เสนอแนะเกี่ยวกับรูปแบบการเคลื่อนไหวกิจกรรมการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถา ส่วนประธานเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถาได้รับการแต่งตั้งเพื่อให้ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานจากภายนอก แต่ไม่มีอำนาจเหนือสมาชิกในเครือข่ายฯ แต่อย่างใด รูปแบบการเคลื่อนไหวของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา เป็นการเคลื่อนไหวเชิงแนวราบ ที่เน้นความเสมอภาคเท่าเทียมกัน เอื้อให้เกิดบรรยากาศการทำงานที่เป็นกันเอง มีการแบ่งปัน มีความรัก กำลังใจ และความเห็นอกเห็นใจต่อกัน ส่งผลให้สมาชิกในเครือข่ายฯ สามารถทำงานได้อย่างมีความสุข รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า ได้ทำประโยชน์แก่ส่วนรวม และเกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์อย่างหลากหลาย ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย (ชาคริต โภชะเรือง (สัมภาษณ์), 22 พฤษภาคม 2549) เนื่องจากเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถามีรูปแบบความสัมพันธ์ในแนวราบ ทำให้มีความเสมอภาคระหว่างสมาชิก และเป็นการเชื่อมร้อยเครือข่ายฯ ในการทำงานร่วมกัน ทำให้ทุกภาคส่วนทำงานกันได้อย่างราบรื่น ไม่เกิดปัญหาในการทำงาน ลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายฯ จึงเป็นความสัมพันธ์เชิงบวกมากกว่าองค์กร

กล่าวคือ เมื่อบุคคลได้เข้าร่วมในกิจกรรมของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ก็จะใช้ชื่อขององค์กรนั้นเข้าร่วมด้วย เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาใช้วิธีการทำงานในเชิงบวก คือ การเห็นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ^{ในแง่เครือข่าย} รูปแบบความสัมพันธ์เป็นแบบไม่เป็นทางการ สมาชิกเข้ามาด้วยความสมัครใจ ความสัมพันธ์เป็นแบบหลวมๆ (อนันต์ บุญโสภณ (สัมภาษณ์), 13 สิงหาคม 2549) ดังนั้นการประเมินผลกิจกรรมของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา จึงสอดคล้องกับลักษณะของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาที่รวมตัวกันอย่างหลวมๆ ไม่ได้มีกฎ/กติกา ^{ที่ชัดเจน} แนวทางการประเมินผลของกิจกรรมจึงมีลักษณะใส่ใจในการประเมิน (ชาคริต โภชะเรือง (สัมภาษณ์), 22 พฤษภาคม 2549)

ลักษณะเด่นของการขับเคลื่อนเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา คือ การให้ความสำคัญกับการรวมตัวช่วยเหลือกันในลักษณะของเครือข่ายพันธมิตร โดยผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการประสานงานเครือข่ายคือ คุณพิชญา แก้วขาว เจ้าหน้าที่โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำอยู่ซึ่งบทบาทของโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำอยู่ในระยะแรก (ปี 2546 - 2547) คือ การยกระดับความคิด การจัดกระบวนการทำงานโดยให้หน่วยงานราชการและสถาบันวิชาการและองค์กรชุมชนทำงานร่วมกัน โดยไม่คิดว่าหน่วยงานราชการและสถาบันวิชาการเป็นหน่วยงานที่เข้าถึงได้ยาก แก่นนำสำคัญในการประสานงาน คือ คุณชาคริต โภชะเรือง เจ้าหน้าที่เครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพจังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทสำคัญที่ทำให้เครือข่ายฯ ขับเคลื่อน และคอยให้คำปรึกษาแก่สมาชิกเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ความหลากหลายของกลุ่มองค์กรในเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาไม่ได้สร้างปัญหาในการเคลื่อนไหวกิจกรรม เนื่องจากแต่ละองค์กรต่างเป็นอิสระต่อกัน มีประเด็นปัญหาและกิจกรรมแตกต่างกันไปตามลักษณะของพื้นที่ การจัดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มองค์กรในเครือข่ายมีลักษณะเป็นเอกเทศไม่ขึ้นตรงต่อกัน ทำให้การร่วมมือเกิดจากความเห็นชอบร่วมกัน ไม่ใช่เกิดจากการสั่งการ ไม่มีพันธะผูกพันด้วยข้อบังคับเป็นลายลักษณ์อักษร แต่เป็นการผูกพันด้วยจิตสำนึกรักษ์คลองอู่ตะเภา

การเข้ามามีบทบาทผลักดันกิจกรรมต่างๆ ของโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำอยู่ในปี 2546 ถือเป็นจุดหักเหที่สำคัญ เพราะไม่เพียงทำให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มองค์กรด้านการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาตลอดลุ่มน้ำ ทั้งในพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ซึ่งประกอบด้วยบุคลากรจากหลายองค์กร ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรชุมชน นับว่าเป็นโอกาสที่ทำให้กลุ่มองค์กรต่างๆ ทั้งสามพื้นที่ซึ่งได้ตั้งสมประสงค์ในการทำงานในพื้นที่ของตนมาอย่างต่อเนื่อง ได้มีเวทีพบปะแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ทั้งนี้องค์กรในแต่ละพื้นที่ทั้งหน่วยงานภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ต่างมีบทบาทในการสนับสนุนงบประมาณในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์ของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ตั้งแต่ปี 2547 ส่วนสมาชิกองค์กรในเครือข่ายทำหน้าที่ในการประสานงานกิจกรรม และดำเนินกิจกรรมด้านการแก้ไข

ปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถา โดยเน้นการสร้างจิตสำนึกแก่ชุมชนและเยาวชนเป็นหลัก (เบญจมาศ นาคหลง (สัมภาษณ์), 27 กันยายน 2549)

อย่างไรก็ตาม เครื่องข่ายอนุรักษ์คลองอุตะเถาในระยะแรกได้มีความขัดแย้งซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากความแตกต่างของวัฒนธรรมการทำงานของแต่ละองค์กร ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนเครือข่ายอนุรักษ์คลองอุตะเถา กล่าวคือ ในระยะแรกสมาชิกในเครือข่ายฯ ไม่เข้าใจการทำงานของแต่ละหน่วยงานว่าเป็นอย่างไร (ธานี ทิพย์ทะเยียนการ (สัมภาษณ์), 13 สิงหาคม 2549) เนื่องจากในระยะแรกนักวิชาการคิดว่าชาวบ้านไม่มีความรู้ แต่ปัจจุบันมุมมองของนักวิชาการเปลี่ยนไป นักวิชาการได้ตระหนักว่าชาวบ้านมีความรู้ และนักวิชาการได้เข้ามาทำงานร่วมกับเครือข่ายฯ มากขึ้น ด้านความเข้าใจของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติงาน เนื่องจากการปฏิบัติงานในช่วงแรกของหน่วยงานราชการมักเป็นไปตามแนวทางที่ส่วนกลางสั่งการมา โดยขาดความเข้าใจอย่างแท้จริงในเรื่องที่จะต้องปฏิบัติ ดังนั้นการทำงานโดยขาดความเข้าใจในเรื่องของการปฏิบัติงานย่อมทำให้การปฏิบัติงานไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ประกอบด้วยหน่วยงานราชการมุ่งหวังเพียงแต่ผลงานเชิงปริมาณ ไม่ได้เน้นในเรื่องของคุณภาพ ซึ่งจะพบเห็นได้ว่ามักมีการกำหนดรูปแบบการดำเนินงานมาจากส่วนกลาง ทำให้ผู้ปฏิบัติงานไม่ได้คำนึงถึงความพร้อมของเครือข่ายและการยอมรับของสมาชิกในเครือข่าย โดยผู้ปฏิบัติงานคิดว่าตนเองได้ทำตามที่ส่วนกลางสั่งการแล้ว ส่วนผลจะเป็นอย่างไรนั้นไม่ได้ให้ความสนใจ และเมื่อเป็นเช่นนี้การปฏิบัติงานจึงไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร กล่าวได้ว่า ในอดีตความไม่เข้าใจในวัฒนธรรมการทำงานของแต่ละองค์กรเป็นอุปสรรคต่อความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของเครือข่ายฯ อยู่บ้าง ดังนั้น เมื่อมีการทำความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ และข้อจำกัดของแต่ละฝ่าย รวมทั้งมีการปรับตัวเข้าหากันของแต่ละองค์กรก็ทำให้ทุกฝ่ายสามารถทำงานร่วมกันได้ดีขึ้น และปัญหาความขัดแย้งระหว่างองค์กรก็ลดน้อยลง (พิชัย ศรีใส (สัมภาษณ์), 17 กันยายน 2549)

อนึ่ง เป้าหมายของเครือข่ายอนุรักษ์คลองอุตะเถาคือ การอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองอุตะเถา จากผลการทำงานที่ผ่านมา อาจกล่าวได้ว่า โดยภาพรวมแล้วการแก้ไขปัญหของเครือข่ายอนุรักษ์คลองอุตะเถาไม่ประสบความสำเร็จด้านการอนุรักษ์ เนื่องจากคุณภาพน้ำในคลองอุตะเถายังไม่ดีขึ้น น้ำในคลองยังคงมีสีดำ และส่งกลิ่นเหม็น (ลักษ์ หนูประดิษฐ์ (สัมภาษณ์), 26 พฤศจิกายน 2549) และการมีส่วนร่วมของประชาชนอยู่ในระดับจำกัด เนื่องจากประชาชนส่วนหนึ่งมองว่าตนไม่ได้เป็นผู้รับผลกระทบจากปัญหา และอีกสาเหตุคือ เกิดจากความไม่รู้ของประชาชนว่าน้ำที่ใช้ในการอุปโภคและบริโภค คือ น้ำที่มาจากคลองอุตะเถา (ศักดิ์ศิริ โดเอี่ยม (สัมภาษณ์ 1 กันยายน 2550) แต่สิ่งที่ได้จากการทำกิจกรรมของเครือข่าย พบว่า สมาชิกในเครือข่ายเกิดจิตสำนึกรักษ์คลองอุตะเถา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มเยาวชนได้เกิดความตระหนักต่อ

ปัญหา มีการเข้าร่วมแก้ไขปัญหาก่อตั้งเป็นเครือข่ายค้ำจุนรักษารักษ์คลองอุตะเถา ในปี 2549 (เบญจมาศ นาคหลง (สัมภาษณ์), 27 กันยายน 2549)

บทบาทหน้าที่ของเครือข่าย คือ การเชื่อมร้อยองค์กรในเครือข่ายและการสร้างสายสัมพันธ์ทางสังคม (Social bonds) กล่าวคือ เครือข่ายรักษารักษ์คลองอุตะเถามีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสถานที่เชื่อมร้อยสายสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อให้สมาชิกเครือข่ายได้พบปะและทำกิจกรรมร่วมกัน และเมื่อสายสัมพันธ์ของเครือข่ายผูกแน่นมากขึ้นเท่าใด ความเป็นปึกแผ่นก็แนบแน่นมากขึ้นเป็นเงาตามตัวความสัมพันธ์ของเครือข่ายระหว่างบุคคล-กลุ่ม-องค์กร ใช้กิจกรรมเป็นตัวประสานให้เกิดความสามัคคีขึ้นระหว่างกลุ่ม ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างคน-กลุ่ม-งาน คือ การแบ่งหน้าที่ตามความถนัดและกิจกรรมพื้นฐานที่กลุ่มดำเนินการ กล่าวได้ว่าใช้กิจกรรมเป็นตัวเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของเครือข่ายฯ แต่ในพื้นที่ต้นน้ำนั้น เครือข่ายฯ ไม่สามารถสร้างความเข้มแข็งในพื้นที่ต้นน้ำได้ เนื่องจากเครือข่ายขาดบุคคลในการทำหน้าที่เชื่อมร้อยเครือข่ายและองค์กรในการทำกิจกรรม ทั้งนี้องค์กรในพื้นที่ต้นน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำปฏิเสศการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน ดังนั้นการเชื่อมร้อยองค์กรในพื้นที่ป่าต้นน้ำผาคำจึงไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร มีเพียงอำเภอสะเคาเท่านั้นที่ได้จัดทำกิจกรรมด้านการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาลตำบลปรักได้ให้ความสำคัญถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้บริหารได้มีนโยบายในการแก้ไขปัญหามาโดยตลอดตั้งแต่ปี 2544 เป็นต้นมา จะเห็นได้ว่าการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของเครือข่ายรักษารักษ์คลองอุตะเถาในพื้นที่ต้นน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำเภอคลองหอยโข่งมีความแตกต่างจากพื้นที่กลางน้ำและปลายน้ำที่เครือข่ายฯ สามารถสร้างความเข้มแข็งและเชื่อมร้อยองค์กรในพื้นที่ได้ เนื่องจากมีแกนนำซึ่งทำหน้าที่ในการประสานงานอย่างต่อเนื่อง โดยมีจิตสำนึกสาธารณะในการทำงาน รวมทั้งเป็นผู้ยอมเสียสละเพื่อส่วนรวม (ชาคริต โภชะเรือง (สัมภาษณ์), 22 พฤษภาคม 2549)

กล่าวได้ว่า จุดเด่นของคลองอุตะเถาในภาพรวม คือ การเปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมให้เป็นหน้าที่ของทุกคน ไม่ใช่เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง การที่เครือข่ายมีแกนนำส่วนใหญ่เป็นคณาชนชั้นกลางในพื้นที่ ซึ่งมีความหลากหลาย และกระจายไปยังองค์กรต่างๆ ในพื้นที่ แกนนำบางส่วนสามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่องและสามารถสานพลังจากกลุ่มหรือหน่วยงานต่างๆ ได้อย่างเข้มแข็ง (ชาคริต โภชะเรือง และเบญจมาศ นาคหลง, 2550) อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยรวมยังอยู่ในระดับจำกัด สาเหตุสำคัญอีกประการ คือ ประชาชนสามารถรวมตัวได้ยาก และขาดความคืบหน้าเนื่องจากสื่อข่าวสารในการประชาสัมพันธ์มีน้อย ทั้งที่จังหวัดสงขลาเป็นจังหวัดแรกที่มีการ

เคลื่อนไหวเรื่องการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ แต่ก็ยังมีประชาชนส่วนหนึ่งมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากประชาชนเหล่านั้นมีความศรัทธาในตัวผู้นำที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน (อนันต์ กาญจนสุวรรณ (สัมภาษณ์), 6 ตุลาคม 2550)

หากพิจารณาผลการดำเนินงานอนุรักษ์คลองอุตะเถา ของเครือข่ายรักษาคองอุตะเถาการแก้ไขปัญหา โดยใช้กรอบการวิเคราะห์จากแนวทางหลักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมซึ่งได้แก่

1) การสร้างจิตสำนึกให้ตระหนักในความสำคัญและคุณค่าของพื้นที่เครือข่ายรักษาคองอุตะเถาในพื้นที่ต้นน้ำ พื้นที่กลางน้ำ และพื้นที่ปลายน้ำ มีการสร้างจิตสำนึกของประชาชนและเยาวชนเหมือนกันทุกพื้นที่ คือ เริ่มจากสมาชิกเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาในพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ได้ร่วมกันทำกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถา โดยมีวัตถุประสงค์คือ การสร้างจิตสำนึกแก่กลุ่มเยาวชน โดยเป้าหมายคือเยาวชนในพื้นที่ลักษณะกิจกรรม คือ การจัดกิจกรรมค่ายเยาวชน การตรวจคุณภาพน้ำในคลองอุตะเถา การทิ้ง Em Ball การจัดทำน้ำหมักชีวภาพ และได้มีการจัดทำหลักสูตรสาระท้องถิ่นรักษาคองอุตะเถาเพื่อนำไปใช้กับโรงเรียนในเขตลุ่มน้ำคลองอุตะเถา ผลที่ได้จากการทำกิจกรรม ส่งผลให้เยาวชนกลุ่มหนึ่งเกิดจิตสำนึกถึงปัญหาและความสำคัญของคลองอุตะเถา จึงได้มีการก่อตั้งกลุ่มเยาวชนต้นกล้ารักษาคองอุตะเถาในปี 2549 ถึงแม้ว่าจิตสำนึกจะเกิดขึ้นกับกลุ่มเยาวชนแต่ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับคลองอุตะเถาได้ เนื่องจากจิตสำนึกนั้นเกิดขึ้นกับคนกลุ่มน้อย เพราะประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่ตระหนักถึงปัญหา และคิดว่าเขาไม่ได้เป็นผู้รับผลกระทบจากปัญหาเหล่านั้น (ศักดิ์ศิริ โดเอี่ยม (สัมภาษณ์), 30 กันยายน 2550)

2) การจัดการพื้นที่และการประสานความร่วมมือในการอนุรักษ์เครือข่ายรักษาคองอุตะเถามีการประสานความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอุตะเถาอย่างหลากหลาย ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ ประกอบด้วย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนแนวคลองอุตะเถา หน่วยงานภาครัฐระดับจังหวัด ได้แก่ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดสงขลา สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 และกรมชลประทาน ภาคประชาสังคม ได้แก่ ประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำ กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำ เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา จังหวัดสงขลา ธรรมยาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา ชมรมรวบรวมเรื่องเมืองหาดใหญ่ กลุ่มร่มรื่นบนลานเมือง กลุ่มมานี-มานะ กลุ่มธนาคารชีวิตคูเต่า และกลุ่มไก่เถื่อนและภาคเอกชน ได้แก่ สโมสรโรตารี ห้างสรรพสินค้าไดอาน่า รวมทั้งองค์กรสนับสนุน ได้แก่ โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ เครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพจังหวัดสงขลา สหกรณ์ออมทรัพย์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และนักวิชาการมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ โดยแบ่งหน้าที่ในการทำงานของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา 9 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายข้อมูล ฝ่ายประสานงานภายนอกฝ่ายประสานงานราชการ ฝ่ายสื่อ ฝ่ายกิจกรรมการเรียนรู้ ฝ่ายพัฒนาองค์กร ฝ่ายติดตามและประเมินผล ฝ่ายจัดหาทุน (ชาคริต โภชะเรือง (สัมภาษณ์), 22 พฤษภาคม 2549)

การจัดการพื้นที่และการประสานความร่วมมือในการอนุรักษ์ของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาสามารถเชื่อมโยงไปสู่การแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาได้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภามีสมาชิกองค์กรที่หลากหลาย มีความแตกต่างด้านวัฒนธรรมของแต่ละองค์กร ดังนั้นในช่วงแรก คือ ปี 2544-2547 สมาชิกเครือข่ายฯ จะต้องมี การปรับตัวและยอมรับถึงข้อจำกัดของแต่ละองค์กรในเครือข่ายฯ (ธานี ทิพพะเบี่ยนการ (สัมภาษณ์), 13 สิงหาคม 2549) หลังจากนั้นปี 2547-2550 ความหลากหลายของกลุ่มองค์กรในเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาไม่ได้สร้างปัญหาในการเคลื่อนไหวกิจกรรม เนื่องจากแต่ละองค์กรต่างยอมรับถึงบทบาทและข้อจำกัดของแต่ละองค์กร รวมทั้งองค์กรต่างเป็นอิสระต่อกัน มีประเด็นปัญหาและกิจกรรมแตกต่างกันไปตามลักษณะของพื้นที่ (พิชัย ศรีใส (สัมภาษณ์), 17 สิงหาคม 2549) อย่างไรก็ตามการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภายังไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตลอดแนวคลอง ต้องรอรับคำสั่งจากหน่วยงานราชการจากส่วนกลาง หรือหน่วยงานราชการส่วนจังหวัดในการออกนโยบายด้านสิ่งแวดล้อม ถึงจะสามารถจัดทำโครงการด้านสิ่งแวดล้อมได้ แต่ในทางกลับกันหน่วยงานราชการส่วนจังหวัดกลับมองว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถจัดทำโครงการด้านสิ่งแวดล้อมได้โดยไม่ต้องรอคำสั่งจากส่วนกลาง (ปรีชา ณ น้อย (สัมภาษณ์), 1 ตุลาคม 2549)

จากการทำงานดังกล่าวของหน่วยงานภาครัฐ ทำให้การดำเนินงานในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมคลองอู่ตะเภาไม่ต่อเนื่อง ส่งผลให้เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาขับเคลื่อนได้ช้า

3) การเสริมสร้างสมรรถนะและอัตรากำลังของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา มีการเสริมสร้างสมรรถนะของบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งในพื้นที่คั่นน้ำกลางน้ำ และปลายน้ำ ได้แก่ การจัดประชุม สัมมนา และฝึกอบรมแก่สมาชิกของเครือข่ายในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา รวมทั้งมีการสนับสนุนงบประมาณเพื่อการอบรมและศึกษาดูงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ เพื่อเพิ่มความรู้ความชำนาญและประสบการณ์แก่สมาชิกของเครือข่ายฯ หน่วยงานที่ให้การสนับสนุนงบประมาณ ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน ผลจากการจัดประชุม สัมมนา และฝึกอบรมแก่สมาชิกของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาทำให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แก่สมาชิกในเครือข่ายฯ สมาชิกในเครือข่ายฯ

มีปฏิสัมพันธ์กัน สามารถยกระดับความรู้ความเข้าใจถึงปัญหาและสามารถเชื่อมโยงไปสู่การแก้ไข ปัญหาในระดับลุ่มน้ำได้ เนื่องจากลุ่มน้ำคลองอุตะเถาเป็นคลองที่ไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลา ทำให้ เครื่องข่ายรักษาลุ่มน้ำอุตะเถาได้มีโอกาสเข้าร่วมประชุมในแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ในปี 2549 เป็นการขยายเครือข่ายฯ ให้ก้าวไปสู่ระดับภาคมากขึ้น

4) การส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการศึกษาและการวิจัยเพื่อใช้เป็น ข้อมูลพื้นฐานในการนำมาจัดการพื้นที่ เครื่องข่ายรักษาลุ่มน้ำอุตะเถาพื้นที่กลางน้ำและปลายน้ำได้มี การสนับสนุนให้มีการศึกษา และวิจัยเพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำมาจัดการพื้นที่ สนับสนุน โดยนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และองค์กรพัฒนาเอกชน อย่างไรก็ตามในพื้นที่ ดันน้ำโดยเฉพาะอย่างยิ่งอำเภอคลองหอยโข่ง การสนับสนุนส่งเสริมให้มีการศึกษาและวิจัยอยู่ใน ระดับจำกัด เนื่องจากกลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำได้ต่อต้านการสนับสนุนขององค์กรจาก ภายนอก เนื่องจากมีความคิดเห็นว่าองค์กรจากภายนอกจะเข้ามาเอาทรัพยากรในพื้นที่ (ชาคริต โภชะเรือง (สัมภาษณ์), 30 เมษายน 2550) ผลจากการศึกษาวิจัยทำให้ประชาชนในชุมชนได้ ปรับเปลี่ยนแนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อม จากอดีตที่เคยคิดว่าการแก้ไขปัญหาสังแวดล้อมควร เป็นหน้าที่ของภาครัฐ (นฤดี บุญชุม, 2548) ผลที่ได้สามารถเชื่อมโยงไปสู่แนวทางในการแก้ไข ปัญหา เนื่องจากประชาชนได้เกิดจิตสำนึกรักษ์และหวงแหนต่อทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเอง โดยร่วมกันก่อตั้งกลุ่มในการแก้ไขปัญหาลุ่มน้ำอุตะเถา เช่น กลุ่มตรวจวัดคุณภาพน้ำ เป็นต้น ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาลุ่มน้ำอุตะเถาเพิ่มมากขึ้น

5) การส่งเสริมการใช้มาตรการทางกฎหมาย และเพิ่มประสิทธิภาพของ องค์กรที่เกี่ยวข้อง พื้นที่ดันน้ำมีการก่อตั้งกลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำ และเยาวชนอนุรักษ์ป่า ผาคำ ในปี 2544 ลักษณะกิจกรรม คือ การลาดตระเวนป่าผาคำ ทำให้พบว่าป่าไม้ได้ถูกทำลาย เป็นจำนวนมาก เนื่องจากมีการลักลอบตัดไม้ของกลุ่มนายทุน และทำการเกษตรกรรมของกลุ่ม เกษตรกรพื้นที่บริเวณป่าผาคำ ดังนั้นกลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำได้ร่วมกับองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น 4 แห่ง ได้แก่ อบต.คลองหอยโข่ง อบต.ทุ่งลาน อบต.โคกม่วง และอบต.คลองทลา เพื่อผลักดันให้ทางจังหวัดใช้กฎหมายในการแก้ไขปัญหาลุ่มน้ำถูกทำลาย โดยใช้มติ ครม. 3 เมษายน 2541 และมาตรา 25 ในการแก้ไขปัญหาลุ่มน้ำ กล่าวคือถ้าใครอยู่ก่อนหน้าก็สามารถอยู่ ต่อไปได้ แต่การใช้มาตรการทางกฎหมายก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาลุ่มน้ำได้อย่างแท้จริง ดังปรากฏว่า การตัดไม้ทำลายป่ายังคงมีให้เห็นอยู่ อาจเป็นเพราะหน่วยงานภาครัฐไม่ได้นำกลไกทางค่าน กฎหมายมาใช้อย่างจริงจัง (ประวิทย์ ทองประสม (สัมภาษณ์), 21 ตุลาคม 2549) ส่วนพื้นที่ กลางน้ำและปลายน้ำไม่สามารถใช้มาตรการทางกฎหมายในการแก้ไขปัญหาลุ่มน้ำได้ กล่าวคือ ปัญหา ในพื้นที่กลางน้ำและปลายน้ำ คือ ปัญหาน้ำเน่าเสียสาเหตุหลักเกิดจาก ชุมชน โรงงาน

อุตสาหกรรม และภาคเกษตรกรรม ที่ปล่อยน้ำเสียลงสู่คลองอุตะเถาโดยปราศจากการบำบัด เนื่องจากปัญหาน้ำเสียเกิดขึ้นในบริเวณกว้างตั้งแต่พื้นที่ต้นน้ำจนถึงพื้นที่ปลายน้ำ ดังนั้นทำให้หน่วยงานภาครัฐไม่สามารถใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อดำเนินการกับผู้กระทำความผิดได้ (ปรีชา ณ น้อย (สัมภาษณ์), 1 ตุลาคม 2550)

แม้ว่าที่ผ่านมายังไม่มีกรรวบรวมผลการดำเนินงานในเชิงปริมาณของเครือข่ายรักษัคลองอุตะเถา แต่อาจกล่าวได้ว่า เครือข่ายรักษัคลองอุตะเถาประสบผลสำเร็จในระดับพอสมควรในการสร้างจิตสำนึกของประชาชนจำนวนหนึ่งในบางพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนในโรงเรียนพะตงประชานติวิวัฒน์ รวมทั้งเยาวชนในโรงเรียนเครือข่ายรักษัคลองอุตะเถา ได้เกิดตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของคลองอุตะเถาจากกิจกรรมที่ทำ ส่งผลให้เยาวชนมีการก่อตั้งกลุ่มเยาวชนต้นกล้าเพื่อการอนุรักษ์ (เบญจมาศ นาคหลง (สัมภาษณ์), 27 กันยายน 2549) ทำให้เกิดการจัดการพื้นที่และการประสานความร่วมมือในการอนุรักษ์เฉพาะบางพื้นที่ รวมทั้งมีการเสริมสร้างสมรรถนะของบุคคลที่เกี่ยวข้อง ส่วนการส่งเสริมการใช้มาตรการทางด้านกฎหมายยังทำได้จำกัด ทั้งนี้หึ่งพิจารณาว่าเครือข่ายฯ มีระยะเวลาการดำเนินงานประมาณ 6 ปีเท่านั้น การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนจึงยังอยู่ในระดับน้อย และการประสานการทำงานไปยังหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องยังมีจำกัด

กล่าวได้ว่า เครือข่ายรักษัคลองอุตะเถาได้สนับสนุนและเชื่อมร้อยให้คนภายในและภายนอกพื้นที่ ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรชุมชน ให้มาทำกิจกรรมร่วมกัน เครือข่ายรักษัคลองอุตะเถายังจำกัดระดับความสำเร็จ เมื่อเปรียบเทียบผลการดำเนินงานกับระดับความรุนแรงของสถานการณ์ปัญหาคลองอุตะเถา เนื่องจากสมาชิกเครือข่ายฯ มีจำนวนน้อย ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมบางช่วงเวลา แล้วแต่สถานการณ์สิ่งแวดล้อม และลักษณะกิจกรรม เมื่อสิ้นสุดกิจกรรมหรือสถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงเฉพาะหน้าเริ่มคลี่คลาย ประชาชนก็สลายตัว เนื่องจากประชาชนจะต้องประกอบอาชีพในการเลี้ยงตนเองและครอบครัว ซึ่งเมื่อประชาชนเข้ามาทำกิจกรรมทุกครั้งก็จะทำให้รายได้ส่วนหนึ่งขาดหายไป และต้องเสียค่าใช้จ่ายส่วนหนึ่งในการเดินทาง เนื่องจากเครือข่ายรักษัคลองอุตะเถาไม่มีค่าตอบแทนในการทำกิจกรรม ทำให้ประชาชนไม่สามารถทำกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาได้อย่างต่อเนื่อง (เบญจมาศ นาคหลง (สัมภาษณ์), 11 พฤษภาคม 2549)

4. ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา

4.1 ปัจจัยที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา

4.1.1 ด้านสถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อม คังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ปัญหาของคลองอุตะเถามีหลายประการ ในที่นี้ผู้วิจัยขอหยิบยกปัญหาสำคัญที่สุดเพียง 2 ประการ ได้แก่

1) ปัญหาน้ำเสียของคลองอุตะเถา สาเหตุส่วนใหญ่มาจาก โรงงานอุตสาหกรรม ทำให้น้ำในคลองอุตะเถาเริ่มเสียในช่วงเวลาประมาณ 30 ปีนี้ เนื่องจากเริ่มมีการสร้างโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงงานเหล็กในพื้นที่เทศบาลนครหาดใหญ่ ซึ่งได้สร้างผลกระทบต่อแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญ 2 สาย คือ คลองเคยและคลองอุตะเถา ปัจจุบันตลอดแนวคลองอุตะเถาและคลองสาขามีโรงงานอุตสาหกรรมกว่า 100 โรงงาน โรงงานอุตสาหกรรมได้มีการขยายไปยังอำเภอสะเตาะ อำเภอนาหม่อม อำเภอจะนะ อำเภอบางกล่ำ และอำเภอรัตภูมิ โดยเลือกตั้งบริเวณใกล้ถนนหลวง ซึ่งโรงงานเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำคลองอุตะเถาโดยตรง มีจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมที่ก่อตั้งภายหลังปี พ.ศ. 2530 เพิ่มขึ้นถึง 168 โรงงาน จากเดิมมีจำนวนเพียง 36 โรงงาน ซึ่งโรงงานส่วนใหญ่ได้ปล่อยน้ำเสียลงสู่คลองอุตะเถา โดยไม่ได้ผ่านการบำบัด โดยใช้วิธีฝังท่อระบายน้ำต่อตรงจากโรงงานลงสู่ลำคลองโดยไม่ได้รับอนุญาต บางครั้งช่วงเวลาฝนตกน้ำจากบ่อบำบัดได้ล้นลงสู่คลองอุตะเถา จากการตรวจสอบโรงงานอุตสาหกรรมจำนวน 38 แห่ง ของกรมควบคุมมลพิษ ในเดือนมกราคม 2547 พบว่า โรงงานที่ระบายน้ำทิ้งออกนอกบริเวณโรงงานมี 21 โรงงาน โรงงานที่ไม่ระบายน้ำทิ้งมี 17 โรงงาน ในจำนวนโรงงานที่มีการระบายน้ำทิ้งออกนอกบริเวณโรงงานนั้น มีโรงงานที่มีคุณภาพน้ำทิ้งผ่านเกณฑ์มาตรฐานจำนวน 11 โรงงาน ส่วนอีก 10 โรงงานไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐาน (ชาคริต โภชะเรือง, 2548 : 41-42)

2) ปัญหาป่าต้นน้ำถูกทำลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าหว้า ซึ่ง เป็นป่าต้นน้ำของคลองอุตะเถา ปัจจุบันป่าหว้าได้ถูกทำลายไปแล้วกว่า 60% ป่าต้นน้ำเริ่มถูกทำลายเมื่อให้มีการสัมปทานป่าโดยบริษัทสงขลาค้าไม้ ต่อมาปี 2531 ได้มีการสั่งปิดป่าในสมัย พลตรีสนั่น ขจรประศาสน์ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในขณะนั้น ต่อมาเมื่อสำนักงานป่าไม้เข้ามาอยู่ในพื้นที่ ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ยังมีชาวบ้านเข้าไปบุกรุกแผ้วถางป่า กลุ่มคนที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดไม้ทำลายป่ามีทั้งข้าราชการในพื้นที่ นักการเมืองท้องถิ่น โดยได้ทำการว่าจ้างชาวบ้านในพื้นที่ให้ไปตัดไม้ ซึ่งได้กระทำมาเป็นเวลาหลายปี (“โก”, 2549)

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผลกระทบของปัญหาทำให้มีการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในพื้นที่โดยการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรภาครัฐ เพื่อแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์ป่า โดยมีการทำกิจกรรมที่เป็นการสร้างความรู้และจิตสำนึกแก่เยาวชนและชุมชนในพื้นที่ เพื่อให้เกิดความรักและหวงแหนต่อทรัพยากร

4.1.2 คุณลักษณะของผู้นำในเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาที่มีผู้นำเครือข่ายฯ (Network leaders) โดยแบ่งตามพื้นที่ ดังนี้ พื้นที่ต้นน้ำ ได้แก่ นายแก้ว หัวหาญ นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลคลองหอยโข่ง พื้นที่กลางน้ำ ได้แก่ อาจารย์เบญจมาศ นาคหลง อาจารย์โรงเรียนพะตงประชานติวิวัฒน์ พื้นที่ปลายน้ำ ได้แก่ พระครูปลัดสมพร ฐานธมโม เจ้าอาวาสวัดคลองแห พระครูพิพัฒน์โชติ เจ้าอาวาสวัดคอน และคต.นิคมทองมณี ส่วนแกนนำสำคัญที่เป็นเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่ คุณพิชญา แก้วขาว และคุณชาคริต โภชะเรือง ทำหน้าที่ในการประสานงานระหว่างองค์กรในเครือข่ายฯ ประสานเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาคือ คุณประ โษติ อินทรถาวร ทำหน้าที่ในการประสานงานระหว่างองค์กรและเครือข่ายฯ ในการทำกิจกรรม

กิจกรรมหรือการเผยแพร่ความคิดใหม่ๆ ในเครือข่ายฯ หรือระหว่างกลุ่มองค์กรในเครือข่ายฯ เกิดจากการริเริ่มอย่างกระตือรือร้นของผู้นำเครือข่ายฯ ซึ่งไม่ใช่ผู้ที่มีอำนาจหรือตำแหน่งใหญ่โตในสายงาน ไม่มีอำนาจในองค์กร แต่มีการช่วยเหลือและเกื้อหนุนผู้อื่น ทำให้ต่างคนต่างมองเห็นและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดความรู้สึกร่วม ผูกพัน และเรียนรู้ด้วยกัน คุณลักษณะผู้นำของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ได้แก่

1) เป็นผู้มีความมุ่งมั่นและขยันหมั่นในอุดมการณ์ รวมทั้งมีความมุ่งมั่นในการทำงาน ถึงแม้จะเจออุปสรรคปัญหาใดๆ ก็ไม่ย่อท้อ พร้อมทั้งจะมุ่งมั่นในการทำงาน ดังเช่นการทำงานของ อาจารย์เบญจมาศ นาคหลง ที่ไม่สอดคล้องกับแนวทางการทำงานของผู้บริหารสถานศึกษาของโรงเรียนพะตงประชานติวิวัฒน์ในบางช่วงเวลา แต่อาจารย์เบญจมาศ นาคหลงก็ไม่เกิดความย่อท้อ แต่ยังคงมุ่งมั่นทำงานเครือข่ายต่อไป หรือกรณีปัญหาน้ำเน่าเสียและปัญหาการบุกรุกพื้นที่คลองอู่ตะเภา ผู้นำมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการกระตุ้นให้ชาวบ้านได้ตระหนักถึงปัญหาและร่วมมือในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งความศรัทธาต่อผู้นำซึ่งมีอุดมการณ์ และมีสื่อประชาสัมพันธ์โดยการณรงค์ให้ชาวบ้านทราบถึงวิกฤติของปัญหาทางจดหมายข่าว วิทยุ เวปไซด์ และหนังสือพิมพ์อย่างต่อเนื่อง (อนันต์ กาญจนสุวรรณ (สัมภาษณ์), 6 ตุลาคม 2550)

2) การเปิดโอกาสการเรียนรู้ให้แก่เยาวชน เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ได้ให้โอกาสแก่เยาวชนในการร่วมคิดและแก้ไขปัญหาคลองอู่ตะเภาในการทำกิจกรรม โดยมีกลุ่มครูเป็นผู้ผลักดันและคอยให้การสนับสนุน ซึ่งการให้โอกาสแก่เยาวชนในการทำ

กิจกรรมถือเป็นการสนับสนุนให้คนรุ่นใหม่มาทำงานด้านอนุรักษ์มากขึ้น เช่น ในพื้นที่ต้นน้ำได้มีการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำใน ปี 2544 ในพื้นที่กลางน้ำก็ได้เปิดโอกาสให้กลุ่มเยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตั้งแต่ปี 2541 โดยกิจกรรมนักสืบสายน้ำของโรงเรียนพะตงประธานศิริวัฒน์ และมีการจัดกิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เยาวชนได้เกิดกระบวนการเรียนรู้ถึงปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหา และจากการจัดกิจกรรมที่ต่อเนื่องทำให้ในปี 2549 ได้มีการก่อตั้งกลุ่มเยาวชนต้นกล้ารักษ์คลองอุตะเถาโดยกลุ่มเยาวชนที่ใส่ใจด้านสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันกลุ่มเยาวชนต้นกล้ารักษ์คลองอุตะเถาได้ขยายแนวร่วมตลอดลุ่มน้ำ พื้นที่ต้นน้ำประกอบด้วยสมาชิก จำนวน 5 โรงเรียน พื้นที่กลางน้ำ ประกอบด้วยสมาชิก 12 โรงเรียน และพื้นที่ปลายน้ำประกอบด้วยสมาชิก 3 โรงเรียน

3) การแสวงหาแนวร่วมที่หลากหลายในการขับเคลื่อนเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐที่เข้ามามีส่วนร่วมในปี 2547 ประกอบด้วย สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 ได้จัดทำโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งสายน้ำ เพื่อการอนุรักษ์ โดยใช้กระบวนการนักสืบสายน้ำ ผลจากการทำกระบวนการร่วมคิดร่วมคุยกับผู้คนในพื้นที่คลองอุตะเถาบริเวณโซนต้นน้ำ เขตอำเภอสะเตาะและอำเภอหาดใหญ่ โดยใช้เทคนิคการตรวจวัดคุณภาพน้ำอย่างง่ายมาสอนให้กับประชาชนในพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วย ตัวแทนจากท้องถิ่น และโรงเรียนในพื้นที่ ต่อมาในปีเดียวกัน สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา ได้จัดทำโครงการพัฒนาและขยายเครือข่ายอาสาสมัครทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านและเมือง (ทสม.) จังหวัดสงขลา เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการรวมตัวของอาสาสมัครให้เป็นเครือข่ายขึ้นทุกระดับ ตั้งแต่ระดับตำบล อำเภอ และจังหวัดจนถึงระดับประเทศ เพื่อให้การรวมตัวกันนั้นนำไปสู่การแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และการประสานงานระหว่างกันทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และแต่ละเครือข่าย ตลอดจนเกิดความเข้มแข็งและพลังภายในเครือข่ายในการเฝ้าระวัง การจัดการ บำรุงอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบต่อเนื่องและยั่งยืน

ผลจากการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายอาสาสมัครทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านและเมือง (ทสม.) อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดการเชื่อมโยงงานอนุรักษ์คลองอุตะเถาอย่างต่อเนื่อง ทำให้ในปี 2548 เครือข่ายอาสาสมัครทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านและเมือง (ทสม.) พะตง ได้ดำเนินกิจกรรมการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ร่วมกับโครงการเมืองพะตงน่าอยู่ ทำให้เกิดการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในพื้นที่ ต่อมาในปี 2549 เครือข่ายอาสาสมัครทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านและเมือง (ทสม.) ผลักดันให้มีการจัดกิจกรรม “ค่ายทสม.พะตงร่วมใจรักษ์น้ำ..ตามรอยพ่อ” ผลที่ได้ส่งผลคือเยาวชนที่สามารถฝึกประสบการณ์การ

ทำงานที่เป็นประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อม ส่วนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตลอดแนวคลองอู่ตะเภา เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในปี 2549

สำหรับองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งได้เข้ามามีส่วนร่วมกับเครือข่าย รัศมีคลองอู่ตะเภา ตั้งแต่ปี 2547 ได้แก่ โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ โดยได้จัดทำ โครงการสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการสภาพแวดล้อมเมืองหาดใหญ่ ต่อมาเดือนพฤศจิกายน 2547 - กุมภาพันธ์ 2548 สมาคมสร้างสรรค์ไทย (ตวพิเศษ) และบริษัทสอนค้าแห่งประเทศไทย สนับสนุนงบประมาณให้ ดำเนินโครงการ โรงเรียนสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมดีเด่นเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ.2547 ชื่อโครงการย่อย “ร่วมฟื้นน้ำใส ให้ชุมชน” และเดือนสิงหาคม 2547 – กรกฎาคม 2548 เครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพจังหวัดสงขลา ภายใต้การสนับสนุนจากสำนักกองทุนสนับสนุน การสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สนับสนุนงบประมาณให้ดำเนินโครงการสาขาสายใยเพื่อสุขภาพ ซึ่งเป็นโครงการที่ผสมผสานกระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมทั้งในและนอกโรงเรียนให้ออกไปสู่ ชุมชน โดยทำกระบวนการร่วมกันกับกลุ่มชุมชนที่อยู่ในละแวกใกล้เคียง ในปี 2548 เครือข่าย GLOBE (วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมเพื่อวิทยาศาสตร์โลก) แห่งประเทศไทยสนับสนุนนักวิชาการ GLOBE ให้กับเครือข่ายโรงเรียนรัศมีคลองอู่ตะเภา เพื่อจัดอบรมเชิงปฏิบัติการเครือข่ายโรงเรียน GLOBE รัศมีคลองอู่ตะเภา ตลอดทุกโซนพื้นที่ ในวันที่ 16-18 พฤษภาคม 2548 หลังจากนั้น สถาบันสิ่งแวดล้อมไทยร่วมกับบริษัทโตโยต้าแห่งประเทศไทย สนับสนุนงบประมาณให้เทศบาล เมืองพะตงทำงานร่วมกับโรงเรียนประธานคีรีวัฒน์ ดำเนินโครงการ “ลดเมืองร้อน ด้วยมือเรา” ใน เดือนสิงหาคม 2548 – เมษายน 2549

ในพื้นที่ปลายน้ำ ได้มีพระครูพิพัฒนโชติ เจ้าอาวาสวัดคอน และพระครูปลัดสมพร ฐานธมโม เจ้าอาวาสวัดคลองแห เป็นผู้นำในพื้นที่ปลายน้ำ ทำให้ชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมมากขึ้น เนื่องจากวัดเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจของสังคม ชาวพุทธ และเป็นสถานที่ทำกิจกรรมต่างๆ เช่น กิจกรรมทำน้ำหมักชีวภาพ การโยน EM Ball เป็นต้น ดังนั้นเมื่อพระมีบทบาทเป็นนักพัฒนาจึงทำให้ชาวบ้านและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการ ทำกิจกรรมมากขึ้น

กล่าวได้ว่า การแสวงหาแนวร่วมที่หลากหลายในการขับเคลื่อน เครือข่ายรัศมีคลองอู่ตะเภา เริ่มตั้งแต่ปี 2547 เป็นต้นมา ซึ่งประกอบด้วยทั้งหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน และองค์กรด้านศาสนา มีส่วนสำคัญในการช่วยกันผลักดันให้เครือข่ายรัศมี คลองอู่ตะเภาเกิดการขับเคลื่อนไปได้ หน่วยงานเหล่านี้ไม่เพียงแต่สนับสนุนงบประมาณในการทำ กิจกรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นแกนนำสำคัญในการร่วมคิด และแก้ไขปัญหา รวมทั้งมีส่วนผลักดันให้ เกิดกระบวนการเรียนรู้แก่สมาชิก

4.1.3 การใช้รูปแบบการขับเคลื่อนที่หลากหลายและต่อเนื่อง

ปัจจัยที่เอื้อสำคัญอีกประการต่อการขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา คือ การใช้รูปแบบการขับเคลื่อนที่หลากหลายและต่อเนื่อง ประกอบด้วย รูปแบบการติดต่อสื่อสารที่หลากหลาย การขับเคลื่อนโดยใช้ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น การใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อการขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง และการมีจิตสำนึกสาธารณะของปัจเจกบุคคล ดังนี้

1) รูปแบบการติดต่อสื่อสารที่หลากหลาย

การติดต่อสื่อสาร เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่เอื้อต่อการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถา กาญจนา แก้วเทพ (2530, อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร , 2546) กล่าวว่า บทบาทของสื่อเพื่อการพัฒนา มีส่วนช่วยในการยกระดับการศึกษาการรับรู้ของประชาชน ช่วยให้ประชาชนได้รู้เท่าทันถึงสภาพความเคลื่อนไหว ทำให้ประชาชนได้คิด และมีความสามารถตัดสินใจและประกอบกิจกรรม จากการศึกษาเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา พบว่า มีทั้งการสื่อสารแบบทางเดียว (One-way Communication) ในแนวดิ่ง (Vertical Communication) ได้แก่ การรณรงค์ถึงปัญหาน้ำเน่าเสีย และการสื่อสารแบบสองทาง (Two-way Communication) ในแนวราบ (Horizontal Communication) ได้แก่ สื่อวิทยุ (มอ. FM 88.00 MHz ทุกวันศุกร์ เวลา 10.00-11.00 น.) กลุ่มเด็กคิดส์วิท จูเนียร์ (FM.101.00 MHz) หนังสือพิมพ์โฟกัสภาคใต้ จดหมายข่าว และเว็บไซต์คลองอุตะเถา วิทยาลัยวันศุกร์ (พิชัย ศรีใส (สัมภาษณ์), 17 กันยายน 2549

นอกจากนั้นสื่อละครของกลุ่มมานี-มานะ เริ่มทำกิจกรรมในปี 2545 ในโครงการเด็กพิทักษ์คลอง โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นเยาวชนในโรงเรียนต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ให้เด็กได้มีโอกาสในการเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับในพื้นที่ของตนเอง โดยการทำสื่อการเรียนรู้เป็นละคร เรื่องวัชกรของน้ำ ธรรมชาติคลองอุตะเถา และสาเหตุปัญหาเกิดจากมนุษย์ ต่อมาในปี 2547 ได้จัดทำโครงการสร้างการมีส่วนร่วมกับการจัดการสภาพแวดล้อมเมืองหาดใหญ่ ได้จัดทำแผนงานสื่อตัวเล็กเด็กกับคลอง ทำกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้ผ่านสื่อศิลปะ รณรงค์ปลุกฝังจิตสำนึกให้กับเด็กนักเรียน ได้เรียนรู้และตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับคลองอุตะเถา (โตมร อภิวันทนการ (สัมภาษณ์), 24 สิงหาคม 2549)

อนึ่ง เครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถายังมีสื่อพื้นบ้านรูปแบบต่างๆ ได้แก่ เพลงเรือแหลมโพธิ์ ที่นำเพลงเรือไปเป็นส่วนหนึ่งของการออกกำลังกาย การเดินแอโรบิค หรือเพลงมาร์ชประจำโรงเรียน เพื่อให้เด็กได้เกิดความรัก ความหวงแหน และมีการแสดงเพื่อสร้างความมั่นใจและความสามัคคีในการทำงานกลุ่มร่วมกัน โดยการขยายกิจกรรมไปสู่โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนบางกล้าวิทยา รัชมังกลาภิเษก มีอาจารย์นวลศรี ธนอมศรีมงคล เป็นผู้

ถ่ายทอด ได้มีการจัดเวทีประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทุกวันพระ (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2549) และมีการสร้างสื่อพื้นบ้านอื่นๆ เช่น โนรา เพลงบอก และลิเกฮูลู โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแข่งขันเรือพายประจำปี ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของเครือข่ายฯ ระหว่างชุมชนต่างๆ โดยมีผู้เข้าแข่งขันมาจากทุกชุมชนในพื้นที่คลองอู่ตะเภา (จำนง บัวเนียว และคณะ, 2547) กล่าวได้ว่า สื่อพื้นบ้านอยู่บนพื้นฐานของประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ดังจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

อนึ่ง สื่อบุคคลในการสื่อสาร ได้แก่ ครู และพระสงฆ์ รวมทั้งเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนได้ทำหน้าที่ชี้แนะและปลูกจิตสำนึกของเยาวชนและประชาชนให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา โดยผ่านกิจกรรมการประชุม สัมมนา ซึ่งมีครู พระสงฆ์ และเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนเป็นผู้ให้ความรู้และให้ข้อมูล

2) การขับเคลื่อนโดยใช้ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น

ดังได้กล่าวไว้ข้างแล้วในหัวข้อ 1) รูปแบบการติดต่อสื่อสารของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา การใช้ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นในการขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ปรากฏชัดในพื้นที่ปลายน้ำ ซึ่งมีประเพณีการแข่งขันเรือที่แหลมโพธิ์ที่สืบทอดมายาวนาน เนื้อหาของเพลงเรือมีความสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน และสะท้อนให้เห็นถึงสภาพปัญหาทางสังคม ได้แก่ เพลงเรือเกี่ยวกับคลองอู่ตะเภา วิถีชีวิตคนริมคลอง หรือปัญหาน้ำท่วมหาคใหญ่ เป็นต้น หลังจากที่เกิดวิกฤติน้ำในคลองอู่ตะเภาลดน้อยลง จึงไม่สามารถจัดประเพณีการแข่งขันเรือได้ ต่อมาในช่วงประมาณปี 2530 ได้มีการก่อสร้างถนนทำให้การสัญจรทางน้ำเริ่มลดลง ชาวบ้านผู้อาศัยอยู่ริมคลองอู่ตะเภา ซึ่งเดิมมีวิถีชีวิตพึ่งพากับคลอง ได้เริ่มหันไปใช้เส้นทางคมนาคมทางบกแทนใช้การสัญจรทางน้ำ ส่งผลให้การใช้เส้นทางคลองลดลง เมื่อการสัญจรทางน้ำเริ่มมีบทบาทน้อย ก็ส่งผลกระทบต่อประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นทางน้ำเช่นกัน จึงทำให้ประเพณีทางน้ำของชุมชนต้องหยุดไป เนื่องจากเรือไม่สามารถลอดได้สะพานได้ ความสัมพันธ์ของคนกับคลองเปลี่ยนไป ต่อมาในปี 2527 ก็มีการรื้อฟื้นประเพณีการแข่งขันเรือโดยการผลักดันของ คต.นิคม ทองมูณี และมีการแข่งขันเรือยาวที่คลองแห ตั้งแต่ปี 2547 เป็นต้นมา และการจัดประเพณีการแข่งขันเรือ ทำให้ผู้คนได้รวมตัวกันทำกิจกรรม จนกระทั่งเมื่อคลองอู่ตะเภาประสบกับปัญหาน้ำแห้งในฤดูแล้ง มีขยะและผักตบชวาลอยเต็มเกลื่อนกลาดในคลอง รวมทั้งมีการทำการเกษตรในน้ำ เช่น การปลูกผักบุ้ง และผักกระเฉด ตั้งแต่ปี 2543 เป็นต้นมา ทำให้ประเพณีการแข่งขันเรือต้องหยุดชะงักไป ชุมชนในพื้นที่กลางน้ำจึงพยายามแก้ไขปัญหาคลองอู่ตะเภา โดยการขุดลอกคลอง และมีการรวมกลุ่มเพื่อทำการตรวจสอบคุณภาพน้ำเป็นประจำทุกเดือนที่ชุมชนคลองแห เพื่อให้มีน้ำมีคุณภาพดีขึ้น และสามารถจัดการแข่งขันเรือได้ กล่าวได้ว่า ประเพณีและ

วัฒนธรรมท้องถิ่นสามารถผลักดันให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนได้ ในกรณีที่ชุมชนยังประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นอยู่

3) การใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อการขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา

เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในพื้นที่สาธารณะ (Public space) ที่หลากหลาย ซึ่งใช้ในการทำกิจกรรมเป็นประจำทุกเดือน และเป็นสถานที่ที่สมาชิกในเครือข่ายฯ มาพบปะพูดคุยกัน รวมทั้งเป็นที่ประชุมของเครือข่ายฯ ได้แก่ ลานวัดคลองแห โรงเรียนพะตง ประชานศิริวัฒน์ ห้องประชุมคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ทำให้สมาชิกในเครือข่ายฯ สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และมีการกระจายข้อมูลข่าวสารออกไปในวงกว้าง นอกจากนั้น การมีพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ทางสังคมนั้นทำให้สมาชิกเครือข่ายฯ เกิดความสนิทสนม ผูกพัน เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ทำให้มีความรู้สึกเป็นกันเองมากขึ้น การทำกิจกรรมที่ต่อเนื่องยาวนาน ทำให้เกิดความรู้สึกผูกพัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานของเครือข่ายฯ เป็นการดำเนินงานที่มีคุณค่าภายใต้บรรยากาศของความเท่าเทียมกัน มีการให้โอกาสกันและกันในการร่วมคิดร่วมแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (ชาคริต โภชะเรือง (สัมภาษณ์), 13 สิงหาคม 2549)

4) การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง

ความต่อเนื่องของกิจกรรมของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา เมื่อมีการก่อตั้งเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในปี 2544 กิจกรรมแรกของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา คือ กิจกรรมการล่องคลองอู่ตะเภา เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของคลอง หลังจากประสบปัญหาน้ำท่วมในปี 2543 ซึ่งผลจากการล่องคลองทำให้สมาชิกผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ทราบถึงปัญหาของคลองอู่ตะเภา ดังนั้นสมาชิกในเครือข่ายฯ จึงได้มีการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเพื่อแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา จนมีการจัดทำเป็นหลักสูตรสาระท้องถิ่นรักษ์คลองอู่ตะเภาในปี 2547 โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นเยาวชนในโรงเรียนตลอดกลุ่มน้ำ เพื่อสร้างจิตสำนึกแก่เยาวชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และในปีเดียวกันได้มีหน่วยงานภาครัฐร่วมทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ กิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อม โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งสายน้ำเพื่อการอนุรักษ์ และโครงการร่วมฟื้นน้ำใสให้ชุมชน เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ได้ขยายไปสู่ชุมชนในการจัดตั้งกลุ่มเพื่อตรวจวัดคุณภาพน้ำ ผลที่ได้จากการจัดกิจกรรมทำให้ชุมชนได้เกิดความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เนื่องจากเมื่อมีการตรวจวัดคุณภาพน้ำชุมชนก็ได้ทราบถึงสภาพความเสื่อมโทรมของน้ำ ดังนั้นจึงมีการจัดทำกิจกรรมต่อเนื่องเพื่อรักษาสภาพแหล่งน้ำไว้ ได้แก่ กิจกรรมจัดทำน้ำหมักชีวภาพ และกิจกรรมโยน EM Ball เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ขยายกิจกรรมไปสู่กลุ่มเยาวชนในพื้นที่กลางน้ำและปลายน้ำ โดยมีการก่อตั้งกลุ่มเยาวชน

ค้นกล้าเพื่อการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา ในปี 2549 ซึ่งเน้นกิจกรรมการสร้างจิตสำนึกแก่เยาวชน เช่น กิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อม โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน แม้ว่าการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนยังมีจำนวนจำกัด เนื่องจากประชาชนส่วนหนึ่งไม่ทราบถึงปัญหา และไม่รู้ว่าน้ำที่ใช้ในการอุปโภคบริโภคเป็นแหล่งน้ำดิบที่มาจากคลองอู่ตะเภา ดังนั้นจะต้องทำให้ประชาชนเหล่านี้ได้ทราบถึงปัญหาเพื่อให้เกิดความตระหนักและร่วมมือในกิจกรรมการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภามากขึ้น (ศักดิ์ศิริ โตะเอี่ยม (สัมภาษณ์), 30 กันยายน 2550)

5) การมีจิตสำนึกสาธารณะของปัจเจกบุคคลผู้ร่วมขับเคลื่อนเครือข่ายฯ

ปัจจัยที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาอีกประการหนึ่งคือ การมีจิตสำนึกสาธารณะของปัจเจกบุคคลในการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา เนื่องจากมีความตระหนักถึงปัญหา และต้องการแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังจะเห็นได้ว่าการทำงานหรือทำกิจกรรมในเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาไม่มีรายได้เป็นการตอบแทน ดังนั้นงบประมาณที่ใช้ในการสนับสนุนกิจกรรมในช่วงแรกจึงเป็นเงินที่แต่ละคนบริจาค จึงมีบางคนที่มองว่าไม่รู้ทำไปเพื่ออะไร ทั้งมีความเหน็ดเหนื่อยและไม่ได้รับค่าตอบแทน (เบญจมาศ นาคหลง (สัมภาษณ์), 27 กันยายน 2549) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ต้นน้ำประชามอนุรักษ์ป่าผาคำได้ทำกิจกรรมลาดตระเวนป่า โดยมีงบประมาณส่วนตัวในการทำกิจกรรม ส่วนพื้นที่กลางน้ำ อาจารย์เบญจมาศ นาคหลง ขับเคลื่อนกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาดูแลและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาตั้งแต่ปี 2541 และพื้นที่ปลายน้ำซึ่ง คต.นิคม ทองมูณี ทำกิจกรรมประเพณีการแข่งเรือ โดยใช้ทุนส่วนตัวในการทำกิจกรรมในช่วงแรก ซึ่งในช่วงเวลานั้นยังไม่มีหน่วยงานไหนได้เข้ามาให้การสนับสนุนกิจกรรม รวมถึงการมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของสมาชิกในเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ได้แก่ กลุ่มตรวจวัดคุณภาพน้ำที่คลองแห เจ้าอาวาสวัดคลองแห หรือกลุ่มนักสืบสายน้ำของโรงเรียนพะตงปรานศิริวัฒน์ เป็นต้น กล่าวได้ว่า บุคคลเหล่านี้เป็นผู้เสียสละในการทำงาน เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ไม่มีค่าตอบแทน จะเห็นได้ว่ามีเพียงผู้ที่มีจิตสำนึกสาธารณะเท่านั้นที่จะทำงานร่วมกับเครือข่ายได้ โดยไม่หวังผลตอบแทน (เบญจมาศ นาคหลง (สัมภาษณ์), 27 กันยายน 2549)

2.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา

2.2.1 การขาดวิธีการในการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน

จากที่ผ่านมามีการทำงานของเครือข่ายถือว่าการมีส่วนร่วมของภาคต่างๆ อยู่ในระดับจำกัด ต้องส่งเสริมให้ทุกฝ่ายเล็งเห็นถึงความสำคัญของการเข้าร่วมอนุรักษ์ และฟื้นฟู

คลองอู่ตะเภามากยิ่งขึ้น (ธานี ทิพย์ทะเบียนการ (สัมภาษณ์), 13 สิงหาคม 2549) แม้ว่ามีหลายหน่วยงานได้เข้ามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองร่วมกับเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา แต่หน่วยงานภาครัฐก็ทำตามบทบาทหน้าที่ซึ่งได้รับมอบหมายจากส่วนกลางเป็นหลัก ด้านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตลอดแนวคลองนั้น ยังไม่ได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ส่วนประชาชนและชุมชนตลอดแนวคลองผู้ตระหนักถึงความสำคัญในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาอย่างจริงจังยังมีจำนวนน้อย เพราะประชาชนส่วนหนึ่งไม่ใช่คนในพื้นที่ แต่ได้ย้ายถิ่นมาอยู่อาศัยเพื่อการประกอบอาชีพ ดังนั้นจึงขาดความตระหนักต่อความสำคัญของคลองและการแก้ไขปัญหา เนื่องจากประชาชนส่วนหนึ่งยังมีแนวคิดว่าการแก้ไขปัญหาลิ่งแวดล้อมเป็นหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐ ทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาอยู่ในระดับจำกัด ดังนั้นจึงต้องทำให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของคลองอู่ตะเภา และประชาชนส่วนหนึ่งยังไม่ทราบถึงที่มาของน้ำในการนำมาอุปโภคบริโภคว่าเป็นน้ำที่มาจากคลองอู่ตะเภา เมื่อประชาชนได้ทราบถึงแหล่งที่มาและสภาพปัญหา ทำให้ร่วมมือกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภามากขึ้น (เบญจมาศ นาคหลง (สัมภาษณ์), 7 มิถุนายน 2550) และในปัจจุบัน (ปี 2550) วิถีชีวิตของคนไม่ได้มีความสัมพันธ์กับคลองเหมือนที่ผ่านมา กล่าวคือ คลองไม่ได้ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำ ไม่มีสัตว์น้ำให้ชาวบ้านได้ลงไปจับปลาเนื่องจากน้ำเสีย ดังนั้นชาวบ้านจึงไม่เห็นว่าคลองอู่ตะเภามีความหมายต่อการดำรงชีวิต ทางแก้คือต้องให้คลองอู่ตะเภาได้กลับมาใช้ประโยชน์อีกครั้ง ชาวบ้านจึงจะเห็นถึงคุณค่าของคลองและช่วยการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองอู่ตะเภา (ถักย์ หนูประดิษฐ์ (สัมภาษณ์), 26 กันยายน 2550)

2.2.2 หน่วยงานภาครัฐไม่มีการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง

หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาไม่ได้ให้ความสนใจอย่างจริงจัง ดังกรณีป่าต้นน้ำผาคำที่มีการตัดไม้ทำลายป่ามาเป็นระยะเวลาหลายสิบปี แต่ทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ไม่สามารถจัดการแก้ไขกับปัญหาได้ ทำให้ปัจจุบันป่าต้นน้ำเหลือน้อยลง หรือกรณีโรงงานอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเสียลงสู่คลองอู่ตะเภา ส่งผลให้ปลาในกระชังตายเป็นจำนวนมากและส่งกลิ่นเหม็น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องซึ่งได้แก่ อุตสาหกรรมจังหวัด สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 สำนักงานสิ่งแวดล้อมจังหวัด และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตลอดแนวคลองก็ละเลย ไม่มีการตรวจสอบดูแลอย่างจริงจัง ซึ่งหน่วยงานภาครัฐคงกลัวต้นทุนงบประมาณและอำนาจหน้าที่ในการดำเนินการ จึงสมควรที่จะเข้ามาดูแลอย่างจริงจังในการแก้ไขปัญหา (อนันต์ บุญโสภณ (สัมภาษณ์), 2 ตุลาคม 2549) นอกจากนั้นหน่วยงานภาครัฐขาดบุคลากรที่ทำงานอย่างจริงจัง ไม่มีหน่วยงานใดลงมือดำเนินการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น อีกทั้งการทำงานของหน่วยงานภาครัฐเป็นไปอย่างล่าช้า มีการประชุมหรือสัมมนาเป็นครั้งคราวแล้วก็ล้มเลิก

ไป เนื่องจากขาดการประสานงานที่ต่อเนื่อง กล่าวคือ ในการจัดสัมมนาและรายงานการสัมมนา แต่ครั้งไม่ได้มีการรายงานผลให้ชาวบ้านผู้ที่ได้รับผลกระทบได้รับรู้ว่าเป็นอย่างไร กล่าวได้ว่า หน่วยงานภาครัฐไม่มีบทบาทที่เข้มแข็งในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา (ลัทธิ หนูประดิษฐ์ (สัมภาษณ์), 26 พฤศจิกายน 2549)

โดยสรุป การที่เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภามีปัจจัยเอื่อดังกล่าว ได้แก่ ด้าน สถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อม คุณลักษณะของผู้นำ การใช้รูปแบบการขับเคลื่อนที่หลากหลาย และต่อเนื่อง และการมีจิตสำนึกสาธารณะของปัจเจกบุคคล ทำให้สมาชิกในเครือข่ายฯ เกิดความรักและหวงแหนในทรัพยากรและร่วมกันแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา ส่วนอุปสรรคที่เครือข่ายฯ ประสบนั้น สมาชิกเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาที่ไม่ได้ใส่ใจ หากแต่พยายามร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่อไป ทั้งนี้งบประมาณไม่ได้เป็นอุปสรรคมากนักในการขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ เนื่องจากเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภามีงบประมาณกองกลาง ประมาณ 105,000 บาท ซึ่งมีสหกรณ์ออมทรัพย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เป็นผู้รับผิดชอบ และมีหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชนอีกหลายหน่วยงานที่พร้อมให้การสนับสนุนงบประมาณ ในการขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา (ชาคริต โภชะเรือง (สัมภาษณ์), 30 เมษายน 2550)

5. ทิศทางของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลอง

ทิศทางของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลอง จากการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ได้แบ่งตามพื้นที่เป็น 3 ส่วนคือ พื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ดังนี้

5.1 พื้นที่ต้นน้ำ คือ พื้นที่ในส่วนของอำเภอสะเตาะ และอำเภอลองหอยโข่ง จากการศึกษา พบว่า พื้นที่อำเภอลองหอยโข่งได้มีการก่อตั้งกลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำ กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำป่าผาคำ ต่อมาในปี 2547 กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำ ได้จัดทำโครงการเยาวชนฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำผาคำเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากเครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพจังหวัดสงขลา เพื่อปลูกจิตสำนึก ในการหวงแหนและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ในการเสริมสร้างสุขภาพและความเข้มแข็งของกลุ่มเยาวชน อนุรักษ์ป่าต้นน้ำผาคำ ผลจากการทำกิจกรรมส่งผลให้เยาวชนเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำผาคำ รวมทั้งเกิดเครือข่ายในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเพิ่มมากขึ้น แต่การเคลื่อนไหวของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในพื้นที่ต้นน้ำทำได้จำกัด เพราะพื้นที่ป่าต้นน้ำผาคำเป็นพื้นที่อันตราย เนื่องจากใน

อดีตเคยมีการปะทะระหว่างผู้บุกรุกป่ากับประชาชนอนุรักษ์ป่าผาคำขณะการลาดตระเวนป่าของกลุ่มประชาชน และทางกลุ่มประชาชนได้ทำการต่อต้านองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาในพื้นที่ เพราะกลุ่มประชาชนอนุรักษ์ป่าผาคำมีความคิดเห็นว่า องค์กรที่เข้ามาในพื้นที่เป็นกลุ่มที่แสวงหาผลประโยชน์ (ทิมข่าวทางไท, 2550)

เครือข่ายรักษ์คลองอยู่ตะเภาในพื้นที่อำเภอสะเตาะ ได้แก่ กลุ่มไก่อ่อน ได้ขยายกิจกรรมร่วมกับเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา จังหวัดสงขลา ในปี 2543 เนื่องจากแกนนำกลุ่มไก่อ่อนคือครูในอำเภอสะเตาะ เมื่อกลุ่มไก่อ่อนได้เข้ามาทำงานร่วมกับเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา ทำให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้แก่เยาวชนได้มากขึ้น เนื่องจากมีความหลากหลายในกิจกรรม รวมทั้งได้มีโอกาสร่วมแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กับครูและเยาวชน และมีอาจารย์สุพจน์ แสงจันทร์ ซึ่งเป็นแกนนำกลุ่มไก่อ่อน ได้ทำหน้าที่ในการประสานงานของเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาในพื้นที่ต้นน้ำจนถึงปัจจุบัน (ปี 2550)

นอกจากนั้น ยังมีการดำเนินงานของเทศบาลตำบลปริก ซึ่งได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี 2544 โดยมีการจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครตรวจวัดคุณภาพน้ำ โดยได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลตำบลปริก และสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 ลักษณะกิจกรรมคือ การเก็บตัวอย่างน้ำและนำน้ำไปตรวจสอบเพื่อหาค่า BOD และค่า DO เป็นสม่ำเสมอทุกๆ เดือน ผลที่ได้คือคุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์เสื่อมโทรมถึงพอใช้ ผลจากกิจกรรมทำให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกและมีความตระหนักถึงคุณค่าของคลองอยู่ตะเภามากขึ้น และมีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับคลองอยู่ตะเภาเพื่ออนุรักษ์และแก้ไขปัญหาคลองอยู่เสมอ เช่น การปรับภูมิทัศน์ของคลอง โดยได้รับการสนับสนุนจากโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ และโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งลำน้ำ เพื่อการอนุรักษ์คลองปริก ซึ่งเป็นการรณรงค์ให้ชาวชุมชนเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ลักษณะการทำงานชุมชน คือ ได้มีการรวมตัวเพื่อค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา โดยชุมชนและเทศบาลตำบลปริกได้ร่วมกันทำกิจกรรมในรูปแบบของตนเอง เพื่อรณรงค์ให้ชุมชนช่วยกันฟื้นฟูให้คลองปริกมีคุณภาพดีขึ้น (สุริยา ยีขุน (สัมภาษณ์), 11 ตุลาคม 2549) โครงการที่เทศบาลตำบลปริก มุ่งดำเนินการต่อไปในอนาคต ได้แก่ โครงการชุมชนน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ โครงการอบรมอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โครงการรณรงค์คัดแยกขยะในชุมชน และโครงการคลองสวย น้ำใส (เทศบาลตำบลปริก, 2550)

จะเห็นได้ว่า การขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอยู่ตะเภาในพื้นที่ต้นน้ำ ใช้ทุนทางสังคมที่สำคัญของโรงเรียนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นแรงผลักดันในการขับเคลื่อน ได้แก่ เครือข่ายโรงเรียนในอำเภอสะเตาะ ซึ่งประกอบด้วย 12 โรงเรียน ที่ได้ทำกิจกรรมโดยเน้น

กิจกรรมการสร้างจิตสำนึกแก่เยาวชนใน กล่าวได้ว่า การมีทุนทางสังคมดังกล่าวเป็นแรงผลักดันให้ เครื่อง่ายฯ ขับเคลื่อนไปได้

กล่าวโดยสรุป ทิศทางของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองในพื้นที่ต้นน้ำมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ในพื้นที่อำเภอคลองหอยโข่งนั้น เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาไม่สามารถขับเคลื่อนได้มากนัก เนื่องจากมีข้อจำกัดทางด้านพื้นที่ กล่าวคือ พื้นที่ป่าหาค่า เคยเป็นสถานที่ซึ่งสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์อาศัย และมีการปะทะระหว่าง ผู้บุกรุกป่าหาค่ากับประชาชนอนุรักษ์ป่าหาค่า จึงทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มองค์กรใน การทำกิจกรรมมีน้อย และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอคลองหอยโข่งไม่มีนโยบาย ด้านการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งแตกต่างจากพื้นที่อำเภอสะเดา เทศบาลตำบลปรีก ได้มีการทำกิจกรรมด้านการแก้ปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ ปี 2544 เป็นต้นมา และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานหลายฝ่าย ทั้งหน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน รวมทั้งประชาชนมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา ดังนั้น การเคลื่อนไหวของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในพื้นที่อำเภอสะเดา สามารถขับเคลื่อนไปได้มาก โดยมุ่งเน้นการสร้างจิตสำนึกให้แก่ชุมชนและเยาวชนในพื้นที่

5.2 พื้นที่กลางน้ำ จากการศึกษาพบว่า เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาได้ขับเคลื่อน กิจกรรมด้านการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตั้งแต่ปี 2541 โดยเริ่มต้นจากกิจกรรม นักสืบสายน้ำของโรงเรียนพะตงประชานทีร์วัฒน์ และในปี 2543 ได้มีการจัดตั้งศูนย์สิ่งแวดล้อม ศึกษาจังหวัดสงขลา ลักษณะกิจกรรม คือ การจัดกิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อม โดยมีกลุ่มเป้าหมาย เป็นกลุ่มเยาวชนในพื้นที่ซึ่งเป็นสมาชิกในเครือข่ายศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษา และปี 2544 เครือข่าย ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลา ได้นำกิจกรรมนักสืบสายน้ำมาใช้เป็นแนวทางในการแก้ไข ปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา ต่อมา มีการจัดกิจกรรมค่ายเพื่อการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา โดย โรงเรียนพะตงประชานทีร์วัฒน์ร่วมกับเทศบาลตำบลพะตง ทำให้เกิดการรวมกลุ่มทำงานระหว่าง ครูในเครือข่ายศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษา ครูในโรงเรียนเขตเทศบาลตำบลพะตง นักเรียนแกนนำจาก โรงเรียนเกาะแก้วพิทยาสรรค์ นักเรียนแกนนำจาก โรงเรียนพะตงประชานทีร์วัฒน์ และแกนนำ ชุมชนในเขตเทศบาลตำบลพะตง ผลจากการจัดกิจกรรมค่ายในครั้งนี้ทำให้เกิดเครือข่ายนักสืบ สายน้ำตลอดดุ่มน้ำ

ปี 2545 นี้เองเป็นปีที่เริ่มเกิดกระบวนการสร้างเยาวชนให้สำนึกรักษ์คลอง อู่ตะเภาชัดเจนขึ้น กล่าวคือ น.ส.วิลาวัลย์ มีโพธิ์ นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ได้เข้ามาทำวิจัยเพื่อ สร้างกระบวนการด้านสิ่งแวดล้อมของคลองอู่ตะเภา กลุ่มเป้าหมายคือนักเรียนระดับชั้น

มัธยมศึกษาปีที่ 4 ของโรงเรียนพะตงประชานารีวัฒน์ โดยใช้บทเรียน โมดูลคลองอยู่ตะเภา และในปีเดียวกันได้มีการจัดกิจกรรมค่ายเรียนรู้เพื่อออบกู้สายน้ำ

ปี 2547 มีหน่วยงานทั้งจากภาครัฐและเอกชนได้ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการทำกิจกรรมต่างๆ แก่กลุ่มเยาวชน ในปี 2548 เครือข่ายเยาวชนเริ่มดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ร่วมกับชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และมีหลายหน่วยงานที่สนับสนุนงบประมาณ และมีนักวิชาการเข้ามาทำงานกับเครือข่ายเยาวชนรักษ์คลองอยู่ตะเภามากขึ้น ต่อมาปี 2549 ได้มีการก่อตั้งกลุ่มเยาวชนต้นกล้ารักษ์คลองอยู่ตะเภาได้มีกิจกรรมด้านการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภาอย่างต่อเนื่อง

โดยสรุป การขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอยู่ตะเภาในพื้นที่กลางน้ำในช่วงเวลาที่ผ่านมา ได้อาศัยทุนทางสังคมหลายประการ ประกอบด้วย ทุนบุคคล ได้แก่ อาจารย์เบญจมาศ นาคหลง ที่ได้ทำงานอย่างเสียสละ และไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคในการทำงาน และได้มีเครือข่ายโรงเรียนรักษ์คลองอยู่ตะเภาในพื้นที่กลางน้ำ 27 โรงเรียน รวมทั้งมีกลุ่มเยาวชนต้นกล้าอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภา ที่เกิดจากการผลักดันของเครือข่ายโรงเรียนรักษ์คลองอยู่ตะเภา นอกจากนั้นยังมีความร่วมมือจากภาคีต่างๆ และมีการสนับสนุนงบประมาณจากภายนอกในการทำกิจกรรม ทั้งหน่วยงานภาครัฐระดับภูมิภาค องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรพัฒนาเอกชน และจากการทำกิจกรรมของกลุ่มต้นกล้าเพื่อการอนุรักษ์ ในปี 2549 ซึ่งจัดทำกิจกรรมค่ายเยาวชนรักษ์คลองอยู่ตะเภา จำนวน 3 ค่าย คือ ค่ายต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ สนับสนุนงบประมาณ โดยสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา ค่ายละ 1 แสนบาท เมื่อหมดโครงการจากสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา ทำให้เครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เห็นถึงผลงานและพลังในการขับเคลื่อนเครือข่ายฯ ของเยาวชนต้นกล้าเพื่อการอนุรักษ์ ทำให้สามารถผลักดันไปสู่แผนสุขภาพจังหวัดสงขลาในปี 2550 และมีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ โครงการเครือข่ายต้นกล้าเพื่อการอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภา การสัมมนาเครือข่ายเยาวชนต้นกล้าเพื่อการอนุรักษ์ และเครือข่ายครูรักษ์คลองอยู่ตะเภา (เบญจมาศ นาคหลง (สัมภาษณ์), 27 สิงหาคม 2550)

กล่าวได้ว่า กระบวนการขับเคลื่อนเครือข่ายรักษ์คลองอยู่ตะเภาในพื้นที่กลางน้ำเกิดจากการผลักดันของเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาไปสู่กลุ่มเยาวชนในพื้นที่ โดยผ่านกิจกรรมนักสืบสายน้ำ และหลักสูตรสาระท้องถิ่นรักษ์คลองอยู่ตะเภา โดยนำกิจกรรมการอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภาสอดแทรกเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอน เพื่อให้เยาวชนเกิดจิตสำนึกรักษ์คลองอยู่ตะเภาจนเกิดกลุ่มเยาวชนต้นกล้าเพื่อการอนุรักษ์ และจากการได้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้ และลักษณะกิจกรรมด้านการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภา ทำให้เกิดการสนับสนุนจากหน่วยงาน

ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่เป็นไปอย่างต่อเนื่อง และทิศทางการเคลื่อนไหวของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถาจะมุ่งไปยังกลุ่มเยาวชนในโรงเรียน สืบเนื่องจากการที่กลุ่มเยาวชนได้พัฒนาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์คลองอุตะเถา จากการดำเนินงานไปสู่การร่วมคิดค้นวางแผนดำเนินงานและติดตามผลการดำเนินงานร่วมกับภาคีส่วนต่างๆ รวมทั้งกลุ่มเยาวชนได้มีบทบาทในการผลักดันให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นริเริ่มจัดทำโครงการอนุรักษ์คลองมากขึ้น ได้แก่ เทศบาลตำบลพะตงได้เริ่มโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแบบบูรณาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กิจกรรมค่ายเยาวชน กิจกรรมทำน้ำหมักชีวภาพ เป็นต้น ส่งผลให้เกิดการทำงานร่วมกันอย่างเข้มแข็งระหว่างชุมชน โรงเรียน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (สันติ จันทโธ (สัมภาษณ์), 13 ตุลาคม 2549)

5.3 พื้นที่ปลายน้ำ จากการศึกษาพบว่า กิจกรรมด้านการแก้ไขปัญหาคอนกรีตและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เริ่มตั้งแต่ ปี 2547 โดยการจัดกิจกรรมการแข่งขันที่แหลมโพธิ์ และในปี 2547 มีการจัดกิจกรรมแข่งขันเรือยาวที่ชุมชนคลองแห ในปี 2548 มีการจัดอบรมอาสาสมัครตรวจวัดคุณภาพน้ำแก่ชุมชนคลองแห โดยเทศบาลตำบลคลองแหเป็นผู้จัดอบรม ผลจากการจัดอบรมอาสาสมัครตรวจวัดคุณภาพน้ำ ทำให้ชุมชนสามารถจัดกิจกรรมตรวจวัดคุณภาพน้ำขึ้นในพื้นที่คลองแห แต่การตรวจวัดคุณภาพน้ำต้องหยุดชะงัก ไม่สามารถดำเนินได้อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากชุมชนขาดงบประมาณในการซื้ออุปกรณ์สำหรับตรวจวัดคุณภาพน้ำ

ต่อมาในปี 2548-2549 มีการจัดกิจกรรมที่ชุมชนคลองแห กิจกรรมแบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ กิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมทางวัฒนธรรม และกิจกรรมการพัฒนา และมีการทำน้ำหมักชีวภาพ กิจกรรมโยน EM Ball เพื่อแก้ไขปัญหาคอนกรีตในคลองแห และในปี 2549 ได้มีการจัดกิจกรรมย้อนตำนานคลองแห เป็นกิจกรรมที่ต้องการให้ชุมชนได้เรียนรู้ถึงประวัติความเป็นมาของตัวเอง และสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์คลองแห

จะเห็นได้ว่าทุนทางสังคมในพื้นที่ปลายน้ำ ได้แก่ ทุนบุคคล ประกอบด้วย พระครูปลัดสมพร ชูานธุมโม เจ้าอาวาสวัดคลองแห และคต.นิคม ทองมุณี ที่เป็นแกนนำสำคัญในการทำกิจกรรมในพื้นที่ปลายน้ำ รวมทั้งมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งได้ให้การสนับสนุนงบประมาณในการทำกิจกรรม อีกทั้งยังมีพื้นที่ทางสังคมให้สมาชิกของเครือข่ายฯ ได้มาทำกิจกรรมเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน และมีประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้แก่ ประเพณีการแข่งขันเรือยาวที่เป็นพลังในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการเข้าร่วมกิจกรรมการแก้ไขปัญหาคอนกรีตและอนุรักษ์คลองอุตะเถา และมีเครือข่ายโรงเรียนในพื้นที่ปลายน้ำ 12 โรงเรียน ที่ทำกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกแก่กลุ่มเยาวชนและชุมชนในพื้นที่ ทั้งนี้ สมาชิกบางส่วนในชุมชนและกลุ่มเยาวชนได้เริ่มขยับขยายการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาคอนกรีต โดยมี

ส่วนร่วมมากขึ้นในระดับการคิดค้นและวางแผนการแก้ไขปัญหา การลงมือปฏิบัติการ และการติดตามประเมินผล

กล่าวได้ว่า เครือข่ายรักษ์คลองอยู่ตะเภาในพื้นที่ปลายน้ำ เน้นการเคลื่อนไหวด้าน ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น เนื่องจากพื้นที่ปลายน้ำมีพื้นที่ทางสังคม คือ วัดคลองแห ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนและเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรม รวมทั้งมีพระครูสมพร ฐานธมโม เป็นพระนักพัฒนา และมีหลายหน่วยงานให้การสนับสนุนด้านการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทั้งหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน พระสงฆ์ และเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาในพื้นที่ปลายน้ำ ได้แก่ โรงเรียนวัดนารังนก ซึ่งได้ทำกิจกรรมเชื่อมโยงกับเครือข่ายรักษ์คลองอยู่ตะเภา รวมทั้งชุมชนมีจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์คลอง ดังนั้นทิศทางของเครือข่ายรักษ์คลองอยู่ตะเภาในพื้นที่ปลายน้ำจึงเน้นกิจกรรมด้านวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และการพัฒนาเยาวชนเป็นหลัก

โดยรวมแล้ว ทิศทางหลักของเครือข่ายรักษ์คลองอยู่ตะเภาทั้ง 3 พื้นที่มุ่งประเด็นเป้าหมายไปยังกลุ่มเยาวชนในพื้นที่ตลอดลำน้ำคลองอยู่ตะเภา เนื่องจากกลุ่มเยาวชนเป็นกลุ่มที่สามารถผลักดันกิจกรรมให้เกิดการขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอยู่ตะเภาทั้งในระดับเยาวชนด้วยกันและขยายผลสู่ชุมชน เนื่องจากเยาวชนสามารถดำเนินกิจกรรมซึ่งเป็นสื่อในการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้ไปสู่ชุมชน เพื่อสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์คลอง นอกจากนี้เครือข่ายรักษ์คลองอยู่ตะเภาได้มุ่งเน้นประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภามากขึ้น เนื่องจากประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นกิจกรรมที่เอื้อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองได้เช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบางพื้นที่ ที่มีทุนทางสังคมโดยมีประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนมาเป็นเวลานาน นอกจากนั้นเครือข่ายรักษ์คลองอยู่ตะเภาได้มีโอกาสร่วมในการจัดทำแผนแม่บทพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เนื่องจากคลองอยู่ตะเภาเป็นคลองสายย่อยของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ดังนั้นจึงได้มีการร่วมคิดและจัดทำกิจกรรมร่วมกันกับหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา รวมทั้งหน่วยงานจากภายนอกได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภามากขึ้น ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน และนักวิชาการ กล่าวได้ว่าทิศทางการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภาที่ริเริ่มจากกลุ่มบุคคลจำนวนหนึ่ง ได้ขยายตัวไปสู่การรวมกลุ่มและขยายผลเป็นเครือข่ายประชาสังคมในการฟื้นฟูและอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภา และทิศทางของเครือข่ายในอนาคตจะสามารถขยายไปสู่การทำงานในระดับภาคได้มากขึ้น

โดยสรุป พัฒนาการของเครือข่ายรักษ์คลองอยู่ตะเภา เริ่มต้นจากประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น และปัจเจกบุคคลจำนวนหนึ่งเกิดความตระหนักในความสำคัญของปัญหา จนรวมตัวกัน

และกลุ่มได้ขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ และมีการสังสมประสบการณ์จากการปฏิบัติร่วมกันอย่างต่อเนื่องในลักษณะการเรียนรู้จากการปฏิบัติ และจากสภาพภายในของเครือข่ายๆ ที่ไม่ใช่เป็นแบบจัดตั้ง หรือสั่งการ ลักษณะความเป็นองค์กรที่เปิดกว้างสำหรับกลุ่ม องค์กรทุกภาคส่วน บุคคลทุกอาชีพ ระดับการศึกษา ทำให้มีความหลากหลายของกลุ่มองค์กรพัฒนาที่เข้าร่วม ซึ่งมีความแตกต่างตามลักษณะของสภาพปัญหาแต่ละพื้นที่ ส่งผลให้เกิดความหลากหลายของกลุ่มองค์กรพัฒนาที่เข้าร่วม วิธีความเคลื่อนไหวตามความถนัดของแต่ละกลุ่ม รวมทั้งประเด็นและจุดร่วมที่แตกต่างกัน ดังนั้นความเกี่ยวข้องกับมิติสาธารณะจึงมีความหลากหลาย อย่างไรก็ตาม ความหลากหลายขององค์กร กลับเป็นประโยชน์และเอื้อต่อการรวมตัวของเครือข่ายประชาสังคม เกิดแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่แตกต่างตามประสบการณ์องค์ความรู้ของแต่ละเครือข่ายๆ ที่โยงโยช่วยเหลือกัน ที่อยู่บนฐานแห่งความร่วมมือ ร่วมคิด ร่วมทำ ด้วยจุดมุ่งหมายที่อยากเห็นคลองอู่ตะเภามีภาพสมบูรณ์เช่นคังอืด

อย่างไรก็ตาม เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ประสบกับข้อจำกัดบางประการในการขับเคลื่อนเครือข่ายๆ ได้แก่ การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่ายๆ อยู่ในระดับจำกัด สมาชิกเครือข่ายๆ ส่วนใหญ่ดำเนินงานได้ในระดับการร่วมปฏิบัติการเท่านั้น ผู้ที่มีส่วนร่วมในทุกระดับตั้งแต่ ระดับการมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล คือ แกนนำเครือข่ายๆ จำนวนหนึ่งทั้งจากพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ จะเห็นได้ว่า เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภายังขาดพลังการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน ซึ่งทำให้การเติบโตของเครือข่ายๆ อยู่ในระดับจำกัด ดังนั้นเครือข่ายๆ จะต้องสร้างพลังการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน โดยการทำให้ประชาชนเหล่านี้ได้ตระหนักถึงปัญหาและความสำคัญของปัญหา และร่วมทำกิจกรรม ซึ่งจะช่วยเสริมพลังในการขับเคลื่อนของเครือข่ายๆ ต่อไป (เบญจมาศ นาคหลง(สัมภาษณ์), 7 มิถุนายน 2550)

กล่าวโดยสรุป ทิศทางการขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลอง ทั้ง 3 พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ที่เน้นกิจกรรมการสร้างจิตสำนึกแก่กลุ่มเยาวชนและชุมชนในพื้นที่ เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหา ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เครือข่ายๆ สามารถขับเคลื่อนไปได้คือ ทูตทางสังคมและการมีส่วนร่วมที่เกิดจากจิตสำนึกของประชาชนจำนวนหนึ่งในแต่ละพื้นที่ ซึ่งแต่ละพื้นที่มีทูตทางสังคมที่แตกต่างกัน จึงส่งผลให้การขับเคลื่อนของเครือข่ายๆ ในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา บรรลุผลแตกต่างกัน จะเห็นได้ว่า พื้นที่กลางน้ำและปลายน้ำมีทูตทางสังคมที่หลากหลาย ทำให้เครือข่ายๆ ในพื้นที่กลางน้ำและปลายน้ำ สามารถขับเคลื่อนไป

ได้มากกว่าพื้นที่ต้นน้ำ อย่างไรก็ตามเครือข่ายในทั้ง 3 พื้นที่ ยังประสบกับข้อจำกัดที่เหมือนกัน คือ การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนซึ่งยังอยู่ในระดับต่ำ

อนึ่ง ผลการดำเนินงานของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถาปรากฏชัดเจนในการเสริมสร้างจิตสำนึกของกลุ่มเป้าหมาย คือ ชุมชนและเยาวชนในพื้นที่ ทั้งนี้สรุปได้ว่าการขับเคลื่อนงานโดยหลักๆ ของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา ซึ่งกิจกรรมส่งผลให้เยาวชนเกิดความตระหนักถึงปัญหาของคลองอุตะเถาและร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขในระดับภาคมากขึ้น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันวิชาการ ซึ่งเข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุนมากขึ้น ผลของกิจกรรมที่ดำเนินการโดยกลุ่มเยาวชน สามารถผลักดันให้ชุมชนในทั้งพื้นที่เกิดความตระหนักถึงปัญหาและความสำคัญของคลองอุตะเถา เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถา ทำให้เครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพ สนับสนุนโดย : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ซึ่งเป็นองค์กรที่ช่วยเร่งพัฒนาการขององค์กรอื่นๆ โดยใช้เงินทุนเป็นเครื่องมือ เพื่อบรรลุเป้าหมายในการสร้างเสริมสุขภาพอย่างมีประสิทธิภาพ เครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพระดับจังหวัดมีเป้าหมาย เพื่อให้มีกลไกการจัดการระดับจังหวัดที่เป็นระบบและมีประสิทธิภาพ เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และมีกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพ ซึ่งได้ตระหนักถึงพลังของเยาวชนในการขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ จึงผลักดันกลุ่มเยาวชนไปสู่กิจกรรมในแผนสุขภาพระดับจังหวัด (ชาคริต โภชะเรือง (สัมภาษณ์), 30 เมษายน 2550) ดังนั้นทิศทางการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถาจึงมุ่งเน้นกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นเยาวชนในพื้นที่ตลอดลำน้ำ โดยมีเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาเป็นผู้เชื่อมโยงในการประสานงาน โดยจะขยายสมาชิกกลุ่มเยาวชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตลอดลำน้ำคลองอุตะเถา ซึ่งปัจจุบัน (ปี 2550) เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษาและกลุ่มเยาวชนมีสมาชิกประมาณ 50 โรงเรียน และจะขยายภาคีไปนอกพื้นที่ลุ่มน้ำคลองอุตะเถา เช่น จังหวัดสตูล และจังหวัดพัทลุง เป็นต้นในอนาคต (เบญจมาศ นาคหลง (สัมภาษณ์), 7 มิถุนายน 2550)

บทที่ 4

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาเรื่องกระบวนการพัฒนาเครือข่ายประชาสังคมเพื่อการอนุรักษ์น้ำ กรณีศึกษาเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา พัฒนาการของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา ผลการดำเนินงานของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา ในการแก้ปัญหาและการอนุรักษ์คลองอุตะเถา ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอุตะเถาในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา (ปี 2518 - สิ้นปี 2549) และทิศทางของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถาในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอุตะเถา

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพใช้วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม เป็นหลักในการเก็บข้อมูล และได้เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม 3 ช่วงเวลา ได้แก่ (1) เดือนพฤษภาคม - เดือนสิงหาคม 2549 (2) เดือนกันยายน 2549 - เดือนมีนาคม 2550 และ (3) เดือนมกราคม 2549 - เดือนมิถุนายน 2550 ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. พัฒนาการของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา
2. ผลการดำเนินงานของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา ในการแก้ปัญหาและการอนุรักษ์คลองอุตะเถา โดยแบ่งเป็นพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ
3. ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอุตะเถา ในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา
4. ทิศทางของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถาในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอุตะเถา
5. ข้อเสนอแนะสำหรับเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา และเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. พัฒนาการและผลการดำเนินงานของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา ในการแก้ปัญหาและการอนุรักษ์คลองอุตะเถา

1.1 พื้นที่ต้นน้ำ

1.1.1 กระบวนการก่อเกิดและขับเคลื่อนงานเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา

ในพื้นที่ต้นน้ำ ในส่วนที่เป็นพื้นที่ป่าและประสบกับปัญหาป่าต้นน้ำถูกทำลาย กระบวนการก่อเกิดและขับเคลื่อนเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา เชื่อมโยงกับการอนุรักษ์ป่าจากในช่วงปี 2525 ป่าต้นน้ำเริ่มเกิดความเสื่อมโทรม เนื่องจากการบุกรุกป่าของพ่อค้านักธุรกิจเพื่อประโยชน์ทางด้านธุรกิจ และการประกอบอาชีพของเกษตรกร ได้แก่ การทำสวนยางพารา และการปลูกพืชสวนผลไม้ ดังนั้นในปี 2533 ได้มีการรวมตัวของกลุ่มใกล้เคียง ซึ่งเป็นกลุ่มครูในพื้นที่อำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา รวมทั้งประชาคมอนุรักษ์ป่าคำ และกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำ ในปี 2544 ซึ่งก่อตั้งขึ้นเพื่อร่วมกันหาแนวทางในการฟื้นฟูสภาพป่า

ลักษณะกิจกรรมของกลุ่มองค์กรในพื้นที่ต้นน้ำ ทำได้เพียงการลาดตระเวนป่าผาคำ และมีการทำกิจกรรมกับกลุ่มเยาวชนในพื้นที่เพื่อให้ทราบถึงสภาพปัญหา และให้เกิดความรักษ์และหวงแหนต่อทรัพยากรในพื้นที่ แต่การแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำทำได้ในระดับจำกัด มีการทำงานร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ แต่องค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเพียงเล็กน้อย เนื่องจากกลุ่มองค์กรในพื้นที่มีทัศนคติด้านลบต่อองค์กรพัฒนาเอกชน นอกจากนั้นประชาชนเข้ามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับน้อยมาก เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเคยเป็นพื้นที่ “สีแดง” ที่มีสมาชิกของพรรคคอมมิวนิสต์อาศัยอยู่ในพื้นที่ และมีการปะทะกับผู้บุกรุกพื้นที่ป่าบ่อยครั้ง ซึ่งมีความแตกต่างจากพื้นที่อำเภอสะเตาที่มีหลายหน่วยงานทำงานร่วมกัน ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐทั้งในระดับท้องถิ่น คือ เทศบาลตำบลปรีก และหน่วยงานภาครัฐในระดับจังหวัด ได้แก่ สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 และสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถา

นอกจากนี้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในอำเภอสะเตา คือ เทศบาลตำบลปรีกได้เริ่มจัดทำโครงการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ปี 2544 โดยเริ่มจากโครงการด้านการจัดการขยะ มีการจัดทำโครงการอบรมอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โครงการตรวจสอบคุณภาพน้ำ กิจกรรมการปรับภูมิทัศน์ของคลอง และในปีเดียวกันมีนักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ได้เข้ามาทำวิจัยด้านการจัดการมูลฝอยชุมชน ผลจากการวิจัยทำให้เกิดจุดเปลี่ยนภายในชุมชน กล่าวคือ ชาวบ้านเข้าใจปัญหาขยะมากขึ้น และเกิดการกระตุ้นความคิดของชุมชนในด้านการจัดการขยะในแต่ละพื้นที่ ต่อมามีการจัดทำโครงการพัฒนาและขยายเครือข่ายอาสาสมัครทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านและเมือง (ทสม.) ได้มีการจัดทำโครงการคลองสวย น้ำใส และจัดทำโครงการธนาคารขยะ ผลจากกิจกรรมทำให้ชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม และเกิดจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งโครงการดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำอยู่

โดยสรุป กระบวนการขับเคลื่อนขององค์กรท้องถิ่นในพื้นที่ต้นน้ำมีความแตกต่างกันทั้งสภาพปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหา กล่าวคือ อำเภอคลองหอยโข่งประสบกับปัญหาป่าต้นน้ำถูกทำลาย มีการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหา แต่ผลของกิจกรรมยังไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากปัญหาป่าต้นน้ำยังคงมีอยู่ สาเหตุสำคัญเกิดจากการขาดภาคีร่วมในการทำงาน ซึ่งแตกต่างจากอำเภอสะเตาะซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าต้นน้ำเช่นกัน แต่ประสบกับปัญหาน้ำเน่าเสียที่เป็นปัญหาหลักของคลองอู่ตะเภา และประชาชนส่วนใหญ่ได้รับผลกระทบ องค์กรท้องถิ่นสามารถประสานภาคีความร่วมมือได้อย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง ผลจากกิจกรรมในอำเภอสะเตาะ ทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกอนุรักษ์และหวงแหนต่อทรัพยากรในพื้นที่ที่มีการร่วมกันก่อตั้งกลุ่มตรวจวัดคุณภาพน้ำ และสามารถเชื่อมโยงไปสู่โครงการต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลอง ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาน้ำเน่าเสียได้ในระดับหนึ่ง

1.1.2 แนวทางและผลการดำเนินงานของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา

การดำเนินงานของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา มีแนวทางที่แตกต่างกันตามเงื่อนไขและปัญหาของพื้นที่ โดยเรียงลำดับตามผลการดำเนินการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองที่เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาสามารถทำได้จากมากไปหาน้อย

1) การเสริมสร้างสมรรถนะของบุคคลผู้เกี่ยวข้อง

หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชนได้ให้การสนับสนุน ด้านงบประมาณ รวมทั้งมีการจัดประชุม สัมมนา และฝึกอบรมเป็นการเสริมสร้างศักยภาพแก่บุคคลในเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ อย่างไรก็ตาม การเสริมสร้างสมรรถนะของบุคคลผู้เกี่ยวข้องในอำเภอคลองหอยโข่งทำได้จำกัด เนื่องจากกลุ่มประชาคมอนุรักษ์ป่าผาค่าได้เข้าร่วมในกิจกรรมในระดับจำกัด ต่างจากพื้นที่อำเภอสะเตาะ ซึ่ง

ทำได้มากเนื่องจากกลุ่มไก่อเลื้อนได้เข้าร่วมกับเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา และมีการจัดประชุมสัมมนาอยู่สม่ำเสมอ ส่วนเทศบาลตำบลปรักได้ให้การสนับสนุนงบประมาณในการทำกิจกรรม ร่วมกับการจัดประชุมสัมมนาและฝึกอบรมแก่สมาชิกในชุมชนด้านการอนุรักษ์น้ำและการจัดการขยะ ทั้งนี้ระดับการเสริมสร้างสมรรถนะของบุคคลผู้เกี่ยวข้องกับเครือข่ายในพื้นที่ต้นน้ำ ขึ้นอยู่กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนในพื้นที่ และการสนับสนุนขององค์กรจากภายนอก ทั้งหน่วยงานภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน อย่างไรก็ตาม การจัดประชุม สัมมนา และฝึกอบรมดังกล่าวไม่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาลำต้นน้ำได้อย่างจริงจัง

2) การสร้างความรู้และจิตสำนึกให้แก่เยาวชนในพื้นที่

โครงการสร้างความรู้และจิตสำนึกแก่เยาวชนในพื้นที่ต้นน้ำ ได้แก่ การจัดค่ายอนุรักษ์ธรรมชาติและสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่เยาวชนและชุมชนในท้องถิ่น การตรวจสอบคุณภาพน้ำ และการเฝ้าระวังป่าต้นน้ำ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ ส่งผลให้ผู้เข้าร่วมในกิจกรรมได้เกิดความรู้และจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตตะเถา ผลจากการทำกิจกรรมนอกจากเป็นการเสริมสร้างจิตสำนึกแก่เยาวชนในพื้นที่แล้ว ยังทำให้จำนวนสมาชิกในการอนุรักษ์ป่าเพิ่มขึ้น แม้ว่าจำนวนสมาชิกในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำได้เพิ่มจำนวนขึ้น แต่การสร้างความรู้และจิตสำนึกในพื้นที่ป่าต้นน้ำยังทำได้ไม่มากนัก การสร้างความรู้และจิตสำนึกแก่สมาชิกชุมชนในพื้นที่ป่าต้นน้ำจึงอยู่ในระดับที่จำกัด ส่วนการสร้างจิตสำนึกในพื้นที่อำเภอสะเตาะสามารถทำได้มาก เนื่องจากได้มีการจัดกิจกรรมร่วมกันระหว่างเทศบาลตำบลปรักกับชุมชน อีกทั้งเทศบาลตำบลปรักมีนโยบายด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม รวมทั้งชุมชนเกิดความตระหนักถึงปัญหาและความสำคัญของปัญหา รวมทั้งได้มีหน่วยงานภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีส่วนสนับสนุนในโครงการต่างๆ

อย่างไรก็ตาม การสร้างจิตสำนึกในพื้นที่ที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาป่าต้นน้ำได้มากนัก เนื่องจากการแก้ไขปัญหาจะต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเข้ามาแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง การสร้างจิตสำนึกเพียงอย่างเดียวคงไม่เพียงพอที่จะแก้ไขปัญหาป่าต้นน้ำได้อย่างแท้จริง

3) การส่งเสริมสนับสนุนให้มีการศึกษาและวิจัย เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำมาจัดการพื้นที่

มีการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยเฉพาะ ในพื้นที่อำเภอสะเตาะ โดยนักศึกษาปริญญาโท จากคณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมจำนวน 3 คน ได้เข้ามาทำวิจัยเชิงปฏิบัติการด้านการจัดการมูลฝอยในชุมชนของเทศบาลตำบลปรัก ซึ่งผลจากการวิจัยทำให้ประชาชนในชุมชนได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อม จากอดีตที่เคยคิดว่าการแก้ไข

ปัญหาสิ่งแวดล้อมควรเป็นหน้าที่ของภาครัฐ ประชาชนมีจิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการแก้ไข ปัญหาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากขึ้น

นอกจากนั้นการใช้กลไกการควบคุมดูแลเชิงกฎหมาย ที่เปิดโอกาสให้มีการสัมปทานป่าไม้ ส่งผลให้ป่าต้นน้ำถูกบุกโดยกลุ่มพ่อค้า และชาวบ้านเพื่อทำการเกษตร ทำให้พื้นที่ป่าลดลงเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้ป่าต้นน้ำคลองอยู่ตะเภาสอดกับปัญหาป่าถูกทำลาย ดังนั้น ได้มีการแก้ไขปัญหาโดยการใช้มติคณะรัฐมนตรีลงวันที่ 3 เมษายน 2541 กล่าวคือ เปิดโอกาสให้ผู้ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนหน้านี้อยู่ต่อไปได้ และมีการประกาศใช้ มาตรา 25 ในการแก้ไข ปัญหาผู้บุกรุกป่าผาดำ แต่การแก้ไขปัญหายังคงการใช้มาตรการทางกฎหมายไม่สามารถแก้ไข ปัญหาได้อย่างแท้จริง เนื่องจากเจ้าหน้าที่ไม่มีความจริงจังกับการบังคับใช้ ทำให้มีการทำลายป่า อย่างต่อเนื่อง

อนึ่ง ในพื้นที่ต้นน้ำมีประสานความร่วมมือในการอนุรักษ์ในระดับจำกัด เนื่องจากบุคลากรของหน่วยงานภาครัฐยังไม่ตระหนักถึงปัญหา และร่วมกันหาแนวทางในการ แก้ไขปัญหา รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอคลองหอยโข่งยังไม่มีนโยบายด้านการ แก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภอย่างเป็นรูปธรรม จึงทำให้การประสานความร่วมมือใน การอนุรักษ์ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

1.2 พื้นที่กลางน้ำ

1.2.1 กระบวนการก่อเกิดและขับเคลื่อนงานเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟู คลองของเครือข่ายรักษ์คลองอยู่ตะเภา

กลุ่มทำงานด้านการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คือ กลุ่มรักษ์ คลองใหญ่ เริ่มต้นรวมตัวกัน ในปี 2537 ในพื้นที่ตำบลพะตง อำเภอหาดใหญ่ แต่ขาดกิจกรรม ในการขับเคลื่อน เนื่องจากไม่สามารถคิดค้นกิจกรรมเพื่อให้การดำเนินงานต่อเนื่องได้ ทำให้กลุ่ม ต้องสลายตัวไปในปี 2539 ต่อมาในปี 2541 กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายให้แต่ละ โรงเรียน จัดทำโครงการยุทธภูมิภูู้น้ำให้แผ่นดิน และสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยี (สสวท.) ได้มอบหมายนโยบายให้แต่ละ โรงเรียนที่ต้องเปิดสอนในรายวิชาวิทยาศาสตร์ สิ่งแวดล้อมสำหรับแผนการเรียน วิทย - คณิต และรายวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพในแผนการเรียน ศิลป์-คณิต โดยกำหนดเนื้อหาสาระให้เป็นเรื่องของการสร้างจิตสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชน สำหรับนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย

จากนโยบายดังกล่าว ทำให้โรงเรียนพะตงประธานคีรีวัฒน์จัดทำ โครงการ โรงเรียนรักษ์คลองขึ้น กระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนได้กระตุ้นให้เด็กเกิดความอยากรู้เรื่อง

คุณภาพน้ำคลองอู่ตะเภาในเขตเทศบาลตำบลพะตง ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้ไปสู่การจัดทำกิจกรรมนักสืบสายน้ำบริเวณคลองอู่ตะเภาตอนกลาง

ต่อมาในปี 2543-2544 ได้มีการจัดกิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษาและจัดการประชุมสัมมนา โดยศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลา ในปี 2545 ได้มีนักศึกษาเข้ามาทำวิจัยบทเรียนโมดูลคลองอู่ตะเภา ที่โรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ และในปีเดียวกัน โรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ได้ทำงานด้านการแก้ไขปัญหามลพิษและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นครั้งแรก กล่าวคือ เทศบาลตำบลพะตง ชุมชน ครูและเยาวชนในพื้นที่ร่วมกันจัดกิจกรรมค่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ในปี 2546 โรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ ได้เปิดสอนรายวิชา รักคลองอู่ตะเภา ตามนโยบายปฏิรูปการศึกษา ต่อมาได้ทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนคือ โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ได้จัดทำโครงการสร้างการมีส่วนร่วมกับการจัดการสภาพแวดล้อมเมืองหาดใหญ่ ”

ในปี 2547 ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดสงขลาเริ่มลดบทบาทเนื่องจากเป็นช่วงสิ้นสุดโครงการ อย่างไรก็ตาม โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ได้สนับสนุนให้มีการจัดกิจกรรมดูงานเรื่องการจัดการเรียนรู้โดยอาศัยฐานจากชุมชน เพื่อการพัฒนาไปสู่การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งนำไปสู่การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นรักษ์คลองอู่ตะเภา และในปีเดียวกัน หน่วยงานภาครัฐ คือ สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 เริ่มเข้ามามีส่วนร่วมกับเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา โดยสนับสนุนการจัดทำโครงการ 1 ตำบล 1 สายน้ำเพื่อการอนุรักษ์ ต่อมาสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา ได้จัดทำโครงการพัฒนาและขยายเครือข่ายอาสาสมัครทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านและเมือง (ทสม.)

ต่อมา โรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ ได้รับรางวัลโรงเรียนสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมดีเด่นเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2547 ในโครงการร่วมผืนน้ำใสให้ชุมชน โดยสมาคมสร้างสรรค์ไทย (ตาวีเศษ) และบริษัทฮอนด้ามอเตอร์ แห่งประเทศไทย จำกัด มีการจัดทำโครงการสานสายใยเพื่อสุขภาพโดยโรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ สนับสนุนโดยเครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพจังหวัดสงขลา ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และในปีเดียวกันมีการทำงานร่วมกับองค์กรต่างประเทศ คือ เครือข่าย GLOBE (Global Learning and Observations to Benefit the Environment)

ในปี 2548 ได้มีการนำหลักสูตรรักษ์คลองอู่ตะเภาไปใช้ในโรงเรียนตลอดลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา สภาพดังกล่าวเป็นไปตามข้อสังเกตของ สรยุทธ รัตนพจนารถ, ศิริพงษ์ สิมสีดา และกานดา ช่วงชัย (2548) ซึ่งได้กล่าวถึงหลักสูตรท้องถิ่นว่า แม้กฎหมายจะกำหนดให้มีหลักสูตรท้องถิ่นร้อยละ 30 แต่บางครั้งยังมีอุปสรรคเรื่องความเข้าใจและแนวปฏิบัติของโรงเรียน

กล่าวคือ การนำหลักสูตรท้องถิ่นมาใช้ตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ การได้มาของหลักสูตรท้องถิ่นมาจากการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องหรือไม่ ควรมีการทำประชาพิจารณ์ว่าทุกฝ่ายในชุมชนต้องการอะไร ทั้งชุมชน นักเรียน ครู ตลอดจนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หากการดำเนินงานบรรลุผลสำเร็จแล้ว บทบาทของโรงเรียนซึ่งเคยเป็นผู้กำหนดจะกลายเป็นผู้ปฏิบัติ คือปฏิบัติให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน รวมทั้งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบ้านและโรงเรียน ชุมชนจะเห็นความสำคัญของโรงเรียน และรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียนมากขึ้น

ต่อมาในปี 2549 ได้มีการก่อตั้งกลุ่มต้นกล้ารักรักษ์คลองอู่ตะเภา โดยเยาวชนโรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ ซึ่งในปี 2550 ได้ขยายสมาชิกกลุ่มต้นกล้ารักรักษ์คลองอู่ตะเภาออกสู่นักเรียนในโรงเรียน 20 โรงเรียน

โดยสรุป ในพื้นที่กลางน้ำมีภาคีความร่วมมือในการทำกิจกรรมมากกว่าพื้นที่ต้นน้ำ รวมทั้งมีงบประมาณในการสนับสนุนการทำกิจกรรมจากหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนร่วมกันจัดทำกิจกรรมการแก้ไข ปัญหาและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดการขยายเครือข่ายฯ ได้อย่างกว้างขวาง โดยเน้นที่ การประสานความร่วมมือในระดับภาคีและการพัฒนาเยาวชนเป็นหลัก

1.2.2 แนวทางและผลการดำเนินงานของเครือข่ายรักรักษ์คลองอู่ตะเภา ในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา

1) การสร้างความรู้และจิตสำนึก

ในพื้นที่กลางน้ำได้มีการเริ่มดำเนินงานการสร้างความรู้และจิตสำนึกตั้งแต่ ปี 2541 โดยกิจกรรมนักสืบสายน้ำของโรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ กิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อมสำหรับเยาวชน และกิจกรรมธนาคารขยะของโรงเรียนวัดโลกสमानคุณ เป็นต้น ผลจากการจัดกิจกรรมในพื้นที่กลางน้ำที่เริ่มต้นจากครูเป็นผู้จัดกระบวนการ ได้ขยายผลการทำงานไปสู่เยาวชน และได้มีการก่อตั้งกลุ่มเยาวชนต้นกล้ารักรักษ์คลองอู่ตะเภาในปี 2549 กล่าวได้ว่า การดำเนินกิจกรรมการสร้างความรู้และจิตสำนึกในพื้นที่กลางน้ำจัดอยู่ในระดับสูงเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ต้นน้ำและปลายน้ำ เนื่องจากมีกลุ่มครูผู้เป็นแกนนำที่เข้มแข็ง ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก ถึงแม้ผู้บริหารในโรงเรียนยังไม่เห็นความสำคัญของการทำงานในระยะแรก แต่ครูก็ยังคงทำงานด้านอนุรักษ์ต่อไป และกลุ่มแกนนำมีปฏิสัมพันธ์และเชื่อมโยงการทำงานร่วมกับองค์กรจากภายนอกที่ให้การสนับสนุน ทำให้เครือข่ายครูสามารถทำกิจกรรมและขยายสมาชิกไปได้มาก ประกอบกับเยาวชนในพื้นที่กลางน้ำได้ยกระดับความรู้ความเข้าใจ และเกิดความตระหนักต่อความสำคัญ of คลองอู่ตะเภามากขึ้น ทำให้มีกลุ่มองค์กรซึ่งมีบทบาทในการดูแลสิ่งแวดล้อม ทั้งกลุ่มครู เยาวชน ชุมชน และหน่วยงานภาครัฐเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น ตั้งแต่ปี 2548 เป็นต้นมา

กล่าวได้ว่า แนวทางในการสร้างจิตสำนึกแก่เยาวชนสามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาน้ำเน่าเสียได้ในระดับหนึ่ง สังเกตได้จากคลองอู่ตะเภาที่มีคุณภาพน้ำดีขึ้น สัตว์น้ำจืดเริ่มมาอยู่อาศัยในคลองและน้ำไม่มีกลิ่นเหม็น สามารถเชื่อมโยงไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ทำให้เกิดความตระหนักต่อปัญหาและร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาย่างต่อเนื่อง

2) การเสริมสร้างสมรรถนะของบุคคลผู้เกี่ยวข้อง

ด้านการเสริมสร้างสมรรถนะของบุคคลผู้เกี่ยวข้องมีการจัดประชุม สัมมนา และฝึกอบรมในพื้นที่กลางน้ำ ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ ปี 2544 จนถึงปี 2549 การจัดประชุม สัมมนา และฝึกอบรมในพื้นที่กลางน้ำเพิ่มปริมาณมากขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว เนื่องจากมีผู้นำที่เข้มแข็ง และหน่วยงานภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนให้การสนับสนุนทางด้านการงบประมาณ ทำให้พื้นที่กลางน้ำมีกิจกรรมการประชุม อบรม และสัมมนาอย่างต่อเนื่องสมาชิกในเครือข่ายจึงมีโอกาสในการพบปะ พุดคุย ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำงานอย่างสม่ำเสมอ ทำให้กลุ่มองค์กรในพื้นที่กลางน้ำมีความเข้มแข็งมากกว่าพื้นที่อื่นๆ กล่าวได้ว่าเครือข่ายรักษาสภาพคลองอู่ตะเภาในพื้นที่กลางน้ำ สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมได้มาก เนื่องจากการจัดกิจกรรมในการเสริมสร้างความรู้และจิตสำนึกอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีผู้นำที่เข้มแข็งและตระหนักถึงความสำคัญของคลองอู่ตะเภา ทำให้สามารถแก้ปัญหาน้ำเน่าเสียได้ในระดับหนึ่ง

3) การส่งเสริมสนับสนุนให้มีการศึกษาและวิจัย เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำมาจัดการพื้นที่

มีการสนับสนุนให้มีงานวิจัยในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่โรงเรียนพะตงประชาชนศิริวัฒน์ได้มีนักศึกษาปริญญาโท สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษาคณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เข้ามาทำวิจัยเรื่องคลองอู่ตะเภา ตั้งแต่ปี 2545 จนถึงปี 2550 ผลจากการศึกษาทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้สำหรับเยาวชนและชุมชนในพื้นที่ สามารถแก้ปัญหาน้ำเน่าเสียได้ในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตามในกรณีของโรงเรียนวัดโคกสฆามานคุณซึ่งมีนักศึกษาเข้ามาทำวิจัยเรื่องการจัดการมูลฝอยในปี 2548 การวิจัยดังกล่าวไม่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดกับคลองอู่ตะเภาได้ เนื่องจากกลุ่มเป้าหมาย คือ เยาวชนในโรงเรียนไม่สามารถขยายผลการวิจัยไปสู่ชุมชนวัดโคกสฆามานคุณซึ่งเป็นชุมชนแออัด ประชากรที่อาศัยส่วนใหญ่มีฐานะยากจนต้องหาเช้ากินค่ำ มุ่งทำงานหาเลี้ยงครอบครัวเป็นหลัก จึงไม่มีเวลาในการทำกิจกรรม

ส่วนการจัดการพื้นที่และการประสานความร่วมมือในการอนุรักษ์นั้น พื้นที่กลางน้ำได้เริ่มมีการประสานความร่วมมือในการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาตั้งแต่ปี 2545 โดยเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา จัดกิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อมร่วมกับเทศบาลตำบลพะตง

และต่อมาในปี 2547 หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชนเริ่มเข้ามามีบทบาทในการแก้ไข ปัญหาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากขึ้น โดยการสนับสนุนงบประมาณในการทำโครงการต่างๆ แต่ การประสานความร่วมมือในการอนุรักษ์ยังอยู่ในระดับจำกัด แม้ว่าจะมีหลายหน่วยงานให้ความ ร่วมมือในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ เนื่องจากบุคลากรของหน่วยงานภาครัฐยังไม่ ตระหนักถึงปัญหา และร่วมกันแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้ตรงกับสภาพ ปัญหาที่เป็นจริง แต่บางโครงการไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่แท้จริงของพื้นที่และความ ต้องการของชุมชน เมื่อไม่มีการติดตามประเมินผลโครงการ เมื่อมีโครงการอื่นๆ ตามมาก็ขาด ความต่อเนื่องกับโครงการเดิม ทำให้การแก้ไขปัญหามีประสิทธิผลสำเร็จเท่าที่ควร (ปรีชา ณ ุ้ย (สัมภาษณ์), 1 ตุลาคม 2550) อนึ่ง ไม่ปรากฏการใช้กลไกการควบคุมดูแลเชิงกฎหมาย ในพื้นที่ กลางน้ำหน่วยงานภาครัฐยังไม่สามารถนำมาใช้มาตรการอย่างจริงจังในการแก้ไขปัญหาค้างเช่นเมื่อเกิด วิกฤติปลาในกระชังของชาวบ้านในตำบลพะตงตายเป็นจำนวนมาก น้ำในคลองเน่าและส่งกลิ่นเหม็น ซึ่งสาเหตุเกิดจากการปล่อยน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรม เทศบาลตำบลพะตงทำได้เพียง เชิญตัวแทนโรงงานอุตสาหกรรมเข้าร่วมประชุมกับเทศบาลและชุมชนผู้ได้รับผลกระทบ เพื่อ ร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาค้าง

1.3 พื้นที่ปลายน้ำ

1.3.1 กระบวนการก่อเกิดและขับเคลื่อนงานเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟู คลองของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา

การรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาค้างและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาในพื้นที่ปลายน้ำ ได้เริ่มขึ้นในปี 2518 โดยคุณอนันต์ กาญจนสุวรรณ และคุณถักย์ หนูประดิษฐ์ ได้ก่อตั้งชมรม อนุรักษ์คลองอู่ตะเภา และในขณะนั้นได้มีการขยายเขตของคลองอู่ตะเภาในพื้นที่ 6 ตำบล ตั้งแต่ วัตถุประสงค์ในการขยายเขตคลองอู่ตะเภา โดยชมรมอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา ซึ่ง คุณอนันต์ กาญจนสุวรรณ เป็นประธานชมรมอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาในขณะนั้น จนโครงการ ดังกล่าวต้องยกเลิกไป ต่อมาได้มีการจัดกิจกรรมฟื้นฟูประเพณีการแข่งขันเรือ และมีการขุดลอกคลอง อู่ตะเภา รวมทั้งการทำน้ำหมักชีวภาพ การโยน EM Ball และกิจกรรมต่างๆ ที่วัดคลองแห และ มีการจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครตรวจวัดคุณภาพน้ำที่ชุมชนคลองแหในปี 2548 รวมทั้งมีการเน้น กิจกรรมด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น เนื่องจากมีวัดเป็นสถานที่ศูนย์รวมทางจิตใจ รวมทั้ง มีพระนักพัฒนา คือ พระครูปลัดศมพร ฐานฐโม ทำให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำ กิจกรรมมากขึ้น อีกทั้งมีองค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยงานภาครัฐได้เข้ามาสนับสนุน งบประมาณในการทำกิจกรรมจึงทำให้เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในพื้นที่ปลายน้ำได้ขยายความ ร่วมมือในการทำกิจกรรมร่วมกับหลายหน่วยงาน

ในแง่นี้ บทบาทของพระครูปลัดสมพร ฐานธมโม เจ้าอาวาส วัดคลองแห มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ พระไพศาล วิสาโล (2546) ซึ่งกล่าวว่า ปัจจุบันมีการปรับบทบาทของสังคมเข้าหาพระสงฆ์มากขึ้น ขณะเดียวกันพระสงฆ์จำเป็นต้องปรับบทบาทเพื่อเข้าหาสังคมมากขึ้นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปิดวัดเพื่อให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนรับผิดชอบ และพระสงฆ์ควรมีบทบาทในการสนับสนุนกลุ่มต่างๆ ที่มีหลักการและกิจการสอดคล้องกับหลักธรรมะ เช่น กลุ่มบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติ กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มส่งเสริมอาชีพ ฯลฯ การสนับสนุนดังกล่าว อาจทำได้ตั้งแต่การแต่งตั้งการกระตุ้นให้ชาวบ้านรวมตัวกัน หรือการเป็นที่ปรึกษาทั้งในด้านธรรมะและทักษะ ตลอดจนช่วยเหลือด้านวัสดุอุปกรณ์ นอกจากนี้ การส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามาใช้วัดเป็นสถานที่พบปะแลกเปลี่ยนความเห็นเกี่ยวกับชุมชน เช่น เป็นสถานที่ประชุมสัมมนาหรือทำกิจกรรม เป็นต้น ความสัมพันธ์ในระดับเครือข่าย ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายหมู่บ้านหรือเครือข่ายวัดล้วนมีฐานมาจากความสัมพันธ์ในระดับชุมชน คือระหว่างวัดกับชาวบ้าน ปัจจุบันวัดสามารถฟื้นฟูสถานะดังกล่าวให้กลับมาได้ส่วนหนึ่ง โดยการเป็นผู้ดำเนินการกระตุ้นชาวบ้านให้มาร่วมกันแก้ไขปัญหาชุมชน (พระไพศาล วิสาโล, 2546)

1.3.2 แนวทางและผลการดำเนินงานของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา

1) การสร้างความรู้และจิตสำนึก

การสร้างความรู้และจิตสำนึกในพื้นที่ปลายน้ำ โดยเน้นกิจกรรมด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้แก่ ประเพณีการแข่งเรือที่แหลมโพธิ์ ประเพณีชักพระทางน้ำ เพลงเรือแหลมโพธิ์ กิจกรรมการแข่งขันเรือยาวที่คลองแห จัดกิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมทางวัฒนธรรม และกิจกรรมการพัฒนา ที่วัดคลองแห โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรม ลักษณะกิจกรรม ได้แก่ การทำน้ำหมักชีวภาพ การโยน EM Ball ในวันพระ ผู้เข้าร่วมในกิจกรรมคือ เยาวชนและชุมชนในพื้นที่ ทำให้กิจกรรมด้านอนุรักษ์ของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในพื้นที่ปลายน้ำมีการขับเคลื่อนได้มาก เนื่องจากมีพระทำหน้าที่เป็นนักพัฒนา และมีพื้นที่ทางสังคมในการทำกิจกรรมคือ วัดคลองแห รวมทั้งชุมชนคลองชาวบ้านเริ่มมีจิตสำนึกรักษ์คลองอู่ตะเภา ทำให้การดำเนินกิจกรรมเป็นไปได้อย่างมากขึ้น และส่งผลให้เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาขับเคลื่อนไปได้มาก

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากมีผักตบชวาเป็นจำนวนมากในคลองอู่ตะเภา ทำให้ชุมชนไม่สามารถจัดกิจกรรม ประเพณีชักพระทางน้ำได้ ส่งผลให้เกิดการกีดขวางทางน้ำ ดังนั้นจึงได้มีการรวมตัวของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมคลองอู่ตะเภาเพื่อแก้ปัญหาโดยการขุดลอกผักตบโดยร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่งผลให้มีการฟื้นฟูให้ประเพณีทางน้ำ

ในพื้นที่ปลายน้ำกลับคืนมาอีกครั้ง กล่าวได้ว่าประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นยังมีความหมายต่อชุมชนเป็นอย่างมาก เนื่องจากวิถีชีวิตของชุมชนยังมีความสัมพันธ์กับคลอง (พระครูพิพัฒนโชติ (สัมภรณ์), 26 กันยายน 2550) การใช้กิจกรรมด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นจึงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เนื่องจากพื้นที่ปลายน้ำมีประเพณีวัฒนธรรมด้านการแข่งเรือ ซึ่งสามารถเชื่อมร้อยชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ให้เริ่มเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของคลองอยู่ระแวกมากขึ้น

2) การจัดการพื้นที่และการประสานความร่วมมือในการอนุรักษ์
เครือข่ายรักษ์คลองอยู่ตะเภาในพื้นที่ปลายน้ำมีการประสานความ

ร่วมมือในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภาอย่างหลากหลาย ได้แก่ องค์การพระสงฆ์ที่มีพระครูปลัดสมพร ฐานธมฺโม เจ้าอาวาสวัดคลองแห ได้ทำกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภาตั้งแต่ปี 2547 ซึ่งได้ทำกิจกรรมสร้างฝายคักขะ ทำน้ำหมักชีวภาพ และ EM Ball และหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งได้แก่ เทศบาลตำบลคลองแห ได้ทำกิจกรรมด้านการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองในปี 2548 คือ การอบรมอาสาสมัครตรวจวัดคุณภาพน้ำ รวมทั้งการประสานงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่ โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

แม้ว่าพื้นที่ปลายน้ำมีหลายหน่วยงานเข้ามามีส่วนร่วมในแก้ไขปัญหาแต่ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำเน่าเสียได้ เนื่องจากสาเหตุปัญหาน้ำเน่าเสียเกิดจากพื้นที่กลางน้ำที่เป็นแหล่งชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้นทำให้พื้นที่ปลายน้ำเป็นแหล่งรองรับน้ำเสียของพื้นที่ทั้งหมด การแก้ไขปัญหาเน่าเสียเฉพาะในพื้นที่ปลายน้ำเป็นการแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุ ดังนั้นจึงประสานความร่วมมือโดยการนำประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นมาเป็นตัวขับเคลื่อนให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหา ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาด้านการกีดขวางทางน้ำที่ทำให้ไม่สามารถจัดกิจกรรมประเพณีการแข่งขันยาวให้พื้นที่ขึ้นมาดังเดิม เพราะพื้นที่ปลายน้ำมีประเพณีท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับคลอง

ส่วนการเสริมสร้างสมรรถนะของบุคคลที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ปลายน้ำนั้น พบว่าปัจจุบันคลองอยู่ตะเภาประสบปัญหาน้ำเสียที่เกิดจากการที่เทศบาลนครหาดใหญ่ได้ปล่อยน้ำเสียลงสู่คลองอยู่ตะเภา ส่งผลให้คลองแหซึ่งเป็นคลองที่ติดกับคลองอยู่ตะเภาที่มีสภาพเป็นน้ำเน่าและส่งกลิ่นเหม็น และในปี 2548 เทศบาลตำบลคลองแห ได้มีการจัดกิจกรรมอบรมการตรวจสอบคุณภาพน้ำให้แก่สมาชิกชุมชนคลองแห จำนวน 15 คน เพื่อให้สมาชิกสามารถตรวจวัดคุณภาพน้ำได้เอง แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาเน่าเสียได้อย่างจริงจัง เนื่องจากทางกลุ่มทำได้เพียงตรวจวัดคุณภาพน้ำ

อนึ่งพื้นที่ปลายน้ำได้มีการสนับสนุนให้มีความศึกษาวิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำมาจัดการพื้นที่เช่นเดียวกับต้นน้ำ และกลางน้ำ ซึ่งนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ได้ทำการศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่ตำบลคูเต่า (นิคม ทองมูถิ (สัมภานถ์), 30 เมษายน 2550) จากการเข้าไปศึกษาวิจัยของนักศึกษาทำให้ไม่สามารถแก้ไข ปัญหาของคลองอู่ตะเภาได้ เนื่องจากนักศึกษาคำหนดหัวข้อในการวิจัยเอง ซึ่งนักศึกษาไม่ได้ลงพื้นที่เข้ามาสัมผัสกับชุมชน ทำให้ผลที่ได้ไม่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ไม่สามารถเชื่อมโยงไปสู่แนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้

1.4 การขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา

การก่อเกิดกลุ่มและการรวมตัวเป็นกลุ่มองค์กรเพื่อการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาทั้ง 3 พื้นที่ เกิดจากการริเริ่มและรวมตัวกันโดยธรรมชาติของบุคคลที่มีจิตสำนึกสาธารณะในพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ และได้ขยายเป็นเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน คือ การอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองอู่ตะเภา จนกระทั่งในปี 2544 ได้มีการก่อตั้งเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาขึ้น โดยกลุ่มองค์กรต่างๆ ในพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ได้เริ่มดำเนินการทำงานร่วมกัน มีการจัดประชุมและวิเคราะห์ถึงสภาพของปัญหาในแต่ละพื้นที่ ต่อมาในปี 2547 เครือข่ายฯ ได้ขยายไปในระดับภาคมากขึ้น เนื่องจากมีหน่วยงานทั้งภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ส่งผลให้เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาเพิ่มพลังในการขับเคลื่อนอย่างเข้มแข็งมากขึ้น ทำให้ในปี 2549 เครือข่ายฯ ได้มีการขยายกิจกรรมการเรียนรู้ไปยังกลุ่มเยาวชนเป็นหลัก รวมทั้งเน้นกิจกรรมด้านประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่นในบางพื้นที่

ในปี 2550 เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาได้มีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องซึ่งส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมในพื้นที่กลางน้ำของเครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา และกลุ่มเยาวชนต้นกล้าเพื่อการอนุรักษ์ และมีหน่วยงานภาครัฐเข้าร่วมในการทำกิจกรรม ส่วนพื้นที่ต้นน้ำได้มีการทำกิจกรรมเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาลำคลองอู่ตะเภาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับน้อย และในพื้นที่ปลายน้ำได้มีการจัดกิจกรรมการประชุม เรื่องการจัดทำฝ่ายที่วัดคลองแห ซึ่งมีหลายหน่วยงานที่เข้าร่วมประชุม ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ เทศบาลตำบลคลองแห สำนักงานชลประทาน นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พระสงฆ์ และชุมชน และได้มีการจัดกิจกรรมการถวายเทียนพรรษา ทางน้ำเริ่มต้นที่วัดคลองแห ไปยังวัดนารังนก วัดอู่ตะเภา วัดคอน และสิ้นสุดที่วัดคูเต่า หลังจากนั้นได้มีการเสวนา ในหัวข้อเรื่องอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ของคลองอู่ตะเภา ท้ายสุดได้มีการซักถามถึงประเด็นการที่จะผลักดันแนวทางการแก้ไขปัญหาลำคลองอู่ตะเภาไปสู่ระดับนโยบาย ซึ่งรองนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดได้ยอมรับเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก ดังนั้นแนวทางการแก้ไข

ปัญหาคลองอู่ตะเภาที่สามารถกระทำได้ในขณะนี้ คือ ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองเป็นหลัก (จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัย)

เมื่อวิเคราะห์เครือข่ายรักษาคองอู่ตะเภา โดยใช้แนวคิดของพระมหาสุทธิ อากาศโร (2547) พบว่ามีองค์ประกอบของความเป็นเครือข่าย ดังนี้

1) หน่วยชีวิตหรือสมาชิกที่ก่อให้เกิดความเป็นเครือข่าย จากการศึกษาพบว่า ในระยะแรกเครือข่ายรักษาคองอู่ตะเภาเกิดจากการมีจิตสำนึกในระดับปัจเจกบุคคล เนื่องจากบุคคลจำนวนหนึ่งเกิดความตระหนักถึงปัญหาของคลองอู่ตะเภา ต่อมาได้มีการแสวงหาแนวร่วมจากภาคีต่างๆ ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชน พระสงฆ์ และสถาบันการศึกษา เพื่อให้เครือข่ายฯ สามารถดำรงอยู่ได้ การเข้าร่วมกิจกรรมของสมาชิกเครือข่ายรักษาคองอู่ตะเภาในแต่ละครั้งขึ้นอยู่กับลักษณะกิจกรรม และความสนใจของสมาชิกแต่ละคน ซึ่งกิจกรรมแต่ละครั้งมีความแตกต่างกันตามสภาพพื้นที่ เช่น พื้นที่ต้นน้ำ มีกิจกรรมเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ การลาดตระเวนป่าของประชาคมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ผาคำ และการสร้างจิตสำนึกของกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่าผาคำ รวมทั้งโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำและการจัดการขยะของเทศบาลตำบลปริก ส่วนพื้นที่กลางน้ำ มีกิจกรรมการสร้างจิตสำนึกแก่กลุ่มเยาวชนในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา ส่วนพื้นที่ปลายน้ำเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เอื้อให้เครือข่ายฯ มีสมาชิกที่หลากหลายมาเข้าร่วมอย่างใดก็ตาม การเข้าร่วมกิจกรรมของสมาชิกยังอยู่ในระดับจำกัด สมาชิกกลุ่มที่เข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้งก็คือผู้นำกลุ่ม และผู้นำเครือข่ายฯ หรือแกนนำคนสำคัญของเครือข่ายรักษาคองอู่ตะเภา กล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่ายรักษาคองอู่ตะเภาอยู่ในระดับจำกัด มีเพียงกลุ่มแกนนำเท่านั้นที่มีความกระตือรือร้นในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง

ในทำนองเดียวกัน จากการศึกษาเครือข่ายอินแปลงของ รัตนา โตสกุล (2548) พบว่า เครือข่ายอินแปลง จังหวัดสกลนคร มีสมาชิกที่หลากหลาย และมีความแตกต่างมากระหว่างขนาด ความเข้มแข็ง และสถานภาพอื่นๆ ของสมาชิกในพื้นที่ การที่สมาชิกในเครือข่ายได้พบและทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้สมาชิกได้มีการติดต่อกัน และพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกันที่ไม่ใช่เป็นเพียงเพื่อมิตรภาพส่วนตัว แต่เป็นความสัมพันธ์ที่มุ่งเรื่องของส่วนรวมโดยการจัดประชุมเป็นประจำ หนึ่งแคว้น แมทธิวส์ (2543) กล่าวว่า ความหลากหลายเป็นสิ่งสำคัญ เพราะยังมีความหลากหลายมากขึ้นเท่าใด กลุ่มก็ยิ่งมีความสามารถเฉพาะตัว และความเข้มแข็งที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้มากยิ่งขึ้นเท่านั้น ซึ่งหมายถึงการมีผู้ก่อการเปลี่ยนแปลง (Change agent) มากขึ้นด้วยเช่นกัน

2) จุดมุ่งหมาย เป็นองค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่ง หากบุคคล กลุ่ม และองค์กร รวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยไร้จุดมุ่งหมายร่วมกัน ก็ไม่อาจ กล่าวได้ว่าเป็นเครือข่าย เครือข่ายรักษัคลองอยู่ตะเภามีจุดมุ่งหมายเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพคลอง อยู่ตะเภา เนื่องจากคลองอยู่ตะเภาประสบกับปัญหาน้ำในคลองเน่าเสียมาเป็นระยะเวลาหลายปี ตั้งแต่ ปี 2522 เป็นต้นมา เนื่องจากเริ่มมีการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมบริเวณริมคลอง อยู่ตะเภา และโรงงานเหล่านี้ได้มีการปล่อยน้ำเสียลงสู่คลอง โดยไม่ได้ผ่านการบำบัด ซึ่งแต่ละกลุ่ม องค์กรก็มีวัตถุประสงค์เฉพาะแตกต่างกันตามสภาพปัญหาและพื้นที่ เช่น พื้นที่ต้นน้ำ มีจุดมุ่งหมายเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูป่าต้นน้ำ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวัตถุประสงค์ของแต่ละกลุ่มมีความ แตกต่างกัน แต่ทุกกลุ่มต่างมีเป้าหมายหลักของเครือข่ายร่วมกัน

3) การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก กล่าวคือ เมื่อบุคคลตระหนักถึงปัญหา หรือต้องการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จิตใจที่มุ่งมั่นของแต่ละบุคคล เป็นแรงกระตุ้น ในการแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา และแสวงหาแนวร่วมจากเพื่อนร่วมอุดมการณ์ จนเป็น เครือข่ายที่ทุกฝ่ายมีความไว้เนื้อเชื่อใจกัน เพราะความเป็นเครือข่ายสามารถตอบสนองต่อการแก้ไข ปัญหาได้มากกว่า เครือข่ายรักษัคลองอยู่ตะเภาเกิดจากการมีจิตสำนึกของปัจเจกบุคคล เพื่อรวมตัว กันดำเนินการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภาอย่างเป็นรูปธรรม เช่น กิจกรรมการตรวจวัด คุณภาพน้ำของชุมชน กิจกรรมนักสืบสายน้ำของโรงเรียนพะตงประธาณศิริวัฒน์ และกิจกรรมทำ น้ำหมักชีวภาพที่นำโดยเจ้าอาวาสวัดคลองแห เป็นต้น

4) การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม ของสมาชิกเป็นปัจจัยหนุนเสริมให้เครือข่ายมีพลังมากขึ้น เพราะการมีส่วนร่วมทำให้สมาชิกมี ความรู้สึกรู้ว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเป็นกระบวนการสร้าง ข้อมูลที่ต่อเนื่อง การมีส่วนร่วมทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพราะหากไม่มีกระบวนการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ก็จะไม่เกิดพัฒนาการของเครือข่าย จากการศึกษาคพบว่า เครือข่ายรักษัคลองอยู่ ตะเภาประกอบด้วยการมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากหลายหน่วยงาน จากในอดีตการ แก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภาเริ่มต้นจากระดับปัจเจกบุคคล แล้วนำไปสู่การรวมกลุ่ม และ ขยายการมีส่วนร่วมออกไปในระดับเครือข่าย และมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า เครือข่ายรักษัคลองอยู่ตะเภา มีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนรู้มาอย่างต่อเนื่อง ผลจากการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ของเครือข่ายรักษัคลองอยู่ตะเภาจึงนำไปสู่การพัฒนาและการแก้ไขปัญหาของคลองอยู่ตะเภา ซึ่งปรากฏผลชัดเจนในบางพื้นที่

ในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม จะต้องมีการแลกเปลี่ยนแบ่งปัน ความรู้ และความสุขให้แก่กัน มีการฟังหา การคบหา และการสร้างสัมพันธ์ต่อกัน การเรียนรู้

ขององค์กรและชุมชน จึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสังคมเครือข่ายที่มีความสลับซับซ้อน มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่จะต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พบปะสนทนา เพื่อให้เกิดโลกทัศน์และความหมายร่วม โดยมีเป้าหมาย คือ ตัวตนและความสงบสุข (พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ, 2548) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ เดวิด เมทริวส์ (2543) ที่ระบุว่า การไตร่ตรองร่วมกันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาจิตสำนึก รับผิดชอบของสังคม สิ่งที่ผู้คนเรียนรู้จากการไตร่ตรองร่วมกันนั้น มีทั้งสิ่งที่พวกเขาเต็มใจและไม่เต็มใจปฏิบัติร่วมกัน จึงมีโอกาสร่วมกันอย่างกว้างขวาง ซึ่งจะเป็นการยกระดับความสามารถในการร่วมมือกัน

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา มีลักษณะคล้ายคลึงกับกรณีของเครือข่ายอินแปง กล่าวคือ มีการถกเถียง การระดมความคิดเห็น การลงมือปฏิบัติ การสรุปบทเรียนร่วมกันและมีการปรับการทำงานเป็นระยะๆ เนื่องจากประสบการณ์ และความรู้ที่สะสมอยู่ในแต่ละคนจะช่วยพัฒนาให้สมาชิกทุกคนมีศักยภาพเพิ่มขึ้น บรรยากาศการแลกเปลี่ยนและการเรียนรู้ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ ทำให้สมาชิกมีความสนิทสนมและช่วยกันให้ผ่านพ้นอุปสรรคต่างๆ ได้ด้วยดี (รัตนา โตสกุล, 2548)

อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนยังอยู่ในระดับน้อย และทุนทางสังคมของแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งมีผลต่อการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ด้วยเช่นกัน เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่ตระหนักถึงปัญหาและความสำคัญของคลองอู่ตะเภาเท่าที่ควร การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่างๆ อยู่ในระดับการร่วมดำเนินการเป็นส่วนใหญ่

5) ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา มีรูปแบบการสื่อสารหลากหลายทั้งการสื่อสารแบบทางเดียวและการสื่อสารแบบสองทาง ได้แก่ การณรงค์ สื่อวิทยุ หนังสือพิมพ์ จดหมายข่าว และเว็บไซต์คลองอู่ตะเภา เป็นต้น การสื่อสารที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลกับบุคคล กลุ่มกับกลุ่ม และระหว่างเครือข่ายกับเครือข่าย เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดจากการติดต่อสื่อสารอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่าย เพราะหากระบบความสัมพันธ์ขาดการติดต่อสื่อสาร เครือข่ายจะอยู่ในภาวะที่เสื่อมถอย ในกรณีของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาตั้งแต่ปี 2549 เป็นต้นมา ได้มีการขยายระบบความสัมพันธ์และการสื่อสารระหว่างเครือข่ายกับเครือข่าย ซึ่งนำไปสู่การขยายเครือข่ายฯ ในระดับภาคมากขึ้น กล่าวคือ มีการประสานการทำงานร่วมกับเครือข่ายลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ในการจัดทำแผนแม่บทพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา การจัดทำยุทธศาสตร์และมาตรการในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้มี

การประชุมเพื่อหารือถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันบ่อยครั้ง (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2550)

การประสานงานในลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับการดำเนินงานของเครือข่ายสันติอโศกในระดับหนึ่ง กล่าวคือ ในการเชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้ ชุมชนได้มีการประสาน เชื่อมโยงกับเครือข่ายชาวอโศก และผู้ไม่ใช่ชาวอโศกตั้งแต่ระดับพื้นที่ จนถึงระดับประเทศ นอกจากนั้นยังมีการประสานเชื่อมโยง แลกเปลี่ยนกับชุมชนและเครือข่ายอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ราชธานีอโศก สีมออโศก ทั้งนี้ ไม่เพียงแต่มีการเชื่อมโยงเครือข่ายในเชิงพื้นที่เท่านั้น แต่ยังได้เชื่อมโยงเครือข่ายในเชิงประเด็น เพื่อเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และร่วมกันพัฒนากิจกรรมในแต่ละประเด็นอีกด้วย (รัตนา โตสกุล, 2548) อย่างไรก็ตาม เครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา ยังไม่ได้ขยายเครือข่ายให้เชื่อมโยงไปสู่เครือข่ายอนุรักษ์น้ำในพื้นที่อื่นๆ ของประเทศ เนื่องจากเครือข่ายฯ ยังอยู่ในช่วงของการพัฒนาเครือข่ายฯ ในพื้นที่เป็นหลัก

กล่าวได้ว่า เครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถามีองค์ประกอบครบถ้วนทั้ง 5 ประการ โดยมุ่งเน้นความเป็นเครือข่ายที่มีกระบวนการติดต่อสื่อสารที่สามารถสะท้อนจากผู้คนที่ทั้งภายในและภายนอกเครือข่าย รวมทั้งมีความสัมพันธ์ของข้อมูลมีกิจกรรมที่สร้างความผูกพัน และมีจิตสำนึกต่อส่วนรวมของสมาชิกในเครือข่ายฯ ส่วนสิ่งที่เครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถายังทำได้ในระดับจำกัด คือ การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่ายฯ กล่าวคือ สังเกตได้ว่าการดำเนินกิจกรรมแต่ละครั้ง ผู้ที่เข้าไปมีส่วนร่วมอย่างจริงจังในกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มแกนนำของเครือข่ายฯ ซึ่งบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ที่มีจิตสำนึกสาธารณะ และมีความเสียสละในการทำกิจกรรมร่วมกับเครือข่ายฯ แต่สมาชิกทั่วไปซึ่งเป็นผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายฯ ยังมีจำนวนน้อย เครือข่ายฯ ยังมีพลังไม่มากพอที่จะขับเคลื่อนการอนุรักษ์คลองอุตะเถาให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้

โดยสรุปแล้ว พัฒนาการของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา เป็นการเริ่มต้นจากบุคคลผู้มีจิตสำนึกสาธารณะ ซึ่งเป็นผู้มีความตระหนักถึงปัญหาด้านสถานการณ์สิ่งแวดล้อม และเกิดการเรียนรู้ว่าปัญหาและวิกฤตทางด้านสิ่งแวดล้อมนั้นมีความยุ่งยากและซับซ้อนเกินกว่าจะแก้ไขในระดับปัจเจกบุคคล กลุ่มบุคคลเหล่านี้ได้ริเริ่มการประสานงานระหว่างหลายๆ หน่วยงาน ทั้งหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่ายครูสิ่งแวดล้อมศึกษา พระสงฆ์ และสถาบันวิชาการ เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน รวมทั้งมีความรัก ความสามัคคีที่ ความเอื้ออาทรภายใต้ระบบการจัดการที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย อย่างไรก็ตาม ในระยะแรกการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาที่เริ่มจากบุคคล และได้ขยายไปสู่กลุ่มในเวลาต่อมานั้น

ยังไม่มีความหลากหลายมากนัก จนกระทั่งในปี 2547 เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาได้ขยายขอบเขตความร่วมมือไปสู่ภาคส่วนต่างๆ มากขึ้น ทั้งหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน พระสงฆ์และชาวบ้านในพื้นที่ ดังที่ชูชัย ศุภวงศ์ (2539) ได้กล่าวว่า การรวมกลุ่มของเครือข่ายในเบื้องต้นไม่จำเป็นต้องมีภาคีจากหลายฝ่าย แต่สามารถขยายออกสู่กับภาคีอื่นๆ ได้ในภายหลัง

ในกรณีนี้ของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ได้มีการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์โดยการจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ และลักษณะของปัญหา เช่น พื้นที่คันน้ำ มีสภาพพื้นที่เป็นป่า ลักษณะกิจกรรมของกลุ่มจึงเป็นการอนุรักษ์และแก้ไขปัญหาป่าคันน้ำ ส่วนพื้นที่กลางน้ำและปลายน้ำ เน้นกิจกรรมเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาคลองอู่ตะเภา และได้ขยายภาคีความร่วมมือกับหลายหน่วยงาน ทั้งหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันวิชาการ เป็นต้น จุดเริ่มต้นในการรวมกลุ่มลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับการศึกษาของสำราญ ผัดผล (2543) ได้ศึกษาเรื่องขบวนการทางสังคมแนวใหม่ กรณีศึกษาเครือข่ายอัครเมืองน่าน พบว่า กลุ่มอัครเมืองน่านเริ่มก่อตั้งเมื่อปี 2533 ที่เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มพระสงฆ์ องค์กรชาวบ้าน และองค์กรพัฒนาเอกชน ช่วงก่อนปี 2533 ระยะเวลาเป็นการเรียนรู้ปัญหาจากท้องถิ่นและมีการพัฒนาความคิดสู่การปฏิบัติจริงอย่างเป็นรูปธรรม และในช่วงปี 2533-2534 เกิดการเรียนรู้ร่วมกันจากการผสมผสานวิถีคิดของพระสงฆ์ ชาวบ้าน และองค์กรพัฒนาเอกชน ต่อมาในปี 2535-2536 มีการจัดตั้งสำนักงานเลขานุการในการทำหน้าที่ประสานงาน และอำนวยความสะดวกให้เกิดการขยายเครือข่ายและการแสวงหาแนวร่วมในการทำงานเพิ่มขึ้น ในปี 2536-2540 ได้มีการทำงานร่วมกับหลายภาคีและมีการจดทะเบียนเป็นมูลนิธิอัครเมืองน่าน และในปี 2540-2543 มีการขยายเครือข่ายกว้างขวางขึ้น เริ่มพนักำลั้งเป็นประชาคมระดับตำบล อำเภอ และระดับจังหวัด และมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน ให้กับท้องถิ่นโดยการขยายฐานของชุมชนตามประเด็นเนื้อหาและพื้นที่

ผลจากการเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ทำให้ภายในเวลา 6 ปี พลังเล็กๆ ของประชาชนได้กลายเป็นกลุ่มประชาสังคมที่มีความเข้มแข็งในระดับหนึ่ง และเป็นตัวอย่างของการพัฒนาที่ใช้ทุนทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินงาน จะเห็นได้ว่ากลไกการจัดการเรียนรู้ของชุมชน องค์กร และเครือข่ายมีความสำคัญต่อการขยายกิจกรรมแนวคิดไปสู่สังคมในวงกว้าง พร้อมทั้งสามารถรักษาความเป็นตัวตนของกลุ่มไว้ได้ ซึ่งนำไปสู่การสร้างแนวร่วมในการทำงาน และเสริมสร้างการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง แม้ว่ากลไกการจัดการเรียนรู้ของชุมชน และเครือข่ายฯ อาจมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของชุมชน รวมทั้งแนวคิดและภาคีที่เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่หลักการที่คล้ายคลึงกัน คือ การเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมและ

การส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันถึงแนวทางการดำเนินงานของภาคีฝ่ายต่างๆ ได้แก่ การดำเนินงานของกลุ่ม หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันการศึกษา เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป การขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ในการแก้ปัญหาและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาในพื้นที่ต้นน้ำสามารถทำได้ในระดับค่อนข้างจำกัด เนื่องจากเป็นพื้นที่เสี่ยงอันตราย ทำให้การประสานภาคีเพื่อทำกิจกรรมทำได้ในระดับจำกัด ส่วนพื้นที่กลางน้ำและปลายน้ำ สามารถขับเคลื่อนเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาได้มากกว่า เนื่องจากมีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และมีหลายหน่วยงานให้การสนับสนุนทั้งหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มครูและเยาวชนของโรงเรียนในพื้นที่ นอกจากนี้ เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในพื้นที่กลางน้ำและปลายน้ำไม่สามารถใช้กลไกการควบคุมดูแลเชิงกฎหมายได้ ทำให้ในระดับการสร้างจิตสำนึกเท่านั้น เนื่องจากมีความยากในการพิสูจน์ความเสียหายที่เกิดจากมลพิษ กล่าวคือ มาตรา 96 ได้บัญญัติความรับผิดชอบแบบเด็ดขาด (Strict Liability) แก่เจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษ ในกรณีที่แหล่งกำเนิดมลพิษของคนก่อให้เกิด หรือเป็นแหล่งกำเนิดการรั่วไหลหรือการแพร่กระจายของมลพิษจนเป็นเหตุให้เกิดความเสียหาย ไม่ว่าความผิดที่เกิดขึ้นจะเกิดจากความจงใจหรือประมาทเลินเล่อหรือไม่ก็ตาม นอกจากนี้ผู้ที่กระทำมิชอบด้วยกฎหมายและก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นของรัฐ หรือเป็นสาธารณะสมบัติของแผ่นดิน มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบชดเชยค่าเสียหายแก่รัฐตามมูลค่าของทรัพยากรทั้งหมดที่ถูกทำลาย สูญหาย หรือเสียไป อย่างไรก็ตาม ความเสียหายที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมพิสูจน์ได้ยากกว่าในกรณีอื่นๆ และในกรณีที่มีแหล่งกำเนิดอยู่ในละแวกเดียวกันแล้ว ยังเป็นปัญหาในการพิสูจน์ได้ว่าความเสียหายเกิดจากแหล่งมลพิษแห่งใด (กอบกุล ราชะนาคร, 2543)

นอกจากนั้น เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาได้รับการหนุนเสริมจากนักวิชาการ ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนา และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกทั้งหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน จึงทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในด้านการตั้งคำถามที่สำคัญ ซึ่งเปิดโอกาสให้เครือข่ายฯ ได้หุ้ยคิด ทบทวนและไตร่ตรองถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงสังคม และเกิดการวิเคราะห์ชุมชน เช่น การศึกษาชุมชนและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ปัญหาอุปสรรค รวมทั้งแนวทางในการแก้ไขปัญหา ซึ่งเครือข่ายฯ สามารถนำข้อมูลเหล่านี้ไปใช้ประโยชน์ในการกระตุ้นจิตสำนึกของชุมชนในการร่วมกันแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา รวมทั้งการจัดกิจกรรมศึกษาดูงานตามสถานที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ก็เป็นการช่วยเสริมการเรียนรู้การแลกเปลี่ยน และแบ่งปันประสบการณ์จากชุมชน และหน่วยงานอื่นในท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งมีผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายฯ

2. ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา

2.1 ปัจจัยที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา

การที่เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาใช้ศักยภาพและความสามารถในการขับเคลื่อนงานเพื่อแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาได้ในระดับหนึ่งนั้น สืบเนื่องจากปัจจัยหลายประการ ดังนี้

2.1.1 สถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมของคลองอู่ตะเภา

สถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญของคลองอู่ตะเภา คือ ปัญหาน้ำเสียที่เริ่มตั้งแต่ปี 2522 ซึ่งเกิดจากสาเหตุหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งปล่อยน้ำเสียลงสู่คลองอู่ตะเภาโดยไม่ได้รับการบำบัด และปัญหาป่าต้นน้ำถูกทำลายตั้งแต่ปี 2525 เป็นต้นมา สภาพปัญหาดังกล่าวทำให้เกิดการรวมกลุ่มของประชาชน เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรภาครัฐ โดยมีการทำกิจกรรมที่เป็นการสร้างความรู้และจิตสำนึกแก่เยาวชนและชุมชนในพื้นที่ เพื่อให้เกิดความรักและหวงแหนต่อทรัพยากรธรรมชาติซึ่งกำลังตกอยู่ในสภาพที่เสื่อมโทรมลงไปทุกขณะ

2.1.2 คุณลักษณะของผู้นำ

คุณลักษณะผู้นำมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนเครือข่ายองค์กรประชาชนในหลายกรณี ดังผลงานวิจัยของวรางคณา วงศ์มหาชัย (2535, อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2546) ศึกษาเรื่องบทบาทของผู้นำในการพัฒนาองค์กรประชาชน กรณีศึกษาการพัฒนาองค์กรประชาชนระหว่างชุมชนของมูลนิธิวิถีสานพัฒนา พบว่า 1) บทบาทผู้นำในขั้นตอนการก่อตัวของกลุ่ม บทบาทที่ชัดเจนในขั้นนี้ ได้แก่ บทบาทผู้ให้การศึกษาในลักษณะของการประชุม ให้ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้เห็นความสำคัญของการรวมกลุ่ม 2) บทบาทผู้นำในขั้นตอนการรวมกลุ่ม ได้แก่ บทบาทของผู้บริหารซึ่งเป็นผู้วางระเบียบแบบแผนดำเนินการ และการจัดสรรทรัพยากรบุคคลให้เหมาะกับกิจกรรม 3) บทบาทผู้นำในขั้นการเจริญเติบโตของกลุ่ม บทบาทในขั้นตอนนี้ไม่มีความแตกต่างจากขั้นดำเนินการมากนัก ซึ่งบทบาทที่ชัดเจน ได้แก่ บทบาทผู้บริหารที่ต้องปรับปรุงระเบียบกฎเกณฑ์ และการดำเนินการของกลุ่มให้สอดคล้องกับสถานการณ์ มีการพิจารณาเพิ่มทุน เพิ่มสมาชิก และเพิ่มกิจกรรม หากพิจารณาถึงเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา คุณลักษณะผู้นำซึ่งมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนเครือข่าย ได้แก่ การเป็นผู้มีอุดมการณ์ และยืนหยัดในอุดมการณ์ รวมทั้งมีความมุ่งมั่นในการทำงาน การเปิดโอกาสการเรียนรู้ให้แก่เยาวชน การแสวงหาแนวร่วมที่หลากหลายในการขับเคลื่อนเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา นอกจากนี้ผู้นำของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาประกอบด้วยบุคคลหลายอาชีพ ได้แก่ ครู

พระสงฆ์ เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน และเจ้าหน้าที่ตำรวจ การที่เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภามีผู้นำที่หลากหลาย จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาสามารถขับเคลื่อนไปได้ เมื่อนำกรอบการศึกษาดังกล่าวของวรางคณา วงศ์มหาชัย มาใช้วิเคราะห์กรณีของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา พบว่า

1) บทบาทที่ชัดเจนของผู้นำในขั้นตอนการก่อตัวของกลุ่ม ได้แก่ บทบาทผู้กระตุ้นให้สมาชิกตระหนักถึงความสำคัญของปัญหา และร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา ซึ่งบทบาทผู้นำในขั้นตอนการก่อตัวของกลุ่มนี้ ผู้นำมักเป็นผู้เสียสละเงินส่วนตัวในการทำกิจกรรม เช่น กิจกรรมลาดตระเวนป่าต้นน้ำผาคำของประชาคมอนุรักษ์ป่าผาคำ ในพื้นที่ต้นน้ำ พื้นที่กลางน้ำ เช่น กิจกรรมการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาโดยมี อาจารย์เบญจมาศ นาคหลง เป็นแกนนำ และพื้นที่กลางน้ำ เช่น กิจกรรมประเพณีการแข่งขันเรือแหลมโพธิ์ โดยมี คต. นิคม ทองมณี เป็นแกนนำ

2) บทบาทผู้นำในขั้นตอนการรวมกลุ่ม พบว่า เมื่อมีการรวมตัวของกลุ่มองค์กรต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ภายใต้ชื่อ “เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา” ในปี 2544 และได้มีการจัดสรรทรัพยากรบุคคลให้มีความเหมาะสมกับลักษณะกิจกรรม

3) บทบาทผู้นำในขั้นตอนการเจริญเติบโตของกลุ่ม ในระยะนี้ แกนนำเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ได้มีการเปิดโอกาสการเรียนรู้แก่กลุ่มเยาวชน รวมทั้งการแสวงหาแนวร่วมต่างๆ ทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคเอกชน เพื่อเป็นการเพิ่มความหลากหลายของแหล่งเงินทุน จำนวนสมาชิก และกิจกรรม

บทบาทดังกล่าวข้างต้นของผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาเครือข่ายฯ คังกรณีเครือข่ายอินแปง ซึ่งมีผู้นำที่มีคุณลักษณะความเป็นผู้นำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นผู้มีความกระตือรือร้น มีความเพียรพยายาม และมีความคิดสร้างสรรค์ ปราบกฏชัดเจนจากการให้ความสำคัญในการเข้าร่วมเวทีเครือข่ายฯ ไม่ว่าจะเป็นการประชุม เสวนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็น รวมทั้งการระดมสมองในการวางแผนแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ซึ่งเป็นการเติมพลังทางกาย ทางใจ และปัญญาซึ่งกันและกัน (รัตนา โตสกุล และคณะ, 2548) ทั้งนี้จากการศึกษาของ ปรีชาอุยตระกูล และคณะ (2533, อ้างถึงใน วุฑูทธิ์ จำรัสพันธ์ และประสิทธิ์ คุณรัตน์, 2543) เรื่องศักยภาพผู้นำและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น ได้ชี้ให้เห็นว่าผู้นำชุมชนที่ศึกษา ได้แก่ ผู้นำที่เป็นพระ ครู ชาวบ้านและเกษตรกรตำบล มีทั้งผู้นำทางความคิด และผู้นำทางศีลธรรม ผู้นำสามารถวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยสามารถผสมผสานความคิดที่อยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาสากล นอกจากนั้นยังมีเครือข่ายที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และจัดตั้งขึ้นโดยองค์กรของรัฐและเอกชน โดยเน้นความสัมพันธ์ในแนวราบ ซึ่ง

สอดคล้องกับการศึกษาของ มงคล คำานธาณินทร์ และคณะ (2533, อ้างถึงใน วุฑูฑูฑู จำรัสพันธ์ุ และประสิทธิ์ คุณูรต์น, 2543) เรื่องประสพการณัและผลกระทบของการพัฒนาชนบทและศัคยภาพชุมชนในภาคอีสาน พบว่า ผู้นำและองค์กรชุมชนเป็นศูนย์กลางในการหลอมพลังชุมชนเข้าด้วยกันในการวิเคราะห์ และหาทางออกในการแก้ไขปัญหา โดยอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองในด้านทุน ความคิด วัสดุและแรงงาน

2.1.3 การใช้รูปแบบการขับเคลื่อนที่หลากหลายและต่อเนื่อง ได้แก่

1) รูปแบบการติดต่อสื่อสารที่หลากหลาย ของเครือข่ายฯ มีทั้งการสื่อสารแบบทางเดียวและการสื่อสารแบบสองทาง ได้แก่ การรณรงค์ถึงปัญหาน้ำเน่าเสีย ได้แก่ สื่อวิทยุ หนังสือพิมพ์ จดหมายข่าว เว็บไซต์ คลองอู่ตะเภา สื่อละคร สื่อพื้นบ้าน และสื่อบุคคล กล่าวได้ว่า เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา มีรูปแบบการสื่อสารที่หลากหลาย ทั้งนี้การสื่อสารเป็นช่องทางที่สำคัญในการติดต่อระหว่างสมาชิกในเครือข่ายฯ และบุคคลหรือองค์กรภายนอก เครือข่ายฯ เพื่อให้ทราบถึงความเคลื่อนไหวของเครือข่ายฯ ว่าในช่วงเวลานี้เครือข่ายฯ ได้มีการทำกิจกรรมอะไร และอย่างไร และการสื่อสารสามารถเป็นบันไดนำไปสู่การร่วมมือในระดับภาคีได้มากขึ้น ประเด็นนี้สอดคล้องกับทัศนะของพระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (2547) ซึ่งเสนอว่า การสื่อสารนำไปสู่การสร้างพันธมิตรและการประสานประโยชน์ร่วมกัน การสื่อสารทั้งทางตรงและทางอ้อมของปัจเจกบุคคล กลุ่ม และองค์กร จะทำให้สมาชิกของเครือข่ายมองเห็นภาพความเคลื่อนไหว และนำไปสู่การสร้างความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถพัฒนาความเป็นเครือข่ายให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

นอกจากนั้น ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และชัยวัฒน์ ธิระพันธ์ุ (2546) ได้วิเคราะห์การสื่อสารกับสังคมเครือข่ายว่า การสื่อสารทำให้สมาชิกในเครือข่ายมีโอกาสรับรู้เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารต่างๆ ได้อย่างทั่วถึง และเป็นส่วนสำคัญในการสร้างแรงบันดาลใจให้บุคคลค้นหาเป้าหมายร่วมกัน ทั้งนี้การสื่อสารเป็นแนวทางที่ทำให้สมาชิกในเครือข่ายได้มีโอกาสเรียนรู้ ความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ และพฤติกรรมของกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลและข้อคิดต่างๆ การเปิดใจกว้าง เพื่อยอมรับความคิดเห็น การพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกัน และการร่วมมือทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

2) การขับเคลื่อนโดยใช้ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในพื้นที่ปลายน้ำ ส่วนใหญ่เป็นประเพณีทางน้ำ ซึ่งในอดีตชาวบ้านใช้ลำน้ำเป็นเส้นทางสัญจร ประเพณีทางน้ำที่ยังคงดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ประเพณีการแข่งขันเรือยาว ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สามารถเชื่อมโยงชุมชนในพื้นที่ให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาได้อย่างมีพลัง ดังที่ ชัยอนันต์

สมุทวนิช (2540) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรม คือ ทูตที่จะเป็นรากฐานในการพัฒนาประเทศซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อสังคมไทย วัฒนธรรมเป็นทุนของสังคมหนึ่งๆ ที่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง หากไม่มีการสืบสานและขาดการดูแลเอาใจใส่ ทุนทางสังคมก็จะลดลงและหมดไป

3) การใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อการขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาที่มีพื้นที่สาธารณะที่หลากหลาย ซึ่งใช้ในการทำกิจกรรมเป็นประจำทุกเดือน และเป็นสถานที่ที่สมาชิกในเครือข่ายฯ มาพบปะพูดคุยกัน รวมทั้งเป็นที่ประชุมของเครือข่ายฯ ได้แก่ ลานวัดคลองแห โรงเรียนพะตงประชานคีรีวัฒน์ ห้องประชุมคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ทำให้สมาชิกในเครือข่ายฯ สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และมีการกระจายข้อมูลข่าวสารออกไปในวงกว้าง นอกจากนั้น การมีพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ทางสังคมนั้น ทำให้สมาชิกเครือข่ายฯ เกิดความสนิทสนมและความผูกพัน รวมทั้งเกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ทั้งนี้ การทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลานาน ทำให้สมาชิกเกิดความรู้สึกผูกพันระหว่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานของเครือข่ายฯ เป็นการทำงานที่มีคุณค่าภายใต้บรรยากาศของความเท่าเทียมกัน มีการให้โอกาสกันและกันในการร่วมคิดร่วมแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับแนวคิดของ เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์ (2543) ซึ่งกล่าวว่า สิ่งสำคัญที่พลังภาคประชาชนจะต้องผนึกกำลังร่วมกันเพื่อให้เกิดการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลง คือ การสร้างพื้นที่สาธารณะ (Public Space) ที่สื่อสารเนื้อหา เรื่องราว ปัญหา ความเป็นอยู่ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของความเป็นพลเมืองในพื้นที่และภูมิภาคต่างๆ สร้างแนวคิดของการสื่อสาร การใช้สื่อเพื่อสร้างทุนทางสังคม เพื่อเป็นการพัฒนาความเข้มแข็งของภาคประชาชน และส่งเสริมการเติบโตทางความคิดของประชาชน โดยการแบ่งปันพื้นที่และเวลาให้กับสื่อกระแสรองได้ออกอากาศ ซึ่งจะก่อให้เกิดความสมดุลของการเป็นผู้ส่งสาร และเป็นผู้รับสารระหว่างภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคประชาชน เพื่อสนองความต้องการและสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้รับสารทุกกลุ่ม

4) การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา เมื่อมีการก่อตั้งเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในปี 2544 กิจกรรมแรกของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา คือ กิจกรรมการล่องคลองอู่ตะเภา เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของคลอง หลังจากประสบปัญหาน้ำท่วมในปี 2543 ซึ่งผลจากการล่องคลองทำให้สมาชิกผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ทราบถึงปัญหาของคลองอู่ตะเภา และมีการทำกิจกรรมอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง จนมีการจัดทำเป็นหลักสูตรสาระท้องถิ่นรักษ์คลองอู่ตะเภาในปี 2547 โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นเยาวชนในโรงเรียนตลอดลุ่มน้ำ เพื่อสร้างจิตสำนึกแก่เยาวชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และในปีเดียวกันได้มีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาร่วมทำกิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมค่าย

สิ่งแวดล้อม โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งสาขาน้ำเพื่อการอนุรักษ์ และโครงการร่วมฟื้นน้ำใสให้ชุมชนเป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ได้ขยายไปสู่ชุมชนในการจัดตั้งกลุ่มเพื่อตรวจวัดคุณภาพน้ำ ผลที่ได้จากการจัดกิจกรรมทำให้ชุมชนได้เกิดความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เนื่องจากเมื่อมีการตรวจวัดคุณภาพน้ำชุมชน ทำให้สมาชิกในชุมชนได้ทราบถึงสภาพความเสื่อมโทรมของน้ำ ดังนั้นจึงมีการจัดทำกิจกรรมต่อเนื่องเพื่อรักษาสภาพแหล่งน้ำไว้ ได้แก่ กิจกรรมจัดทำน้ำหมักชีวภาพและกิจกรรมโยน EM Ball เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการขยายกิจกรรมไปสู่กลุ่มเยาวชนในพื้นที่กลางน้ำและปลายน้ำ โดยการก่อตั้งกลุ่มเยาวชนต้นกล้าเพื่อการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา ในปี 2549 ซึ่งเน้นกิจกรรมการสร้างจิตสำนึกแก่เยาวชน เช่น กิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อม โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน

5) การมีจิตสำนึกสาธารณะของปัจเจกบุคคลในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ที่เกิดจากความตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมของสมาชิกเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาและร่วมกันแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา เนื่องจากการทำงานของเครือข่ายฯ เป็นงานที่ผู้เข้าร่วมต้องเสียสละเวลา โดยไม่มีเงินเป็นค่าตอบแทน ดังนั้นผู้ที่มีจิตสำนึกสาธารณะเท่านั้นที่สามารถทำงานด้านการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาได้ เนื่องจากในระยะแรกสมาชิกจะต้องออกค่าใช้จ่ายส่วนตัวในการทำกิจกรรม ต่อมาในระยะหลังเมื่อหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน ได้ตระหนักถึงคุณค่าของกิจกรรมและผลของกิจกรรมของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาจึงได้ให้งบประมาณในการสนับสนุน ดังที่ ประเวศ วะสี (2540) ได้กล่าวถึง ยุทธศาสตร์สร้างความเข้มแข็งของชุมชนเกิดจากกลยุทธ์หลัก 3 ประการ คือ การปลูกจิตสำนึก ให้เกิดการร่วมแรงร่วมใจ จากการศึกษาความรัก ความรู้ ความเป็นธรรมชาติของชุมชน ให้เกิดการมีส่วนร่วมเพื่อผลักดันให้เกิดพลังในการแก้ไขปัญหา

สรุปได้ว่า ปัจจัยต่างๆ ดังได้กล่าวมาข้างต้นเป็นพลังสำคัญที่เอื้อให้เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาสามารถขับเคลื่อนไปได้ ภายในช่วงเวลาไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมาซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ภาคประชาสังคมทั้งในระดับประเทศและระดับโลกได้เกิดกระแสการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมร่วมกับภาคส่วนต่างๆ ในสังคมอย่างจริงจัง ดังที่ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (2547) กล่าวว่า การพัฒนาความเข้มแข็งและความสำเร็จของเครือข่ายเกิดจากปัจจัยที่หลากหลายทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่ม และเครือข่าย ซึ่งสนับสนุนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัว รวมทั้งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ได้เข้ามาเสริมสร้างการพัฒนาศักยภาพของเครือข่าย ซึ่งปัจจัยแต่ละด้านมีความเกี่ยวข้องกับฐานคิด บริบทสังคมและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น

ปัจจัยดังกล่าวนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของ เจษฎากร โนนินทร์ (2546) เรื่องเครือข่ายประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพในชุมชน กรณีศึกษากิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ซึ่งพบว่า ปัจจัยของการรวมกลุ่มองค์กรประชาสังคม คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ จิตสำนึกของคนในองค์กร ความเป็นเครือข่าย และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ งบประมาณ สิ่งของ องค์ความรู้ การจัดการ และกระแสของการอนุรักษ์และการขับเคลื่อนทางสังคม รวมทั้งปัจจัยเงื่อนไขการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายประชาสังคม ได้แก่ การมีจิตสำนึกร่วมกัน ความสัมพันธ์ที่มีความหลากหลาย ประเด็นสนใจร่วม การติดต่อสื่อสารและการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นกระบวนการขับเคลื่อนทางสังคมเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยการสนับสนุนด้านงบประมาณ สิ่งของ และความรู้ในการบริหารจัดการองค์กร

ปัจจัยเหล่านี้ยังสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ อโนชา วิบุลากร (2544) ซึ่งศึกษาเรื่องความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการมูลฝอย ภายใต้แนวคิดประชาสังคม กรณีศึกษาชุมชนกำแพงเมือง เทศบาลนครลำปาง จังหวัดลำปาง ซึ่งพบว่า ปัจจัยของการเป็นเครือข่ายประชาสังคม คือ ประเด็นความสนใจร่วมกันทั้งในด้านการแก้ไขปัญหา และกระแสการอนุรักษ์ได้ก่อให้เกิดเป็นการร่วมกันสร้างพลังในการขับเคลื่อนชุมชนของตนเองให้เปลี่ยนแปลงสังคมไปในทิศทางเดียวกัน คือ เป้าหมายและผลประโยชน์เพื่อสาธารณะ โดยมีทุน คือ จิตสำนึกที่ร่วมกันภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมเดียวกันจึงทำให้เกิดเป็นประชาคมที่เข้มแข็ง

กล่าวได้ว่า ปัจจัยดังกล่าว ได้แก่ สถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมของคลองอู่ตะเภา คุณลักษณะของผู้นำ และการใช้รูปแบบการขับเคลื่อนที่หลากหลายและต่อเนื่อง เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ซึ่งปัจจัยเหล่านี้เป็นการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ และสร้างพลังในการขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ ในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา

2.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา

2.2.1 การขาดวิธีการในการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน

จากที่ผ่านมาการทำงานของเครือข่ายฯ ถือว่าการมีส่วนร่วมของภาคีต่างๆ ยังอยู่ในระดับจำกัด ต้องส่งเสริมให้ทุกฝ่ายเล็งเห็นถึงความสำคัญของการเข้าร่วมอนุรักษ์ และฟื้นฟูคลองอู่ตะเภามากยิ่งขึ้น ถึงแม้ว่ามีหลายหน่วยงานได้เข้ามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองร่วมกับเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา แต่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตลอดแนวคลองนั้น ยังไม่ได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ส่วนประชาชนและชุมชนตลอดแนวคลอง ผู้ตระหนักถึงความสำคัญในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาอย่างจริงจังยังมีจำนวนน้อย

เพราะประชาชนส่วนหนึ่งไม่ใช่คนในพื้นที่ ดังนั้นจึงขาดความตระหนักต่อการแก้ไขปัญหา และประชาชนส่วนหนึ่งยังมีแนวคิดว่าการแก้ไขปัญหาลิ่งแวดล้อมเป็นหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐ ดังนั้นจึงต้องทำให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของคลองอู่ตะเภา และร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา สาเหตุของการขาดการมีส่วนร่วมดังกล่าวอาจเกิดจากหลายปัจจัย เช่น ประชาชนส่วนหนึ่งยังไม่ทราบถึงที่มาของน้ำในการนำมาอุปโภคบริโภคว่าเป็นน้ำที่มาจากคลองอู่ตะเภา หากประชาชนได้ทราบถึงแหล่งที่มาและสภาพปัญหา จะทำให้ร่วมมือกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภามากขึ้น (เบญจมาศ นาคหลง (สัมภาษณ์), 7 มิถุนายน 2550) และในปัจจุบัน (ปี 2550) วิถีชีวิตของคนไม่ได้มีความสัมพันธ์กับคลองเหมือนที่ผ่านมา กล่าวคือ คลองไม่ได้ถูกใช้เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำ ไม่มีสัตว์น้ำให้ชาวบ้านได้ลงไปจับปลาเนื่องจากน้ำเสีย ดังนั้นชาวบ้านจึงไม่เกิดความตระหนักว่าคลองอู่ตะเภามีความหมายต่อการดำรงชีวิต ทางแก้คือต้องฟื้นฟูให้ชุมชนได้กลับมาใช้ประโยชน์จากคลองอู่ตะเภาอีกครั้งหนึ่ง ชาวบ้านจึงจะเห็นถึงคุณค่าของคลองและช่วยการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองอู่ตะเภา (ถักย์ หนูประดิษฐ์ (สัมภาษณ์), 26 กันยายน 2550)

ในแง่นี้ Blake, 1999 (อ้างถึงใน ปานกมล พิสิฐอรุณกุล, 2545) วิเคราะห์ว่า ความสนใจต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมของบุคคลอาจไม่สอดคล้องกับการปฏิบัติด้านสิ่งแวดล้อมเสมอไป จึงต้องมีการพัฒนาความสนใจโดยการสร้างให้เกิดความตระหนักต่อปัญหา โดยวิธีการสำคัญ คือ การให้ความรู้และข้อมูลข่าวสารเพื่อเริ่มต้นสร้างความสนใจในการรับรู้ปัญหา และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ร่วมกันมากที่สุด

ทั้งนี้ นฤติ บุญชุม (2548) ได้ทำวิจัยเรื่องแนวทางการปรับปรุงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชน กรณีศึกษาชุมชนปริกตก เทศบาลตำบลปริก อำเภอสระเคา จังหวัดสงขลา พบว่า ปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดการมูลฝอย โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ ปัญหาที่เกิดจากประชาชน ได้แก่ การขาดจิตสำนึกของประชาชนในชุมชน เนื่องจากเห็นว่าหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง คือ เทศบาล และตนก็ไม่ได้รับผลกระทบจากปัญหา นอกจากนั้นประชาชนขาดความรู้ เพราะได้รับการศึกษาน้อย และส่วนหนึ่งไม่มีเวลา เพราะต้องทำงาน จึงทำให้ไม่มีเวลาสนใจ เพราะกลัวยุ่งยากและเสียเวลาในการทำงาน

อนึ่ง ในการมีส่วนร่วมของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา นั้น ผู้นำเป็นกลุ่มคนซึ่งได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ส่วนการเข้าร่วมของสมาชิกเครือข่ายฯ ส่วนใหญ่ยังจำกัดอยู่ในระดับการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการเท่านั้น แต่ในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมาสมาชิกเครือข่ายฯ จำนวนหนึ่ง คือ กลุ่มเยาวชนต้นกล้าเพื่อการอนุรักษ์ ได้ยกระดับของการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ทำให้

เกิดพลังในการขับเคลื่อนเครือข่ายฯ แต่เนื่องจากการมีส่วนร่วมร่วมของเครือข่ายฯ ยังจำกัดอยู่ เฉพาะกลุ่มเยาวชน ทำให้การขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ ยังอยู่ในระดับจำกัด

2.2.2 หน่วยงานภาครัฐไม่มีการแก้ไขปัญหอย่างจริงจัง

ข้อจำกัดดังกล่าวปรากฏชัดเจนในหลายกรณี เช่น ป่าคั้นน้ำผาคำมีการตัดไม้ทำลายป่ามาเป็นระยะเวลาหลายสิบปี แต่ทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ไม่สามารถจัดการแก้ไขกับปัญหาได้ ทำให้ปัจจุบันป่าคั้นน้ำเหลือน้อยลง และโรงงานอุตสาหกรรมได้ปล่อยน้ำเสียลงสู่คลองอู่ตะเภา จนส่งผลให้ปลาในกระชังตายเป็นจำนวนมากและส่งกลิ่นเหม็น กล่าวได้ว่าหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องไม่มีการตรวจสอบดูแลอย่างจริงจัง นอกจากนั้นการทำงานของหน่วยงานภาครัฐเป็นไปอย่างล่าช้า มีการประชุมหรือสัมมนาเป็นครั้งคราวแล้วก็ล้มเลิกไป ทำให้ขาดการประสานงานที่ต่อเนื่อง นอกจากนั้นในการจัดสัมมนาและรายงานการสัมมนาแต่ละครั้งไม่ได้มีการรายงานผลให้ชาวบ้านผู้ที่ได้รับผลกระทบได้รับรู้ว่าเป็นอย่างไร สรุปก็คือหน่วยงานภาครัฐไม่มีบทบาทที่เข้มแข็งในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา และการเข้าร่วมของหน่วยงานภาครัฐจากส่วนกลางอยู่ในระดับจำกัด มีเพียงการเข้าร่วมของหน่วยงานภาครัฐจากส่วนภูมิภาคเท่านั้น ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตลอดจนแนวคลอง สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 16 กรมทรัพยากรน้ำ และสำนักงานชลประทาน

การที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ เพราะมีสภาพของระบบการบริหารที่เหมือนกัน คือ ตกอยู่ภายใต้การควบคุมจากรัฐบาลกลาง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงไม่มีความคิดริเริ่มที่จะจัดการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ หากพิจารณาในแง่ของกฎหมาย พ.ร.บ.สภาตำบลและอบต. ฉบับปี 2547 ได้ให้บทบาทหลายอย่างทั้งด้านงบประมาณของตนเอง และมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการท้องถิ่นของตนเอง เช่น มาตรา 67 และ 64 อบต.เป็นผู้ดูแลทั้งทางบก ทางน้ำ ถนน ที่สาธารณะ การกำจัดขยะ การจัดหา น้ำ การส่งเสริมการศึกษา วัฒนธรรม การพัฒนาสตรี เด็ก ผู้สูงอายุ ผู้พิการ หน้าที่ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การดูแล คุ่มครอง และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในมาตรา 71 อบต. ยังสามารถออกข้อบังคับตำบลเพื่อบังคับใช้ในตำบลได้ ซึ่งหมายความว่า หากชุมชนตำบลใดประชาชนมีความสามัคคีกัน กรรมการอบต.จากแต่ละหมู่บ้านย่อมมีการร่วมมือร่วมใจกันทำงานเป็นประโยชน์ต่อตำบล รวมทั้งสามารถนำงบประมาณที่ได้มาพัฒนาท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ประการสำคัญก็คือ ปัญหาต่างๆ จะได้รับการแก้ไขอย่างไร ใครจะช่วยปรับปรุงการทำงานของอบต. กรรมการอบต.จะสำนึกในบทบาทหน้าที่ของตนเองอย่างไร รัฐและประชาชน รวมทั้งสถาบันการศึกษาจะมีบทบาทช่วยเหลือ อบต.อย่างไร (ชนสวรรค์ เจริญเมือง, 2545)

อย่างไรก็ตาม ขวัญสรวง อดิโพธิ (2543) กล่าวว่า ประชาคมที่ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำจากรัฐย่อมเป็นประชาคมที่เข้มแข็ง ซึ่งเกิดจากการสำนึกรวมกันของกลุ่มคน โดยมีลักษณะความสัมพันธ์เชิงแนวราบ ที่ไม่ใช่เกิดจากการจัดตั้งโดยการใช้อำนาจและกลไกของรัฐเข้ามาสั่งการ หรือจัดตั้งให้เกิดอย่างมีความสัมพันธ์ในเชิงแนวตั้ง มีความเป็นอิสระทางการเมือง หรือเกิดจากความสำนึก ตระหนักในปัญหาของชุมชนตนเอง มีลักษณะการรวมตัวของกลุ่มอย่างหลากหลาย ที่ก่อให้เกิดพลังอย่างสร้างสรรค์ และเกิดการประสานความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทุกกลุ่ม เพื่อคิดค้นวิธีการ การดำเนินกิจกรรมที่สามารถตอบสนอง แก้ไขปัญหาาร่วมของชุมชนตนเองได้หลากหลายรูปแบบที่แปลกใหม่ และมีความแตกต่างไปจากวิธีการแนวคิดแบบเดิมๆ โดยมีการนำเอาทุนทางสังคม วัฒนธรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่นเข้าร่วมกัน อนึ่ง รัฐควรมีบทบาทในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาชนตามหลักการแนวแนวของประชาสังคม ให้มีความสอดคล้องกับการดำเนินงาน กลไกของกระบวนการประชาสังคม โดยควรสร้างกระบวนการเรียนรู้เรื่องประชาสังคมให้กับเจ้าหน้าที่รัฐและประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในชุมชนโดยตรง เพื่อก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ในการดำเนินงานของรัฐร่วมกับประชาสังคม นอกจากนี้ รัฐควรดำเนินการสนับสนุน ส่งเสริมทรัพยากร และข้อมูลข่าวสาร เสริมสร้างกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ประชาสังคมในชุมชน โดยการค้นหาผู้นำ และสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชนไปพร้อมๆ กัน (ขวัญสรวง อดิโพธิ, 2543)

ภายใต้สถานการณ์ปัจจุบัน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทในการจัดบริการสาธารณะที่หลากหลาย หนึ่งในภารกิจสำคัญที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องรับผิดชอบ คือ การจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นภาระที่ยุ่งยากและละเอียดอ่อนต่อการจัดการ เนื่องจากขอบเขตของผลกระทบสิ่งแวดล้อมไม่อาจจำกัดด้วยเขตการปกครอง กล่าวคือ ผลกระทบอันสืบเนื่องจากสิ่งแวดล้อมมักส่งผลในวงกว้าง โดยไม่เลือกว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบเป็นผู้ที่ก่อให้เกิดปัญหานั้นหรือไม่ รวมถึงการจัดการปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมต้องอาศัยองค์ความรู้ ตลอดจนความร่วมมือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่ง ปัญหาจึงจะคลี่คลายไปได้ ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงควรมีมาตรการร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม คือ การส่งเสริมให้เกิดการจัดตั้งองค์กรความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกันรับผิดชอบ ซึ่งความร่วมมือระหว่างท้องถิ่นจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการปัญหา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละแห่งสามารถใช้ทรัพยากรต่างๆ ร่วมกันได้ในกาจัดการ ช่วยให้เกิดความประหยัดและคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากร (โครงการธรรมาภิบาลด้านการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, 2550) ในกรณีของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวนหนึ่งที่อยู่ในเครือข่ายฯ ได้มีการประสานความร่วมมือ

ในการแก้ไขปัญหามลพิษและอนุรักษ์คลองอุต๊ะเกาะ โดยการเข้าร่วมในกิจกรรมการจัดประชุมของเครือข่ายฯ ซึ่งได้มีนโยบายการแก้ไขปัญหามลพิษและอนุรักษ์คลองในแต่ละพื้นที่ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการแก้ไขปัญหามลพิษ

3. ทิศทางของเครือข่ายรักษ์คลองอุต๊ะเกาะในการแก้ไขปัญหามลพิษและการอนุรักษ์คลองอุต๊ะเกาะ

ทิศทางโดยรวมของเครือข่ายรักษ์คลองอุต๊ะเกาะทั้ง 3 พื้นที่ ต่างมุ่งประเด็นเป้าหมายไปยังกลุ่มเยาวชนในแต่ละพื้นที่ เนื่องจากกลุ่มเยาวชนเป็นกลุ่มที่สามารถผลักดันกิจกรรมให้เกิดการขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอุต๊ะเกาะ รวมทั้งเยาวชนสามารถเป็นสื่อในการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้ไปสู่ชุมชนโดยมุ่งเน้นกิจกรรมด้านการสร้างจิตสำนึก และเครือข่ายรักษ์คลองอุต๊ะเกาะในพื้นที่ปลายน้ำได้มุ่งเน้นประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหามลพิษและอนุรักษ์คลองอุต๊ะเกาะ เนื่องจากประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นกิจกรรมที่สามารถดึงดูดให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการแก้ไขปัญหามลพิษและอนุรักษ์คลองได้มาก รวมทั้งหน่วยงานจากภายนอกได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมในการแก้ไขปัญหามลพิษและอนุรักษ์คลองอุต๊ะเกาะมากขึ้น ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน และนักวิชาการ

กล่าวได้ว่า ทิศทางของเครือข่ายรักษ์คลองอุต๊ะเกาะในอนาคตสามารถขยายไปสู่การทำงานในระดับภาคีมากขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดของ พระมหาสุทิตย์ อาภากร (2547) ซึ่งกล่าวถึงผลสัมฤทธิ์ของความเป็นเครือข่ายที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และการพัฒนาที่ต่อเนื่อง ดังนี้ 1) เกิดกระบวนการเรียนรู้ หลังจากที่ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และมีการทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งกระบวนการเรียนรู้จะช่วยให้บุคคล และองค์กร ได้เกิดการปรับตัวในการแสวงหาความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ และแนวร่วมใหม่อย่างต่อเนื่อง ทำให้การทำงานของเครือข่ายมีประสิทธิภาพมากขึ้น 2) การเพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหามลพิษ การรวมกลุ่มและประสานงานกับภาคีที่เกี่ยวข้อง เป็นการเพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหามลพิษ เพราะเป็นการระดมความคิดเห็น และความร่วมมือจากฝ่ายต่างๆ อย่างเป็นรูปธรรม 3) เกิดการพึ่งตนเอง ด้านทุน ทรัพยากร ความรู้ และการจัดการ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาสังคมและการพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง 4) เกิดการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น และ 5) เกิดกระบวนการผลักดันในเชิงนโยบาย

กระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายรักษ์คลองอุต๊ะเกาะเกิดจากการทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิกในเครือข่าย รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งเป็นการเพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหามลพิษร่วมกัน และเกิดการพึ่งพาตนเองด้านทุน ทรัพยากร ความรู้ และการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายฯ ได้อย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม

ตาม เครื่องข่ายรักษาคล่องอยู่ตะเถายัง ไม่สามารถผลัดคั้นให้กิดการแก้ไขในระดับนโยบายได้อย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากพลังของเครื่องข่ายรักษาคล่องอยู่ตะเถาอยู่ในระดับจำกัด เครื่องข่ายรักษาคล่องอยู่ตะเถาทำได้เพียงการสร้างจิตสำนึกให้แก่สมาชิกในเครื่องข่ายๆ รวมทั้งประชาชนบางส่วนได้ตระหนักถึงความสำคัญของคล่องอยู่ตะเถา และร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา แต่ยังไม่ได้นำไปสู่การนำเสนอโยบายสาธารณะด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำอย่างชัดเจนมาก

ระพีธร บุญยรัตน์ (2550) กล่าวถึง การก่อตัวของนโยบายสาธารณะว่า เกิดขึ้นจากปัจจัย ดังนี้ 1) สถาบันทางการเมืองที่เป็นทางการ 2) เป็นผลการต่อสู้ระหว่างกลุ่มในสังคม 3) การกลั่นกรองของระบบการเมือง 4) การชี้แนะของชนชั้นนำในสังคม 5) กระแสความต้องการที่สอดคล้องกัน จากการศึกษาของ เจษฎากร โอนินทร์ (2546) ซึ่งศึกษาเรื่องเครือข่ายประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพในชุมชน กรณีศึกษากิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน พบว่า เครือข่ายประชาสังคมเพียงมีส่วนในการผลักดันผ่านนโยบายของเครือข่ายและองค์กรสมาชิก แบ่งเป็น 2 ด้าน คือ การเน้นสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และการป้องกันและควบคุม ในการสร้างความเข้มแข็งในชุมชน เครือข่ายเน้นให้องค์กรสมาชิกสนับสนุนให้ชุมชนรวมตัวกันเพื่อการระดมทุนและสร้างเสริมอาชีพ เพื่อแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจของชุมชนร่วมกัน และเน้นให้ชุมชนสนใจสังคม วัฒนธรรมและสวัสดิการของสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นการมองสุขภาพแบบองค์รวม ทำให้ชุมชนตระหนักถึงความต้องการที่จะมีนโยบายสาธารณะด้านสุขภาพที่เป็นเงื่อนไขของการสร้างเสริมสุขภาพอย่างยั่งยืน ซึ่งนำไปสู่การผลักดันให้รัฐมีนโยบายที่เอื้อต่อสุขภาพมากขึ้น เช่น เครือข่ายมีส่วนในการระดมบุคคลเข้าไปร่วมในสมัชชาสุขภาพ โดยเครือข่ายมีส่วนในการถ่ายโอนบทบาทการสร้างสุขภาพจากรัฐมาสู่ปัจเจกบุคคล และเอื้อต่อการสร้างสิ่งแวดล้อมเพื่อสุขภาพ เช่น การณรงค์ลดปริมาณการใช้สารเคมีในการเกษตร การรณรงค์เรื่องไข้เลือดออก และการป้องกันโรคเอดส์ เป็นต้น

นอกจากนั้น ในกรณีเครือข่ายเกษตรผสมผสานของพ่อบุญเต็ม ชัยลา จังหวัดขอนแก่น พบว่า เครือข่ายเกษตรผสมผสานสามารถผลักดันไปสู่นโยบายสาธารณะได้ เนื่องจากเมื่อสมาชิกทุกคนได้ทำเกษตรผสมผสานครบวงจร แล้วมองเห็นถึงคุณค่าและความภูมิใจ และมีแนวคิดต้องการให้คนอื่นสานเห็นคุณค่าและมีความสุขอย่างคนบ้าง จึงคิดว่าหากมีการรวมกลุ่มในจังหวัดความเข้มแข็งจะยังน้อยอยู่ ดังนั้น จะทำอย่างไรจึงจะเพิ่มความเข้มแข็ง จนสามารถนำเสนอโยบายเกษตรผสมผสานไปสู่ระดับชาติได้ จากแนวคิดดังกล่าวทำให้สามารถขยายแนวคิดไปสู่ระดับภาคอีสานได้อย่างรวดเร็ว เพราะเครือข่ายของพ่อบุญเต็มได้รู้จักเครือข่ายจังหวัดอื่นๆ ก่อนแล้วจากการศึกษาดูงาน ทำให้มีการประสานงานร่วมกันได้ง่าย ส่งผลให้เครือข่ายเกิดพลังที่จะผลักดันนโยบายเกษตรผสมผสานต่อรัฐบาล เพราะทุกคนมีจุดร่วมเดียวกันถึงแม้จะอยู่คน

ละจังหวัดก็สามารถนำไปสู่การผลักดันในเชิงนโยบายได้ (รัตนา โทสกุล และคณะ, 2548) จะเห็นว่า การนำไปสู่นโยบายสาธารณะต้องอาศัยพลังการมีส่วนร่วมของเครือข่าย และเครือข่ายต้องสามารถประสานความร่วมมือกับภาคีอื่นๆ จนเกิดพลังในการขับเคลื่อนไปสู่ระดับนโยบาย

ทิศทางการขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานทุนทางสังคมที่หลากหลายของสมาชิก และต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากภาคีต่างๆ เป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดพลังในการขับเคลื่อน ในปัจจุบันทุนทางสังคมและการมีส่วนร่วมของเครือข่ายฯ แต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันมาก ส่งผลให้พลังในการขับเคลื่อนเครือข่ายฯ มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน การขับเคลื่อนเครือข่ายฯ เพื่อให้เกิดนโยบายสาธารณะเพื่อการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์รักษ์คลองอู่ตะเภาจึงต้องอาศัยเวลาและการประสานความร่วมมือของภาคีอื่กระยะเวลาหนึ่ง

เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาประกอบด้วยสมาชิกที่มีความหลากหลายทั้งประชาชน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันทางการศึกษา และภาคเอกชนในพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ได้เริ่มต้นรวมพลังอย่างจริงจังในช่วง 6 ปีที่ผ่านมาเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์รักษ์คลองอู่ตะเภา โดยไม่มีความแบ่งแยกเป็นฝักฝ่ายหากแต่ได้รวมความแตกต่างหลากหลายให้เป็นพลัง ซึ่งเป็นการยกระดับการทำงานและการพัฒนาความคิดร่วมกัน ถือได้ว่าเป็นหลักที่สำคัญในการทำงานประชาสังคม ซึ่งการรวมกันของประชาสังคมนี้ไม่ใช่การรวมกันเพื่อเติบโตงอกงาม และไม่ใช่การเติบโตตามวิถีทางการเมืองแบบที่สังคมคุ้นเคย แต่เป็นการรวมกันเพื่อใช้พลังที่ยิ่งใหญ่ของคนเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงใดๆ ในโลกเริ่มจากคนเล็กๆ ไม่ว่าจะเป็นการปฏิวัติอุตสาหกรรม การปฏิวัติทางเทคโนโลยี รวมถึงการสื่อสารทั้งหมดก็เริ่มจากคนตัวเล็กๆ ไม่ก็คน ที่มีความมุ่งมั่นในการทำงานเพื่อส่วนรวม เพื่อสังคมของเรา (อนุชาติ พวงสำลี, 2543)

4. ข้อเสนอแนะ

4.1 ข้อเสนอแนะสำหรับเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา

4.1.1 การดำเนินการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์รักษ์คลองอู่ตะเภา จะประสบความสำเร็จตามที่ได้ตั้งไว้ จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางของสมาชิกชุมชนและสมาชิกในกลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา

4.1.2 ควรเพิ่มพูนความรู้ความสามารถขององค์กรสมาชิกในเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์รักษ์คลองอู่ตะเภา โดยเพิ่มมุมมองการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นระบบในเชิงนิเวศวิทยากลุ่มน้ำ และพัฒนาความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับ

ระบบต่างๆ ภายในเครือข่ายเพื่อการวางแผนที่มีประสิทธิภาพ และการดำเนินงานดังกล่าวจะประสบผลสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อมีการนำความรู้ประสบการณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเครือข่ายฯ มาผสมผสานกับองค์ความรู้ด้านวิชาการ

4.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

4.2.1 ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรและเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาให้ยั่งยืน รวมทั้งศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ต่างๆ ให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ตลอดลุ่มน้ำ

4.2.2 ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาแนวทางการขยายเครือข่ายฯ ที่เป็นรูปธรรมในทุกพื้นที่

4.2.3 ควรมีการศึกษาผลกระทบของปัญหาความขัดแย้ง การจัดการความขัดแย้งในพื้นที่คั่นน้ำ และการพัฒนาอย่างยั่งยืนของเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ที่เป็นผลจากนโยบายการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น

บรรณานุกรม

หนังสือ

- กอบกุล ราชนาคร. 2543. “กฎหมายกับการจัดการทรัพยากรน้ำและชายฝั่งทะเล”, ใน พลวัตชุมชนในการจัดการทรัพยากรกระบวนทัศน์และนโยบาย. หน้า 395. อานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. 2540. ประชาสังคม : มิติใหม่ของการเมืองสาธารณะ. อ้างถึงใน พระไพศาล วิสาโล. 2546. พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. 2543. การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูป. กรุงเทพฯ : บริษัทซัคเซสมีเดียจำกัด.
- ขวัญสรวง อติโพธิ. 2543. “ความเคลื่อนไหวในท้องถิ่น”, ใน พลเมืองไทย ณ จุดเปลี่ยนศตวรรษ. หน้า 213-221. อนุชาติ พวงสำลี, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม (Civinet).
- ชาคริต โภชะเรือง. 2548. คนคั่นคลอง คลองอุ้ต๊ะเถา : เครือข่ายแห่งสายน้ำ พื้นที่แห่งความสัมพันธ์. กรุงเทพฯ : โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ มูลนิธิชุมชนไท.
- ชาคริต โภชะเรือง และเบญจมาศ นาคหลง. 2550. สายน้ำแห่งเครือข่าย บทเรียนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มน้ำคลองอุ้ต๊ะเถา. ม.ป.ท. : ม.ป.พ.
- ชูชัย สุภวงศ์. 2540. ประชาสังคมทรรศนะนักคิดในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์. 2542. ทฤษฎีไร้ระเบียบกับทางแพร่งของสังคมสยาม. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, 2542. อ้างถึงใน วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์. 2548. ทูตทางสังคม. กรุงเทพฯ : โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).

ชัยอนันต์ สมุทวนิช. 2540. วัฒนธรรมคือทุน. กรุงเทพฯ : บริษัทสุโขมและบุตรจำกัด.

เดวิด แมทธีวส์. 2543. “มุมมองประชาสังคมด้านเศรษฐศาสตร์”, ใน พลเมืองไทย ณ จุดเปลี่ยนศตวรรษ. หน้า 105-132. อนุชาติ พวงสำลี, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม (Civicnet).

ทวีศักดิ์ นพเกษร. 2541. วิถีชีวิตสังคมไทย 2540 กับบทบาทวิทยาการกระบวนการ เล่มที่ 2. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.

ธเนศวร์ เจริญเมือง. 2545. 100 ปี การปกครองท้องถิ่นไทย พ.ศ. 2440-2540. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

ธีระพงษ์ แก้วหาญ. 2544. กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ประชาคม ประชาสังคม. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.

ธีรยุทธ บุญมี. 2540. สังคมเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มีงมิตร. อ้างถึงใน พระไพศาล วิสาโล. 2546. พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.

ประสาธน์ มีแต้ม. 2549. ๘ ขวบ ธรรมชาติเพื่อทะเลสาบสงขลา กระบวนการเพื่อสุขภาวะของชุมชน. สงขลา : หจก. โฟ-บาร์ด.

ประเวศ วะสี. 2540. การพัฒนาพลังสร้างสรรค์ขององค์กร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.

ปรีชา อุยตระกูล และคณะ. 2533. ศักยภาพผู้นำและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยของแก่น. อ้างถึงใน วุฑูฑ์ จำรัสพันธุ์ และประสิทธิ์ คุญรัตน์. 2543. “ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในภาคอีสาน”, ใน พลวัตรของชุมชนในการจัดการทรัพยากรสถานการณ์ในประเทศไทย. หน้า 256. อานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม (Civicnet).

ปาริชาติ วลัยเสถียร, พระมหาสุทิตย์ ออบอุ้น, สหัชชา วิเศษ, จันทนา เบญจทรัพย์ และ
ชลดกาญจน์ ฮาชันนารี. 2546. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.
กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).

ปฐคดี มอนซอน และคณะ. 2546. กรอบแนวคิดในการประเมินศักยภาพเครือข่ายสังคม. กรุงเทพฯ
เอกสารประกอบการประชุมเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ในการขับเคลื่อนโครงการวิจัยชีวิต
สาธารณะท้องถิ่นน่าอยู่, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ
อ้างอิงใน พระมหาสุทิตย์ อากาศโร. 2547. เครือข่าย ธรรมชาติ ความรู้ และการ
จัดการ. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร. 2547. เครือข่าย ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ. กรุงเทพฯ :
โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).

พระไพศาล วิสาโล. 2546. พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต.
กรุงเทพฯ : มูลนิธิศดศรี-สฤณีวงศ์.

พัฒน์ บุญรัตน์. 2517. การสร้างพลังชุมชนโดยขบวนการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนา
พานิช จำกัด.

มงคล คำานานินทร์ และคณะ. 2533. “รายงานการวิจัยเรื่องประสบการณ์และผลกระทบของการ
พัฒนาและศักยภาพชุมชนในภาคอีสาน” สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
อ้างอิงใน วุฑุทธิ์ จำรัสพันธุ์ และประสิทธิ์ คุณรัตน์. 2543. “ชุมชนกับการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติในภาคอีสาน”, ใน พลวัตรของชุมชนในการจัดการทรัพยากร
สถานการณ์ในประเทศไทย. หน้า 256. อานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ :
สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม (Civinet).

วรวิไล โรมรัตน์พันธ์. 2548. ทูทางสังคม. กรุงเทพฯ : โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชน
เป็นสุข (สรส.).

ศยามล ไกยูรวงศ์, อัจฉรา รักบุคิธรรม และกฤษฎา บุญช่วย. 2545. “ขบวนการเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ เพื่อพิทักษ์สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์”, ใน *วิถีชีวิต วิถีผู้ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*. หน้า 241-291. ปราณี ชัดติยศ, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศรีสวรินทร์.

ศิริพร จิรวัดน์กุล. 2546. *การวิจัยเชิงคุณภาพในวิชาชีพการพยาบาล*. กรุงเทพฯ : ศิริพันธ์ออฟเซ็ท.

สรยุทธ รัตนพจนารถ, ศิริพงษ์ สิมสีดา และกานดา ช่วงชัย. 2548. “เรียนและเล่นกับวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น”, ใน *กระบวนการค้นหาคำใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน*. หน้า 139-148. ปาริชาติ วลัยเสถียร, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).

สัมพันธ์ เตชะอธิก. 2540. *NGO อีสานทางเลือกแห่งพลังการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์ดี.

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2525. *วัฒนธรรมพื้นบ้านแนวปฏิบัติในภาคใต้*. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา.

สุรางค์ จันทวานิช. 2540. *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรางค์ จันทวานิช. 2543. *การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล. 2542. *กระบวนการประชาสังคมไทยความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง*. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม.

อนุชาติ พวงสำลี. 2543. “ประชาสังคมกับการทำงานในท้องถิ่น”, ใน พลเมืองไทย ณ จุดเปลี่ยนศตวรรษ. หน้า 223-224. อนุชาติ พวงสำลี, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม (Civicnet).

อเนก เหล่าธรรมทัศน์. 2542. ประชาสังคมในมุมมองตะวันตก อ่านและสอนที่จอห์นส์ ฮอบกินส์. กรุงเทพฯ : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม.

เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์. 2543. “พลเมืองกับการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลง”, ใน พลเมืองไทย ณ จุดเปลี่ยนศตวรรษ. หน้า 161-184. อนุชาติ พวงสำลี, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม (Civicnet).

วารสาร

คารศ ชูยก. 2548. “ทุนทางสังคมกับนักพัฒนา”, วารสารพัฒนาชุมชน. 8 (สิงหาคม), 11.

เอกสาร

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์. 2546. สื่อสารกับสังคมเครือข่าย. กรุงเทพฯ เอกสารประกอบการฝึกอบรมหลักสูตร 3 “การสร้างเครือข่ายที่มีพลัง” สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม.

อมรา พงศาพิชญ์, อภิชัย พันธเสน, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, บั้วพันธ์ พรหมพักพิง และสุวิทย์ ธีรศาสตร์. 2546. สรุปผลการสัมมนา “ทุนทางสังคม : มรดกเก่าจะนำไปรอดจริงหรือ” ภาควิชาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

รายงานการวิจัย

จ่านง แรกพินิจ. ม.ป.ป. รายงานการวิจัยเรื่อง แשרแรงงาน : ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้านภาคใต้. ม.ป.ท. : สถาบันทักษิณคดีศึกษา.

จำนงค์ บัวเนียว และคณะ. 2547. รายงานการวิจัย การพัฒนาเครือข่ายการสื่อสารชุมชนเพื่อ
ปกป้องคลองอู่ตะเภา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

จิตติ มงคลชัยอรัญญา. ม.ป.ป. กระบวนการและขั้นตอนในการจัดตั้งและสนับสนุนการดำรงอยู่
ของกลุ่ม. ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

ธรรมบุญ โรจนะบุรานนท์. 2526. รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาภาวะแวดล้อมทางน้ำในคลอง
หลักของกรุงเทพมหานคร. ม.ป.ท. : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รัตนา โตสกุล และคณะ. 2548. รายงานการวิจัยเรื่อง เติบโตที่ถ้ำ ถิ่นข้าวที่ละค่า ภูมิปัญญาใน
การจัดการความรู้ของชุมชน. ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์.

รายงานการประชุม

โครงการธรรมาภิบาลด้านการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. 2550.
“เวทีนโยบายสาธารณะ”. ใน เวทีนโยบายสาธารณะรัฐธรรมนุญ องค์กรปกครองส่วน
ท้องถิ่น และกระบวนการพัฒนานโยบายด้านสิ่งแวดล้อม 2 มีนาคม 2550. ม.ป.ท. :
ม.ป.พ.

วิทยานิพนธ์

เก็ดถวา บุญปรากฏ. 2542. “บทบาทของรัฐและเอกชนในการจัดการการใช้ประโยชน์
ทรัพยากรธรรมชาติในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย”, ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสัตตศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (สำเนา)

ไกรฤกษ์ แสงสุข. 2545. “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการคุณภาพน้ำกว้านพะเยา”,
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (สำเนา)

งามเนตร จริงสูงเนิน. “องค์กรชุมชนเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำ
กรณีศึกษาองค์กรชุมชนเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ราก-แม่เลา ตำบลป่าเป๋ อำเภอมะนัง จังหวัด
เชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร
ศาสตร์ (สำเนา)

เจษฎากร โนนินทร์. 2546. “เครือข่ายประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพในชุมชน : กรณีศึกษาถึง
อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน”, ปรินญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมสุขภาพ
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (สำเนา)

ชยุต อินพรหม. 2519. “ทุนทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน : กรณีศึกษา
สถานาวัดตะโหมค ตำบลตะโหมค อำเภอดงหลวง จังหวัดพัทลุง”, วิทยานิพนธ์พัฒนา
ชุมชนมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (สำเนา)

ชวลิตร์ณี เจริญพร. 2542. “การเคลื่อนไหวของชุมชน และองค์กรชุมชนบ้านครัว”, วิทยานิพนธ์
สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต (สังคมวิทยา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
(สำเนา)

ศิเรก เครือจินลี. 2545. “การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แรก ตำบลท่าผา
อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่”, ปรินญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (สำเนา)

ธฤชววรรณ นนทพุทธ. 2545. “การพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว
เชิงนิเวศ : กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมค อำเภอดงหลวง จังหวัดพัทลุง”,
วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (สำเนา)

นฤดี บุญชุม. 2548. “แนวทางการปรับปรุงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการมูลฝอย
ชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนปรักคอก เทศบาลตำบลปรัก อำเภอดงหลวง จังหวัดสงขลา”,
วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (สำเนา)

- บัณฑูร ประดิษฐสุวรรณ. 2544. “ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาสังคมในจังหวัดนครสวรรค์”, วิทยุวารัฐศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (สำเนา)
- ปรานอม พงศ์อรุณ. 2541. “การเปลี่ยนแปลงของคลองอยู่ตะเภา ในเขตอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. (สำเนา)
- ภูษพงศ์ สุพัฒน์กุล. 2546. “การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำของประชาชน : กรณีศึกษาบึงหนองหาน จังหวัดสกลนคร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (สำเนา)
- ลำรวบ ศักผล. 2543. “การศึกษาขบวนการทางสังคมแนวใหม่ กรณีศึกษาเครือข่ายชักเมืองน่าน”, วิทยุวารัฐศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (สำเนา)
- สัมฤทธิ์ วิชัยทา. 2543. “ความเข้มแข็งของประชาสังคมในการดูแลรักษาทรัพยากรน้ำส่วนรวม : กรณีศึกษาการดูแลรักษาป่าบาลและอ่างเก็บน้ำของประชาชนตำบลแม่ปะ ตำบลแม่มอก และตำบลเวียงมอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง”, วิทยุวารัฐศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (สำเนา)
- สุริยวรรณ สิทธิยศ. 2545. “ความเป็นประชาสังคมของวิฑูชุมชนจังหวัดเชียงรายเพื่อการส่งเสริมสุขภาพ”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการส่งเสริมสุขภาพ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (สำเนา)
- สุภาวดี ทรวงพรพาณิชย์. 2545. “การพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนของตำบลทากาส อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (สำเนา)

เสาวลักษณ์ กุณฺหล . 2549. “องค์กรการจัดการลุ่มน้ำคลองอยู่ตะเภาในบริบทของการบริหารจัดการลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา”, ปรินญาวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (สำเนา)

ไหมสุหรี อิศภาค. 2548. “การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอย โดยเริ่มต้นจากโรงเรียน : กรณีศึกษาโรงเรียนวัดโคกสมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (สำเนา)

อาภาพันธ์ พันธู. 2543. “เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีผลต่อการคงอยู่ขององค์กรชุมชน”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (สำเนา)

อโนชา วิบุลากร. (2544). “ความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการมูลฝอยภายใต้แนวคิดประชาสังคม : กรณีศึกษาชุมชนกำแพงเมือง เทศบาลนครลำปาง จังหวัดลำปาง”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (สำเนา)

อำไพ อุตดาธรรม. 2542. “ความเป็นประชาสังคมในการปฏิบัติการทางสังคมของชุมชนชนบทภาคเหนือ”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (สำเนา)

อุไรวรรณ พวงสายใจ. 2545. “ทุนทางสังคมที่ส่งผลถึงความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบมหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (สำเนา)

Books

Amara Pongsapich. 1994a. “Nongovernmental Organizations in Thailand.” In Tadashi Yamamoto, ed., *Emerging Civil Society in Pacific Community*. Japan Center For

Internayional Exchange. อ้างถึงใน กาญจนา ตั้งชลทิพย์. 2542. ขบวนการประชา
 สังกมไทย ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยและพัฒนาประชา
 สังกม.

Blake, J. 1999. "Overcoming The Value-Action Gap in Environmental Policy : Tension
 between Nation Policy and Local Experience". *Local Environment*. 4 (1999),
 257-278 อ้างถึงใน ปานกมล พิสิษฐอรอดกุล. 2545. "การส่งเสริมการมีส่วนร่วมและ
 กระบวนการเรียนรู้ของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชน : กรณีศึกษาเทศบาลตำบล
 ปริก อำเภอสะเตาะ จังหวัดสงขลา", วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
 สิ่งแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (สำเนา)

Putnam, R. **Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community.**
 NewYork, Simon and Schuster, 2000. อ้างถึงในวรุฒิ โรมรัตน์พันธ์. 2548.ทุนทาง
 สังกม. กรุงเทพฯ : โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).

Rapin Eiamlapa. 1990. **People in Paticipation and the State : A Study of the Non-
 Government Organizations (NGOs) in the Thai Development Process.** M.A.
 Thesis in Asian Studies, Australian Nation University. อ้างถึงใน กาญจนา ตั้งชล
 ทิพย์. 2542. ขบวนการประชาสังกมไทย ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง. กรุงเทพฯ :
 โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังกม.

Yamamoto, Tadashi. 1994. "Integrative Report." In Tadashi Yamamoto, ed., **Emerging
 Civil Society in Asia Pacific Community.** Japain Center for Internationail

Exchange. อ้างถึงใน กาญจนา ตั้งชลทิพย์. 2542. ขบวนการประชาสังกมไทย ความเคลื่อนไหว
 ภาคพลเมือง. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังกม.

อินเทอร์เน็ต

“ไก่อ”. 2548. “โครงการห้องปัญญาทางอากาศ” เข้าถึงได้จาก <http://www.khlong-u-taphao.com/public.php?file=pj.radio&obj=forum.view> วันที่ 1 เมษายน 2550.

“ไก่อ”. 2549. “กระบวนการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะในพื้นที่ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา” เข้าถึงได้จาก <http://www.khlong-u-taphao.com/index.php?file> วันที่ 12 กรกฎาคม 2549

ชาคริต โภชะเรือง. 2547. “พัฒนาคมนพัฒนาลองอู่ตะเภาสู่การพัฒนาเมือง” เข้าถึงได้จาก <http://www.khlong-u-taphao.com> วันที่ 15 มิถุนายน 2549.

ชาคริต โภชะเรือง. 2548. “เวทีทำหลักสูตรท้องถิ่น “คลองอู่ตะเภา”(ฉบับร่าง)” เข้าถึงได้จาก www.southhpp.org/index.php?file=webboard&obj=forum.listing วันที่ 11 พฤศจิกายน 2549

เครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพจังหวัดสงขลา. 2549. “ธนาคารขยะ อีกริจกรรมสร้างจิตสำนึก” เข้าถึงได้จาก <http://www.songkhlahealth.org/index.php?file> วันที่ 19 มิถุนายน 2550

ทีมข่าวทางไท. 2550. “ผู้ว่าฯ... “เราฝากป่าไว้กับท่าน” เข้าถึงได้จาก <http://www.thangthai.com/index.php?> วันที่ 4 มิถุนายน 2550

เทศบาลตำบลปริก. 2550. “โครงการที่จะดำเนินการในปี 2550” เข้าถึงได้จาก <http://www.tonprik.org/index.php?> วันที่ 11 มิถุนายน 2550

ระพีพร บุญรัตน์พันธุ์. 2550. “นโยบายสาธารณะ” เข้าถึงได้จาก <http://www.baanram.com/Image/1172603133/puplict20policy.ppt> วันที่ 29 กรกฎาคม 2550

สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2549. “แผนแม่บทการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา” เข้าถึงได้จาก <http://www.onep.go.th/songkhla/Index.html> วันที่ 25 เมษายน 2550

สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 6. 2550. “โครงการเสริมศักยภาพองค์กรชุมชนและเครือข่ายในการจัดการป่าต้นน้ำโดยกระบวนการมีส่วนร่วม ป่าผาค่า ป่าเขาแก้ว และป่าโตนงาช้าง” เข้าถึงได้จาก <http://www.dnp.go.th/MFCD20/participation.htm> วันที่ 2 มกราคม 2550

นามานุกรมผู้ให้สัมภาษณ์

แก้ว หัวหาญ. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 9 กันยายน 2549.

_____. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2549.

ชากริต โภชะเรือง. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 22 พฤษภาคม 2549.

_____. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2549.

_____. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2549.

ชัยรัตน์ ศรีประสิทธิ์. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 ตุลาคม 2549.

โตมร อภิวันทนาการ. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2549.

_____. 2550. ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2550.

ธนา นนทพุทท. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2549.

นิคม ทองมูณี. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2549.

_____. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 9 กันยายน 2549.

_____. 2550. ผู้ให้สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2550.

เบญจมาศ นาคหลง. 2550. ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2549

..... 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2549.

..... 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2549.

..... 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2549

..... 2550. ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2550.

..... 2550. ผู้ให้สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2550

ประวิทย์ ทองประสม. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 ตุลาคม 2549.

ประโชติ อินทรถาวร. 2550. ผู้ให้สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2550.

..... 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2549.

พระครูปลัดสมพร ฐานธมโม. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2549.

พระครูพิพัฒน์โชติ. 2550. ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2550.

..... 2550. ผู้ให้สัมภาษณ์, 26 กันยายน 2550.

พิชญา แสงคง. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2549.

พิชัย ศรีใส. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2549.

รัชนีกุล ชนะวัลโณ. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2549.

รัตนสุภา ดาวรัตน์. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2549.

ลักษ์ หนูประดิษฐ์. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2549

_____. 2550. ผู้ให้สัมภาษณ์, 26 กันยายน 2550.

วิฑูร ทองแก้ว. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 ตุลาคม 2549.

ศศิวิมล ทองแก้ว. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 ตุลาคม 2549.

ศานี ทิพย์ทะเบียนการ. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2549.

_____. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2549.

สันติ จันทโณ. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 ตุลาคม 2549.

สิทธิศักดิ์ ตันมงคล. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม 2549.

สุชาติ สุริยันต์ยงค์. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2549.

สุริยา ยี่ขุน. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2549

_____. 2550. ผู้ให้สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2550

อนันต์ การัณสันติ. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 14 พฤศจิกายน 2549.

อนันต์ บุญโสภณ. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 2 ตุลาคม 2549.

อำนาจ สุขสวัสดิ์. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 31 สิงหาคม 2549.

อิสรา เกียววิทยานุกูล. 2549. ผู้ให้สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2549.

อุดม เพชรหนู. 2550. ผู้ให้สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2550.

_____. 2550. ผู้ให้สัมภาษณ์, 14 พฤษภาคม 2550.

ภาคผนวก ก

คำถามประกอบการสัมภาษณ์

คำถามประกอบการสัมภาษณ์
เรื่อง กระบวนการพัฒนาเครือข่ายประชาสังคมเพื่อการอนุรักษ์น้ำ
กรณีศึกษาเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา จังหวัดสงขลา

ส่วนที่ 1 แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ผู้นำองค์กรชุมชน

บันทึกผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นามสกุล.....
ตำแหน่ง.....หน่วยงาน.....
ทำหน้าที่ในตำแหน่ง.....ปี
วันที่สัมภาษณ์.....เดือน.....พ.ศ.....เวลา.....
ข้อสังเกต.....

แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์

ด้านพัฒนาการ

1. กลุ่มของท่านเกิดขึ้นเมื่อไหร่ เนื่องจากสาเหตุใด เริ่มก่อตั้งมีสมาชิกจำนวนเท่าไร
2. ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวนเท่าไร เพิ่มขึ้น-ลดลงเนื่องจากสาเหตุใด
3. กลุ่มของท่านรู้จัก และเข้าร่วมกับเครือข่ายฯ ใค้อย่างไร
4. ก่อนหน้านี้เคยรู้จักเครือข่ายฯ มาก่อนหรือไม่
5. เครือข่ายฯ ในอดีตเป็นอย่างไร และปัจจุบันเครือข่ายเป็นอย่างไร
6. เครือข่ายฯ ในอดีตกับปัจจุบันแตกต่างกันอย่างไร

ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเครือข่ายฯ

7. ปัจจัยใดที่สนับสนุนต่อการพัฒนาเครือข่ายฯ
8. อะไรเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเครือข่ายฯ
9. จะแก้ไขอุปสรรคในการพัฒนาเครือข่ายฯ ใค้หรือไม่ มีช่องทางหรือกลไกอย่างไร
10. กลุ่มของท่านได้มีส่วนร่วมในการจัดเวทีสาธารณะหรือไม่ บ่อยแค่ไหน
11. การมีเวทีสาธารณะให้ประชาชนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีส่วนในการพัฒนา

เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภาหรือไม่ อย่างไร

12. การจัดเวทีสาธารณะมีใครเข้ามามีส่วนร่วมบ้างและเป็นจำนวนเท่าไร

ผลสำเร็จในการขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ

13. จากกิจกรรมที่ผ่านมาถือได้ว่าการทำงานของเครือข่ายประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว และสามารถวัดได้อย่างไร

14. สำเร็จได้เพราะอะไร

15. ไม่สำเร็จเพราะอะไร และจะแก้ไขได้อย่างไร

16. อะไรคือความสำเร็จสูงสุดในการขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา

17. กลุ่มของท่านมีส่วนช่วยให้เครือข่ายประสบผลสำเร็จหรือไม่ อย่างไร

ทรัพยากรขององค์กร

18. กลุ่มของท่านได้รับงบประมาณจากแหล่งใด จำนวนเท่าไร

19. กลุ่มของท่านบริหารงบประมาณอย่างไร

20. องค์กรมีประเพณีวัฒนธรรมอะไรบ้าง ปัจจุบันประเพณีวัฒนธรรมคงอยู่หรือไม่

21. เครือข่ายฯ มีการสานต่อประเพณีวัฒนธรรมเหล่านี้ได้อย่างไรเพื่อให้เกิดการคงอยู่ต่อไป

22. ทำไมประเพณีวัฒนธรรมเหล่านั้นจึงสูญหาย

23. กลุ่มของท่านมีความสัมพันธ์กับเครือข่ายฯ อย่างไร และมีความสัมพันธ์กับหน่วยงาน

อื่นอย่างไร

24. จากลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าวส่งผลต่อเครือข่ายฯ อย่างไร

23. ผลของความสัมพันธ์จะแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองฯ ได้หรือไม่ อย่างไร

24. มีความไว้วางใจในการทำงานร่วมกับเครือข่ายฯ และหน่วยงานอื่นหรือไม่

25. ทูตทางสังคมที่เครือข่ายฯ มีสามารถแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาได้หรือไม่

อย่างไร

26. กลุ่มของท่านมีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่ายฯ หรือไม่ อย่างไร

27. กลุ่มของท่านได้กำหนดกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาหรือไม่

อะไรบ้าง

28. ลักษณะของกิจกรรมเป็นอย่างไร

29. เป้าหมายของกิจกรรม

30. หน่วยงานของท่านประเมินผลกิจกรรมอย่างไร

31. ผลลัพธ์ในการทำกิจกรรมเป็นไปตามเป้าประสงค์ของเครือข่ายฯ หรือไม่ อย่างไร

32. ถ้าผลลัพธ์ไม่เป็นไปตามเป้าประสงค์เครือข่ายฯ จะดำเนินการอย่างไร

33. หน่วยงานของท่านมีปัญหาและอุปสรรคในการทำกิจกรรมหรือไม่อย่างไร มีวิธีในการ

แก้ไขปัญหอย่างไร

34. ผู้นำของเครือข่ายฯ มีลักษณะเป็นอย่างไร

35. มีการไปศึกษาดูงานเพื่อนำความรู้มาแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาหรือไม่
อย่างไร

36. กลุ่มของท่านได้รับข่าวสารของเครือข่ายฯ จากแหล่งใด

37. ท่านคิดว่าการประชาสัมพันธ์ของเครือข่ายฯ ครอบคลุมหรือไม่

38. ผู้นำหรือบุคคลที่มาร่วมในกิจกรรมความรู้ความเข้าใจในการแก้ไขปัญหาและ
อนุรักษ์คลองอุตะเถาหรือไม่

ทิศทางการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถา

39. ท่านคิดว่าคลองอุตะเถาในปัจจุบันอยู่ในสภาพอย่างไร มีอะไรน่าเป็นห่วง

40. คลองอุตะเถาแตกต่างจากอดีตอย่างไร

41. ถ้าคลองอุตะเถาในปัจจุบันมีปัญหา ปัญหานั้นคืออะไร อะไรเป็นสาเหตุของ

42. ปัญหาที่เกิดขึ้นกับคลองอุตะเถานี้แก้ไขได้หรือไม่ อย่างไร

43. กลุ่มของท่านมีส่วนช่วยในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาอย่างไรบ้าง

44. แนวทางในการแก้ไขปัญหาคองอุตะเถามีที่ระดับ ควรเริ่มจากระดับไหนก่อน

45. ท่านคิดว่าแนวทางในการแก้ไขปัญหาคองอุตะเถาระดับไหนสำคัญที่สุด

46. แนวทางในการแก้ไขปัญหาคองอุตะเถาควรเริ่มจากใคร

47. ทิศทางการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอุตะเถาในอนาคตควรเป็นอย่างไร

ส่วนที่ 2 แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์สมาชิกองค์กรชุมชน

บันทึกผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นามสกุล.....

ตำแหน่ง.....หน่วยงาน.....

ทำหน้าที่ในตำแหน่ง.....ปี

วันที่สัมภาษณ์.....เดือน.....พ.ศ.....เวลา.....

ข้อสังเกต.....

แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์

ด้านพัฒนาการ

1. รู้จักเครือข่ายรักษ์คลองคูตะเถาได้อย่างไร
2. ก่อนหน้านี้เคยรู้จักเครือข่ายมาก่อนหรือไม่
3. เครือข่ายฯ ในอดีตเป็นอย่างไร และปัจจุบันเครือข่ายฯ เป็นอย่างไร
4. เครือข่ายฯ ในอดีตกับปัจจุบันแตกต่างกันอย่างไร

ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเครือข่ายฯ

5. ปัจจัยใดที่สนับสนุนต่อการพัฒนาเครือข่ายฯ
6. อะไรเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเครือข่ายฯ
7. จะแก้ไขอุปสรรคในการพัฒนาเครือข่ายฯ ได้หรือไม่ มีช่องทางหรือกลไกอย่างไร
8. ท่านได้มีส่วนร่วมในเวทีสาธารณะหรือไม่ บ่อยแค่ไหน
9. การมีเวทีสาธารณะให้ประชาชนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีส่วนในการพัฒนา

เครือข่ายรักษ์คลองคูตะเถาหรือไม่ อย่างไร

10. การจัดเวทีสาธารณะมีใครเข้ามามีส่วนร่วมบ้างและเป็นจำนวนเท่าไร

ผลสำเร็จในการขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ

11. จากกิจกรรมที่ผ่านมาถือว่าการทำงานของเครือข่ายฯ ประสบความสำเร็จหรือ

ล้มเหลว และสามารถวัดได้อย่างไร

12. สำเร็จได้เพราะอะไร
13. ไม่สำเร็จเพราะอะไร และจะแก้ไขได้อย่างไร
14. อะไรคือความสำเร็จสูงสุดในการขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองคูตะเถา
15. กลุ่มของท่านมีส่วนช่วยให้เครือข่ายฯ ประสบผลสำเร็จหรือไม่ อย่างไร

ทรัพยากรขององค์กร

16. องค์กรมีประเพณีวัฒนธรรมอะไรบ้าง ปัจจุบันประเพณีวัฒนธรรมคงอยู่หรือไม่
  17. ทำไมประเพณีวัฒนธรรมเหล่านั้นจึงสูญหาย
  18. กลุ่มของท่านมีความสัมพันธ์กับเครือข่ายอย่างไร และมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานอื่นอย่างไร
  19. จากลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าวส่งผลต่อเครือข่ายอย่างไร
  20. ผลของความสัมพันธ์จะแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองฯ ได้หรือไม่ อย่างไร
  21. ทูตทางสังคมที่เครือข่ายมีสามารถแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาได้หรือไม่อย่างไร
  22. กลุ่มของท่านมีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่ายฯ หรือไม่ อย่างไร
  23. กลุ่มของท่านได้กำหนดกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาหรือไม่อย่างไรบ้าง
  24. ลักษณะของกิจกรรมเป็นอย่างไร
  25. เป้าหมายของกิจกรรม
  26. กลุ่มของท่านประเมินผลกิจกรรมอย่างไร
  27. หน่วยงานของท่านมีปัญหาและอุปสรรคในการทำกิจกรรมหรือไม่อย่างไร มีวิธีในการแก้ไขปัญหาอย่างไร
  28. ผู้นำกลุ่มมีลักษณะเป็นอย่างไร
  29. กระบวนการเรียนรู้ของผู้นำกลุ่มเป็นอย่างไร สามารถนำมาแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาได้อย่างไร
  30. กลุ่มของท่านมีสื่ออะไรบ้าง และกระจายข่าวสารอย่างไร
  31. ผู้นำของเครือข่ายมีลักษณะเป็นอย่างไร
  32. มีการไปศึกษาดูงานเพื่อนำความรู้มาแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาหรือไม่อย่างไร
  33. กลุ่มของท่านได้รับข่าวสารของเครือข่ายฯ จากแหล่งใด
  34. ท่านคิดว่าการประชาสัมพันธ์ของเครือข่ายฯ ครอบคลุมหรือไม่
  25. ผู้นำหรือบุคคลที่มาเข้าร่วมในกิจกรรมมีความรู้ความเข้าใจในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาหรือไม่
- ทิศทางในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถา
36. ท่านคิดว่าคลองอุตะเถาในปัจจุบันอยู่ในสภาพอย่างไร มีอะไรน่าเป็นห่วง

37. กลองอยู่ตะเภามาแตกต่างจากอดีตอย่างไร
38. ถ้ากลองอยู่ตะเภาในปัจจุบันมีปัญหา ปัญหานั้นคืออะไร อะไรเป็นสาเหตุของ
39. ปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลองอยู่ตะเภาแก้ไขได้หรือไม่ อย่างไร
40. กลุ่มของท่านมีส่วนช่วยในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์กลองอยู่ตะเภาอย่างไรบ้าง
41. แนวทางในการแก้ไขปัญหาคลองอยู่ตะเภาที่มีระดับ ควรเริ่มจากระดับไหนก่อน
42. ท่านคิดว่าแนวทางในการแก้ไขปัญหาคลองอยู่ตะเภาในระดับไหนสำคัญที่สุด
43. แนวทางในการแก้ไขปัญหาคลองอยู่ตะเภาควรเริ่มจากใคร
44. ทิศทางในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภาในอนาคตควรเป็นอย่างไร

ส่วนที่ 3 แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์หน่วยงานราชการ

บันทึกผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นามสกุล.....

ตำแหน่ง.....หน่วยงาน.....

ทำหน้าที่ในตำแหน่ง.....ปี

วันที่สัมภาษณ์.....เดือน.....พ.ศ.....เวลา.....

ข้อสังเกต.....

แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์

ด้านพัฒนาการ

1. โครงสร้างขององค์กรเป็นอย่างไร
2. หน่วยงานของท่านรู้จัก และเข้าร่วมกับเครือข่ายฯ ได้อย่างไร
3. ก่อนหน้านี้เคยรู้จักเครือข่ายฯ มาก่อนหรือไม่
4. เครือข่ายฯ ในอดีตเป็นอย่างไร และปัจจุบันเครือข่ายฯ เป็นอย่างไร
5. เครือข่ายฯ ในอดีตกับปัจจุบันแตกต่างกันอย่างไร

ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเครือข่ายฯ

6. ปัจจัยใดที่สนับสนุนต่อการพัฒนาเครือข่ายฯ
7. อะไรเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเครือข่ายฯ
8. จะแก้ไขอุปสรรคในการพัฒนาเครือข่ายฯ ได้หรือไม่ มีช่องทางหรือกลไกอย่างไร
9. หน่วยงานของท่าน ได้มีส่วนร่วมในการจัดเวทีสาธารณะหรือไม่ อย่างไร
10. การมีเวทีสาธารณะให้ประชาชนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีส่วนในการพัฒนา

เครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถาหรือไม่ อย่างไร

11. หน่วยงานของท่านมีนโยบายที่สนับสนุนในการพัฒนาเครือข่ายฯ หรือไม่ อย่างไร

ผลสำเร็จในการขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ

12. จากกิจกรรมที่ผ่านมาถือได้ว่าการทำงานของเครือข่ายฯ ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว และสามารถวัดได้อย่างไร
13. สำเร็จได้เพราะอะไร
14. ไม่สำเร็จเพราะอะไร และจะแก้ไขได้อย่างไร
15. อะไรคือความสำเร็จสูงสุดในการขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษ์คลองอุตะเถา

16. หน่วยงานของท่านมีส่วนช่วยให้เครือข่ายฯ ประสบผลสำเร็จหรือไม่ อย่างไร

ทรัพยากรขององค์กร

17. หน่วยงานของท่านสนับสนุนเรื่องงบประมาณของเครือข่ายฯ หรือไม่ จำนวนเท่าไร

18. หน่วยงานของท่านได้งบประมาณจากแหล่งใด และบริหารงบประมาณอย่างไร

19. วัฒนธรรมภายในองค์กรเป็นอย่างไร ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรหรือไม่

และสามารถช่วยให้เครือข่ายฯ ประสบผลสำเร็จหรือไม่ อย่างไร

20. ความสัมพันธ์ของหน่วยงานที่มีต่อหน่วยงานอื่น และเครือข่ายฯ เป็นอย่างไร

21. ผลของความสัมพันธ์จะแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองฯ ได้หรือไม่ อย่างไร

22. มีความไว้วางใจในการทำงานร่วมกับเครือข่ายฯ หรือไม่

23. ทูตทางสังคมที่เครือข่ายฯ มีสามารถแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาได้หรือไม่

อย่างไร

24. หน่วยงานของท่านมีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่ายฯ หรือไม่ อย่างไร

25. หน่วยงานของท่านได้กำหนดกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถา

หรือไม่ อะไรบ้าง

26. ลักษณะของกิจกรรมเป็นอย่างไร

27. เป้าหมายของกิจกรรม

28. หน่วยงานของท่านประเมินผลกิจกรรมอย่างไร

29. ผลลัพธ์ในการทำกิจกรรมเป็นไปตามเป้าประสงค์ของเครือข่ายฯ หรือไม่ อย่างไร

30. ถ้าผลลัพธ์ไม่เป็นไปตามเป้าประสงค์เครือข่ายฯ จะดำเนินการอย่างไร

31. หน่วยงานของท่านมีปัญหาและอุปสรรคในการทำกิจกรรมหรือไม่อย่างไร มีวิธีในการ

แก้ไขปัญหาอย่างไร

32. ผู้นำของเครือข่ายฯ มีลักษณะเป็นอย่างไร

33. มีการไปศึกษาดูงานเพื่อนำความรู้มาแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาหรือไม่

อย่างไร

34. หน่วยงานของท่านประชาสัมพันธ์ข่าวสารอย่างไร

35. หน่วยงานของท่านได้รับข่าวสารของเครือข่ายฯ จากแหล่งใด

36. ท่านคิดว่าการประชาสัมพันธ์ของเครือข่ายฯ ครอบคลุมหรือไม่

47. ผู้นำหรือบุคคลที่มาเข้าร่วมในกิจกรรมควรรู้ความเข้าใจในการแก้ไขปัญหาและ

อนุรักษ์คลองอุตะเถาหรือไม่

ทิศทางการแก้ไขปัญหและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา

48. ท่านคิดว่าคลองอู่ตะเภาในปัจจุบันอยู่ในสภาพอย่างไร มีอะไรน่าเป็นห่วง
39. คลองอู่ตะเภาแตกต่างจากอดีตอย่างไร
40. ถ้าคลองอู่ตะเภาในปัจจุบันมีปัญหา ปัญหานั้นคืออะไร อะไรเป็นสาเหตุของ
41. ปัญหาที่เกิดขึ้นกับคลองอู่ตะเภาแก้ไขได้หรือไม่ อย่างไร
42. หน่วยงานของท่านมีส่วนช่วยในการแก้ไขปัญหและอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาอย่างไรบ้าง
43. แนวทางในการแก้ไขปัญหคลองอู่ตะเภาที่มีระดับ ควรเริ่มจากระดับไหนก่อน
44. ท่านคิดว่าแนวทางในการแก้ไขปัญหคลองอู่ตะเภาระดับไหนสำคัญที่สุด
45. แนวทางในการแก้ไขปัญหคลองอู่ตะเภาควรเริ่มจากใคร
46. ทิศทางการแก้ไขปัญหและการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาในอนาคตควรเป็นอย่างไร

ส่วนที่ 4 แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์องค์กรสนับสนุน

บันทึกผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นามสกุล.....

ตำแหน่ง.....หน่วยงาน.....

ทำหน้าที่ในตำแหน่ง.....ปี

วันที่สัมภาษณ์.....เดือน.....พ.ศ.....เวลา.....

ข้อสังเกต.....

แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์

ด้านพัฒนาการ

1. หน่วยงานของท่านรู้จัก และเข้าร่วมกับเครือข่ายได้อย่างไร
2. ก่อนหน้านี้เคยรู้จักเครือข่ายมาก่อนหรือไม่
3. เครือข่ายในอดีตเป็นอย่างไร และปัจจุบันเครือข่ายเป็นอย่างไร
4. เครือข่ายในอดีตกับปัจจุบันแตกต่างกันอย่างไร

ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเครือข่ายฯ

5. ปัจจัยใดที่สนับสนุนต่อการพัฒนาเครือข่ายฯ
6. อะไรเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเครือข่ายฯ
7. จะแก้ไขอุปสรรคในการพัฒนาเครือข่ายฯ ได้หรือไม่ มีช่องทางหรือกลไกอย่างไร
8. หน่วยงานของท่านได้มีส่วนร่วมในการจัดเวทีสาธารณะหรือไม่ อย่างไร
9. การมีเวทีสาธารณะให้ประชาชนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีส่วนในการพัฒนา

เครือข่ายรักษั้คงอยู่ตะเถาหรือไม่ อย่างไร

10. มีการจัดเวทีสาธารณะบ่อยแค่ไหน ใครเข้ามามีส่วนร่วมบ้างและเป็นจำนวนเท่าไร

ผลสำเร็จในการขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ

11. จากกิจกรรมที่ผ่านมาถือได้ว่าการทำงานของเครือข่ายประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว และสามารถวัดได้อย่างไร

12. สำเร็จได้เพราะอะไร

13. ไม่สำเร็จเพราะอะไร และจะแก้ไขได้อย่างไร

14. อะไรคือความสำเร็จสูงสุดในการขับเคลื่อนของเครือข่ายรักษั้คงอยู่ตะเถา

15. หน่วยงานของท่านมีส่วนช่วยให้เครือข่ายประสบผลสำเร็จหรือไม่ อย่างไร

ทรัพยากรขององค์กร

16. หน่วยงานของท่านมีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่ายฯ หรือไม่ อย่างไร
  17. ทำไมถึงเข้าร่วม
  18. มีส่วนร่วมในลักษณะไหน ร่วมค้นหาปัญหา ร่วมตัดสินใจ ร่วมในการปฏิบัติการ ร่วมในผลประโยชน์ ร่วมในการประเมินผล
  19. วัฒนธรรมภายในองค์กรเป็นอย่างไร ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรหรือไม่ และสามารถช่วยให้เครือข่ายฯ ประสบผลสำเร็จหรือไม่ อย่างไร
  20. ความสัมพันธ์ของหน่วยงานที่มีต่อหน่วยงานอื่น และเครือข่ายฯ เป็นอย่างไร
  21. ผลของความสัมพันธ์จะแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองฯ ได้หรือไม่ อย่างไร
  22. มีความไว้วางใจเชื่อใจในการทำงานร่วมกับเครือข่ายฯ หรือไม่
  23. ทูตทางสังคมที่เครือข่ายฯ มีสามารถแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาได้หรือไม่ อย่างไร
  24. หน่วยงานของท่านได้กำหนดกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาหรือไม่ อะไรบ้าง
  25. ลักษณะของกิจกรรมเป็นอย่างไร
  26. เป้าหมายของกิจกรรม
  27. หน่วยงานของท่านประเมินผลกิจกรรมอย่างไร
  28. ผลลัพธ์ในการทำกิจกรรมเป็นไปตามเป้าประสงค์ของเครือข่ายฯ หรือไม่ อย่างไร
  29. ถ้าผลลัพธ์ไม่เป็นไปตามเป้าประสงค์เครือข่ายฯ จะดำเนินการอย่างไร
  30. หน่วยงานของท่านมีปัญหาและอุปสรรคในการทำกิจกรรมหรือไม่อย่างไร มีวิธีในการแก้ไขปัญหาอย่างไร
  31. ผู้นำของเครือข่ายมีลักษณะเป็นอย่างไร
  32. มีการไปศึกษาดูงานเพื่อนำความรู้มาแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาหรือไม่ อย่างไร
  33. หน่วยงานของท่านได้รับข่าวสารของเครือข่ายฯ จากแหล่งใด
  34. ท่านคิดว่าการประชาสัมพันธ์ของเครือข่ายฯ ครอบคลุมหรือไม่
  35. บุคคลที่มาเข้าร่วม ในกิจกรรมความรู้ความเข้าใจในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถาหรือไม่
- ทิศทางการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตะเถา**
36. ท่านคิดว่าคลองอุตะเถาในปัจจุบันอยู่ในสภาพอย่างไร มีอะไรน่าเป็นห่วง

37. คลองอุ้ตะเถาแตกต่างจากอดี้อย่างไร
38. ถ้าคลองอุ้ตะเถาในปัจจุบันมีปัญหา ปัญหานั้นคืออะไร อะไรเป็นสาเหตุของ
39. ปัญหาที่เกิดขึ้นกับคลองอุ้ตะเถานี้แก้ไขได้หรือไม่ อย่างไร
40. หน่วยงานของท่านมีส่วนช่วยในการแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุ้ตะเถาอย่างไรบ้าง
41. แนวทางในการแก้ไขปัญหาคองอุ้ตะเถามีที่ระดับ ควรเริ่มจากระดับไหนก่อน
42. ท่านคิดว่าแนวทางในการแก้ไขปัญหาคองอุ้ตะเถาระดับไหนสำคัญที่สุด
43. แนวทางในการแก้ไขปัญหาคองอุ้ตะเถาควรเริ่มจากใคร
44. ทิศทางในการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์คลองอุ้ตะเถาในอนาคตควรเป็นอย่างไร

ภาคผนวก ข
รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุม

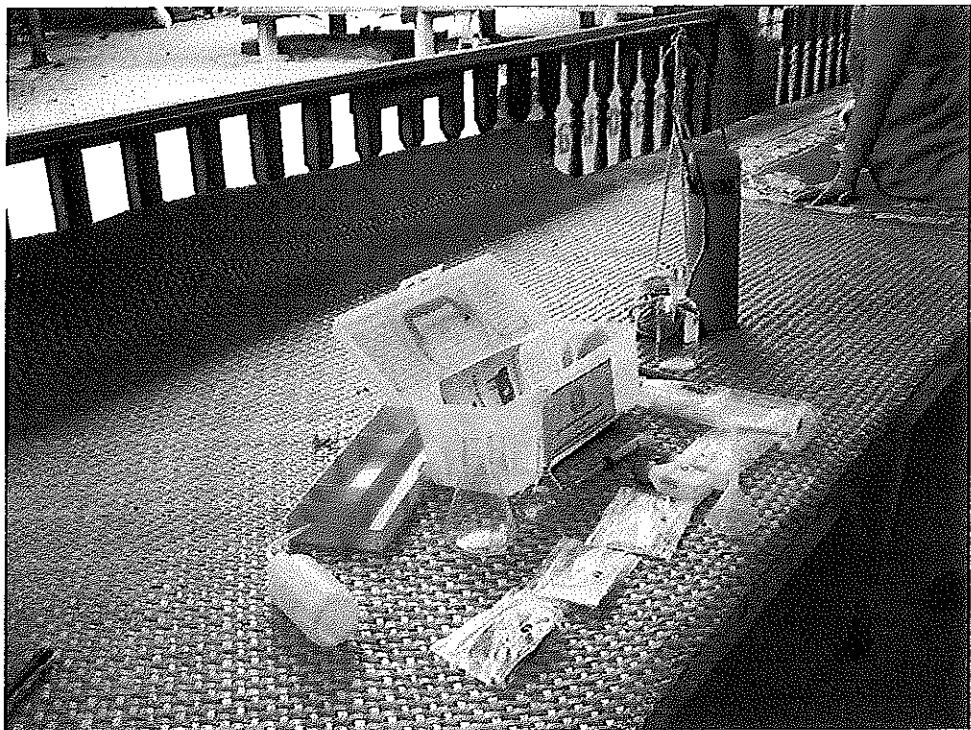
รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุม
 เรื่องกระบวนการพัฒนาเครือข่ายประชาสังคมเพื่อการอนุรักษ์น้ำ
 กรณีศึกษาเครือข่ายรักษ์คลองอยู่ตะเภา จังหวัดสงขลา
 ณ ห้อง E 401 คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
 วันที่ 30 เมษายน 2550

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	เบอร์โทรศัพท์	ลายเซ็น
1	ต.ต. พิภพ ภาณุภักดิ์	96 ม. 9. ต. ต. ๑๖๗๖ อ. บางขัน	081-4667309	
2	ก.ก. สุวัฒน์ วัฒนศิริ	114/2 ม. ๔ ต. ๑๐๐๖ อ. บางขัน	074-426508 074 236089 084 1976894	
3	นาย ไชยวัฒน์ ทวีวัฒนา	101 ม. 5 ต. ทุ่งนบ อ. บางขัน อ. สงขลา	087-8374043	
4	นาย ปรุฒ งามแก้ว	9 ม. 3 ต. หนอง อ. บางขัน อ. สงขลา	083-3994535	
5	นางสาวจุมมาต์ นาคแดง	จ.จ. พะตุมพร อ.บ้านศรีวงษ์ ต. พะตุม อ. บ้านศรีวงษ์ อ. บางขัน	081-8974358	
6	ไฉวัน นาคแดง	ถนนสายวิเศษ อ. บางขัน อ. บางขัน อ. สงขลา	087-0567226	
7	ช.ช. ชัยยศ ฐิติ	ค.พ.ท.วิเศษ อ. บางขัน อ. บางขัน	089-8781441	
8	ช.ช.ช. วิชาญ วิชาญ	๕๕๙/๗๑ ม. ๕ อ. บางขัน อ. บางขัน อ. บางขัน	08๙-๕๙๙๖๖๖	
9	สินธุ์ อินทนิล	26 หมู่บ้าน 32 อ. บางขัน อ. บางขัน	081-294663	
10	นาย อธิวัฒน์	123/10 ม. 1 อ. บางขัน อ. บางขัน อ. สงขลา	089 4679901	

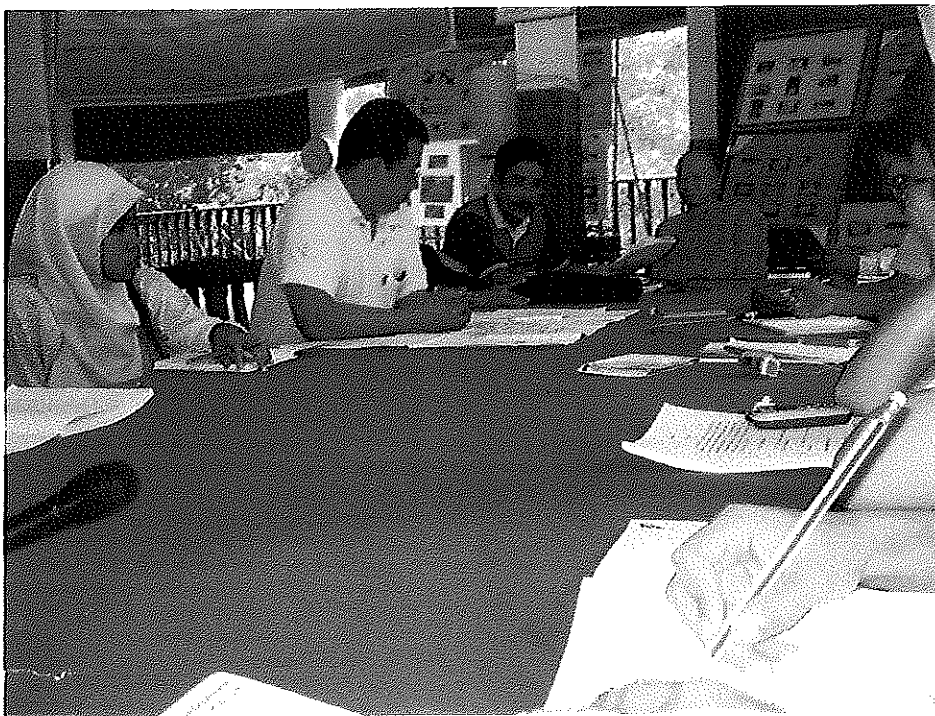
รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุม(ต่อ)
 เรื่องกระบวนการพัฒนาเครือข่ายประชาสังคมเพื่อการอนุรักษ์น้ำ
 กรณีศึกษาเครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา จังหวัดสงขลา
 ณ ห้อง E 401 คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
 วันที่ 30 เมษายน 2550

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	เบอร์โทรศัพท์	ลายเซ็น
11	ร.ส. ทัศนวิมล วิศวกรรณ์	๒๑/๑๐ ม.๑ ต.โคกยางค์ อ.นาวิพันธุ์ จ.สงขลา	๐๘๑-๘๔๐๘๑๘๗	
12				
13				
14				
15				
16				
17				
18				
19				
20				

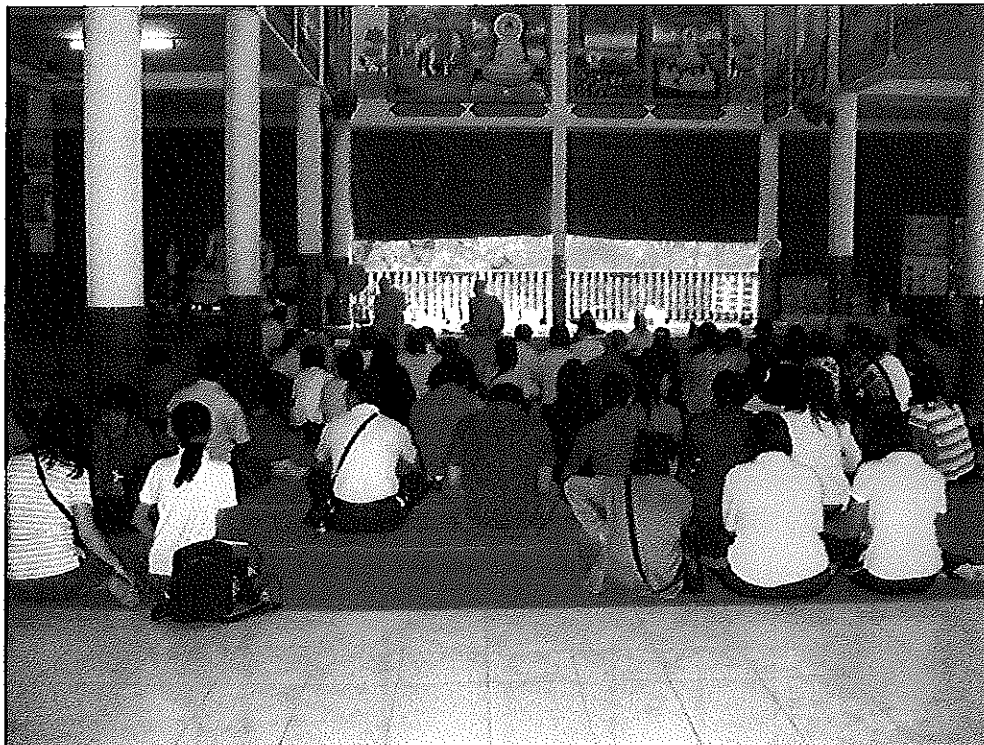
ภาคผนวก ก
ภาพประกอบวิทยานิพนธ์

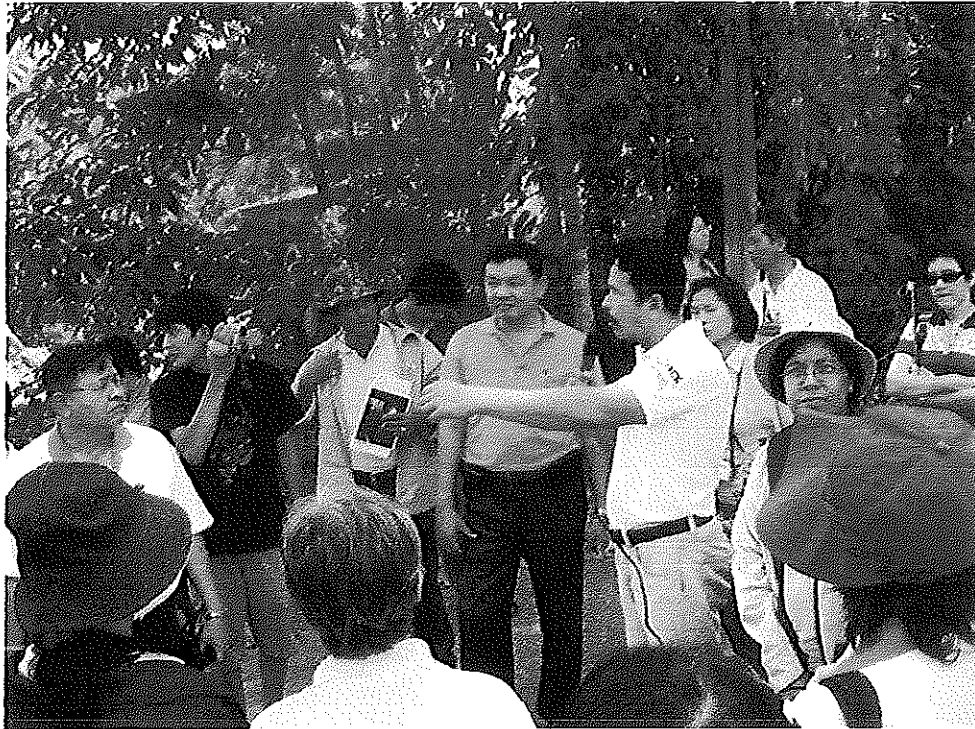
ภาพประกอบภาคผนวก 1 เครื่องมือตรวจวัดคุณภาพน้ำ

ภาพประกอบภาคผนวก 2 ประชุมการจัดทำฝ่ายตักขะที่วัดคลองแห

ภาพประกอบภาคผนวก 3 กิจกรรมถวายเทียนพรรษาของเครือข่ายรักษ์คลองอยู่ตะเภ

ภาพประกอบภาคผนวก 4 เสวนาเรื่องอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของคลองอู่ตะเภา ณ วัดคูเต่า

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ สกุล	นางสาวฐาปนี เกื้อคลัง	
รหัสประจำตัวนักศึกษา	4777012	
วุฒิการศึกษา		
วุฒิ	ชื่อสถาบัน	ปีที่สำเร็จการศึกษา
ศิลปศาสตรบัณฑิต (การพัฒนาชุมชน)	มหาวิทยาลัยทักษิณ	2546

การตีพิมพ์เผยแพร่ผลงาน

การเผยแพร่ในการประชุมวิชาการ

ฐาปนี เกื้อคลัง, เขาวนิจ กิตติธรรกุล และชนิษฐา ชูสุข, 2550. "กระบวนการพัฒนาเครือข่ายประชาสังคมเพื่อการอนุรักษ์น้ำ กรณีศึกษาเครือข่ายรักษ์คลองตะเภา จังหวัดสงขลา". บทความประกอบการประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ครั้งที่ 7 ณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เขตการศึกษาสุราษฎร์ธานี ระหว่างวันที่ 4-5 เมษายน 2550.